

Szegedi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar
Újkori Egyetemes Történelmi és Mediterrán Tanulmányok Tanszék

PINTÁCSI KATALIN

**OLASZORSZÁG KÜLPOLITIKÁJÁNAK MEDITERRÁN
VONATKOZÁSAI AZ 1948 – 1953 KÖZÖTTI IDŐSZAKBAN**

PhD értekezés

Témavezető: J. Nagy László

Történettudományi Doktori Iskola

Szeged, 2005

Tartalomjegyzék

I.	Bevezetés	4.
II.	A nemzetközi háttér, a hidegháború kialakulása a mediterrán térségben	11.
1.	A hidegháború.....	11.
2.	A hidegháború megjelenése a mediterrán térségben.....	14.
3.	Az Egyesült Államok nagyhatalmi szerepe és Olaszország.....	18.
III.	Az olasz külpolitikát befolyásoló belpolitikai események	20.
1.	A II. világháború lezárása, az Olaszországgal kötött békeszerződés.....	20.
2.	Az olaszországi pártrendszer alapjai.....	26.
3.	Az 1948. áprilisi olasz választások mint nemzetköz esemény.....	34.
4.	A választás eredményei.....	38.
5.	Személyiségek és a külpolitika: Alcide De Gasperi miniszterelnök és Carlo Sforza külügyminiszter.....	39.
IV.	Olaszország és az európai integráció	43.
1.	Az európai együttműködés legfőbb fórumai.....	43.
2.	A legfontosabb európai partner: Franciaország.....	48.
▪	Az európai együttműködés.....	48.
▪	A Cannes-i találkozó.....	51.
▪	Észak – Afrika problematikája.....	54.
V.	Az atlanti politika	62.
1.	A Brüsszeli Szerződés.....	62.
2.	Az Európai Védelmi Közösség tervezete.....	65.
3.	Olaszország csatlakozása az Észak – atlanti Szövetséghez.....	69.
IV.	Olaszország mediterrán politikája	81.
1.	Olaszország szerepe a Mediterráneumban.....	81.
2.	Küzdelem a volt gyarmatokért 1947 – 1949 között.....	86.
▪	A békeszerződés rendelkezései a volt gyarmatokról.....	86.
▪	A négy nagyhatalom vizsgálóbizottságának munkája és a nagyhatalmak álláspontja.....	90.
▪	Az olasz kormány gyarmatokra vonatkozó tevékenysége 1948 szeptemberéig 96.	96.

	▪ Az ENSZ döntéséhez vezető út.....	98.
3.	Az olasz kormány politikája 1949 után.....	104.
	▪ Az olasz – arab kapcsolatokat segítő szervezetek.....	105.
	▪ Az Eurafrika – koncepció.....	109.
4.	A Mediterrán Paktum tervezete és Olaszország.....	113.
	▪ A Mediterrán Paktum megalakításának gondolata: a görög – olasz – török tengelyre építő angol modell.....	113.
	▪ A Mediterrán Paktum gondolata az arab vezetők elképzeléseiben ..	120.
	▪ A spanyol Mediterrán Paktum modell.....	122.
	▪ A Mediterrán Paktum tervezete és a megalakult védelmi szervezetek.....	126.
	▪ A Balkán Paktum.....	129.
	▪ Olaszország és a Mediterrán Paktum.....	132.
5.	Az olasz kormány politikája a Közel – Keleten.....	141.
	▪ Olaszország kapcsolatai a közel – keleti országokkal.....	141.
	▪ A Közel – Kelet védelmére kialakított stratégiák.....	151.
	▪ Olaszország mediterrán politikája és a kőolajipar összefonódásai.....	157.
	▪ A De Gasperi kormány 1948 – 1953 között folytatott mediterrán politikájának hatása és eredményei.....	159.
6.	A Mediterrán Paktum tervezete a magyar diplomáciai jelentésekben.....	161.
VIII.	Összefoglalás	169.
VIII.	Sommario	171.
IX.	Melléletek	173.
X.	Bibliográfia	176.

Bevezetés

A dolgozat célja az 1948. április és 1953. május közötti időszakban hatalmon lévő olasz kormány külpolitikájának bemutatása és a következő kérdések megválaszolása: mennyiben volt fontossága a Mediterráneum térségének az olasz külpolitika ezen időszakban kialakuló két fő irányvonala, az európai és atlanti mellett? Mennyiben tudott önálló politikát folytatni az olasz kormány e térségben a nagyobb politikai, katonai és gazdasági erővel rendelkező országok mellett? Az olasz kormány mediterrán politikájának bemutatásán keresztül képet kaphatunk azokról a nagyszabású változásokról, amelyek a térség hatalmi viszonyaiban következtek be, pontosan ebben az időszakban és napjainkig meghatározzák a főbb eseményeket. Láthatjuk, hogyan veszítette el Franciaország és Nagy – Britannia a nagyhatalmi szerepét a Mediterráneumban és miként vette át azt az Egyesült Államok. A történéseket végigkísérte a korszakot meghatározó hidegháborús helyzet, az USA és a köré csoportosuló országok, illetve a Szovjetunió és a többi szocialista típusú állam szembenállása. Megtörténtek az első lépések az európai integráció megvalósításához. Jelentős változásokat hozott a volt gyarmati országok nemzeti mozgalma és függetlenné válása. A nagyvilág eseményeire tekintve az 1948 – 1953 közötti időszak abból a szempontból is különálló egységet alkot azzal, hogy a hidegháború egy fontos szakaszát jelöli. A világháború lezárásáról folytatott béketárgyalások során megmutatkozó ellentéteket követően 1948-ra a Szovjetunió szembehelyezkedése egykori szövetségeseivel olyan tényekből is nyilvánvalóvá vált, mint a berlini blokádnak, vagy a Marshall – segély elutasítása. Ez a konfrontáció 1950-re olyan szintet ért el, hogy nem tűnt lehetetlennek a katonai konfliktus kirobbanása sem. Végül 1953-ban, a koreai háború befejeztével és Sztálin halálával enyhült a felek közötti feszültség.

Olaszországot illetően a témaválasztás azért esett az első demokratikus kormányciklus vizsgálatára, mivel a fasizmussal való teljes szakítás és a békeszerződés aláírását követően az 1948. áprilisi választásokon elsőprő többséget szerző Kereszténydemokrata Párt vezetői ezen időszak alatt szilárdították meg az ország gazdasági és politikai helyzetét azzal, hogy nemcsak az európai integrációt szolgáló gazdasági és politikai jellegű szervezetekhez csatlakoztak, hanem a védelmet szolgáló Atlanti Szerződéshez is. Ezzel Olaszország a nyugati demokratikus országok szövetségének teljes jogú tagjává vált. Ez alapvető feltétele volt a sikeres külpolitika folytatásának és megalapozta a további kormányok munkáját is. Az egységes Olaszország végre megtalálta

az őt illető helyet a világban, még ha olyan keserves tapasztalatok árán is, mint a fasizmus. A kiváló történész G. Salvemini, az 1871 és 1915 közötti olasz külpolitikáról készült munkájában találóan jellemezte az újonnan született Olaszország helyzetét Cavournak, Olaszország első miniszterelnökének mediterráneumi hatalmi törekvéseire utalva: „*A hét kormány egyesüléséből újonnan született olasz kormány olyan, mint egy nem várt utas, aki felszáll a vonatra, helyet keres magának, és ezzel mindazon utasokat zavarja, akik már elhelyezkedtek.*”¹

Az olaszországi belpolitikai helyzetet elemezve szintén jellegzetes a tárgyalt időszak, hiszen a kereszténydemokrácia ebben az időben volt a legerősebb. Az 1948-as választások eredményei a párt abszolút győzelmét hozták, viszont az 1953-as választások már rámutattak arra, hogy elindult egy olyan folyamat, amely a baloldali pártok erősödéséhez vezetett, illetve magán a Kereszténydemokrata Párton belül a baloldali szárny kezdett megerősödni.

1953-tól pedig egy új külpolitikai irányvonal került kidolgozásra, a neoatlantizmus, mely elsősorban Olaszország Egyesült Államokhoz való viszonyában jelentett változást. Az olasz politikai vezetők arra törekedtek, hogy önállóbb, a nemzeti érdekeket jobban szem előtt tartó politikát folytassanak. Szerettek volna például nagyobb befolyást szerezni az atlanti szövetségen belül és agresszívebben léptek fel Trieszt kérdésében is.

A Mediterráneumról beszélve meg kell határoznunk azt is, hogy pontosan mely területeket tartjuk hozzátartozónak. A Földközi – tenger partján fekvő országok csupán a Római Birodalom virágzásának időszakában alkottak egységet. Az azt megelőző korokban, mint például a Perzsa Birodalom, vagy Nagy Sándor hódításai idején, illetve az azt követő spanyol és francia törekvések nyomán csupán csak a Mediterráneum egyes részeit sikerült egyesíteni. Az itt élő népek között a legfőbb kapocs maga a tenger – ahogy az ókori görögök nevezték – a „mi tengerünk”², amely lehetővé tette, hogy egymás között kereskedjenek és ezáltal megismerjék egymás kultúráit. Itt találkozik a három nagy civilizáció: a keresztény, az iszlám és az ortodox.³ A térség eltérő politikai rendszerű, gazdasági fejlettségű és kulturájú országokat foglal magába. Ezek jól elkülöníthető régiókat alkotnak.

¹ Ferrante, Ezio: Il Mediterraneo nella coscienza nazionale. In: Rivista Marittima 1987. Anno CXX giugno 11. I. Az eredeti idézet megtalálható: G. Salvemini: La politica estera italiana dal 1871 al 1915, A. Torre, (szerk.) Feltrinelli, Milano, 1971. 145. I. A dolgozatban szereplő dokumentumidézetek a szerző fordításai.

² J. Nagy László: Európa és a Mediterráneum. In: Limes, 2002. N. 4. 19. I.

³ J. Nagy László: Európa és a Mediterráneum. In: Limes, 2002. N. 4. 19. I.

N. Rózsa Erzsébet orientalista a következő tagolást alkalmazza a Mediterráneum felosztására:

1. Észak – Afrika
2. Egyiptom
3. Történelmi Szíria és Palesztina
4. Az Európai Unió déli államai
5. Balkán – félsziget és Görögország
6. Törökország⁴

Napjainkban az Európai Unió törekszik arra, hogy a Mediterráneum régióit egységként kezelje, mert politikai, biztonságpolitikai és gazdasági érdekei is azt kívánják, hogy ezek a különböző kultúrájú népek egymást tisztelve és támogatva éljenek egymás mellett. A görög és római civilizációk eredményeihez – amelyeket a mai európai kultúra gyökereinek tekintünk – gyakran arab fordítások révén juthattunk hozzá és az arab tudósok újabb felfedezésekkel is gazdagították ismereteinket. Tehát nem szabad az arab kultúrára úgy tekinteni, mint amely teljesen idegen és összeférhetetlen a nyugati civilizációval.⁵

Az olasz külpolitika mediterrán vonatkozásainak elemzését nem a Földközi – tenger partján fekvő egyes országokhoz való viszonyában tesszük meg. A Mediterráneumot szétosztottuk különböző régiókra, és az ahhoz tartozó országok közül egyes esetekben – amikor szerepük fontossága indokolta –, egyet – egyet kiemeltünk.

Olaszországnak a kontinens mediterrán országai közül Franciaországgal voltak politikailag és gazdaságilag legjelentősebb kapcsolatai. Észak – Afrikában különválasztottuk a francia és volt olasz gyarmatokat. Szomáliát és Eritreát nem tekintjük mediterrán országoknak, de a fasizmus időszaka előtt megszerzett gyarmatokról szólva Líbia mellett e két országról is beszélnünk kell. A Balkán – félsziget országai közül Jugoszláviát emeltük ki, mivel a tárgyalt időszakban az Olaszországgal folyó határvitái kihatottak Róma külpolitikájának formálására. Görögország és Törökország hasonló politikai és katonai helyzete miatt gyakorta együtt kerül említésre, annak ellenére, hogy előbbi a Balkán része, utóbbi pedig kapocs a Balkán és a Közel – Kelet között. Egyiptommal, politikai és gazdasági súlyának megfelelően az olasz diplomácia kiemelten

⁴ N. Rózsa Erzsébet: A Földközi - tenger medencéje: a régi - új régió. In: Limes 2002. N. 4. 113. l. Az N. Rózsa Erzsébet által felvázolt tagolás felel meg legjobban a dolgozatban alkalmazottnak..

⁵ Ezen álláspont egyik legnevesebb képviselője Salvatore Bono olasz történész. Salvatore Bono: Il Mediterraneo. Da Lepanto a Barcellona, Perugia, Morlacchi, 2000. és Mito e equivoci del Mediterraneo 'culla' della civiltà europea. In: SIHMED, Lettre de liaison, 2001. N. 8. munkáit elemzi Harsányi Iván: A Mediterráneum az európai történelemben. In: Limes 2002. N. 4. 5 - 11. l. című írásában.

foglalkozott. Ezen kívül a Közel – Kelet országait külön régióként tárgyaljuk a dolgozatban. Így gyakorlatilag négy alrégiót foglal magába a mediterráneumi vonatkozás: az euroatlantit, a balkánit, a közel – keletit és az észak – afrikait. Olaszország – földrajzi helyzetéből és történelmi kapcsolataiból adódóan – mind a négy területen érdekelt, és helyi középhatalomként arra törekedett, hogy a legjelentősebb történésekre befolyást gyakoroljon.

A dolgozat első részében bemutatásra kerülnek az időszak legfontosabb belpolitikai és nemzetközi eseményei, mivel azok ismerete nélkül nem érthetőek az olasz kormány külpolitikai döntései. Azt követően foglalkozunk Olaszországnak az európai integrációban betöltött szerepével és Franciaországgal kialakított kapcsolataival, mivel mindkét ország politikusai aktív részt vállaltak az európai szervezetek létrehozásában és hasonló értékeket képviseltek. Mindez abból is fakadt, hogy mediterrán országként is azonos érdekeik voltak. Lényeges pontja még a két ország viszonyának Észak – Afrika kérdése és a gyarmatpolitika. Ezt részletesebben is elemezzük, mivel ezen keresztül könnyebben megérthető Olaszország politikája az arab országokkal.

Foglalkozunk az észak – afrikai volt olasz gyarmatok sorsával, hiszen a tárgyalt időszakban következett be egy olyan változás az olasz mediterrán politikában, amely részben annak is köszönhető, hogy Olaszország az 1949. novemberi ENSZ – döntés következtében elveszítette volt gyarmatait, így a gyarmattartó múlt béklyóitól megszabadulva előremutató, napjainkban is büszkén vállalható politikát dolgozott ki a térség államaihoz való viszonyára. Ez igazi fordulópontot jelentett az olasz külpolitikában és még napjaink olasz mediterrán politikájának is ez az alapja. Az Európai Unió 1995-ben Barcelonában rendezett mediterrán konferenciáján (amelyen a térség államai is részt vettek), került sor az Unió mediterrán politikájának megfogalmazására. Ez lényegében azonos az 1949 után folytatott olasz mediterrán politikával: gazdasági segítség az elmaradott országoknak, együttműködés politikai, társadalmi és kulturális területeken, szem előtt tartva az emberek és a különböző népek szuverenitását és azonos jogait.⁶

A volt olasz gyarmatok ellenőrzéséért folytatott versengés több fontos tényre hívja fel a figyelmet: a Szovjetunió azon szándékára, hogy valamilyen formában jelen legyen a térségben, de a közvetlen részvételtől azonban hamarosan lemondott, s ezzel az aktív politika folytatásáról is a Mediterráneumban. Ebben csak 1956-ot követően történt változás; az észak – afrikai területek stratégiai jelentőségének megnövekedésére, amely

⁶ Rizzi, Franco: *Unione europea e Mediterraneo. Dal Trattato di Roma al dopo Barcellona (1957 - 1997)*,

nagy mértékben köszönhető a hidegháborús helyzet kialakulásának; valamint sor került Nagy – Britannia hatalomvesztésére a Közel – Keleten, amelyet észak – afrikai bázisok kiépítésével akart részben pótolni.

Ezt követően tárgyaljuk a szintén ebben az időszakban megalakított biztonsági szervezeteket. Ezek fényében foglalkozunk a Mediterrán Paktum tervezetével, amelynek segítségével bemutatjuk a Mediterráneumban megváltozott hatalmi egyensúlyt és Olaszországnak ehhez való viszonyát, amely lényeges pontja az olasz kormány mediterrán politikájának. A Balkán – térség sem elkülönítetten kerül tárgyalásra, hanem elsősorban a biztonságpolitika és Olaszország Jugoszláviához való viszonyának tükrében. Végezetül a Közel – Kelettel foglalkozunk. Ebben az esetben sem tárgyaljuk külön a térség egyes országainak és Olaszországnak a viszonyát, mivel a dolgozat célja egy összefogó kép nyújtása Olaszország mediterrán politikájáról, tehát általánosságában tekintjük át az arab – olasz kapcsolatokat.

Az európai integráció és az Atlanti Szövetség témakörében elsősorban feldolgozásokra támaszkodtunk, olyan nemzetközileg elismert szerzőktől, mint Ennio Di Nolfo⁷, vagy Antonio Varsori⁸. Komoly segítséget jelentettek a külügyminiszter Carlo Sforza⁹ és az amerikai nagykövet Alberto Tarchiani¹⁰ memoárjai. Az Olaszországban megjelenő Relazioni Internazionali című nemzetközi kapcsolatokkal foglalkozó hetilap - a tárgyalt időszakban megjelent kiadásainak - áttekintése szinte napról – napra követhetővé tette a legfontosabb nemzetközi és az olasz külpolitikai eseményeket. Az Atlanti Szerződésre vonatkozóan a legjelentősebb forrásunk a Foreign Relation of the United States (FRUS) címen kiadott dokumentumgyűjtemény volt.

A Mediterráneum térségére vonatkozó részek megírásában a fenti irodalmak és források mellett nagy segítségünkre volt az Olasz Külügyminisztérium levéltárában végzett kutatás. Itt elsősorban az athéni, ankarai és a főbb közel – keleti követségek, illetve a washingtoni és párizsi követségek jelentései szolgáltak fontos információkkal. A Mediterrán Paktumra vonatkozóan szinte kizárólag ezekre a dokumentumokra támaszkodhattunk, mivel a feldolgozásokban ez a téma csak említés szintjén jelenik meg. Érdekes adalékot nyújtott a regionális védelmi szervezet tervezetének megismeréséhez a

NIS, Roma, 1997.

⁷ Di Nolfo, Ennio: Storia delle relazioni internazionali, Laterza, Roma – Bari, 1998.

⁸ Varsori, Antonio: L'Italia nelle relazioni internazionali dal 1943 al 1992, Editori Laterza, Roma – Bari, 1998.

⁹ Sforza, Carlo: Cinque anni a Palazzo Chigi, Atlante, Roma, 1952.

¹⁰ Tarchiani, Alberto: Dieci anni tra Roma e Washington, Mondanori, Milano, 1955.

Magyar Országos Levéltárban található, a római és ankarai követségekről érkező jelentések áttekintése is.

A dolgozat eredményeként láthatjuk, hogy a Mussolini által a Római Birodalom nyomán kergetett álmok, a Mare Nostrum¹¹ megvalósításának helyébe, hogyan sikerült az 1948 – 1953 között kormányzó kabinetnek egy olyan, a valós gazdasági és politikai helyzetnek megfelelő mediterrán politikát állítania, amely megalapozta az ország máig is jelentős jó politikai és gazdasági kapcsolatait a térség országaival, és amelynek köszönhetően Olaszország középhatalmi pozíciói megszilárdultak a Mediterráneumban. S bár Olaszország gazdaságilag maximálisan függött az elemzett időszakban az Egyesült Államoktól, hiszen döntéseit befolyásolta az a tény, hogy a mindinkább meggyengülő Franciaország és Nagy – Britannia helyét mint fő nagyhatalom az USA vette át, mégis maradt egy minimális szabad mozgástere, hogy önálló politikát folytasson a mediterrán országokkal. Az Egyesült Államok ebben az időszakban politikailag Európát tekintette a legfontosabb térségnek, mert elsőrendű célja az volt, hogy biztos bázist alakítson ki a kommunista blokkal szemben. Ehhez a gazdasági helyreállítás elősegítését tartotta a legmegfelelőbb eszköznek, amellyel elősegítette a demokratikus európai országok együttműködését. Gazdasági érdekei szintén azt kívánták, hogy erős piacgazdasággal rendelkező, egységes Európa legyen a partnere. Úgy vélte, hogy a Mediterráneumban – Nagy – Britannia segítségével, – haderejének köszönhetően képes a saját befolyását biztosítani. Az USA általánosságban csupán a gyarmati forma elméleti elítélését tartotta szem előtt, de gyakorlati lépéseket nem tett annak érdekében, hogy ezért legfőbb szövetségeseit, az angolokat és a franciákat elmarasztalja. Ezt azért sem tehetette meg, mert az egykori gyarmattartók túl gyors visszavonulása nyomán esetleg kommunista pártok kerülhettek volna hatalomra – ez különösen igaz volt az ázsiai térségben –, ezért szükség volt átmenetileg az ellenőrzés fenntartására. Amikor a függetlenség megadása már elkerülhetetlen volt, az egykori gyarmattartók támogatták azon politikai vezetők hatalomra kerülését, akik továbbra is jó kapcsolatok folytatására törekedtek a nyugati országokkal.

Olaszországnak az arab népek függetlenségét támogató politikája megegyezett az amerikai politikával, de az USA nem tekintette Olaszországot egyenlő partnernek, egyrészt politikai súlyának hiánya, másrészt gazdasági gyengesége miatt. A Nagy – Britanniával ápolt speciális kapcsolata miatt pedig az elvi egyetértés gyakran mégsem jelent meg

¹¹ Smith, Denis Mack: Storia d'Italia dal 1861 al 1997, Laterza, Roma - Bari, 1999. Mussolini mediterrán

gyakorlati támogatás formájában. Olaszország mediterrán politikáját ezáltal elsősorban az határolta be, hogy nyíltan nem helyezkedhetett szembe európai szövetségeseivel, illetve a már említett politikai és gazdasági gyengeség szabott az ország számára korlátokat.

Nemzetközi háttér, a hidegháború kialakulása

A hidegháború¹²

Már a II. világháború lezárásakor mind nyilvánvalóbb jelei mutatkoztak a korábbi hatalmi viszonyok átrendeződésének. A fasiszta Németország felett győzelmet arató két legerősebb szövetséges, az Egyesült Államok és a Szovjetunió között a béketárgyalások folyamán egyre több ellentét merült fel, és mint ahogy Churchill 1946. március 5-i fultoni beszédében utalt rá, Európa e két pólus köré csoportosult, amelyek között változó intenzitással hidegháborús helyzet uralkodott. Európában az ellentétek legerősebben Németország kérdésében mutatkoztak meg, mivel itt mindkét fél megszálló csapatai jelen voltak, illetve a Szovjetunió tevékenysége megakadályozta, hogy gazdasági egységként lehessen kezelni az országot. Ezáltal Németország kettészakadt. A berlini blokádnak pedig nemcsak az ország, hanem Európa kettészakadását is véglegesítette. Európa többi részén gyakorlatilag elfogadott tény volt, hogy az adott területet megszálló ország érvényesíthette saját befolyását. Európán kívül is versengés indult a két nagyhatalom között. Ázsiában és Afrikában a gyarmati sorból felszabadult népek termékeny talajt jelentettek a különböző politikai ideológiák számára, ezért mindkét fél igyekezett saját hatáskörébe vonni őket. Éppen ezért Németország, illetve főleg Ázsia területén lehetett arra számítani, hogy az egykori szövetségesek között konfliktus robban ki.

Az 1948 – 1953 közé eső olasz kormányzási ciklus nemcsak Olaszország életében jelentett egy fontos és jól elkülöníthető időszakot, hanem a hidegháború történetében is. Mivel témánk szempontjából az Egyesült Államok és Olaszország viszonya jelentős, ezért a hidegháborút is inkább az USA politikáján keresztül vizsgáltuk. Az Olaszországgal kötött békeszerződésről szólva utaltunk már arra, hogy egyike volt azoknak a tárgyalásoknak, ahol a négy legnagyobb szövetséges hatalom képviselői között a legtöbb ellentét felmerült.¹³ A külügyminiszterek 1945 szeptemberében Londonban tartott konferenciáján Molotov szovjet külügyminiszter kijelentette, hogy amennyiben az angolszász hatalmak megpróbálják befolyásolni, illetve kritikákkal illetni a szovjet megszállók tevékenységét

¹² A hidegháborúról általában lsd.: Kende István: *Forró béke – hidegháború*, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1979.; Kissinger, Henry: *Diplomácia*, Panem – McGraw – Hill- Grafo, Budapest, 1996.; Di Nolfo, Ennio: *Storia delle relazioni internazionali*, Laterza, Roma – Bari, 1998.

¹³ Részletesen elemzi a békeszerződést tárgyaló konferenciák Olaszországra vonatkozó történéseit: Quartararo, Rosaria: *Italia e Stati Uniti. Gli anni difficili (1945 - 1952)*, ESI, Napoli - Roma, 1986. 13 - 145. l.

Romániában, akkor nem lesz hajlandó az olasz békeszerződésről tárgyalni.¹⁴ A leglényegesebb kérdésekben pedig, mint a gyarmatok és Trieszt, nem sikerült mindenki számára elfogadható megoldást találniuk. 1945 telén tehát az Egyesült Államok már egyre bizalmatlanabban kezdett tekinteni a szovjet megszállás alatt álló területeken történetekre, de ekkor még azon az állásponton voltak, hogy meggyegyezésre kell törekedniük a béke érdekében. Az akkori amerikai külügyminiszter, Byrnes szilárdan hitt abban, hogy még van lehetőség kompromisszumokra. Az amerikai politikai élet képviselői azonban a Kelet – Európában történetekre reagálva mindinkább nyomást gyakoroltak az elnökre, hogy hajtsanak végre irányvonalváltást a külpolitikában, hiszen mindig is ellenérzésük volt a kommunizmussal szemben. Hozzáadódott még ehhez a Truman elnök és külügyminisztere közötti személyes ellentét, amely végül ahhoz vezetett, hogy előbbi levélben szólítsa fel Byrnest 1946 januárjában politikája módosítására.¹⁵ Ebben a légkörben hangzott el a Missouri állambeli Fultonban Churchill híressé vált beszéde, amelyen az elnök is részt vett. Az elmondottak méginkább megerősítették azt az álláspontot, hogy nincs remény kompromisszumos megoldásokra a két nagyhatalom között, és támogatást nyújtott azoknak a politikusoknak, akik meg voltak győződve arról, hogy az USA a háború befejezésének ellenére sem folytathat elszigetelt politikát.

Az új amerikai politikai irányvonal először George Kennan Moszkvából 1946 februárjában küldött táviratában fogalmazódott meg. Kennan ekkor külügyi megbízottként dolgozott a szovjet fővárosban, kitűnő diplomataként tartották számon és később az elnök politikai tanácsadó testületét is vezette. A hosszú táviratként ismertté vált dokumentum, amely tizennyolcezer szóból állt, 1947 júliusában az amerikai külügyminisztérium „Foreign Affairs” című lapjában is megjelent, ami visszavonhatatlanul jelezte a külpolitikában végbement változást. Elemzi a szovjet külpolitikát, és azt a következtetést vonja le, hogy a Szovjetunió azért, hogy biztonságban érezhesse magát, arra törekszik, hogy vetélytársai hatalmát letörje és nem hajlandó kompromisszumokra. Éppen ezért az Egyesült Államoknak „[...] a feltartóztatás politikájához kell folyamodnia. (A Szovjetunió) Érzéketlen az észérvekre, annál inkább hallgat viszont az erő érvére.”¹⁶ A dokumentumban megfogalmazásra került feltartóztatás politikája (containment) fontos alapjává vált az amerikai külpolitikának a hidegháború során, amelybe beleilleszkedik a dolgozatban későbbiekben tárgyalt Truman – doktrína, a Marshall – segély és az Eisenhower – doktrína.

¹⁴ Di Nolfo, Ennio: Storia delle relazioni internazionali, Laterza, Roma – Bari, 1998. 639. l.

¹⁵ Di Nolfo, Ennio: Storia delle relazioni ... i. m. 655. l.

¹⁶ Di Nolfo, Ennio: Storia delle relazioni ... i. m. 660. l.

A Németországgal szemben folytatott politika pedig jól mutatja, hogy az USA nem a kompromisszumot kereste már, hanem önálló újjáépítési programot kívánt véghezvinni Európában. Ezért 1946 decemberében egyesítették az angol és amerikai német megszállási zónát, szabad utat engedtek a politikai élet újjáéledésének és törekedtek arra, hogy az európai együttműködésbe bevonják Németországot is.

1947 januárjában George C. Marshall tábornok vette át az amerikai külügyek irányítását, aki európai és kínai tapasztalatai miatt a megfelelő ember lehetett arra, hogy megvalósítsa az új politikai irányvonal célkitűzéseit. A gazdasági és politikai ellentétekhez 1948 – 1953 során a katonai jelleg is hozzáadódott a NATO és a Kominform megalakulásával. Az 1950-ben Koreában kialakult konfliktus azzal fenyegetett, hogy a két hatalom között valódi háborús konfliktus robban ki. 1953-ban viszont mind a világpolitikában, mind az amerikaiban változás következett be, amely egy újabb szakaszt indította el a hidegháborúnak. Véget ért a koreai háború, Sztálin halálával a szovjet külpolitika is veszített agresszivitásából. Az Egyesült Államokban az 1953-as választásokat követően Eisenhower lett az elnök és Dulles a külügyminiszter. Az elnök nevéhez fűződik az Új Vonal (New Look) elméletének kidolgozása, amely a kommunizmus visszatartását elsősorban a megfelelő katonai erőre építette. A gyakorlatban ez azt jelentette, hogy európai szövetségeseinek a továbbiakban elsősorban katonai célokból nyújtott segítséget.

A hidegháborús helyzettel és az érdekszférák felosztásával úgy tűnhetett, hogy a kisebb országoknak nem adatik meg a választás lehetősége. A párizsi olasz nagykövet, Quaroni jelentéseiben gyakran hangoztatta, hogy Olaszországnak annyiban volt szabad akarata, mint Lengyelországnak: *„A valóság az, hogy függetlenségünk megszűnt, csakúgy mint Európa többi országának az orosz - amerikai kapcsolatok következtében. Ma ugyanannyira van lehetőségünk Oroszországhoz közeledni, mint Lengyelországnak Amerikához.”*¹⁷ A washingtoni nagykövet, Tarchiani szintén elfogadta ezt a véleményt. A moszkvai nagykövet, Manlio Brosio valamivel árnyaltabban látta a kérdést:

„Talán direkt paradox módon Quaroni Nagykövet abból a feltevésből indul ki, hogy ‘megszűntünk függetlenek lenni’. Függetlenségünk csak pusztán illúzió [...].

Ezeknek a szavaknak nyilvánvalóan csak teljesen relatív megközelítő értékük lehet: ha szó szerint kellene értenünk, akkor semmi okunk sem lenne többé arra, hogy feldühödjünk az olasz külpolitika irányvonalain, hiszen az olasz államférfiak és diplomaták csupán bábuk lennének az amerikaiak kezében[...].

¹⁷ Vigezzi, Brunello (szerk.): La dimensione atlantica, Jaca Book, Milano, 1987. 45. l.

A külpolitika művelése a függetlenséget és annak akarását jelenti a valóságból származó minden árnyalatával és gyengeségével[...].

*Nem gondolom, hogy ez a kiindulópont mára illúzióvá vált.*¹⁸

Sforza külügyminiszter Brosiához hasonlóan gondolkodott a külpolitikáról. Véleménye szerint az olasz külpolitika független volt, de „*Lehetetlen figyelmen kívül hagyni azokat az összefüggő objektív és szubjektív körülményeket amelyek – pillanatnyilag úgy tűnik – némileg behatárolják cselekvési szabadságunkat.*”¹⁹ Az olasz államférfi szavait úgy értelmezhetjük, hogy a nagyhatalmak és a hidegháború meglehetősen kemény választás elé állították az egyes országokat, de azt a saját felelősségük alatt tették meg, legalábbis a nyugati táborban.

A hidegháború megjelenése a mediterrán térségben

A hidegháborús helyzet a Mediterráneum térségére is kihatott. A Földközi – tenger fontos hajózási és kereskedelmi útvonal, a partján fekvő országok és a hozzá kapcsolódó közel – keleti térség kőolajban és földgázban gazdag, tehát mindkét félnek érdekében állott annak ellenőrzése. 1947 októberében Nagy – Britannia és az Egyesült Államok tárgyalásokat folytatott a Kelet – Mediterráneumról. Ezeket a megbeszéléseket „Pentagon Talks” névvel jelölik, mivel a washingtoni védelmi minisztériumban folytak. Leglényegesebb elemük, hogy az USA leszögezte, katonailag is közbelépne a térségben, ha érdekei úgy kívánják. Négy államot emeltek ki: Görögországot, Iránt²⁰, Olaszországot és Törökországot, amelyek függetlenségének megtartásában különösen érdekelték voltak.²¹ Olaszország katonai helyzetét vizsgálva - a békeszerződés aláírását követően – az angol és az amerikai politika különbözőségeire figyelhetünk fel. Az USA a Truman – doktrína és a containment – politika keretén belül kinyilvánította, hogy a Mediterráneum biztonsága fontos számára.

Közvetlenül a háború után úgy tűnt, hogy a Szovjetunióknak lehetősége nyílik befolyás szerzésére a Mediterráneumban, hiszen Titón keresztül Jugoszlávia az érdekszférájába tartozott. Szerette volna megkapni Líbia, a volt olasz gyarmat felügyeleti

¹⁸ Vigezzi Brunello (szerk.): La dimensione... i. m. 46. l.

¹⁹ Vigezzi Brunello (szerk.): La dimensione... i. m. 46. l.

²⁰ Azon felül, hogy a Szovjetunió földrajzi közelsége indokolta az Irán iránti kiemelt figyelmet, létezett egy 1921-ben kötött barátsági szerződés is, amely tartalmazta, hogy a Szovjetunió csapatokat küldhet az országba katonai fenyegetettség esetén.

²¹ Smith, E. Timothy: The United States, Italy and NATO, 1947 - 52, Macmillan Press, London, 1981., 28 -

jogát is²². A törökországi és görögországi belpolitikai helyzet, valamint az Olaszországban és Franciaországban működő erős kommunista pártok is ezt a félelmet támasztották alá.²³ A Szovjetunió bázisokat is igényelt a Dardanellákon, de Törökország ragaszkodott hozzá, hogy a szorosok használatába csak azok az államok szóljanak bele, amelyek aláírták a Montreux-i Egyezményt, egy kivétellel: Japán helyét az USA vette volna át.²⁴ Ezen kívül a térség bizonytalan helyzetéhez hozzájárult az is, hogy a gyarmati rendszer felbomlóban volt, és az addig Franciaország és Nagy – Britannia uralta országok a függetlenség útjára léptek. A II. világháború gazdaságilag oly mértékben sújtotta egész Európát, hogy az egykori gyarmattartók nem tudták tovább domíniumaikon hatalmukat fenntartani. Ezáltal a két volt legerősebb hatalom betöltetlen űrt hagyott maga után, és a háború következtében meggyengült gazdasági helyzetük miatt nem tudták tovább a nagyhatalmi funkciót gyakorolni. Az Egyesült Államok eleinte politikailag és katonailag nem akarta felvállalni ezt a szerepet, inkább Nagy – Britanniát támogatta ebben, de egyre inkább nemcsak legfőbb gazdasági hatalomként uralta a Mediterráneumot, hanem politikaiként és katonaként is. Ennek egyik első jele volt, hogy a NATO megalakulásakor Olaszország felvétele sokáig kérdéses maradt, mivel az USA bizonytalan volt abban, hogy a Mediterráneumban is vállaljon-e katonai szerepet. Azzal, hogy végül 1949 márciusában a mellett döntöttek, hogy Olaszország alapító tagként írja alá a szerződést, a Mediterráneum térsége is részévé vált a biztonsági garanciáknak.²⁵ Anglia szívesebben látta volna Olaszországot egy különálló

30. l.

²² Moszkva már 1943-ban a teheráni konferencián jelezte, hogy bázisra tart igényt a török szorosoknál. Majd 1945-ben a potsdami konferencián megismételte ezen igényét, és ráadásul a Dodekaneszosz - szigetek feletti ellenőrzést is akarta. Először a londoni konferencián 1945-ben kérte a volt olasz gyarmat, Tripolitánia feletti ellenőrzést. A Szovjetunió 1946 májusáig kérte a béketárgyalások során, hogy Tripolitánia felett felügyeleti jogot gyakorolhasson. Majd az olaszországi választásokig az olasz felügyeletet támogatta, hiszen ezzel segítette a baloldali pártok propagandáját és azok győzelme esetén közvetetten saját befolyási szférájába került volna a terület. Az 1948. áprilisi választások elsőprő kereszténydemokrata győzelmét követően azonban a négyhatalmi felügyelet mellett foglalt állást, mert csak ezzel tudott volna jelenlétét biztosítani. Nagy – Britannia szívesen látta volna az Egyesült Államokat Tripolitánia adminisztrációs hatalmaként, amely katonai szerepvállalást is jelentett volna a Földközi - tengeren.

²³ Az Olasz Kommunista Párt támogatottsága azért bírt olyan nagy jelentőséggel, mivel a nyugati országok attól nem tartottak igazán, hogy a Szovjetunió katonai erővel veszi át a hatalmat Itáliában, hiszen bár hatalmas tengerparti szakasza egyrészt nehezen védhető, másrészt rengeteg öblével és szigeteivel kitűnő bázisokat is nyújt, mégis egy ellene irányuló támadás esetén a Szovjetunióknak sokkal nagyobb tengeri flottával és légierővel kellett volna rendelkeznie ahhoz, hogy sikeres legyen. Annál valószínűbb volt, hogy a baloldali pártok győzelmével belső fordulat révén kerül az ország a Szovjetunió befolyása alá.

²⁴ ASMAE AP Italia 1946 – 1950 Busta 15. számozás nélkül, az Istanbul című török lap 1948. szeptember 18-i száma alapján. A Montreux-i Egyezmény bizonyos megszorításokat írt elő a nem fekete - tengeri országok hadihajói számára a török szorosokon való áthaladás esetén.

²⁵ Elsősorban Franciaországnak köszönhető, hogy Olaszország is meghívást kapott a NATO-ba, mivel jelentős politikai nyomást gyakorolt a tárgyalásokban már résztvevő országokra. Franciaország ezzel ellensúlyozni kívánta az angol – amerikai dominanciát, úgy vélte, ezáltal könnyebben érvényesítheti a Mediterráneumhoz kapcsolódó érdekeit. Mindenekelőtt el akarta ismertetni Algériát is a NATO részeként, hiszen ez a gyarmat mint három tengerentúli megye tagozódott be Franciaországba. Ezen kívül Olaszország

Mediterrán Paktumban, amelyben Nagy – Britannia töltötte volna be a vezető szerepet, de ez különösen 1952-től, Görögország és Törökország felvételétől elveszítette jelentőségét. Ezen országok a NATO – tagságot megelőzően is jelentős segélyeket kaptak az Egyesült Államoktól. Miután 1947 februárjában Nagy – Britannia bejelentette, hogy nem áll módjában tovább segíteni Görögországot, ahol a kommunista erők harcban álltak a konzervatív kormánnyal, Truman benyújtott a kongresszushoz egy felhívást Görögországnak és Törökországnak²⁶ adandó gazdasági és katonai segítségre: „*Úgy gondolom, hogy az Egyesült Államok politikájának részévé kell tenni azon szabad emberek védelmét, akik ellenállnak a fegyveres kisebbség vagy külső nyomás leigázási szándékának.*”²⁷ A Truman – doktrína tehát előrevetítette az amerikai külpolitika izolacionista hagyományaival való teljes szakítást a Mediterráneum térségében is. Az Egyesült Államok először töltötte be ekkor a világ csendőre szerepét, és nem véletlenül éppen a Mediterráneum térségében. A Truman – doktrína egy rövid időn belül meghozott döntés eredménye, amely azon múltott, hogy az amerikai külpolitika fő irányítói mennyire látták valós veszély hordozójának a görögországi helyzetet²⁸.

Görögországot 1944 végén szabadították fel a szövetséges csapatok a német megszállás alól. Az angol csapatok visszaállították a királyi kormányt és támogatást nyújtottak számára, hogy a még az év decemberében kitört polgárháborút visszaverjék. A partizáncsapatok viszont elutasították a fegyverek átadását és az északi határvidék hegyei közé menekültek. A kormány képtelen volt uralni a helyzetet, ezért lemondott, majd a szövetséges csapatok az egyházfőt nevezték ki kormányzónak. Az újabb kormányt sorozatos támadások érték amiatt, hogy egyedül a brit csapatoknak köszönheti létét. A Szovjetunió szintén elítélően nyilatkozott, mivel annak ellenére, hogy Görögország a győztes nemzetekhez tartozott, még mindig megszálló csapatok voltak a területén. Az első választásokat 1945. március 31-én tartották, amelyet a Néppárt nyert meg és a későbbi külügyminiszter, Tsaldaris alakított kormányt. Az új kormány nem hozott megfelelő politikai és gazdasági intézkedéseket, legfőbb problémának az államforma eldöntését tartotta népszavazás alapján. A szeptember 1-jén tartott referendum alkalmával a monarchia

tagsága révén keleti határát is nagyobb biztonságban tudhatta.

²⁶ A Szovjetunió 1945 márciusában felmondta a török – szovjet barátsági szerződést arra hivatkozva, hogy Törökország nem nyitotta meg időben a szorosokat a Szovjetunió utánpótlást szállító hajók előtt. Területi igényekkel is fellépett, határmódosításokat kért Bulgária javára és katonai bázisokat a Boszporuszon és a Dardanellákon. 1946 folyamán is végig nyomást gyakorolt Törökországra, ez is mutatta, hogy a Szovjetunió aktív politikát kívánt folytatni a Kelet-Mediterráneumban.

²⁷ E. Timothy Smith: *The United States, Italy, And NATO, 1947 – 52*, Macmillan Press, London, 1981. 24. l.

²⁸ Vö.: Quartararo, Rosaria: *Italia e Stati Uniti Gli anni difficili (1945 – 1952)*, ESI, Napoli – Roma, 1986.

győzött, és ezzel II. György visszatérhetett az ország élére, aki maga is kompromittálódott a háború alatt. A király által folytatott elnyomó politika mind a demokratikus, mind a baloldali erők ellenkezését kiváltotta, ami a polgárháború kiterjedéséhez vezetett. A gerillacsapatok támogatást kaptak Albániából, Bulgáriából és Jugoszláviából. A kormány csupán az angol segélyeknek és a majd 40.000 angol katona jelenlétének köszönhetően tudott életben maradni. Ez a helyzet meggyőzte az amerikai politikusokat, hogy közbe kell lépniük az angol kormány helyett.

Törökország esetében nem volt igazi kommunista veszélyről szó, de az atlanti szövetségbe való bevonásával méginkább biztosak lehettek abban, hogy a Földközi – tengerre kijutást biztosító szorosok nem fognak szovjet felügyelet alá kerülni. Az USA a Truman – doktrína elfogadását megelőzően, 1946. október 1-jén megalapozta földközi – tengeri haderejét, hogy európai szövetségeseit és saját mediterrán érdekeit védje. Létrehozta a mai VI. flotta elődjét, amely akkor repülőgép - hordozóból, három cirkálóból és nyolc rombolóból állt.²⁹ Ezáltal 1947-re domináns katonai hatalommá vált a térségben. A Truman – doktrína legfőbb motivációja az volt, hogy tartottak a dominóeffektustól, amely a Görögországban és Törökországban bekövetkező baloldali hatalomátvétel következtében hasonló folyamatot indíthatna el Európában, elsősorban Olaszországban és Franciaországban. A Truman – doktrína meghirdetésének nem kis szerepe volt abban, hogy az olasz baloldalt kizárták a kormányból, mivel úgy ítélték meg, hogy az amerikai elnök szavai nem jelentenek mást, mint hadüzenetet a Szovjetunió és a baloldali pártok számára. Az USA új közel – keleti politikája az 1957-ben meghirdetett Eisenhower – doktrínában nyerte el végleges formáját, amely katonai és gazdasági segítséget jelentett bármely közel – keleti országnak, amelyet a kommunizmus fenyeget, ezáltal kiterjesztette a feltartóztatás politikáját. Ez a politika már megszületésekor sem korlátozódott csupán Európára, gyakorlatilag vonatkozhatott az egész világra is, melynek csupán egyik eleme volt Európa újjáépítése, amely bástyaként szolgált a Szovjetunió visszatartására. Mivel a Mediterráneumban gazdasági és stratégiai érdekei azt kívánták, a Truman – doktrína is eszközül szolgált az amerikai érdekek védelmének. Amikor hangsúlyozzuk a Szovjetunió és a kommunizmus terjeszkedésének megakadályozását, természetesen egyidejűleg ez azt is jelenti, hogy mindez azért történt, hogy az USA hatalmi törekvéseit is szolgálja. A Szovjetunió az 1940-es évek végére csupán némi ideológiai befolyásra számíthatott a mindenféle eszmére fogékony újonnan függetlenné vált országokban. Azáltal, hogy már

177. l.

1948-ban Titót kizárták a Kominformból, és Líbia 1952-től elnyerte függetlenségét az 1949-es ENSZ – határozat alapján, és Olaszország, Törökország, Görögország pedig szilárdan kapcsolódott a „nyugati blokkhoz”, Sztálin lemondott arról, hogy érdekszférájába vonja a mediterrán országokat. Sokkal fontosabb volt számára Kelet – Európa. A Szovjetunió az 1950-es évek közepén, az 1956-os szuezi válságot megelőzően kezdett újszerű külpolitika folytatásába a Közel – Keleten. Igyekezett magát mint a szabad népek támogatóját és a gyarmati rendszer ellenségét feltüntetni, szemben Nagy – Britanniával és Franciaországgal, amelyek korábban nagyhatalmi pozíciót töltöttek be a térségben. A volt gyarmati országok azonban inkább a semlegességre törekedtek a két nagyhatalom között. Ezt az irányzatot legerősebben Egyiptom képviselte. Az 1955 áprilisában Bandungban tartott konferencián 29 afrikai és ázsiai ország közös nyilatkozatban is megerősítette semlegességi szándékát³⁰.

Az Egyesült Államok nagyhatalmi szerepe és Olaszország

Az Olaszországgal kötött békeszerződés Olaszország számára egy „lezárt fejezetet” jelentett, amely után tiszta lappal indulhatott a nemzetközi küzdőtéren. A béketárgyalások alatt az egykori európai nagyhatalmak érdekei érvényesültek elsősorban, és az Egyesült Államok politikai elképzelései kevésbé valósultak meg. Azt követően azonban olyan fontos kérdésekben mint a gazdasági, katonai együttműködés, az USA által meghatározott irányvonalat követték az európai országok. A béketárgyalások alatt az USA Olaszország számára kedvezőbb döntéseket is támogatott volna. Ebben nem kis szerepe volt az Egyesült Államokban élő több millió olasz lakosnak. Viszont az USA ekkor még úgy tekintett Olaszországra, mint Nagy – Britannia érdekszférájára, amely viszont igyekezett minden módon megakadályozni, hogy Olaszországnak újra lehetősége legyen hatalmi igényekkel fellépni a Mediterráneumban. 1947 első felétől a kezdeményezés egyre inkább átkerült az USA kezébe, ennek egyik első megnyilvánulása volt a Marshall – terv meghirdetése. Olaszország azonnal csatlakozott az újjáépítési programhoz és rövid időn belül sikerült középhatalmi pozíciót biztosítania magának. Már a II. világháború alatt a bevetett gazdasági és katonai erőket figyelembe véve az Egyesült Államok volt a legerősebb hatalom a Mediterráneum térségében. A háború befejeztével csupán a politikai alapját

²⁹ E. Timothy Smith i. m. 24. l.

³⁰ J. Nagy László: Az arab országok története a XIX - XX. században, Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 1997. 91. l.

kellett megteremteni dominanciájának. A Truman – majd Eisenhower – doktrína meghirdetésével, amely előbb Görögország és Törökország, majd a Közel – Kelet országainak támogatását célozta meg a kommunizmus visszaszorítása érdekében, a Mediterráneum térsége az USA legfontosabb befolyási övezetei közé került. Az addig formailag a legerősebb politikai hatalmat élvező Nagy – Britanniával együttműködve viszont már ezt megelőzően is részt vett a politikai befolyás gyakorlásában, illetve egyes országok polgári kormányain keresztül szintén érvényre juttatta elgondolásait. Tehát az Eisenhower – doktrína csupán egy hosszú folyamat kicsúcsosodása, amely rámutat arra, hogy végül az USA lett a legbefolyásosabb nagyhatalom a Mediterráneumban.

Olaszországot, mivel mind európai, mind mediterrán országgént fontos szerepet töltött be, szintén az érdekszférájába tartozónak tekintette. Már az 1948-as áprilisi választások előtt is nyilvánvalóvá vált, hogy az USA nyomást gyakorolt az olasz Kereszténydemokrata Pártra. Előre látható volt az is, hogy Olaszország gazdasági függése az Egyesült Államoktól nem fog rövid időn belül megszűnni, hiszen a gazdaság helyreállítását néhány hónap alatt nem lehetett véghezvinni. A politikai befolyás fenntartására a választások eredményétől függetlenül szükség volt, hiszen elképzelhetőnek tartották, hogy a Kommunista Párt polgárháború révén próbál meg hatalomra törni.³¹ Ezért az USA mindinkább fontosabb szerephez jutott nemcsak a Mediterráneumban, hanem Olaszországban is.

Az olasz külpolitikát befolyásoló belpolitikai események

A II. világháború lezárása, az Olaszországgal kötött békeszerződés

1940. június 10-én Olaszország gazdaságilag és katonailag felkészületlenül lépett be a II. világháborúba.³² Mussolini hadat üzent az akkor már Németország által legyőzött

³¹ Amikor arról beszélünk, hogy a választásokat megelőzően az Egyesült Államok fontosnak tartotta a nem baloldali pártok támogatását - hogy megelőzzék a kommunista hatalomátvételt -, elsősorban annak a veszélyét látták, hogy a nagyon is népszerű kommunista párt demokratikus úton, a választásokat megnyerve kerülhet hatalomra. A választások után pedig nem lehetett teljesen elvetni azt a lehetőséget, hogy elsősorban Észak-Olaszországból kiindulva a kommunisták forradalmi úton hatalomra juthatnak. Arra viszont csekély volt az esély, hogy a Szovjetunió katonai támogatásával, külső segítséggel valósulna meg Olaszországban a kommunizmus.

³² Az olasz ipar fejlettsége messze elmaradt a többi nyugat-európai országétól. Bár a hadiiparhoz kötődő termelés a két világháború között növekedett, nyersvastermelése még mindig húszszor kevesebb volt, mint Németországé, 7,5-szer kevesebb mint Angliáé és 6,5-szer kevesebb mint Franciaországé. Hasonló arányok voltak igazak az acéltermelésre és a gépkocsigyártásra is. Ebben meghatározó volt az a tény, hogy

Franciaországnak abban a reményben, hogy csekély veszteségek árán jelentős területi előnyökhöz juthat. 1943. szeptember 8-ig, a fegyverszünet megkötéséig azonban sorozatos kudarcok érték, amely végül a fasiszmushoz hű vezetőkben is kételyeket ébresztett. A Fasiszta Nagytanács 1943. július 24-i ülésén korlátozta Mussolini hatalmát, majd a király 25-én Pietro Badoglio-t nevezte ki elnöknek, Mussolinit pedig letartóztatta, miközben a szövetséges csapatok a hónap elején Szicíliában partra szálltak. Badoglio nem szakított teljesen a fasiszta politikával, ezt csak akkor tette meg, amikor a szövetségesek Calabriában és Nápolyban is megjelentek. Bár szeptember 8-án fegyverszünetet kötöttek a szövetségesekkel, Badoglio mégsem vállalta fel katonai támogatásukat, a menekülést választotta és a német csapatok prédájául hagyta katonáit. Hitler egészen Nápolyig elfoglalta Olaszországot, kiszabadította Mussolinit. Az ország három részre szakadt: Mussolini északon megalakította a fasiszta bábállamot, a Salói Köztársaságot; a király 1944 júliusában Ivanoe Bonomi vezetésével új kormányt alakított; és az antifasiszta erők létrehozták a Nemzeti Felszabadító Bizottságot, amelynek vezetésével hatékony partizánharc folyt a németek ellen. 1945 májusára Itália felszabadult. Bár az ország területén az angol – amerikai csapatok voltak a megszállók, 1944 márciusában a Szovjetunió elsőként vette fel a diplomáciai kapcsolatokat a Badoglio – kormánnyal. Az angolszászok ekkor figyelmeztették az olasz kormányt, hogy csak az ő tudtukkal hozhat politikai döntéseket. Amikor Palmiro Togliatti, az addig Moszkvában emigrációban tartózkodó kommunista vezető hazatért Olaszországba, meggyőzte a Kommunista Pártot a Badoglio – kormánnyal való együttműködésről. Korábban az olasz kommunista vezetőtől nem álltak távol még a kommunizmus egyes szélsőséges nézetei sem, azonban a politikai befolyás érdekében képes volt nagyfokú rugalmasságra, hiszen az antifasiszta erőkkel együtt alakított kormányban nem támogathatta sikeresen a vallásellenességet vagy a földek és az ipar kollektivizálását. A Kommunista Párt példáján a Nemzeti Felszabadító Bizottságban résztvevő többi olasz párt is beegyezett abba, hogy a fasiszmus időszakában kompromitálódott monarchia névleges vezetése alatt alakuló kormányában részt vegyen. Ezzel vált lehetségessé az első antifasiszta erőkből álló kormány megalakulása, amelyhez a korona és az angol – amerikai megszálló erők is beleegyezésüket adták.³³ Mivel ebben a

Olaszország nyersanyagokban rendkívül szegény és az észak-olaszországi ipari centrumokon kívül az ország nagy részén a mezőgazdaság dominált. Németország kivételével az olasz hadsereg számbeli nagyságát tekintve megelőzte a többi európai országot, de az ország iparának fejletlensége és a nyersanyaghiány következtében hatékonyságában nem tudta felvenni a versenyt más országokkal. Vö.: Kis Aladár: Olaszország története 1748–1968, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1975. 219 – 220. l.

³³ A kormányban a Democrazia Cristiana (Kereszténydemokrata Párt), a Partito Comunista Italiano (Olasz Kommunista Párt), a Partito Socialista dell'Unità Proletaria (Munkásosztály Egységének Szocialista Pártja), a

kommunistáknak jelentős szerep jutott, így a Szovjetunió is biztosított magának némi befolyást az országban. A miniszterek 1944. május 23-án Salernóban tartott első ülésén megfogalmazott dokumentumban először fektették le írásban az új politikai erők teljes elhatárolódását a fasisztól. Ez az esemény a Salernói – fordulat néven került be a történelemkönyvekbe. A dokumentum olyan elveket fogalmazott meg, amelyek akár az új kormány külpolitikai programjának is tekinthetők:

1. Elítélik a szövetségesek ellen folytatott háborút, mivel azzal Olaszország olyan népekkel került konfliktusba, amelyekkel az együttműködés állott volna érdekében.
2. Olaszország háborút kíván folytatni a szövetségesek oldalán a náci Németország legyőzéséig.
3. Olaszország elítéli a korábban Franciaország, Görögország, Jugoszlávia, Oroszország és Albánia ellen vezetett inváziót és részt kíván venni ezen országok újjáépítésében.
4. Olaszország részt kíván venni egy olyan nemzetközi törvény kidolgozásában, amely a népek szabadságát és jólétét biztosítja az Atlanti Charta szellemében.³⁴

Később, a felszabadított Rómában 1944. június 22-én tartott első tanácsülésen az új kormányfő, Ivanoe Bonomi megismételte a fasiszta agresszió elítélését. Ez alapfeltétele volt annak, hogy a szövetségesek mellett tiszta lappal folytathassák a háborút a náciizmus ellen. Olaszország a fasisztusoknak köszönhetően vesztesként zárta a II. világháborút, annak ellenére, hogy 1943 szeptemberében fegyverszünetet kötött a szövetségesekkel, majd hadat üzent Németországnak.

A háború befejezését követően a legfontosabb feladat az ország újjáépítése volt, referendum tartása az államformáról (1946. június) és a békeszerződés aláírása. Az olasz nép a köztársasági államforma mellett döntött, és szavazott az alkotmányozó gyűlés összetételéről.³⁵ A békeszerződés feltételei jól mutatják, hogy nem sikerült elismertetni a

Partito d'Azione (Akciópárt) és a Democrazia del Lavoro (Munka Demokráciája) vettek részt.

³⁴ Sterpellone, Alfonso: Vent'anni di politica estera. In: La Politica Estera della Repubblica Italiana, Edizioni di Comunità, Istituto Affari Internazionali, Milano, 1967. 165. l.

³⁵ Az 1946. június 2-án tartott népszavazáson a szavazók 54,3%-a voksolt a köztársasági államformára, míg 45,7% a monarchia fennmaradására. Az Alkotmányozó Gyűlésben a Kereszténydemokrata Párt 35,2% arányban, a Kommunista Párt 18,9 %-ban és a Szocialista Párt 20,7%-ban vehetett részt a szavazatok alapján. Vö: Varsori, Antonio: L'Italia nelle relazioni internazionali dal 1943 al 1992, Laterza, Roma – Bari, 1998. 35.

nagyhatalmakkal Olaszország kilépését a háborúból, és a náciizmus ellen folytatott küzdelmét, de kizárólag a békeszerződés aláírásával válhatott lehetségessé, hogy az ország új fejezetet nyisson nemzetközi kapcsolataiban. A békeszerződés aláírását hosszas parlamenti vita előzte meg. A külügyminiszter, Carlo Sforza és a miniszterelnök, Alcide De Gasperi tisztában voltak azzal, hogy az aláírás elutasítása teljes elszigeteltségbe taszítaná az országot és továbbra is megszálló csapatok maradnának az ország területén. Ezért legfőbb feladatuknak tekintették az aláírás elismertetését az olasz parlamenttel. A szavazásra 1947. augusztus 2-án került sor és a parlament a 811. számú törvénnyel felhatalmazta a kormányt az aláírásra. A ratifikáció mellett szavaztak a kereszténydemokraták, a Giuseppe Saragat vezette szocialisták és a republikánusok egy része. Ellene szavaztak az Akciópárt, a Demokratikus Munkáspárt, az Uomo Qualunque³⁶, a liberálisok egy része; a kommunisták tartózkodtak, a Pietro Nenni vezette szocialista párt tagjai pedig tiltakozásképpen nem jelentek meg.

Véget értek a nagyhatalmi álmok, Olaszországnak meg kellett találnia helyét a háború után kialakuló új világrendben, és kialakítania az ennek megfelelő külpolitikai stratégiát. Ennek egyik lényeges pontja volt a békeszerződés revíziója.³⁷ Az USA – ez részben De Gasperi 1947. januári amerikai útjának is köszönhető –, a szerződés aláírását követően biztosította Olaszországot arról, hogy támogatni fogja revíziós igényeit. George C. Marshall, az amerikai külügyminiszter De Gasperinek küldött üzenete a következőképpen hangzott:

„A békeszerződés aláírásával leomlott az utolsó akadály, amelyet a fasizmus épített Olaszország és a békét szerető többi nemzet között. Az aláírás szükséges volt ahhoz, hogy

I. és táblázat a választások eredményeiről a 39. oldalon. Ezek az adatok is jól mutatják, hogy a baloldalnak mennyire fontos szerepe volt a II. világháború utáni Olaszország életében. Meg kell jegyeznünk - részben annak is köszönhető -, hogy az olasz államot megalakulásakor az egyház nem ismerte el, és híveit visszatartotta a politikai életben való részvételtől. Ezzel gátolta a keresztény pártok megalakulását és politikai aktivitását.

³⁶ Az 1946-ban alakult nacionalista párt nevét általában nem szokás lefordítani, jelentését a legjobban a Kisemberek Pártja névvel lehet visszaadni.

³⁷ A békeszerződés aláírását megelőzően az akkori külügyminiszter, Pietro Nenni 1947. január 20-án a szovjet, amerikai, brit és francia külügyminiszterekhez intézett dokumentumban kérte a békeszerződés revízióját: *„A békeszerződés sérti a nemzettudatot, különösen ami a területi pontokat illeti. Ilyen körülmények mellett a külügyminiszter szükségesnek tartja, hogy kifejezze fenntartását, és kérje a revízió elvénél elismerését az érintett államok közötti kétoldalú szerződések formájában, amelyet az érintett országok az ENSZ fórumán és annak felügyelete mellett tárgyalnának meg.”* In: Sterpellone, Alfonso i. m. 198. I. Közvetlenül az aláírást követően, 1947. február 11-én pedig az akkori külügyminiszter, Carlo Sforza az összes aláíró államnak átnyújtott dokumentumban ismertette az olasz kormány revízióra vonatkozó szándékát: *„Az olasz nép elismeri a múltban elkövetett hibáit, azonban egészen a tegnapi napig, amikor a békeszerződést aláírták oly keményen bűnhődött, hogy a jövőben jogosan számítunk a szerződés radikális revíziójára olaszként és világpolgárokként is. A szerződés ebben a formájában megbénítja és megmérgezi egy népnek az életét, amely egy akkora területen zsúfolódik össze, amely nem tud elegendő táplálékot nyújtani*

az olasz nemzet visszatérhessen a szabad népek közösségébe, hogy egyenlő és vezető tagként működhessen közre a béke visszaállításában és egy jobb világ megalkotásában. A Szerződés néhány cikkelye nem egyezik az Egyesült Államok kormányának javaslataival és szándékaival. Az ENSZ fórumán, vagy az érdekelt nemzetekkel kötött kétoldalú egyezmények révén Olaszország elkezdhet dolgozni a Szerződés revízióján. Most egyszer és mindenkorra biztosítani akarom az olaszokat, hogy az Egyesült Államok kormánya minden segítséget és támogatást meg fog adni kormányuknak az újjáépítéshez, a demokratikus, szabad és virágzó Olaszország megerősítéséhez, amely ismét hozzájárulhat a demokrácia és szabadság támogatásához Európában és az egész világon.”³⁸

Az olasz politikusok sokáig reménykedtek abban, hogy számukra kedvező feltételekkel zárulnak a békeszerződésről folyó tárgyalások. Azon kívül, hogy a fasiszta időszak alatt történeteket nem lehetett figyelmen kívül hagyni, a négy nagyhatalom közötti ellentétek is hozzájárultak ahhoz, hogy ez nem így történt. Egyedül az Egyesült Államok hajlott volna arra, hogy Olaszországot támogassa. Az olasz politikusok úgy vélték, az USA Olaszország irányában mutatott megértése nagyobb mértékben fog megmutatkozni mind a békeszerződés, mind a segélyek tekintetében. A békeszerződés azonban még annak az amerikai politikának az eredménye, amely 1945 – 1946 folyamán dominált, miszerint megegyezést keresett a Szovjetunióval, ezért nem tükrözte semmilyen formában az USA jóindulatát. Nagy – Britannia – féltve a Mediterráneumban betöltött hatalmi szerepét – arra törekedett, hogy az Olaszország megbüntetését célzó elképzelései érvényesüljenek. Franciaország az angol elképzelést támogatta, hiszen a területi kérdések közvetlenül is érintették és a Mediterráneumban is érdekelt hatalom volt. Másrészt az Egyesült Államok az Európát érintő problémákkal kapcsolatban nagyobb befolyást engedett Nagy – Britannianak és Franciaországnak, mivel 1947 elején még szó sem volt arról, hogy a háborút követően közvetlenebbül részt vegyen a kontinenst érintő politikai kérdések eldöntésében. A Szovjetunió részéről szintén nem lehetett engedményekre számítani, mivel a keleti határrészekén a szovjeteknek inkább a jugoszláv érdekek támogatása állott érdekében, és a gyarmatokra vonatkozóan is saját maga számára kívánt befolyást szerezni a volt olasz területeken. Olaszország tehát két szempontból is ütközőpontot jelentett a nagyhatalmak számára. Egyrészt a nyugatiak és a szovjetek által elfoglalt területek határán található az ország, másrészt volt gyarmatai ellenőrzéséért nagyhatalmi versengés indult meg. Mindezen okokból kifolyólag született meg az Olaszország számára meglehetősen

számára.” In: Sforza, Carlo: Cinque anni ... i. m. 1952., 17. l.

kedvezőtlen békeszerződés. A szerződés mind területi, mind gazdasági és katonai vonatkozásaiban szigorú feltételeket szabott az ország számára, és a győztes hatalmak gyakorlatilag semmilyen esélyt nem adtak az olasz politikusoknak tényleges tárgyalások kezdeményezésére. Alcide De Gasperi miniszterelnök, és Carlo Sforza külügyminiszter azonban egyetértettek abban, hogy kizárólag a békeszerződés aláírásával nyílhat út Olaszország számára, hogy új fejezetet nyisson nemzetközi kapcsolatainak terén, és véglegesen lezárja a fasiszmus időszakát. 1947. február 10-én Párizsban az olasz kormány megbízottja, Meli Lupi di Soragna aláírta a békeszerződést. Miután a parlament 1947. július 31-én jóváhagyta, a ratifikációra 1947. szeptember 15-én került sor. Az ezt követő években a kormány külpolitikájának egyik legfontosabb pontja a békeszerződés revíziója lett, amelyet Sforza 1947. február 11-én az aláíró országoknak elküldött üzenetében meg is jelölt: *„Úgy érezzük, hogy a jövőben mint olaszok és mint világpolgárok joggal számíthatunk radikális revízióra.”*³⁹

Az Olaszországgal kötött békeszerződés leglényegesebb pontjai:

- Olaszország nyugati határa: Franciaország számára kedvező területi döntések születtek. A békeszerződés revíziójában ezekkel kapcsolatban nem kívánt módosításokat kieszközölni az olasz kormány.
- Olaszország és Jugoszlávia közötti határ: a békeszerződés legvitatottabb pontja, amelyről végleges döntés csak 1954 folyamán született.

A téma terjedelme és összetettsége nem engedi meg, hogy a dolgozat keretein belül részletesen elemezzük, ezért csak röviden ismertetjük a legfontosabb tényeket. A nagyhatalmak között Trieszt kérdésében szintén hiányzott az egyetértés. A jugoszláv kormány egész Venezia – Giulia tartomány területét magának követelte. Ezt a kérést a Szovjetunió támogatta, hiszen ezáltal saját érdekszférájában tudhatott volna fontos adriai – tengeri kikötőket. Franciaország szintén elcsatolt volna Olaszországtól olyan jelentős városokat, mint Parenzo, Rovigo és Pola. Nagy – Britannia sem támogatta az olasz igényeket, mivel minél gyöngébb Olaszországot kívánt látni a Mediterráneumban. Egyedül az USA elképzelése lett volna kedvező Olaszország számára. A végső döntés a francia

³⁸ Tarchiani, Alberto: Dieci anni ... i. m. 133 – 134. l.

elképzeléshez állt a legközelebb, Olaszországnak át kellett adnia Isztriát Jugoszláviának, de megtarthatta Goriziát és Monfalconét. Triesztet szabad kikötővé nyilvánították, amelynek élére az olasz és jugoszláv kormányoknak közösen kellett volna kormányzót kineveznie az ENSZ felügyelete alatt, majd népszavazást tartottak volna a terület sorsáról. A két kormány azonban nem tudott megegyezni. Nehezítette a kérdést, hogy a terület egy részén angol – amerikai csapatok voltak, amelyet A zónának kereszteltek, a másik részén, a B zónán pedig a szovjet csapatok voltak a megszállók. Ezért az egykori szövetségesek között kialakult ellentétek is akadályt jelentettek abban, hogy a két terület egyesüljön. Ezzel a B zóna jugoszláv felügyelet alá került. Az 1948-as választásokat megelőzően hiába született háromhatalmi egyezmény arról, hogy az A zóna kerüljön olasz felügyelet alá, ezt nem valósították meg, mivel nem sokkal azután Tito szembefordult a szovjet vezetéssel, így a nyugati hatalmaknak nem állt érdekében Jugoszlávia elleni lépést tenni. Végül 1954. október 5-én született angol – amerikai – olasz egyezmény arról, hogy az A zóna kerüljön Olaszország fennhatósága alá, miután az olasz diplomácia hiába próbált a jugoszlávokkal megegyezni.

- Olaszország északi határa: 1946. szeptember 5-én az aláíróiról elnevezett De Gasperi – Grüber egyezmény megerősítette a volt határokat és egyben garantálta Bolzano és Trento lakosságának autonómiáját.
- Olaszország gyarmatai: Olaszország elveszítette Albániát és Etiópiát, Görögország visszakapta Rodoszt és a Dodekaneszosz szigeteket. A fasiszmus hatalomra kerülése előtt elfoglalt területekről: Eritreáról, Líbiáról és Szomáliáról pedig a döntést egy évvel későbbre halasztották.
- Katonai rendelkezések: a haderő számát jelentősen csökkentették⁴⁰.
- Gazdasági rendelkezések: Olaszországot kártérítés fizetésére kötelezték, amelynek nagy részét később elengedték⁴¹.

³⁹ Sforza, Carlo: Cinque anni ... i. m. 1952. 17. l.

⁴⁰ A békeszerződés szövege szerint az olasz tengerészek száma nem haladhatta meg a 25.000 főt, a légiőrség létszáma szintén a 25.000 főt, a szárazföldi katonák száma a 185.000 főt és a csendőrség a 65.000 főt. Az olasz - francia és az olasz - jugoszláv határon és az Olaszországhoz tartozó szigeteken nem működhetett semmilyen katonai létesítmény. Hadihajói és fegyverei jelentős részét át kellett adnia az Egyesült Államoknak, Franciaországnak, Nagy - Britanniának és a Szovjetunióknak. In: Relazioni Internazionali 1947. N. 7. A békeszerződés 46 - 72. cikkelye.

Az olaszországi pártrendszer alapjai

Az egységes Olaszország létrejöttekor (1861) az olasz parlamentben még nem léteztek jól elkülöníthető pártok. Két meghatározó irányvonal volt: a jobboldal, amelyhez a konzervatívok és a monarchiát támogatók; illetve a baloldal, amelyhez Mazzini és Garibaldi követői tartoztak, akik a köztársasági államformát részesítették előnyben. Ezekből az irányzatokból alakultak ki a későbbi politikai pártok.

Az Olasz Szocialista Párt

Megalakulását és működését nagyban befolyásolták azok a tényezők, amelyek Olaszország korábbi egyedi történelmi fejlődéséből fakadtak. A területi egység hiánya nem tette lehetővé széles mozgalom kialakulását. A forradalmi hagyományok elsősorban a nemzeti egységért vívott harchoz kapcsolódtak. A nagyipar fejletlen volt és egyes észak – olaszországi városokhoz kötődött (Genova, Milano, Torino). A munkásosztályhoz tartozók létszáma nem volt jelentős, és később is a mezőgazdasági munkások alkották a párt bázisának nagy részét.⁴²

1872-öt követően, amikor megalakult az I. Internacionálé olasz föderációja, több szocialista kör és szervezet alakult az országban. A munkásszervezetek egyesülésével 1892-ben alakult meg az Olasz Dolgozók Pártja, amely 1895-ben vette fel az Olasz Szocialista Párt nevet. Vezetői Enrico Ferri és Filippo Turati voltak. Bár programjukban fő célként jelölték meg a munkásosztály hatalmáért folytatott harcot, tisztában voltak azzal, hogy az akkori helyzetben annak megvalósulása lehetetlen volt a rossz gazdasági helyzet és a párt szervezetlensége miatt. Ezért a hangsúlyt ideiglenesen a polgári demokratikus köztársaság létrehozására helyezték. A párt taglétszáma gyors ütemben növekedett. A tagok nem csupán a munkásság rétegeiből kerültek ki, hiszen a polgárság egy része is megfelelő eszközt látott benne a polgári jogokért vívott küzdelem elősegítésére. Az egységes

⁴¹ A békeszerződés előírása szerint Olaszországnak kártérítést kellett fizetnie a Szovjetunió számára 100.000.000. USA dollár értékben, Albániának 5.000.000 dollárt, Etiópiának 25.000.000. dollárt, Görögországnak 105.000.000 dollárt, Jugoszláviának pedig 125.000.000 dollárt. Ezen kívül vissza kellett adnia azon javakat is, amelyeket bármely, az ENSZ-hez tartozó országtól hurcoltak el a háború alatt, illetve ezen országok lakosai is kérelmet nyújthattak be kártérítésre. In: Relazioni Internazionali 1947. N. 7. A békeszerződés 74 - 85. cikkelye.

⁴² Annak ellenére, hogy az 1900-as évek elején az ipar jelentős fejlődésnek indult, ami a munkások számbeli növekedését is eredményezte, 1919-ben a szocialista párt tagságának 60%-a még mindig a mezőgazdasági

Olaszország első nyolc évtizede alatt több olyan időszak volt, amelyben szinte polgárháborús hangulat uralkodott a dolgozó tömegek elégedetlensége miatt. Ez vezetett végül ahhoz, hogy a hatalmat kezükben tartó kevesek a fasiszmus uralomra jutását elősegítették attól való félelmükben, hogy a köztársaságpárti baloldali rétegek kerülhetnek az ország élére. Egyes történészek az 1948 – 1953 közötti időszakra is úgy tekintenek, mint kereszténydemokrata diktatúrára, amely a baloldal hatalomrajutását volt hivatott megakadályozni és ennek következtében alárendelte Olaszországot az Egyesült Államok döntéseinek.⁴³ Az 1900-as évek első évtizedében az olasz ipar egyre gyorsabban növekedett, de a munkások életszínvonala továbbra is alacsony maradt. 1904 – 1907 között nagyméretű sztrájkmozgalom söpört végig az országon, és a szocialista szakszervezetek tömörülésével 1906-ban megalakult az Olasz Általános Munkásszövetség. A szocialista párt taglétszámának köszönhetően ekkor már Európában a legjelentősebbek közé tartozott. Az első világháború a szocialista párt balratolódását hozta, amely országos méretű háborúellenes sztrájkokat szervezett. Kizárta soraiból a konfliktust támogatókat, többek között Benito Mussolinit is, aki a párt lapja, az „Avanti” szerkesztője volt. Annak ellenére, hogy Olaszország a győztes országok közé került az I. világháborúban, nem hozott számára eredményeket a részvétel, sőt a lakosság helyzete is romlott. Ennek és az oroszországi forradalomnak hatására tovább erősödött az olasz baloldal, és 1918-as programjában már szerepelt a proletárdiktatúra megteremtése, amelyet elsősorban a párt vezetősége képviselt. Parlamenti csoportja viszont még mindig csak a demokratikus köztársaság létrehozásának szükségét vallotta magáénak és ehhez csatlakozott a munkásszövetség is. Pontosan az egység hiánya volt az, ami megakadályozta a szocialista párt hatékony fellépését. A párt vezetősége 1919-ben úgy döntött, hogy csatlakoznak a Kommunista Internacionáléhoz. Taglétszáma ekkor már több mint hetvenezer volt, a munkásszövetségé pedig több mint egymillió.⁴⁴ 1922-ben a kommunisták kiválása és a reformisták önálló pártalakítása – akik létrehozták az Egységes Szocialista Pártot – a munkásmozgalmat gyengítette. Mivel nem sikerült egységfrontot alkotniuk, a fasiszták előretörését sem tudták megakadályozni. A fasiszmus idején a kommunista párttal együttműködve a szocialisták meghatározó szerepet játszottak a diktatúra elleni harcban. A háború befejeztét követően azonban a korábbiakhoz hasonlóan a párton belüli egység hiánya politikai hatalmuk csökkenéséhez vezetett. Az

dolgozókból került ki. Vö.: Kis Aladár i. m. 148. l.

⁴³ Ezt az irányzatot képviseli Enzo Santarelli *Storia critica della repubblica* című művében, Feltrinelli, Milano 1997. és Carlo Pinzani aki a *Storia d'Italia* sorozat negyedik kötetében az 1948 – 1976-ig terjedő időszakot elemzi, Einaudi, Torino 1976.

⁴⁴ Kis Aladár i. m. 131. l.

Olasz Szocialista Párt két vezéralakjának különböző nézetei 1946-ban a párt kettészakadásához vezettek. Saragat az 1946. október 26-i egyezmény aláírásának alkalmával – amely megerősítette a kommunista és szocialista pártok egységfrontját –, nem értett egyet azzal, hogy továbbra is együttműködjenek a kommunistákkal. Ezért kivált a pártból és megalakította az Olasz Dolgozók Szocialista Pártját. Nennit, aki a szocialista párt vezetőjeként továbbra is a baloldal egysége mellett foglalt állást, elsősorban nem az motiválta, hogy a kommunista ideológiát kövesse, hanem el akarta kerülni a baloldal széthullását, amely elősegíthette volna a jobboldal, esetlegesen a szélsőjobb megerősödését. Az 1950-es évek elején azonban a párt tagsága már 750.000 körüli volt a belső széthúzások ellenére is.

Az Olasz Kommunista Párt

A kommunista párt a szocialista párt baloldali szárnyából alakult ki Antonio Gramsci és Palmiro Togliatti vezetésével. 1919-ben saját lapot alapítottak „Ordine Nuovo” címen. Ekkor még nem akartak különálló pártot alapítani, csupán a kommunista eszmék előtérbe helyezését kívánták. Miután a szocialista párt mérsékelt szárnyának hatására a kormánnyal való megegyezésre törekedett, és az 1920-as gyárfoglaló mozgalomban elért eredményeket a munkások kénytelenek voltak föladni, a párt két irányzata között az ellentétek kiéleződtek. 1920 nyarán a III. Internacionálé kongresszusa szintén a radikálisabb fellépést támogatta, és kiemelte, hogy ennek az Ordine Nuovo – csoport tevékenysége felel meg. A szocialista párt 1921 januárjában tartott kongresszusán a többség szintén a radikálisabb irányvonallal foglalt állást. Az idetartozók ezt követően külön kongresszusra ültek össze és megalakították az Olasz Kommunista Pártot. Ekkor Amadeo Bordiga került a párt élére, aki ellenezte a többi baloldali párttal kötendő egységfrontot és úgy gondolta, nincs szükség országos méretű párthoz a forradalom megvívásához. Amikor 1923-ban végül Gramsci és Togliatti vették át a vezetést, már nem tudták a fasizmus hatalomra kerülését megakadályozni. Mussolini 1923-ban elfogatási parancsot adott ki a kommunista vezetők ellen. Ekkor már megkezdték a párt illegális szervezeteinek kiépítését, amely lehetővé tette, hogy 1926 után – a parlamenti pártok működésének betiltását követően is – szervezeten folytassák a küzdelmet a fasizmus ellen. Továbbra is összefogást sürgették a szocialista párttal, amelyről végül a két párt vezetői 1934-ben és 1937-ben megállapodtak. Majd 1943-ban újabb egyezményt kötöttek, amelyben két közös célt

jelöltek meg: a fasizmus elleni harcot és a háború után a népi demokrácia megteremtését. A kommunista vezetés alatt működő antifasiszta rohamosztagok nagymértékben hozzájárultak az ország felszabadításához. Az 1944-ben alakult nemzeti egységkormányban még egyenlő számban osztották el a miniszteri tárcákat az antifasiszta pártok között, így a kommunista párt 1947 májusáig aktívan részt vett a kormányzásban. Attól kezdve évtizedekig ellenzéki szerepre kényszerült, de 1948-tól, amikor a kereszténydemokrata pártnak még sikerült abszolút győzelmet szereznie a választásokon, folyamatosan egyre több szavazatot nyert. Annak ellenére, hogy a kommunista párt nem volt képes kormányzati pozíciót szerezni, 1947-et követően mégis ez a párt mutatkozott a legegységesebbnek. Sikertelensége abból is eredt, hogy részben a kommunizmustól való félelem keltésével a konkurens pártok sok választót tudtak elriasztani, illetve a szocialista párt széthúzása következtében a baloldal nem volt képes elegendő szavazatot megszerezni az ország vezetéséhez. A kommunista és szocialista pártok egyik legnagyobb nézetkülönbsége abból az igen fontos kérdésből fakadt, hogy mennyiben kell követniük a szovjet politikát. A kommunista párt amellett volt, hogy a szovjet politikát kell követni, míg a szocialista párt vezetősége a Nyugat és Kelet közötti semleges álláspont mellett foglalt állást. A külpolitikai kérdésekben a kommunisták nem értettek egyet Olaszország nagymértékű nyugati integrációjával, a belpolitikában pedig hiányolták a szükséges reformokat. Sok esetben vádjaik megalapozottak voltak olyan kérdésekben, mint például a mezőgazdaság reformja, a déli országrész fejlesztése vagy a szociális reformok bevezetése. Ezt az is alátámasztja, hogy az Egyesült Államok részéről is érte kritika a vezetést a gazdasági reformok elégtelen volta miatt. A párt taglétszáma az 1950-es évekre kétmillió fölé emelkedett. Szakszervezete, amely ekkor már négymillió tagot számlált, hatékonyan küzdött a dolgozók jogaiért.

A Kereszténydemokrata Párt

Az olasz katolikus mozgalom párttá fejlődését nehezítette az a tény, hogy a pápa nem ismerte el az olasz államot és híveit eltiltotta a politikában való részvételtől. Előrelépést jelentett a liberális katolikus mozgalom életében, hogy XIII. Leó pápa 1891-ben kibocsátott Rerum Novarum enciklikájában – a szocialista mozgalom előretörésének kényszere alatt – állást foglalt olyan kérdésekben, mint a magántulajdon, a bérek, így egyre több katolikus szervezet alakult a munkások érdekeinek védelmében. A XIII. Leót követő X. Pius pápa a sztrájkmozgalmak hatására az 1904-es és 1909-es választások idejére felfüggesztette a

politikai életben való részvétel alóli tilalmat konzervativizmusa ellenére, így ezekben a parlamentekben már katolikus képviselők is bejutottak. Az I. világháborút követő forradalmi megmozdulások hatására az egyház álláspontja nagy változáson ment keresztül. A Vatikán felmérte, hogy a munkásmozgalmat csak egy katolikus párt létrehozásával ellensúlyozhatják, amely továbbra is biztosíthatja a katolicizmus befolyását. Így a Vatikán engedélyével 1919-ben megalakult az Olasz Néppárt, a munkások érdekképviselőjére pedig az Olasz Dolgozók Szövetsége. A párt taglétszáma hamarosan megközelítette a szocialistákét. Mussolini igyekezett megszerezni a Vatikán támogatását, amely aztán az 1929-es Lateráni Egyezményben öltött formát, és amelyben az egyház elismerte az olasz államot, a katolikus tömegek mégsem tudtak hatékonyan a fasizmus ellen fellépni. A néppárt alapítója, Luigi don Sturzo már 1923-ban lemondott vezető tisztségéről. 1942-ig – az Alcide De Gasperi nevéhez fűződő Olasz Kereszténydemokrata Párt megalakításáig – az egyház gyakorlatilag a fasizmus mellett állt. A Vatikán megfelelő eszközt látott a fasizmusban arra, hogy megakadályozza a kommunista hatalomátvételt, de mivel a tömegek egyre inkább szembefordultak a fasiszta diktatúrával, egy újabb szervezetre volt szükség a baloldal ellenében. Azzal, hogy a Vatikán elismerte a Kereszténydemokrata Pártot, egyidejűleg a diktatúrával való szembefordulását is jelentette. A katolikus párt még az alapítás évében csatlakozott a Nemzeti Felszabadító Bizottsághoz, és részt vett az Olaszország felszabadításáért folytatott harcban. Az 1946-os választásokon bebizonyosodott, hogy a szocialista és kommunista pártok mellett a harmadik legnagyobb erőt képviseli az országban, és eredményei alapján a kisebb pártok megnyerésével képes a két baloldali párt nélkül is kormányozni. Ezzel megkezdődött Olaszországban a kereszténydemokrácia hosszú kormányzati hatalma. A Kereszténydemokrata Párt működését erősen befolyásolta vezetője, De Gasperi személyisége. A párt eredetileg középen kívánt elhelyezkedni, de sorain belül sok árnyalat volt, amely a bal- vagy a jobboldal felé hajlott. Éppen ezért nehéz volt közös irányvonalat meghatározni, ez pedig gátolta a szociális és gazdasági reformok sikerét is. Két dolog számított biztosnak, a De Gasperi által meghatározott katolicizmus és konzervativizmus, ezért a kereszténydemokrata vezér egyben kommunistaellenes is volt. Amikor De Gasperit azzal vádolják, hogy a Kereszténydemokrata Párt egyeduralmának kialakítására törekedett, gyakran hozzák fel az 1953-as választásokat megelőző új törvénytervezetet. Az 1952 tavaszán rendezett önkormányzati választások a kereszténydemokrata párt népszerűségének csökkenését mutatták. Erre reagálva, hogy a demokráciát feltétlenül megőrizték, egy többségi választási

törvényt dolgoztak ki, amelyet nagy nehézségek árán sikerült elfogadtatni. Lényege az volt, hogy amennyiben valamelyik koalíció pártjai megszerzik a szavazatok 50+1%-át, akkor megkaphatják a mandátumok 75%-át. Az 1953-as választásokon azonban a Kereszténydemokrata Párt és szövetségesei a szavazatoknak csupán 49,3%-át szerezték meg, ezzel nem léphetett életbe a törvény. Az eredmények mind a bal-, mind a jobboldal erősödését mutatták.⁴⁵ A törvényt azért is érte bírálat, mert nagyon hasonlított az 1924-es fasiszta választási törvényre, amely kimondta, hogy a relatív többséget szerző párt a mandátumok 66%-át kaphatja.

Nacionalista pártok

1910-ben alakult meg a nacionalista Olasz Nemzeti Szövetség, amely nem kínált megoldást a belső problémákra, hanem elsősorban az agresszív külpolitikára és a terjeszkedésre helyezte a hangsúlyt. A szocialista pártból 1919-ben kizárt Benito Mussolini pedig megalakította a fasiszta párt elődjét, a Harci Fasciókat, amely programjában szintén a más nemzetekkel szembeni követelésekkel akart népszerűséget szerezni. A Nemzeti Fasiszta Párt 1921 novemberében alakult meg. A királyhoz és a monarchiához szorosan kötődő birtokos és gyáros rétegek a jogaikat mind határozottabban követelő tömegekkel szemben elősegítették a fasiszta diktatúra kiépítését, amely a II. világháborús veszteségek és a mind elégedetlenebb lakosság miatt 1943-ra tarthatatlanná vált. Így 1943 augusztusában maga III. Viktor Emánuel tiltotta be a párt működését. A II. világháború után Uomo Qualunque néven alakult nacionalista párt, amely Olasz Szociális Mozgalom néven szerveződött át 1948-ban, de nem tudott népszerűségre szert tenni.

Polgári középpártok

A polgári középpártok megalakulása illetve újjáalakulásuk az 1940-es évek elejére tehető. Létrejöttüket főként az antifasiszta harc motiválta. Legjelentősebb közöttük az elsősorban az Egyesült Államokba emigrált antifasiszták csoportjából (Giustizia e Libertà – Igazság és Szabadság) alakult Akciópárt. A későbbi külügyminiszter, Carlo Sforza is ehhez a párthoz tartozott. A Liberális Párt 1942-es megalakulása – amely elsősorban a nagytőkések foglalta magába –, nyilvánvalóan jelezte a korábban a fasizmust támogató vagyonos

⁴⁵ Lsd. Az olasz pártok parlamenti választási eredményei táblázatát 1946 – 1953 között a dolgozat 39.

rétegek elfordulását a diktatúrától. Politikai hatalma nem volt jelentős, viszont köreihez tartoztak a gazdaság legbefolyásosabb személyiségei. A Köztársasági Párt és a Monarchista Párt pedig a valamikori parlamenti csoportok hagyományait élesztette újjá. A Köztársasági Párt a Nyugathoz csatlakozás feltétel nélküli híve volt. Szerepük elsősorban a kereszténydemokratákkal kötött koalícióban volt, de nem támaszkodhattak jelentős társadalmi rétegekre.

A három legnagyobb olasz politikai párt, a kereszténydemokrata, a kommunista és szocialista külpolitikai programjában néhány közös elemet is felfedezhetünk, annak köszönhetően, hogy a fasizmust mindhárom elítélte. Szembefordultak annak nagyhatalmi törekvéseivel, a nacionalizmussal és az autarkióval. A Kereszténydemokrata Párt a keresztény univerzalizmus alapján támogatta az európai demokratikus együttműködést, és ennek megfelelően vezető politikusai az európai integráció megvalósulásának érdekében sokat tettek. A szocialisták, mivel együttműködtek a kommunista párttal, elfogadták annak legfontosabb alapelveit, amelynek egyik eleme volt az internacionalizmus, és ennek megvalósítását a munkásosztály együttműködésének alapján képzelték el. Másik fontos elv volt a Szovjetunió iránti elkötelezettség. Ezért a kétpólusú világrend kialakulásának köszönhetően a kereszténydemokraták és a baloldal külpolitikai céljai eltávolodtak egymástól.⁴⁶

Az Alkotmányozó Gyűlés megalakítására 1946 júniusában került sor. A választások eredményei is jól tükrözik azt aényt, hogy Olaszországban mind a kommunista, mind a szocialista párt jól szervezett és igen erős volt. Az új alkotmány 1948 januárjában lépett hatályba. Máig vitatott kérdés, valós-e az a feltevés, hogy Olaszországban egy kommunista típusú állam jöhetett volna létre. 1944-ben a Sztálin és Churchill között folytatott tárgyalások során nem esett szó Olaszországról. Ez a tény azt sugalmazza, hogy Moszkva elfogadta Olaszország Nyugathoz tartozását, de mindemellett mindkét fél tisztában volt az Olasz Kommunista Párton keresztül gyakorolt szovjet befolyással. Az 1948. februári prágai eseményeket követően nem volt teljesen megalapozatlan az a félelem, hogy a kommunisták vehetik át a hatalmat Olaszországban. Az amerikai politika valószínűleg eltúlozta a kommunista veszélyt Olaszországban, hiszen mint már a Salernói – fordulat is megmutatta, a kommunista vezér, Togliatti a mérsékelt politika híve volt, és demokratikus úton működő

oldalán.

⁴⁶ Horváth Jenő: Követő politika, olasz Európa - politika a második világháború után. In: Közösségi politikák, nemzeti politikák, a tizenötök EU-rópai, BKE, 1997. 148 -150. l.

parlament segédlete mellett kívánta megvalósítani a szociális reformokat. Csupán 1947 májusát követően – miután kizárták a pártot a kormányzásból –, kezdett Togliatti markánsabb politika folytatásába. Mindezekről függetlenül valószínűtlen volt, hogy egy kommunista forradalom sikeres lehet, hiszen 1947 decemberéig angol – amerikai csapatok állomásoztak az ország területén; majd első lépésként a Marshall – segélyhez csatlakozástól egészen az Atlanti Szövetségig és európai integrációig bezárólag Olaszország a Nyugati szövetségi rendszer teljes jogú tagja lett. Végül Sztálinnak magának a közép – európai térség volt az elsőrendű.

Az olasz politikai életet gyakorlatilag az 1990-es évek elejéig a kereszténydemokrácia kormányzása és a baloldal ellenzéki szerepe uralta. A Szovjetunió felbomlásával és a kommunista veszély eltűnésével a kereszténydemokrata párt szétesett, és egy sor korrupciós botrány rázta meg az országot. A baloldal is átalakult, amely az ország történetében először vehette át a kormányzást. A második világháborút követően kialakult nemzetközi rend és Olaszország integrálódása a nyugati világba erősen rányomta bélyegét a belpolitikai életre, ezáltal – a tárgyalt időszakban – a belpolitika és külpolitika szoros összefonódását eredményezte.

Az 1948. áprilisi olasz választások mint nemzetközi esemény

A nemzetközi események hatására az 1948. áprilisi olaszországi választásokat az egész világ nagy figyelemmel kísérte. Mint már említettük, 1947 előtt nem az USA politikája volt meghatározó az olasz ügyekben, mivel az Egyesült Államok Nagy – Britannia befolyási övezetének tekintette az országot. Az amerikai katonai vezetők már ekkor utaltak Itália fontos stratégiai szerepére. 1945 júliusában Ellery W. Stone, az amerikai megszálló csapatok admirálisa a következőkre hívta fel angol kollégája, H. Alexander marsall figyelmét:

„Az Egyesült Államok és Nagy – Britannia kormányainak Olaszországgal szemben pozitív, nem bosszúálló politikát kell kidolgozniuk azért, hogy az ne hogy a Szovjetunióra támaszkodjon és annak befolyása alá kerüljön. Ennek a politikának eredményeként Olaszország a szövetségesek hasznos partnerévé válhatna a Mediterráneumban és egy politikailag egészséges ország jöhetne létre. Ennek fontos feltételei: Olaszország morális rehabilitációja azáltal, hogy visszakaphatja a flottája feletti ellenőrzést és gyarmataival kapcsolatban megértő politikát alkalmaznak; öt szövetséges hadosztály és szövetséges

*katonai és rendőri missziók fenntartása az ország területén, amíg visszaáll a belső biztonság és a demokratikus rend; gyakorlati gazdasági segítségnyújtás. Sokkal többet kell tenni annak érdekében, hogy az olaszok elsajátítsák a demokratikus életformát: a szövetséges Bizottságot egy szövetséges misszióval kellene helyettesíteni. [...] Az Egyesült Államok és Nagy – Britannia részéről Olaszország felé, sem a túlságosan ráhagyó politika, sem egy kemény feltételeket szabó békeszerződés nem egyeztethető össze azzal a céllal, hogy Olaszországot mint a demokrácia bástyáját szilárdítsák meg a Mediterráneumban.*⁴⁷

Azáltal viszont, hogy 1947-re a Szovjetunióval az ellentétek kiéleződtek, illetve világossá vált, hogy Anglia nem képes Európában, a Balkánon és a Közel – Keleten a Szovjetuniót ellensúlyozni, Olaszország szerepe is felértékelődött az USA szemében, és a gyakorlatban is jobban érvényesült a katonai körök által már korábban szilárdan támogatott politika. Földrajzi helyzeténél fogva a Mediterráneum biztonsága szempontjából az Egyesült Államok lényegesnek tartotta megőrizni az országot a demokratikus államok sorában.

1947 novembere és az 1948-as választások közötti időszakban az amerikai Nemzetbiztonsági Tanács (National Security Council – NSC) több alkalommal foglalkozott Olaszország helyzetével. Ennek eredményeként három fontos dokumentum született. Az 1947. novemberi NSC 1/1 című dokumentum elsősorban azt tárgyalta, hogyan lehetne segíteni a kormányzó kereszténydemokrata pártot az 1948. áprilisi választások megnyerésében. A következő dokumentum, az NSC 1/2 1948 februárjában született, ez az előzőhöz képest kiegészült azzal a megállapítással, hogy Olaszország fontos szerepet tölt be az USA biztonsági érdekeinek megőrzésében a Mediterráneumban és a Közel – Keleten. Olaszországból könnyen ellenőrizhető a Gibraltári – szoros és a Szezei – csatorna között átmenő forgalom, és a félszigetről a Balkán bármely pontjára is eljuttatható megfelelő hatékonyságú légierő. Éppen ezért az „Egyesült Államok [...] minden politikai, gazdasági, és ha szükséges, katonai erejét fel fogja használni arra, hogy a leghatékonyabban segítse Olaszországot azért, hogy megakadályozza a Szovjetunió hatalma alá kerülését, akár külső fegyveres támadás révén, akár az országban szervezett szovjetdomináns kommunista mozgalmak révén, amennyiben Olaszország jogszerűen megválasztott kormánya kinyilvánítja elhatározását a kommunista agresszió megakadályozására.”⁴⁸ Az előző dokumentumhoz hasonlóan az USA biztosította a kormány támogatását az ország alapvető szükségleteinek kielégítéséhez, az olasz felségvizek katonai ellenőrzésében amerikai

⁴⁷ Quartararo, Rosaria: Italia e Stati Uniti, Gli anni difficili (1945 – 1952), Edizioni Scientifiche Italiane, Napoli – Roma, 1986. 16. l.

⁴⁸ E. Timothy Smith: The United States, Italy, and NATO, 1947-52, Macmillan Press, London, 1981. 32. l. A

részről és a kommunista propagandával való harcban. Ezenkívül tervek születtek arra, hogy miként lehetne felhasználni az amerikai katonai erőt, ha Olaszország egy része a kommunista agresszió áldozatául esne. Az elnök katonai tanácsadói testületének (Joint Chiefs of Staff – JCS)⁴⁹ javaslatára Norfolkban létrehoztak egy parancsnokságot a katonai akciók koordinálására, hogy polgárháború esetén időben be tudjanak avatkozni. Ennek a döntésnek annyiban volt negatív hatása, hogy a kommunista propaganda jól fel tudta használni a kormány ellenében. Erre a dokumentumra reagálva a CIA 1948. április 10-én szintén elfogadott egy dokumentumot, amely kiemelte Olaszország fontos stratégiai helyzetét a Mediterráneumban. 1948. március 8-án a Nemzetbiztonsági Tanács újra foglalkozott Olaszországgal. A prágai kommunista puccs hatására az a kérdés merült föl, hogy az USA miként reagáljon, ha legális úton kerülnek a kommunisták hatalomra Olaszországban. Felvetették egy limitált mozgósítás lehetőségét, hogy ezzel jelezzék, az Egyesült Államok szembeszáll minden kommunista agresszióval. A Tanács arra alapozta ezt a drasztikus politikát, hogy a CIA március 5-én készült elemzése kiemelte: a háború óta ez lett volna az első eset, hogy a Szovjetunió újabb területet von ellenőrzése alá Európában és először kerülne kommunista párt jogi úton egy ország élére. Az Olasz Kommunista Párt vezetőjének, Togliattinak fő célja a választások demokratikus megnyerése volt, és nem is tartotta valószínűnek, hogy a forradalmi hatalomátvétel sikerülhetne. Olaszországon keresztül a Szovjetunió hatalmi pozícióba került volna a Mediterráneumban, és ennek más országokra is kedvezőtlen hatása lehetett volna. A CIA elsősorban Görögországot jelölte meg potenciálisan veszélyeztetett országgként. Az USA igyekezett segítekkel támogatni Olaszország helyreállítását, ezzel is segítve a kereszténydemokraták pozícióit. Mivel a közvélemény számára nagy fontosságú volt a korábbi olasz gyarmatok és Trieszt sorsa, ezért a nagyhatalmak ebben a kérdésben is kedvezményekkel kecsegtető nyilatkozatokat tettek. A szövetségesek a gyarmatok kérdésében az angol ellenállás miatt nem tehettek semmit, ezért Trieszttel kapcsolatban próbáltak engedményt adni. 1948 márciusában az Egyesült Államok, Nagy – Britannia és Franciaország kijelentette, hogy egyetért a Trieszti Szabad Terület olasz fennhatóság alá helyezésével, ami a kereszténydemokrata propagandát segíthette. A háromhatalmi kijelentésnek valójában csupán propagandisztikus értéke volt, hiszen a Trieszti Szabad Terület egyik fele a jugoszláv, s ezzel a szovjet fennhatóság alá tartozott, az A zónát pedig még mindig az angol – amerikai megszálló csapatok foglalták el. A teljes területről tehát csak négyhatalmi megegyezés eredményeként

teljes „NSC” dokumentum megtalálható. In: FRUS, 1948, III. kötet, 765 – 769. l.

lehetett volna döntést hozni, ez azonban lehetetlen volt a felek érdekellentétei miatt.⁵⁰ A háromhatalmi nyilatkozatot követően hamarosan megérkezett a negatív válasz szovjet részről, s ráadásul április 11-én, a Szovjetunió vétót emelt Olaszország ENSZ felvétele ellen. Csakúgy, mint a békeszerződés esetében, a Szovjetunió kérte, hogy Magyarország, Bulgária és Románia Olaszországgal egyenlő bánásmódban részesüljön, ezt viszont a nyugati hatalmak nem fogadták el. A Szovjetunió pedig a gyarmatok kérdésében biztosította támogatásáról Olaszországot, amely a kommunista és a szocialista párt propagandáját szolgálta. Moszkva kijelentette, hogy a volt prefasiszta gyarmatok olasz adminisztrációját szorgalmazza. A háromhatalmi egyezményhez hasonlóan ez a kijelentés is csak akkor vonhatott volna maga után konkrét tetteket, ha a többi három érintett ország is beleegyezik, mivel épp a négyhatalmi megegyezés hiányában a döntés az ENSZ hatáskörébe került át. A választásokon a trieszti politika a kommunista pártot gyengítette, mivel az kénytelen volt a szovjet álláspontot elfogadni, ami meglehetősen népszerűtlenné tette a lakosság köreiben.

Az Egyesült Államok a politikai ígéreteken túl jelentős gazdasági segítséget nyújtott Olaszországnak az újjáépítéshez.⁵¹ A választókat az is befolyásolhatta, hogy tudatában voltak annak, hogy csak abban az esetben számíthatnak az amerikai segélyekre, ha nem a baloldal kerül az ország élére. Marshall alább idézett kijelentése – De Gasperi 1947. májusi elhatározása alkalmával, hogy kizárja a kommunista pártot a kormányzásból – rávilágít az amerikai befolyás lényegére. Bár 1947. januári amerikai útja alkalmával a kormányfőnek semmilyen utalást nem tettek erre vonatkozóan, tudhatta, hogy Washingtonban kedvező fogadtatása lesz döntésének: *„Az Egyesült Államok kormánya folytatni fogja az olasz nép segítségét, amely kimutatta a demokratikus folyamatban való őszinte és kitartó hitét, hogy*

⁴⁹ Az Egyesült Államok elnökének katonai tanácsadói.

⁵⁰ Egy 1946 októberében készült DOXA – felmérése alapján az olasz lakosság 54%-a szerint a békeszerződés döntései közül a legsúlyosabban a Venezia – Giulia tartomány területi veszteségei érintették az országot, 18%-a a gyarmatokra vonatkozóan vallotta ezt, 14%-a a Briga, Tenda, Moncenisio területek elvesztését tekintette annak, míg a fennmaradó résznek nem volt határozott elképzelése. Vö.: Roman H. Rainero: *The Italian Communist Party and the Italian Imperial Problem. A Forgotten ‘Colonial’ Position.* In: *Power in Europe?* Di Nolfo, Ennio (szerk.), de Gruyter, Berlin – New York, 1986. 210 l.

⁵¹ A Marshall – terv meghirdetése előtt Olaszország különböző formákban részesült segítségben, ami lehetővé tette, hogy megoldják az alapvető élelmiszergondokat és megkezdjék a gazdaság helyreállítását. 1943 – 1945 között a Szövetséges Erők juttattak 490 millió dollárt alapvető élelmiszerekre és nyersanyagokra. 1945 szeptemberétől 1946 májusáig a Federal Economic Administration juttatott 144,1 millió dollárt alapvető termékekre. 1946 és 1947 első félévében a United Nations Relief Rehabilitation Administration keretén belül részesült Olaszország 589,4 millió dollár segélyben. 1947 második félévében az Aid United States America programon keresztül kapott 116,6 millió dollárt. A Marshall – terv beindulásáig 1947 – 1948 folyamán az Interim Aid keretén belül kapott 176,1 millió dollárt. A segélyeken kívül amerikai bankok igen kedvező feltétellel biztosítottak kölcsönöket. Vö.: Ortona, Egidio: *Anni d’America – la ricostruzione – 1944 – 1951*, Il Mulino, Bologna, 1984. 219. l.

megőrizze az egyén szabadságát és az emberi jogokat.”⁵² Olaszországnak valóban nagy szüksége volt erre, hiszen a háború következtében gazdasága szinte teljesen elpusztult, éhínség fenyegette a lakosságot. Ezenkívül az USA igyekezett felhasználni nagyszámú olasz kolóniáját az otthoniak meggyőzésére. Annak ellenére, hogy a választásokon az Egyesült Államok megnyugvással vehette tudomásul a kereszténydemokrácia fölényét, a Nemzetbiztonsági Tanács 1950. április 21-i NSC 67/1 dokumentumában megerősítette korábban kifejtett politikai szándékát a kommunizmus visszaszorítására Olaszországban, kiemelve az ország szerepét a Kelet – Mediterráneum és a Közel – Kelet biztonságának megtartásában. Ezért folytatni kívánta a Kölcsönös Védelmi Segélyprogram (Mutual Defense Assistance Program) és a Gazdasági Helyreállító Program (Economic Rehabilitation Program – ERP) keretében nyújtott segélyek folyósítását, a szabad kereskedelemben való részvételének előmozdítását és a többi európai és atlanti országgal való kereskedelmi, politikai és katonai szövetségeinek támogatását. Az USA továbbra is fenyegetőnek tartotta az Olaszországra nehezedő kommunista nyomást, természetesen csak a NATO többi tagjával folytatott konzultációt követően; a katonai jellegű segítség megadását is szükségesnek tartotta, amennyiben a helyzet azt kívánta volna.⁵³

Valószínűleg a Szovjetunió is nyújtott anyagi támogatást az Olasz Kommunista Pártnak, de mivel ez nem szervezett formában történt, egyelőre nincsenek pontos számadataink⁵⁴. A szovjet gazdaság, ellentétben az amerikaival, amely a háború alatt nagy arányban növekedett, válságos helyzetben volt, ezért ezen a téren nem vehette fel a versenyt az Egyesült Államokkal. Az Egyesült Államok Olaszország irányába folytatott politikája szerves részét képezi a hidegháborús helyzet és az európai gazdaság állapotára válaszként kidolgozott politikáknak, amelyről a nemzetközi hátér kapcsán már bővebben esett szó.

A választás eredményei

A választások végül a Kereszténydemokrata Párt sikerét hozták, biztosítva számára az abszolút többséget a parlamentben. Ez garanciát jelenthetett arra, hogy Olaszország tovább erősíti szövetségét a Nyugattal. A Kereszténydemokrata Párt egyedül megszerezte a

⁵² E. Timothy Smith i. m. 26. l.

⁵³ FRUS 1950, Volume III, NSC 67/1 1486 – 1491. l.

⁵⁴ Varsori, Antonio: *L'Italia nelle Relazioni Internazionali dal 1943 al 1992*, Laterza, Roma – Bari, 1998. 61. l.

szavazatok 48,5%-át, és ezzel 305 mandátumot nyert. A vele kormánykoalícióban lévő pártok közül a Liberális Párt 3,8%-ot szerzett 19 mandátummal, a Köztársasági Párt 2,5%-ot 9 mandátummal, a Saragat vezette jobboldali szocialisták 7,1%-ot kaptak 33 mandátummal. Ezzel a koalíció a mandátumok több mint 60%-át tudhatta magáénak. A legnagyobb ellenzéki csoportot a szocialisták és a kommunisták alkották, a választásokon Népi Demokratikus Front néven együttesen indultak. Összesen 31%-ot nyertek, ami 183 mandátumhelyet jelentett számukra.⁵⁵ Az új parlament a liberális párti Luigi Einaudit választotta a köztársaság elnökévé.

Az olasz pártok parlamenti választási eredményei 1946 – 1953⁵⁶						
pártok neve	1946		1948		1953	
	%	mandátum	%	mandátum	%	mandátum
Kereszténydemokrata Párt	35,2	207	48,5	305	40,1	261
Népi Demokratikus Front			31	183		
Olasz Szocialista Párt	20,7	115			12,7	75
Olasz Demokratikus Szocialista Párt			7,1	33	4,5	19
Olasz Kommunista Párt	19	104			22,7	143
Köztársasági Párt	4,4	23	2,5	9	1,6	5
Liberális Párt	6,8	41	3,8	19	3,1	14
Monarchista Párt	2,8	16			6,9	40
Olasz Szociális Mozgalom			0,2	6	5,8	29
Uomo Qualunque	5,3	30				

⁵⁵ Vö.: Kis Aladár i. m. 313. l.

⁵⁶ Táblázat található az olasz politikai pártok 1948 – 1968 közötti választási eredményeiről. in: Kis Aladár i.

Személyiségek és a külpolitika: Alcide De Gasperi miniszterelnök és Carlo Sforza külügyminiszter

A miniszterelnök, Alcide De Gasperi és a külügyminiszter, Carlo Sforza mindketten az európai föderalizmus elkötelezett hívei voltak.

De Gasperi a Monarchia parlamentjének egykori képviselőjeként a parlamenti politizálásban nagy gyakorlatra tett szert, és annak ellenére, hogy vezető politikai szerepet nem töltött be előzőleg, a különösen nehéz bel- és külpolitikai helyzetben sikeresen vezette az országot az újjáépülés útjára.

Sforza a fasizmust megelőzően már 1920 – 1921-ben betöltötte a külügyminiszteri posztot, azt megelőzően huszonnégy éves korától, 1896-tól már különböző diplomáciai funkciókat látott el Kairóban, Párizsban, Konstantinápolyban és Pekingben. 1919-től mint szenátor dolgozott, majd 1922-ben francia nagykövetté nevezték ki. Diplomáciai tapasztalata nagyban elősegítette Olaszország sikeres integrálódását az új nemzetközi rendbe.

A fasizmus alatt De Gasperi a Vatikán könyvtárosaként élvezhetett védeltséget, míg Sforza az Egyesült Államokba emigrált, ahol aktív szerepet töltött be az antifasiszta mozgalom szervezésében. A két politikus abból a szempontból is jól kiegészítette egymást, hogy Sforza nem tartozott a tömegpártokhoz és ezzel függetleníteni tudta külpolitikai elgondolásait a belpolitikai tényezőktől. De Gasperi ellenben mint a Kereszténydemokrata Párt vezetője, ezt nem tehetette meg, és ezért külpolitikai döntéseit gyakorta nagyban meghatározta a belpolitikai helyzet. Viszont éppen ezért tudta De Gasperi a megfelelő politikai támogatást kiharcolni Sforza számára. Sforza megválasztásakor sokan úgy gondolták, nem tud majd elszakadni korábbi tapasztalataitól és az új nemzetközi rendben nem fogja megállni helyét. Ezzel ellentétben a külügyminiszter tisztán látta Olaszország helyzetét az újonnan kialakult szituációban. Felmérte, hogy a békeszerződés aláírása végleg lezárta a fasizmus korszakát és egy új kor kezdetét jelentette, amelyben Olaszországnak nincs lehetősége a továbbiakban nagyhatalmi szerepet játszani. Így arra törekedett, hogy Európában és a Mediterráneumban fontos tényezőként jelenjen meg, azonos szinten Nagy – Britanniával és Franciaországgal, amelyek befolyását újra kellett értékelni a főszereplőként megjelenő Egyesült Államok és Szovjetunió mellett. Célja elérésében nagy segítségére lehetett az USA által hirdetett nemzetközi együttműködés. Az európai integráció elkötelezett híve volt, de Sforza számára a föderalizmus nem jelentette a nemzeti értékekről

való lemondást, ahogy a mai Európában sem kell lemondanunk róla: „*Természetesen mélyen olaszoknak kell maradnunk és annak érezni magunkat. Kívánatos, hogy fennmaradjon és továbbfejlődjön a nacionalizmus komoly és mérsékelt formája. Európa Olaszország és az olaszok emberi vitalitása, Nagy – Britannia és annak költői háttere, Franciaország és annak felvilágosult géniusza nélkül szomorú és színtelen lenne. [...] Azonban ősi nemzeti lojalitásunk mellé hozzá kell tenni egy újfajta állampolgári hűséget, amelyet a Nemzetek közötti függés alakít ki.*”⁵⁷

Az országot érintő súlyos problémák, mint például a gazdasági és katonai gyengeség, a politikai instabilitás a Kelet – Nyugat között egyre kiéleződő helyzetben, olyan eszközzé vált a külpolitikában, amelynek révén jelentős segítséget kérhetett a Olaszország. Ezért mind De Gasperi, mind Sforza kiemelt szerepet szánt az Egyesült Államokkal kiépítendő kapcsolatoknak, hiszen tudatában voltak annak, hogy segítséget csak onnan kaphatnak, és csak így kerekedhetnek felül a baloldali pártokon. Ennek megfelelően Sforza nagy energiát fordított az európai együttműködésre, amit az amerikai kormány európai segélyprogramjának feltételeként jelölt meg. Az európai újjáépítésben Olaszország a többi állammal egyenrangú félként jelent meg, ami Sforza számára elsődleges cél volt. Ezen kívül a második legfontosabb cél eléréséhez, a békeszerződés revíziójához is hozzásegítette az országot az európai együttműködés, amelynek révén Olaszország felülemelkedhetett a rászabott alsórendű politikai és katonai helyzeten. Az európai együttműködésben Sforza elsősorban Franciaországra számíthatott, ezért kiemelt figyelmet fordított az olasz – francia kapcsolatokra.

A Mediterráneumot illetően már sokkal nehezebb feladattal kellett megküzdenie az olasz külügyminiszternek. Annak ellenére, hogy nemcsak Sforza, hanem De Gasperi is több alkalommal utalt arra, hogy a volt gyarmatok számukra érdektelenek, mégis mindent megtettek, hogy adminisztrációs felügyeletet gyakorolhassanak az ország prefasiszta gyarmatain⁵⁸. Sforzát elsősorban az motiválta, hogy mivel sem Nagy – Britannia, sem Franciaország nem volt hajlandó gyarmati politikáján változtatni, csak azzal biztosíthatott volna hozzájuk hasonló rangot Olaszországnak, ha szintén jelen tudott volna maradni a térségben, még ha a már idejétmúltnak tekintett formában valósult is volna meg ez. Véleménye szerint nemzetközi felügyeletre kellett volna bízni az egykor függésben lévő területeket. De Gasperit inkább belpolitikai tényezők motiválták a gyarmatok

⁵⁷ Varsori, Antonio: De Gasperi, Nenni, Sforza and their Role in Post-War Italian Foreign Policy In: Di Nolfo, Ennio (szerk.): Power in Europe? i. m. 102. l.

⁵⁸ Prefasiszta gyarmaton Olaszországnak a fasizmus időszaka előtt megszerzett gyarmatait értjük: Eritréát,

megtartásában. Miután 1949 májusában Sforza Bevinnel kötött egyezménye a gyarmati kérdés megoldására megbukott, a Palazzo Chigi egy teljesen új vezérvonalra épülő külpolitikát dolgozott ki, amely az arab népek függetlenségét támogatta. Azt remélték, hogy ezzel nemcsak politikai, hanem gazdasági előnyökhöz is juthatnak. Ennek a politikának a gyümölcse azonban csak az 1950-es évek végén, 1960-as évek elején érett be, mivel addigra nem kellett számolni a Nagy – Britannia és Franciaország által támasztott akadályokkal és az olasz gazdaság is megerősödött. Az 1948. áprilisi választások erősen alárendelték a külpolitikát a belpolitikának, hiszen a kampányban a legtöbb kérdés nemzetközi jellegű volt, mint például Trieszt és a gyarmatok problémája, az Egyesült Államokhoz vagy a Szovjetunióhoz való kötődés. Időközben a Nyugat integrációjában felgyorsultak az események, és mindkét államférfi egyetértett abban, hogy Olaszországnak részt kell vennie benne, másként elszigetelődne és ennek következtében az Európára és a Mediterráneumra vonatkozó más céljainak elérése lehetetlenné válna. Azzal, hogy Olaszország a választások előestéjén elmulasztotta a csatlakozást a Brüsszeli Szerződéshez, megnehezítette részvételét a kialakuló katonai szervezetekben. A két vezető nem tudta elsődleges céljait, a politikai és gazdasági együttműködést megvalósítani a katonai nélkül. Erre vonatkozó javaslataikat a többi nyugat – európai ország fenntartással fogadta, és 1948 telén úgy tűnt, Olaszország nem kaphat helyet az egyre gyorsabban formálódó Észak – atlanti Szervezetben. A leginkább Nagy – Britannia által támogatott elképzelés, miszerint Olaszország egy regionális Mediterrán Paktumban vehetne részt, elfogadhatatlan volt a két olasz politikus számára, mivel azzal a többi európai államhoz képest alsóbbrendű helyzetbe került volna. Ezért Sforza minden befolyását felhasználta a többi ország megnyerésére, és Franciaországban talált fontos támogatóra. De Gasperi pedig mindent megtett, hogy enyhítse az olasz nép ellenérzését a katonai szövetséggel kapcsolatban. Az Atlanti Szerződés és az Európa Tanács alapító szerződésének aláírása hatalmas diplomáciai sikert jelentett. Az európai együttműködés területén az Európai Szén- és Acélközösség megalakulása és az Európai Védelmi Közösség létrehozásáért folyó tárgyalások ismét az európai politika eredményességét jelentették a két vezető számára. Tevékenységüknek köszönhetően Olaszország fontos tényezővé vált Európában és a Mediterráneumban – bár nem érhetett el Nagy – Britanniához vagy Franciaországhoz hasonló pozíciót –, ezzel teljesítették az általuk kitűzött legfontosabb célokat.

Olaszország és az európai integráció

Az európai együttműködés legfőbb fórumai

1947. június 5-én Marshall, amerikai külügyminiszter a Harvard Egyetemen tartott beszédében kifejtette, szükségesnek tartja az európai gazdaság helyreállítását, melyhez Amerika nyújthat segítséget. Ez a gazdasági segítség feltételezte az európai népek összefogását, tehát a Marshall – segély az európai integráció egyik mozgatórugója is volt. Az Egyesült Államok maga is érdekelt volt az európai gazdaság helyreállításában, nemcsak azért, mert úgy gondolta, hogy a rosszabb körülmények között élő rétegek körében könnyebben terjedhetnek a szélsőséges politikai nézetek, hanem azért is, mert saját áruinak akart fizetőképes piacot teremteni. Az európai gazdaság hanyatlása már a két világháború között megkezdődött, az egyes országok önálló gazdasági törekvései visszavetették a nemzetközi kereskedelmet, a II. világháború pedig teljes mértékben romba döntötte azt. Az USA azért ösztönözte az európai együttműködést, mert úgy vélte, hogy a vámhatárok lebontásával és a kereskedelem élénkítésével általánosan javulni fog a gazdasági helyzet. Éppen ezért a Marshall – terv keretében nemcsak az elsősorban az USA-tól vásárolt termékeket és szolgáltatásokat támogatta, hanem az európai országok közötti kereskedelmet is. Ha például az egyik résztvevő ország a másiktól árut vásárolt, de azt nem tudta kifizetni, akkor a segélyből pótolhatta a hiányzó összeget. A segélyprogramban való részvételből egyik európai országot sem zártak ki, elméletben tehát a kelet – európai államok, sőt a Szovjetunió is részt vehetett volna benne.⁵⁹

Az USA azonnal felajánlotta Olaszországnak is a gazdasági segélyt, részben azért is, mert azokban az országokban, ahol a háború következtében katasztrofális helyzetben volt a gazdaság és mellette erős baloldali pártokkal kellett számolni, sokkal nagyobb volt az esély baloldali hatalomátvételre. A containment – politikának pontosan az a lényege, hogy a gazdasági fellendülés segítségével – politikai és katonai támogatás mellett –

⁵⁹ 1947. június 27. és július 2. között Bevin angol, Bidault francia és Molotov szovjet külügyminiszterek Párizsban tárgyalásokat folytattak a Marshall által felajánlott segélyprogramról. Az orosz külügyminiszter véleménye az volt, hogy ily módon amerikaiak beleavatkoznának belügyeikbe, ezért elutasította a részvételt. Francia és angol kollégái a szovjet és spanyol kormány kivételével felszólították az összes európai országot, hogy július 12-én Párizsban tárgyaljanak a témáról. A csehszlovák kormány eredetileg elfogadta a meghívást, a lengyel és jugoszláv kormányok is részt akartak venni. Miután viszont Sztálin kijelentette a csehszlovák miniszterelnöknek és külügyminiszternek, hogy azt gondolja, a csehszlovák kormány vissza fogja mondani a konferencián való részvételét, mert az tulajdonképpen abból a célból jön össze, hogy a Szovjetunió elszigetelésére szolgáló blokkot hozzon létre, a lengyelek és jugoszlávok is lemondtak szándékukról. In: Di Nolfo, Ennio: Storia delle relazioni ... i. m. 708. l.

megakadályozza a kommunista baloldal és ezáltal a Szovjetunió előretörését. Az olasz kormány az elsők között fejezte ki feltétel nélküli csatlakozását a segélyprogramhoz. Az 1947. július 12-én 22 ország részvételével megkezdődő konferencián Olaszország teljes jogú tagként vehetett részt. Ennek a ténynek rendkívüli fontossága volt abból a szempontból, hogy az eddig legyőzötként kezelt, volt ellenséges ország elsőként ült tárgyalóasztalhoz egyenlő félként egy konferencián. Az ország vezető politikusai, De Gasperi és Sforza felismerték, Olaszország túl gyenge ahhoz, hogy saját érdekeit önállóan érvényesíteni tudja. Annál több esélyt láttak arra, hogy ha a nemzetközi szervezetekben egyenjogú tagságot sikerül elérniük, akkor az ország érdekeinek is nagyobb érvényt tudnak szerezni. Sforza arra is reményt látott, hogy Európa gazdasági összefogása elindíthatja azt a folyamatot, amelynek végcélja az európai integráció, hiszen egy integrált Európán belül elkerülhetők lennének a háborúk, könnyebben beindulhatna a gazdaság fejlődése és a szocialista országokkal szemben is erősebb bázist képezhetnének. Sforza a konferencián tartott egyik beszédében azt is kifejtette, hogy Európa elképzelhetetlen Németország és a mediterrán országok részvétele nélkül.⁶⁰ Meg volt róla győződve, hogy Németországot csak ezen a módon lehet visszavezetni a demokrácia útjára.

Miután amerikai részről megteremtődött a segélyprogram törvényi feltétele, és Truman elnök aláírta 1948. április 3-án az úgynevezett Gazdasági Együttműködési Törvényt (Economic Cooperation Act), megkezdhette működését a Marshall – program. A segélyprogram időtartamát 1948. április 3. és 1952. június 30. közötti időszakra szabták meg. 1948. április 16-án Párizsban az európai országok is aláírták az Európai Gazdasági Együttműködési Egyezményt és létrehozták az ennek irányítására szolgáló Európai Gazdasági Együttműködési Szervezetet (Organization for European Economic Cooperation – OEEC). Az olasz parlament pedig 1948. július 12-én ratifikálta a Marshall – segélyben való részvételt. A segélyről az USA kétoldalú egyezményeket kötött az érintett országokkal, Olaszországgal 1948. június 28-án. A szerződésben rögzítették, hogy az érintett ország milyen vállalásokat tesz a pénzügyi stabilizáció érdekében és azt, hogy a kapott összegeket a gazdaság fellendítésére fogják felhasználni.

Olaszország már a Marshall – segély meghirdetését megelőzően is nagyon jelentős gazdasági segítségben részesült amerikai részről, leginkább a választásokat megelőző időszakban. Például az úgynevezett Átmeneti Segélyek (Interim Aid) keretében három

⁶⁰ Varsori, Antonio, *L'Italia nelle relazioni internazionali dal 1943 al 1992*, Laterza, Roma-Bari, 1998. 52. l. Sforzának több, az európai integráció témájával foglalkozó beszédében is találkozhatunk ezekkel a gondolatokkal. A leghíresebb közülük a Perugiai Külföldiek Egyetemén 1948. július 18-án tartott beszéde. A

hónap leforgása alatt az USA 176 millió dollárt juttatott Olaszországnak, melyet azután a propaganda keretében nagyon jól tudtak hasznosítani. Nem beszélve arról, hogy Marshall 1948. március 20-án tartott beszédében kijelentette, kommunista győzelem esetén azonnal beszüntetik a segélyek folyósítását.⁶¹ Hangsúlyozni kell azonban, hogy az olasz kormány életben maradásának feltétele volt az amerikai segélyek folyósítása, hiszen a gazdaság olyan helyzetben volt, hogy a lakosságot az éhezés fenyegette. A Kereszténydemokrata Párt megnyugtató győzelmével a kommunista veszély csökkenni látszott. Ezáltal a Nyugat figyelme is kisebb intenzitással fordult a félsziget felé. Így megalapozottnak tűnik az a kijelentés, hogy Olaszország részvételének a Marshall – segély programban nemcsak gazdasági, hanem politikai jelentősége is volt; mert ez volt az ország presztízsének visszaszerzéséhez vezető úton az első állomás.

Az európai politikusok nemcsak a gazdasági együttműködést kívánták megvalósítani, hanem olyan „Európai Unió” létrehozására törekedtek, amely politikai és katonai téren is szorosabbá fonja az országaik közötti kapcsolatokat. Az Európa Tanács szervezete nem jelentett igazi sikert az európai egység létrehozásának szempontjából, mivel itt az angol elképzelés volt a domináns, amely a lazább funkcionalista szövetséget szorgalmazta a politikai unióval szemben. Az Európa Tanács alapító dokumentumát 1949. május 5-én írták alá Franciaország, Nagy – Britannia, Olaszország, Belgium, Hollandia, Svédország, Dánia, Írország, Norvégia és Luxemburg képviselői. A szerződés első cikkelye tartalmazza a szervezet céljait: a közös érdekeket érintő kérdésekben egységes cselekvés elfogadása, gazdasági, szociális, kulturális, tudományos, jogi és adminisztrációs téren egyezmények létrehozása, kivéve a nemzetvédelem területét. Ez utóbbi kitétel jól mutatja, hogy semmiféle védelmi célokat nem kívánt betölteni az Európa Tanács.

Az Európa Tanácsban való részvétel annyiban fontos volt Olaszország számára, hogy megalakulása egybeesett a NATO tárgyalásokkal. Az Európa Tanács kizárólag politikai és kulturális jellegű szervezet volt az angol elképzelésnek megfelelően, amely szerint az európai együttműködés megvalósításában a különböző területeket különböző szervezeteknek kell koordinálniuk. Olaszország részvételét a Brüsszeli Szerződésben a tagállamok ekkor már elutasították. Az olasz külpolitika fő irányvonalának a gazdasági és

teljes szövege megtalálható. In: Sforza, Carlo: i. m. 483 – 496. l.

⁶¹ Pietro Nenni naplójának március 23-i bejegyzésében ezt így kommentálta: „*A dolgok nemzetközi téren egyre bonyolultabbak. A Nyugati Blokk részéről erős nyomásnak vagyunk kitéve. Amerikában egyre több kijelentés hangzik el arról, hogy sem kölcsönt, sem segítséget nem kapunk, ha a Népfontra szavazunk*”. In: Nenni Pietro: *Tempo di Guerra Fredda. Diari 1943 – 1956*, Milano, SugarCo Edizioni, 1981. 419. l. Ugyanezen okok miatt gyakorlatilag 1947 májusában a Kommunista Pártot már kizárták a kormányzásból.

politikai együttműködést jelölték meg vezetői, tehát a kialakult helyzet megfelelt az olasz érdekeknek. Miután az USA a NATO tagság feltételeként nem a Brüsszeli Szerződéshez való csatlakozást jelölte meg, hanem csupán részvételt az európai integrációban, ezáltal az Európa Tanács – tagság az Atlanti Szerződéshez való csatlakozást is megkönnyítette. Másrészt Görögországgal és Törökországgal szemben is jó érv lehetett ez, amelyek, látván, hogy a NATO nem tartja be a nevében foglalt földrajzi határokat és mediterrán országgal tárgyal, szintén jogosan követelheték felvételüket. Elutasításukat meg lehetett könnyíteni azzal az érveléssel, hogy az USA a katonai szövetség létrehozásakor csak az európai integrációban résztvevő országokat veszi figyelembe. Ezen kívül a kereszténydemokrata vezetők újabb politikai sikerként könyvelhették el az ország csatlakozását az Európa Tanácshoz.

Sokkal közelebb állt az olasz politikusok elképzeléseihez az Európai Szén- és Acélközösség Szervezete⁶², amely a mai Európai Unió alapjait képezi. Szervezeti felépítése sok szupranacionális elemet is hordoz, amely közelebb áll a föderalista elképzeléshez. Az 1948. január 1-jén életbe lépett Olasz Köztársaság Alkotmányának 11. cikkelye lehetővé tette, hogy az ország olyan nemzetközi szervezetekben vegyen részt, amelyekre bizonyos szuverén jogait átruházza: „*Olaszország elutasítja a háborút, mint olyan eszközt, amely a többi nép szabadságát sérti, és elutasítja, mint a nemzetközi ellentétek megoldására szolgáló eszközt; megengedi, hogy a többi állammal azonos feltételek mellett szuverenitását korlátozza a szükséges mértékben, egy olyan szervezet javára, amely a Nemzetek közötti békét és igazságot biztosítja; elősegíti és támogatja az ennek érdekében létrehozott nemzetközi szervezetek működését.*”⁶³ Az Európai Föderalista Mozgalom megalakítása szintén olasz névhez kötődik. Altiero Spinelli vezetésével 1943. augusztus 27 – 28-án Milánóban alakult meg a mozgalom. Ventotenei száműzetése alatt Ernesto Rossival megírt „*Kiáltvány a szabad és egységes Európáért*” című munkája alkotta a mozgalom politikai elveinek alapkövét.⁶⁴ Spinelli politikai tevékenységében a legfontosabb szerepet az európai alkotmány és parlament megalkotása kapta. Szorosan együttműködött Jean Monnet-val⁶⁵,

⁶² Schuman javaslatának a következőkben állt a lényege: nemzetközi, az egyes államoktól független Főhatóság alakítása; a termelés modernizációja; az átmeneti időszak alatt az árak kiegyenlítése; átváltási adó azon iparok számára, amelyeket limitálni kell; a fizetések és szociális terhek kiegyenlítése; termelési és befektetési terv az átmeneti időszakra; a szén, acél, és ásványok szabad mozgása; minden diszkriminációs tevékenység és az előbbieket diszkriminációs árának megszüntetése. Vö.: Sforza, Carlo i. m. 307. l.

⁶³ Relazioni Internazionali 1948. N. 1. 8. l.

⁶⁴ Pintácsi Katalin: A szabad és egységes Európáért (A ventotenei kiáltvány, 1941), Gradus Ad Parnassum, Szeged, 1999.

⁶⁵ Francia pénzügyi szakember, az Európai Szén- és Acélközösség tervének kidolgozója.

bár az egységes Európáról vallott elképzeléseik különbözőek voltak.⁶⁶ A föderalista mozgalom az olasz kormány külpolitikájára is hatással volt. Rossit személyes barátság fűzte a köztársasági elnökhöz, Einaudihoz, és rajta keresztül próbáltak nyomást gyakorolni De Gasperire, aki viszont a föderalista formával szemben az uniót szorgalmazta. Az olasz miniszterelnök nem utasíthatta el teljesen a semlegességi – nemzeti politikát az 1948-as választásokat megelőzően, hiszen az valószínűleg negatívan hatott volna a Kereszténydemokrata Párt eredményeire. Azonban a biztos győzelmet követően a nemzetközi események is azt sugallták, hogy minden eszközt meg kell ragadni a nyugati integrációban való részvételre. Olaszország nem maradhatott ki az európai integrációból, nemcsak a gazdasági kényszer miatt, hanem azért sem, mert azzal az ország Európa perifériájára szorult volna, és politikai elszigeteltség várt volna rá. De Gasperi személyes meggyőződését pedig erősítették Európa más kereszténydemokrata politikusaival kialakított jó kapcsolatai, valamint a valamikori Osztrák – Magyar Monarchia parlamentjében szerzett tapasztalatai. Mint gyakorló politikus viszont távol álltak tőle a túlságosan illuzórikus elképzelések, ezért inkább a gyakorlatban könnyebben megvalósítható és gyorsabb eredményt hozó integrációs terveket támogatta. Mivel Sforza külügyminiszter is nagy hangsúlyt helyezett a gazdasági integrációra, az Európai Szén- és Acélközösség (ESZAK) az olasz külpolitika egyik legfontosabb elemévé vált. Olaszország fontosnak tartotta Németország újraintegrálását Európába, és a Schuman – terv ehhez kiváló eszköznek bizonyult. Az ESZAK, bár távol állt a föderalista formától, mégis kiindulópontja lehetett a megvalósításának. Az Európai Védelmi Közösség létrehozására folytatott tárgyalások viszont újabb alkalmat nyújtottak a föderalista politika érvényesítésére, és De Gasperit is sikerült meggyőzni a nemzetek fölötti politikai unió megalakításának szükségességéről. Olaszország azért is támogatta kezdetektől fogva a létrehozását, mert ezzel megkezdődhetett Nyugat – Németország újraintegrálása Európába.

Az ESZAK tervét Schuman 1950. május 9-én mutatta be, ez a nap ma is Európa ünnepnapja. Jean Monnetnek, a terv kidolgozójának – aki pénzügyi szakember volt –, nagyszerűsége abban rejlik, hogy rátalált a gazdaság azon szektorára, amely egyben a német – francia együttműködés alapja lehetett. Ezzel meg tudták akadályozni, hogy a korábban szembenálló felek között újabb konfliktus robbanjon ki, illetve könnyebb volt helyreállítani a két ország kapcsolatait. Schuman mint az európai integráció híve egyetértett azzal, hogy a gazdasági szektor kiváló lehetőséget nyújthat a tényleges európai

⁶⁶ Spinelli, Altiero: *Come ho tentato di diventare saggio*, Mulino, Bologna, 1988.

együttműködéshez, amelyből azután létre lehet hozni egy kiterjedtebb uniót. Olaszország késlekedés nélkül jelezte csatlakozási szándékát. 1951. április 18-án hat ország külügyminisztere – a belga, a luxemburgi, a francia, a holland, a nyugat-német és az olasz – , aláírták a szervezet alapító szerződését.⁶⁷

A legfontosabb európai partner: Franciaország

Az európai együttműködés

Ebben az időszakban különösen aktív volt az olasz – francia együttműködés. Ennek előfeltétele volt, hogy a második világháború után még élénken élő ellenszenvét Olaszország irányában az 1940-ben elkövetett agresszió miatt sikerüljön legyőzni. Az olasz békeszerződés aláírásáig a francia politikai körök azon a véleményen voltak, hogy Olaszországnak meg kell fizetnie a háborúban elkövetett tettekért. 1947 nyarán Quaroni, a franciaországi olasz nagykövet már arról számolt be, hogy csökkenőben a franciák ellenérzése az olaszokkal szemben, és az is inkább a kispolgárok és a munkásosztály köreiben tapasztalható. Elősegítette a jó kapcsolatok kialakítását az a tény is, hogy a háború alatt a két ország partizánmozgalmai között szoros együttműködés alakult ki. Párizs volt az egyik központja az olasz antifasiszta menekülteknek, és jó viszony alakult ki a francia és az olasz kereszténydemokrata vezetők között. Bidault, a francia külügyminiszter és De Gasperi személyes baráti kapcsolatokat is ápolt. A békeszerződés megkötését követő időszakban a világban bekövetkező változások nyomán Franciaország kénytelen volt korábbi pozícióján változtatni. Mindkét ország vezetői hasonló problémákkal küzdöttek az országaikban jelentős szerepet játszó kommunista pártok tevékenysége miatt, amelyeket szinte egy időben zártak ki a kormányzásból.⁶⁸ Mindkét ország ugyanazokban a nemzetközi szervezetekben vett részt, amely újabb teret adott együttműködésüknek. Főszerepet játszott ebben az USA által motivált európai integráció is. A két ország politikusai hasonlóan vélekedtek az európai egységet illetően, és együttműködésük azon érdekeket is szolgálta, hogy a Mediterráneum térsége megfelelő figyelmet kapjon a nemzetközi politikában,

⁶⁷ J. Nagy László: Az európai integráció politikai története, Gradus ad Parnassum Könyvkiadó, Szeged, 1999. 33 – 34. l.

⁶⁸ Az Olasz Kommunista Pártot és a Francia Kommunista Pártot 1947 májusában zárták ki a kormánypozíciókból. A baloldal erősödésének megakadályozására - hasonlóan mint Olaszországban - 1951 májusában új választójogi törvényt fogadott el a francia parlament. Ez lehetővé tette, hogy a közös listán induló pártok, ha elérték az 51%-ot egy bizonyos körzetben, akkor ott az összes mandátumot megkapták. In.:

különösen az USA részéről. Pietro Quaroni párizsi nagykövet Sforzának 1948 októberében küldött levelében meglehetősen negatív véleményt mondott a franciák Európa – politikájáról. Quaroni levele Sforza 1948 augusztusában a francia kormánynak és később a Brüsszeli Szerződés tagországainak elküldött memoranduma apropóján született. Sforza az európai együttműködés politikai, gazdasági és kulturális területére helyezte a hangsúlyt, a francia követ szerint az okból is, hogy felkészítse a közvéleményt a katonai együttműködés elfogadására, míg a realitás Quaroni szerint a következő volt: „*A francia kormány tagjai közül senki nem hisz az Európai Föderációban. Azért beszélnek róla, mert divatos és főleg azért, mert napról napra mindinkább meg vannak arról győződve, ha továbbra is dollárokból mérhető hozzájárulást akarnak kapni Amerikától, valamit fel kell mutatniuk az amerikai kongresszus előtt. A franciák fűtyülnek az Európai Föderációra; hatékony európai katonai szövetséget akarnak, amelyet az amerikaiak garantálnak és finanszíroznak.*”⁶⁹ Quaroni annyiban helyesen értékelt az európai együttműködést elindító folyamatot, hogy az valóban az Egyesült Államok ösztönzésére történt, és feltétele volt az amerikai segélyeknek; de célja nem merült ki csupán abban, hanem a vezető európai politikusok megfelelő eszközt láttak benne a kontinens újjáépítésére, világpolitikai befolyásának visszaállítására és a béke megőrzésére.

Az olasz – francia kapcsolatok lényeges pontja az Európa – politika. Mindkét országban működtek aktív föderalista mozgalmak, ezek együttműködtek. Kormányai számára fontos volt az európai integráció kérdése, és az angolok által képviselt funkcionalista elvvel szemben a föderalistát támogatták. Franciaország elsősorban azért, mert ellensúlyozni kívánta Nagy – Britannia azon törekvését, hogy az elsőszámú európai hatalommá és Európa és az Egyesült Államok közötti különleges közvetítővé váljék. Franciaországnak ehhez szüksége volt más jelentős államok együttműködésére, amelyek közül Olaszország fontos szerepet töltött be. Ebből a szempontból Róma azért is lehetett Párizsnak kitűnő partnere, mert a Mediterráneumban Olaszország és Nagy – Britannia között érdekellentétek voltak. Nem kis szerepe volt a két ország együttműködésének az ESZAK megalkotásában és abban, hogy végül ez a szervezet lett az európai integráció kiindulópontja az Európa Tanáccsal szemben. Ezen kívül az Európai Védelmi Közösség (EVK) megalkotására a két ország politikusai rendszeres tárgyalásokat folytattak, bár az végül éppen a francia parlament vétője következtében nem jött létre. A tárgyalások

Gazdag Ferenc: Franciaország története 1945 - 1995, Zrínyi Kiadó, Budapest, 1996. 31. l. és 45. l.

⁶⁹ Vigezzi, Brunello, De Gasperi, Sforza, la diplomazia italiana fra patto di Bruxelles e patto atlantico (1948 – 49) In: Storia Contemporanea Anno XVIII. febbraio 1987. N. 1. 13. l.

eredményeként viszont egy korábbi lényeges nézetkülönbségben közeledett a két kormány álláspontja. Olaszország a háború végétől fogva azon a véleményen volt, hogy Németországot teljesen be kell integrálni az új nemzetközi rendbe, visszaállítani gazdasági és részben katonai erejét. Franciaország eleinte ellenezte ezt, csupán az ESZAK megalakításával, a német – francia együttműködéssel változott meg a franciák álláspontja. Pleven francia miniszterelnök 1951 januárjában mutatta be Washingtonban az EVK tervezetét, amelyet az amerikai kormány kedvezően fogadott, és sürgette megvalósítását. Február közepén Pleven és Schuman találkozott De Gasperivel és Sforzával Santa Margheritán, egy Genova közeli tengerparti településen, hogy tárgyaljanak a tervezetről, és megállapodtak abban, hogy együttműködnek a terv minél előbbi megvalósításában. A tervnek egyik fő célja volt Németország integrálása az európai védelembe. Némely különbség azért mutatkozott a két kormány elképzeléseiben. Olaszország teljes jogú tagként kezelte volna Németországot, és ezzel az USA egyetértett, míg Franciaország csak limitált közreműködést képzelt el, anélkül, hogy a felsőbb parancsnokságokban részt vettek volna. Azonban a nemzetközi és belpolitikai tényezők – amelyek hamarosan jelentős változásokat mutattak – az EVK bukásához vezettek.

Jelentős a két ország együttműködése az Európai Szén- és Acélközösség létrehozásában is. Olaszország elsőként reagált Schuman tervezetére az európai szén- és acélipar egyesítésére vonatkozóan. A Santa Margherita-i találkozón megegyezés született jelentős mennyiségű észak – afrikai vas szállításáról Olaszország számára.

Az Olaszország által 1951 folyamán kötött szerződések és egyezmények áttekintése jól tükrözi, hogy a két ország között milyen élénkek voltak a diplomáciai kapcsolatok, hiszen 21 egyezmény aláírására került sor elsősorban a gazdaság területén és az emigrációra vonatkozóan. Ugyanebben az időszakban viszont Nagy – Britanniával csak 10, míg az Egyesült Államokkal 3 egyezmény született.⁷⁰

A Cannes-i találkozó

Az európai együttműködés keretein belül a két ország egyezményt írt alá egy olasz – francia vámunió megalakításáról, amely ugyan a gyakorlatban soha nem működött, de az erről folytatott tárgyalások során (Cannes, 1948. december) egyéb fontos megállapodások

⁷⁰ Az Olaszország által 1951-ben kötött nemzetközi szerződések listája megtalálható. In: *Annuario di Politica Internazionale* 1951, ISPI, Milano, 1952. 596 – 603. l.

is születtek.⁷¹ Franciaország biztosította Olaszországot arról, hogy támogatja a fasiszmus előtti gyarmatok megtartásában. Sforza és Schuman között például felmerült az is, hogy Eritreát az „Európai Unió”⁷² felügyelete alá helyezhetné az ENSZ, mivel Afrikának fontos szerepet tulajdonítottak az európai politikában. Ezen kívül megállapodás született arról, hogy amennyiben Olaszország csatlakozni kíván a Brüsszeli Szerződéshez, illetve az Atlanti Egyezményről folytatott tárgyalásokhoz, Franciaország megtesz mindent, hogy ebben segítséget nyújtson. 1948 októberében olasz és francia részről nem hivatalosan folytak már tárgyalások biztonságpolitikai kérdésekről. Franciaország részéről a vezérkari főnök, Revers tábornok vett részt, Olaszország részéről pedig a haditengerészeti vezérkari főnök, Maugeri. A megbeszélések azért voltak fontosak Olaszország számára, mert ezáltal közvetlen információkat nyerhetett az angol és amerikai álláspontokról és a folyamatban lévő katonai együttműködést kialakítandó tárgyalásokról. A francia vezérkari főnök már írásban kifejtette a francia, angol és amerikai kormányok előtt, hogy véleménye szerint Nyugat – Európa védelme nem lehet teljes Olaszország részvétele nélkül és elsősorban a Pó – síkság védelmét kellene megoldani. Egyelőre a Brüsszeli Szerződés aláírói közül egyedül Franciaország támogatta az olasz részvételt, és annak ellenére, hogy a francia haditengerészet ellenezte az olasz flotta helyreállítását⁷³, mégis számítani lehetett részükről az olasz ügy támogatására. A francia kormány teljes mértékben támogatta Revers elképzeléseit. A francia diplomácia törekvéseit az Olaszországgal való jó viszony kialakítására az is motiválta, hogy a II. világháború tapasztalata nyomán még mindig tartottak a Németország és Olaszország közötti szövetségtől. El akarták kerülni, hogy visszautasító magatartásukkal az olasz kormányt a Bonnal kiépítendő speciális viszony

⁷¹ A cannesi tárgyaláson 1948. december 20-21-én Olaszország részéről Sforza külügyminiszter, Zoppi külügyi államtitkár és Quaroni, a párizsi nagykövet vettek részt. Franciaország részéről Schumant elkísérte Chauvel, a külügyi államtitkár és Fouques - Duparc római nagykövet. A találkozóról készült jegyzőkönyv megtalálható. In: Sforza, Carlo: i. m. 92 -108. l.

⁷² Miután a Marshall – segély hatására megvalósult egy bizonyos szintű gazdasági együttműködés az európai államok között, a Brüsszeli Szerződés pedig a védelmit is hozzákapcsolta, továbbra is fennállt az igény arra, hogy egy még szorosabb integráció valósuljon meg Európában. Nagy – Britannia terve már 1949 májusában megvalósult az Európa Tanács keretén belül. Franciaországban már ekkor felmerült, hogy a Ruhr – vidék ellenőrzését is egy közös európai szervezet formájában lehetne megvalósítani, ezt majd az Európai Szén- és Acélközösség szervezete töltötte be. A két külügyminiszter számára, mivel hittek a föderalizmusban, természetes volt az Európai Unióról szólni. Általában az európai politikusok a már létező európai államokat tömörítő nemzetközi szervezetek integrációjának elmélyítése kapcsán az Európai Unió létrehozásáról beszéltek. Az Európai Unió tehát az európai egység eszméje, amelynek megvalósítására hozták létre a különböző európai szervezeteket. Amikor ennek keretein belül akarták Afrika problémáját rendezni, arra is kell gondolnunk, hogy elsősorban Nagy – Britannia és Franciaország gyarmatait is valamilyen formában a kontinenshez akarta kapcsolni, amely az eurafrika koncepció néven is gyakran szerepelt. Erről még szó lesz Olaszország mediterrán politikája kapcsán.

⁷³ Ennek oka csupán a francia flotta presztízsének védelme volt, annak ellenére, hogy Olaszország tengeri erejét a békeszerződés limitálta és egyes hajóit át kellett adnia a győztes országoknak, az olasz flotta mégis

keresésére kényszerítsék. Fontos volt Franciaország számára Olaszország teljes integrálása a nyugati blokkba, mivel ezzel saját határait nagyobb biztonságban tudhatta és a Mediterráneumhoz fűződő érdekeit együttesen jobban tudták érvényesíteni.

A Cannes-i tárgyalások során a két kormány a Mediterráneumot érintő több kérdésben egyeztetett. Egyetértettek abban, hogy elkerülhetetlenné válik Izrael elismerése, viszont ragaszkodtak Jeruzsálem nemzetközi státuszához. Franciaország annyiban könnyebb helyzetben volt, hogy az ENSZ tagjaként is érvényesíthette elképzeléseit. Ígéretet tett arra, hogy támogatni fogja Olaszország részvételét Jeruzsálem nemzetközi felügyeletében, hivatkozva a katolicizmusban és a Mediterráneumban betöltött szerepére.⁷⁴ A francia kormány tájékoztatta az olasz kormányt az Izrael és a határos arab országok közötti területi tárgyalásokról. Franciaország helyesnek tartotta, hogy ezeket a kérdéseket kétoldalú tárgyalások alapján oldják meg. A libanoni kormány pedig Franciaországhoz fordult a határokat érintő ügyben segítségért. Mindkét fél veszélyesnek látta az Egyiptom és Izrael közötti viszonyt. Szíria és Libanon esetében egyetértettek a két ország függetlenségében. Úgy vélték, hogy Libanonban nem létezik olyan irányzat, amely támogatná Nagy Szíria⁷⁵ megalakítását. Az olasz kormány informálta a francia kormányt a Jemennel fenntartott kapcsolatairól és az Irakkal újonnan felvettekről, amit – mint hangsúlyozták –, kizárólag gazdasági érdekek motiváltak. Egyiptommal kapcsolatban megegyeztek abban, hogy a kairói francia és olasz külképviseletek állandó információcserét fognak folytatni. A két ország érdeke azt kívánta, hogy mind az egyiptomi belpolitikában, mind Nagy – Britannia Egyiptomban betöltött szerepében kialakuljon egy hosszabb távon biztosítható forma, hogy olyan kétoldalú egyezményeket köthessenek, amelyek ténylegesen biztosítják az ott élő külföldi kolóniák érdekeit.⁷⁶

A tárgyalások során azonban nem esett szó a Mediterrán Paktum⁷⁷ létrehozásáról a két ország vezetésével. A két külügyminiszter külön nyilatkozatot tett erről a „Le Monde” napilap december 23-i számában, mivel más sajtóhírek szerint a találkozó egyik témája a regionális szervezet lett volna: *„Valóban attól a pillanattól, hogy a két delegáció minden témát érintett, a Mediterráneum is szóba kerülhetett, csakúgy, mint bármelyik földrajzi*

erősebb maradt, mint a francia.

⁷⁴ In: ASMAE AP Italia 1946 – 1950. Busta 193. Telespresso N. 11/09410.

⁷⁵ Franciaország miután az 1920-as San Remo-i szerződés alapján megkapta Szíriát, mandátumterületét kisebb egységekre szabdalta, hogy a nacionalistákat gyengítse. Libanon elszakítása volt a legsikeresebb, mivel ott a lakosság nagy része keresztény volt. A mandátum megszűnése után az arab vezetők törekedtek a korábbi Nagy-Szíria visszaállítására. Vö.: Goldschmidt Jr., Arthur: A Közel – Kelet rövid története, Mecenas, Budapest, 1997. 220. l.

⁷⁶ In: ASMAE AP Italia 1946 – 1950. Busta 4. Telespresso N. 00304/C.

társág. Csupán a valósággal és konkrét tervekkel foglalkoztunk, félretéve az ideálokat. Egy percig sem tárgyaltunk Mediterrán Paktumról, és semmilyen hasonló tervezetet nem dolgoztak ki vagy fogadtak el kormányaink.”⁷⁸

A találkozók gyakori témája volt Trieszt kérdése, hiszen Franciaország tagja volt a háromhatalmi egyezménynek, amely szorgalmazta Trieszt visszajuttatását Olaszországnak, azonban ennek érdekében egyik ország sem tett gyakorlati lépéseket. Megvalósításának késleltetése inkább az angolszász hatalmaknak állt érdekében. 1948. március 20-án Bidault Sforzával tárgyalt Torinóban, így személyesen közölhette a háromhatalmi egyezmény tartalmát. A francia kormány tehát megértőnek bizonyult Olaszország balkáni politikáját illetően, és ígéretet tett arra, hogy a háromhatalmi nyilatkozat keretein belül mindent megtesz annak érdekében, hogy segítse az olasz kormányt.

Az 1951 októberében tett amerikai – angol – francia nyilatkozatot megelőzően, amelynek lényege az Olaszországgal kötött békeszerződés túlhaladottságának elismerése volt, Sforza a békeszerződés revíziójának érdekében folytatott diplomáciai tevékenységében is elsőrendű szerepet szánt Franciaországnak. Ennek legnyilvánvalóbb példája a már említett Santa Margherita-i találkozót megelőző, 1951. február 5-én Schumanhoz intézett levele volt. Az olasz külügyminiszter Franciaországot tekintette a legalkalmasabbnak a békeszerződés ügyének képviselőjére, amit személyes barátságuk is megerősített. Schuman nemzetközi szinten is méltó képviselője lehetett az olasz revízió ügyének az egységes Európáért tett erőfeszítései nyomán. Amennyiben a NATO – tagság kapcsán nem születik egy olyan háromhatalmi nyilatkozat, amelyben kijelentik, hogy Olaszország és az érintett hatalmak közötti kapcsolatokat az atlanti szövetség szelleme határozza meg, és ezáltal a békeszerződés idejétmúlt szellemiségűvé vált, akkor az olasz politikusok elképzelései szerint együttműködési megállapodást kellett volna kötni az érintett országoknak a békeszerződés nyitott kérdéseinek rendezésére. Legfontosabbnak tartották a még nyitott területi kérdések rendezését, elsősorban Triesztét. Erre vonatkozóan Olaszország azt szerette volna, ha az amerikaiak, angolok és franciák megerősítenék, hogy törekednek az 1948. márciusi háromhatalmi nyilatkozat betartására és eközben Olaszország is mindent megtenne, hogy Belgráddal megegyezésre jusson. A gyarmatokra vonatkozóan Olaszország teljes szolidaritásáról biztosította a még gyarmatokkal rendelkező szövetségesét, de szükségesnek tartotta közös politika kidolgozását az afrikai területekre vonatkozóan. Olaszország felfegyverzése egyelőre a szerződés határain belül mozgott, de

⁷⁷ A Mediterrán Paktumról részletes elemzés található a dolgozat vonatkozó fejezeteiben.

jogosnak tartotta azt – ha a Szovjetunió szövetségesei a saját előírásaikat nagy mértékben átlépjék, és ezzel veszélyeztetik az ország biztonságát –, hogy magára nézve se kelljen betartania az előírt korlátozásokat. A gazdasági kérdésekben nem maradtak nyitott problémák, csupán azokat a cikkelyeket kellett volna eltörölni, amelyek alapján Olaszország legyőzött státuszban szerepelt. Olaszország számára fájó pont volt, hogy még mindig nem kapta meg az ENSZ – tagságot, amelyet pedig a békeszerződés is garantált, ezért kérte szövetségeseit, hogy mindent tegyenek meg annak érdekében, hogy mielőbb felvételt nyerjen a szervezetbe.⁷⁹

Az 1950-es évek elején az arab országokkal kapcsolatban Franciaországot leginkább az észak-afrikai gyarmatainak működő nacionalista, függetlenségi mozgalmak előretörése foglalkoztatta. A Közel – Keletre kevesebb figyelem jutott részéről. Amennyiben megszervezték volna a Közel – Kelet védelmét, Franciaország Olaszország részvételét is támogatta volna, bár kétségei voltak afelől, hogy az ténylegesen az arab országok érdekeit szolgálta volna.⁸⁰

Észak – Afrika problematikája

A tárgyalt időszakban a két ország között némi feszültséget csak az olasz kormány 1949 után kialakított arab politikája keltett. Hiába volt Olaszország hiányában azoknak az eszközöknek, amelyek sikeressé tehetné az arab országok függetlenségének és gazdasági fejlődésének támogatását, a francia kormány mégis tartott annak negatív hatásaitól észak – afrikai területein. Az olasz kormány ezen politika meghirdetésekor tisztában volt azzal, hogy ezzel a számára nagy jelentőséggel bíró atlanti és európai szövetségese érdekeit sérthetné, éppen ezért igyekezett körültekintően eljárni. A legnehezebb diplomáciai feladat ezen a téren az olasz vezetők számára Burgibának, a tunéziai nemzeti mozgalom vezetőjének a római látogatása volt. Különösen azok után, hogy Washingtonban és Londonban szívélyes fogadtatásban volt része, ami kiváltotta Franciaország nemtetszését. Bár Burgiba Rómában tiszteletteljes fogadtatásban részesült, nem találkozott a legmagasabb kormányzati képviselővel, és a sajtó előtt is igyekeztek titokban tartani a látogatást, mindinkább annak magánjellegét erősítve a hivatalossal szemben. A tunéziai vezető az olasz fővárosba érkezése napján, 1951. november 6-án

⁷⁸ In: Relazioni Internazionali Anno 1949. N. 1. 8. l.

⁷⁹ A levél szövege megtalálható: Sforza, Carlo: i. m. 435 – 442. o.

⁸⁰ In: ASMAE AP Italia 1950 – 1957. Busta 910. Telespresso N. 506/e.

először Alberto Mellini külügyminisztériumi osztályvezetővel találkozott, aki 1943-ban közreműködött kiszabadításában. A beszélgetésükről készített beszámolóban Zoppi külügyi államtitkár a következő részeket emelte ki:

- Burgiba Olaszországot szívesen látná Franciaország és Tunézia közötti közvetítőként;
- az Új Desztúr mozgalom⁸¹ mentes az idegengyűlölettől és a vallási fanatizmustól;
- javasolta egyezmények kötését a kvalifikált olasz munkaerő emigrációjára Tunéziába;
- londoni és washingtoni látogatása alkalmával szimpátiával fogadták a vele találkozó politikusok;
- semmilyen módon nem keresett kapcsolatot a Szovjetunióval saját pozíciójának megerősítésére.⁸²

A következő napokban a tunéziai politikus Mario Toscanóval, a külügyminisztérium tudományos és dokumentációs központjának vezetőjével találkozott, aki biztosította arról, hogy a félszigeten szimpátiával tekintenek az Új Desztúr Párt mozgalmára. Burgiba elnök De Gasperi tanácsadójával, Licinio Vestrivél is tárgyalt, akitől megpróbált információt kérni arról a lehetőségről, hogy esetleg Olaszország fegyverekkel is tudná-e támogatni a tunéziai mozgalmat⁸³. Az olasz kormány minden ilyen hasonló lehetőségtől elzárkózott. Ennek ellenére a francia kormány részéről többször érte olyan vád Olaszországot, hogy a félszigetről titkos fegyverszállítmányok érkeznek az észak – afrikai függetlenségi mozgalmak támogatására, azonban ezekről soha nem tudtak konkrét bizonyítékot felmutatni és olasz részről is sikeresen cáfolták azt⁸⁴.

Franciaország igyekezett megnyerni Olaszország támogatását olyan ígéretekkel, amelyek fontos problémákat érintettek, mint például az olasz emigráció elősegítését a francia területekre és a gazdasági kapcsolatok erősítésre. Ezenkívül elismerően nyilatkoztak az Olaszország által Líbiában folytatott építő munkáról, amely elősegítette az ország modernizálását. Hasonló ígéreteket tettek az észak – afrikai vezetők is, hogy amennyiben Olaszország támogatja függetlenségi mozgalmukat, annak sikere esetén támogatni fogják az olasz munkaerő alkalmazását és a gazdasági kapcsolatok folytatását. Az Új Desztúr Párt radikálisabb szárnyának vezetője, Salah Ben Youssef 1953 nyarán rövid időt töltött Rómában a Stockholmban tartott szocialista kongresszusra utazása előtt és után.

⁸¹ Tunéziai nacionalista párt, amelynek célja a függetlenség kivívása volt. 1934 márciusában alakult a Desztúr Párt radikális képviselőiből Burgiba vezetésével. Vö.: J. Nagy László: A maghreb országok felszabadulása (1919 – 1956), Szeged, 1995. 65. l.

⁸² In: ASMAE AP Italia 1950 – 1957. Busta 859.

⁸³ Bagnato, Bruna: Bourguiba in Italia nel 1951: Decolonizzazione e Alleanze Italiane In: Storia delle Relazioni Internazionali Anno IV 1988. N. 2. 402 – 403. l.

⁸⁴ Bagnato, Bruna: Vincoli europei echi mediterranei, Ponte alle Grazie, Firenze, 1991. 230 - 238. l.

Hivatalosan olasz politikai vezetőkkel nem került kapcsolatba, ezt Franciaországgal szemben nem is vállalhatta volna fel az olasz kormány. Találkozott azonban Enrico Insabatóval⁸⁵, akit túlzottan is arab-barátnak tartottak a politikai körök. Youssef a svédországi olasz képviselő első titkárával, Giorgio Fragnitóval már korábban is kapcsolatba került, amikor a nizzai konzulátus megszervezte hazaszállításukat Burgibával. A titkárral folytatott beszélgetés alkalmával a tunéziai vezető nem mulasztotta el megemlíteni, hogy Olaszország Tunézia függetlenségével mindenképpen gazdasági előnyökre számíthat. Majd a Corriere della Sera napilap 1954. augusztus 5-i számában a következőket nyilatkozta: *„Az olaszoknak nem kell tartaniuk Tunézia függetlenné válásától, mivel egymás mellett dolgoztak az arabokkal, ugyanazokat az áldozatokat és zaklatásokat kellett elviselniük a francia hatóságoktól.”*⁸⁶

Franciaország Olaszország segítségével abban is reménykedett, hogy támogatót nyer észak – afrikai politikájának folytatására. Ez mindaddig nem okozott gondot az olasz kormány számára, amíg a prefasiszta gyarmatok elvesztése kapcsán nem helyezte mediterrán politikáját új alapokra, amely tartalmazta a gyarmati népek függetlenségének támogatását is. Tunézia kapcsán bonyolította a problémát az, hogy területén 87 ezer olasz telepes élt. Ezek, mivel a francia hatóságok alá tartoztak, nagymértékben függtek tőle, viszont mindennapjaikban a tunéziai néppel kellett együtt élniük. Az olasz kormány elsődlegesen saját nemzetének érdekeit tartotta szem előtt. Az olasz lakosság helyzetét érintő kedvezményeket azonban csak a francia hatóságokkal tárgyalva tudták megszerezni; viszont nem tűnt távolinak az a lehetőség, hogy a nemzeti mozgalom győzedelmeskedik, és a jövőre nézve hasznos lehet a jó kapcsolatokat ápolni az annak élén álló Új Desztúr Párttal. Marokkóban szintén jelentős, körülbelül 20 ezer főt számláló olasz kolónia élt. Míg Marokkóban Olaszországnak hagyományosan nem voltak ellentétei Franciaországgal, addig Tunézia a XIX. század végétől egyike volt azon területeknek, ahol a két ország között állandó konfliktusok voltak. Bár valós alapja nem volt, azért a francia hatóságok még az 1950-es években is gyanakodva tekintettek az olasz lakosságra. A II. világháborút megelőző időszakban az olasz kormány valóban telepeseit akarta felhasználni egy esetleges olasz hatalomátvétel megkönnyítésére, és mindent megtettek azért, hogy erősítsék bennük az olasz nemzeti tudatot. A háborút követően azonban már semmilyen hasonló szándék nem volt felfedezhető az olasz politikában. Hogy ezt mégis elkerüljék, a francia hatóságok

⁸⁵ Kereszténydemokrata politikai körökhöz közel álló, az arab - olasz kapcsolatok építésében aktívan közreműködő személyiség. Az Olasz - Arab Kulturális Kapcsolatok Központjának vezetője, az Arab Jövő című hetilap igazgatója.

komoly cenzúrát gyakoroltak a Tunéziában megjelenő olasz sajtó tekintetében. A franciák túlzott félelmét mutatja, hogy például a *Corriere dei Piccoli* című gyermeklapot sem engedték árusítani, azzal az indokkal, hogy az gátolná az olaszok asszimilációját.⁸⁷ Ezért az olasz kormány különösen nehéz helyzetben volt. Csak egyetlen megoldást láttak, hogy fő célként a két fél közötti semlegesség fenntartását jelölik ki. Ezt a következő formában próbálták elérni: a külügyminisztérium Tunézia kapcsán azt javasolta, hogy a helyi konzulátus teljes mértékben működjön együtt a francia hatóságokkal és folytasson franciabarát politikát; a helyi kolónia tagjai próbáljanak a felszínen semlegességet mutatni, a helyi lakosok előtt viszont ne rejtsék el a függetlenségi mozgalom iránt érzett szimpátiát. A tunéziai francia hatóságok továbbra is gyanakodva tekintettek az olasz lakosságra, ezért helyzetüket gyakorlatilag nem ronthatta az, ha követik a külügyminisztérium semlegességre vonatkozó tanácsát. Maga a külügyminisztérium viszont, amint az a konzulátusok munkájában megmutatkozott, támogatást nyújtott Párizsnak, de az arab vezetőkkel is igyekeztek hivatalosan vagy titkosan kapcsolatot tartani. Ezzel mindkét fél előtt pozitív színben tudták Olaszországot feltüntetni, hiszen ha Párizs vonta kétségbe az olasz politikát, fel tudták mutatni a konzulátus tevékenységét, míg az arabok felé ki lehetett emelni a kolónia lakosságának és a külügyminisztériumnak az irányukban kinyilvánított szimpátiáját.⁸⁸

A párizsi követ, Quaroni nem értett teljesen egyet ezzel a politikával. Véleménye szerint az olasz lakosság érdekeit az szolgálta volna leginkább, ha teljes mértékben a francia hatóságok mellett állnak, hiszen egyelőre helyzetük csupán azoktól függött. Quaroni nem tartotta valószínűnek – még 1953 májusában Algériában és Tunéziában tett látogatását követően sem –, hogy ezen országok hamarosan függetlenné válhatnak, ezért úgy vélte, hogy az olasz lakosságnak nem válik előnyére, ha a helyi mozgalmakkal szimpatizál. Úgy gondolta, elég lenne egyszerűen arabbarát konzulokkal helyettesíteni az előzőeket abban az esetben, ha ezek az országok valóban elérnék függetlenségüket. Valószínűnek tartotta, hogy a függetlenséggel a nagyszámú olasz kolónia helyzete ellehetetlenülne, bármilyen módon is viszonyulnak az őslakosághoz. A sokszor emlegetett, jövőben várható kereskedelmi előnyök pedig nem lennének túl jelentősek. Ez utóbbi kijelentésére vonatkozóan Quaroni nem tévedett, hiszen csakúgy mint Líbiában, Tunéziában és Marokkóban is a függetlenség elnyerését követően a nacionalizmus került

⁸⁶ Bagnato, Bruna: *Vincoli europei ...* i. m. 229. l.

⁸⁷ Vö.: Bagnato, Bruna: *Vincoli europei ...* i. m. 229. l.

⁸⁸ Bagnato, Bruna: *Vincoli europei ...* i. m. 170. l.

előtérbe. Olyannyira, hogy számos rendelet következtében – mint például a földek nemzeti tulajdonba vétele –, az olasz lakosság arra kényszerült, hogy visszatérjen a félszigetre. Számuk rövid időn belül a negyedére csökkent. Quaroni nem véletlenül támogatta a francia politikát, hiszen párizsi követként a francia gyarmatokra tett látogatása során is csupán a francia hatóság képviselőivel találkozott, ezért nem kaphatott megfelelően árnyalt képet a valós észak – afrikai helyzetről. Félő volt, hogy a franciák úgy tekintenek a tunéziai feszültségre, mint belpolitikai zavargásokra, amelyekért intellektuelek szűk köre a felelős. Zoppi, a külügyi államtitkár már 1952 májusában éppen Quaroninak küldött táviratában a következő kérdést tette fel erre vonatkozóan: „*A Quai d’Orsay-ban nem ismerik a történelmet?*”⁸⁹

Quaroni részéről szintén érte kritika a francia gyarmatpolitikát, abban az értelemben, hogy a megváltozott helyzetben a protektorátusi forma már nem felelt meg a kor igényeinek. Az olasz politikusok általában hiányolták a párizsi politikában a világos politikai elképzeléseket és a következetességet. Természetes volt, hogy Líbia kapcsán a többi észak – afrikai ország még inkább jogosnak érzi a függetlenség megadását. Olaszország a saját tapasztalata alapján javasolhatott egy megfelelőbb koncepciót, amelyet az 1949-es ENSZ – döntés alapján – bár kényszer nyomására, de meglehetősen gyorsan reagálva az új szituációra – alakított ki. Az olasz külügyminisztérium lapja, az „Esteri” 1951 novemberében a marokkói helyzet kapcsán a következőket írta: „*Azon a napon, amikor Franciaország képes lesz megszabadulni attól a kisebbségi komplexustól, amelynek minden olyan nép áldozatául esik, amely még mindig a kolonializmus túlhaladott formáihoz kötődik, sokkal nagyszabásúbb és nemesebb politikai, gazdasági és kulturális feladatokkal fogja szembetalálni magát, amelyek bőségesen kárpótolják a látszólagos presztízsvesztésért. Ebben mélységes bölcsesség rejlik.*”⁹⁰

A semlegesség látszatának fenntartása és az olasz lakosok helyzete egyre nehezebbé vált a francia hatóságok és a helyi lakosság ellentéteinek kiéleződésével. Az őslakosok elhagyták a francia üzemeket, az olaszok vezetése alatt viszont szívesen dolgoztak, éppen ezért azokat nem is fenyegette támadás. A francia hatóságok védelmük alá akarták helyezni az olaszok műhelyeit és gazdaságait is, fegyvereket ajánlottak nekik, belépést a „Területi Egységeknek” nevezett szervezetekbe, amelyeket 1954 júniusában hoztak létre a fellaghák⁹¹

⁸⁹ Bagnato, Bruna: *Vincoli europei ...* i. m. 179. l.

⁹⁰ Esteri Anno. II. N. 22. 1951. novembre 30. 14 – 15. l. In: Bagnato, Bruna: *Vincoli europei ...* i. m. 180. l.

⁹¹ Tunéziai nacionalista fegyveres ellenállók.

ellenében. Az olaszok azonban ez utóbbiakat elutasították, bár sokszor a hatóságok nyomására kénytelenek voltak belépő vagy elfogadó nyilatkozatokat aláírni.

Az olasz mediterrán politika ezen kettőssége, lojalitás az atlanti szövetségesek irányában és az arab népek függetlenségének támogatása, a diplomaták nyilatkozataiban is megmutatkozik. Hiába jelentette ki Pietromarchi, az ankarai olasz nagykövet francia kollegájának, Jean Lescuyernek a közel – keleti olasz diplomáciai tevékenységgel kapcsolatban, hogy Olaszország nem kíván önálló, az atlanti politikától különböző mediterrán politikát folytatni; amikor előzőleg a bagdadi olasz követ a helyi „Kaman” című lapnak a következőket mondta 1950 júliusában: Olaszországnak az arab világgal kapcsolatos politikájában nincsen semmilyen gyarmati szándéka, sőt a lehető legszorosabban kíván együttműködni velük, mivel a mediterrán medencében egyazon család tagjai, és e család minden egyes tagjának harcolnia kell a többiek politikai és gazdasági függetlenségéért.⁹²

A Cannes-i olasz – francia megbeszélések előtt készült külügyminisztériumi elemzés a két ország kapcsolatokról megállapította, hogy ez a francia politika egyik legsikeresebb területe, bár a Róma és Párizs közötti kapcsolatok szívélyességét negatívan befolyásolja Olaszország antikolonialista álláspontja. Azzal a francia kormány is tisztában volt, hogy a római kormány lehetőségei limitáltak. 1952 májusában Zoppi külügyi államtitkár Tarchiani washingtoni nagykövetnek a tunéziai helyzet kapcsán küldött táviratában pontosan megfogalmazza az olasz külpolitika nehézségeit a fentiekre vonatkozóan: *„Az arab – muzulmán államokkal folytatott baráti és együttműködő politikánk miatt, különösen azok után, hogy támogatásunkkal Líbia elnyerte függetlenségét, nem engedhetjük meg, hogy érdekeikkel ellentétes, vagy semleges álláspontot foglaljunk el. Másrészt nem hagyhatjuk figyelmen kívül jó kapcsolatainkat Franciaországgal. Különösen nehéz számunkra, hogy óvatosságot és engedékenységet tanácsoljunk Párizsnak. Az pedig lehetetlen, hogy áruló módon teljesen szembehelyezkedjünk vele.”*⁹³

1953 októberében Zoppi már nyíltabban kiállt az arab politika mellett. Az arab országok római képviseleteinek részvételével szervezett sajtótájékoztatón a külügyi államtitkár arra a kérdésre, hogy *„Mi Olaszország álláspontja az arab Kelet és Észak – Afrika függetlenségi mozgalmával szemben?”* a következőt válaszolta: *„Olaszország támogatja a gyarmati forma alatt élő népeknek a nemzeti követeléseit, hogy felszabaduljanak a kizsákmányolás alól. [...] Azonban nem lehet megfélemlíteni arról, hogy*

⁹² Bagnato, Bruna: Vincoli europei ... i. m. 121. l.

a gyarmattartó nemzetek nagy része Olaszország szövetségese. A külügyminisztérium mindig igyekezett megértetni velük a helyzetet. A XX. század teljesen különbözik az előzőtől. Azt gondoljuk, hogy az elkövetkező napok új dolgokat hoznak, amelyek megerősítik a gyarmati népek függetlenségét.”⁹⁴ Ebből a válaszból világosan látszik, hogy Olaszország maximálisan arab – barát politikát folytatott, de ebben akadályozta a Franciaországgal és Nagy – Britanniával való szövetsége. Az 1950-es évek első felében született olasz kulturális és gazdasági kezdeményezéseket az arab országokkal való együttműködés növelésére éppen ezért a párizsi politika irányítói nem tartották fenyegetőnek a francia pozíciók számára. Azonban lényegesnek tartották, hogy részt vegyenek ezekben azért, hogy megakadályozzák, hogy irányuk túlságosan gyarmatellenessé váljék, ami magában hordozná a franciaellenesség lehetőségét is. Azonban az 1954 májusában Palermóban tartott Mediterrán Konferencián megjelölt fő célt, miszerint egy, a mediterrán országok együttműködését szolgáló kormányközi szerv létrehozását szorgalmazták, már nem tartották kivitelezhetőnek, mert komoly politikai problémákat vetett volna fel.

Az olasz kormány a Franciaország és az arab országok közötti egyensúlyozás következtében nyíltan soha nem kritizálta a francia gyarmati politikát, diplomáciai iratokban azonban már igen korán lehet rá példát találni. 1946 márciusában Giorgio Benzoni di Balsamo, párizsi olasz konzul, egy hosszú dokumentumban elemezte a Francia Gyarmatbirodalom helyzetét. Véleménye szerint Franciaország képtelen betölteni civilizációs misszióját, Észak – Afrikában egyre erősödnek a függetlenségi mozgalmak. A Francia Birodalom csupán azért létezhetett még, mert az USA és Nagy – Britannia úgy akarta.⁹⁵ Ezt legjobban bizonyítja Azzam pasa, az Arab Liga főtitkárának 1946. januári, a Liga kairói ülését követően tett sajtónyilatkozata Algéria, Marokkó és Tunézia függetlenségére vonatkozóan: „Az Arab Liga kéri a francia haderők teljes kivonását Észak - Afrika országaiból. Támogatja Algériát, Tunéziát és Marokkót - ugyanúgy mint ahogy Szíriát és Libanont segítette - a Franciaországgal kialakult konfliktusban.”⁹⁶ A római kormány azért is kritizálta Párizst, mert nem mutatott megértést azzal a ténnyel szemben, hogy minden ellenállása a gyarmati népek autonómiájával és függetlenségével szemben a kommunista propaganda érdekeit szolgálja, és mozgalmak nemcsak franciaellenes, hanem

⁹³ Bagnato, Bruna: Vincoli europei ... i. m. 154. l.

⁹⁴ ASMAE 1950-1956 Italia Busta 863. In: Bagnato, Bruna: Vincoli europei ... i. m. 207. l.

⁹⁵ Bagnato, Bruna: Vincoli europei ... i. m. 142. l. A dokumentum megtalálható. In: ASMAE 1946 - 1950 Italia Busta 146.

⁹⁶ Bagnato, Bruna: Vincoli europei ... i. m. 142. l. Az idézet a fent megjelölt dokumentumban található.

nyugatellenes színezetet is ölthetnek. Ezzel akadályt gördíthetnek egy későbbi mediterrán együttműködés elé. A marokkói olasz konzul, Arnò 1952 márciusában arra figyelmeztetett, hogy a francia politika miatt a függetlenség elnyerése után a nyugatellenesség következtében Olaszország sem számíthat gazdasági előnyökre. Éppen ezért időben el kell kezdeni a felkészülést, és megértetni az arab népekkel, hogy nem minden európai ország van ellenük. A franciáknak szintén érdekében állna, ha nem kellene minden kapcsolatot felégetniük azt követően, hogy volt gyarmataik elszakadnak tőlük.

Olaszország, Tunézia és Marokkó függetlenségének elnyerésekor az elsők között ismerte el a két államot. A francia, marokkói és tunéziai vezetők nyilatkozataiból kiderül, hogy a semlegességi politika sikeresnek bizonyult, mivel az arab vezetők értékelték Olaszország irányukban mutatott szimpátiáját, és Párizs is úgy ítélte, hogy a többi államhoz képest talán még Olaszország részéről érte a legenyhébb bírálat gyarmati politikáját tekintve.

Az atlanti politika

A Brüsszeli Szerződés

A hidegháborús helyzetnek köszönhetően mindinkább sürgetővé vált, hogy a nyugati országok ne csak gazdaságilag működjenek együtt, hanem a biztonságpolitika területén is. Az Egyesült Államok arra ösztönözte a nyugat – európai országokat, hogy ezekben a kérdésekben is kezdjenek tárgyalásokat. Az angol külügyminiszter, Bevin javaslatára a Benelux – államok, Franciaország és Nagy – Britannia 1948 márciusában megkötötte a Brüsszeli Szerződést. A szerződés névlegesen egy német agresszió esetén folytatott katonai együttműködést jelentett a résztvevő országok között, de nyilvánvaló volt, hogy erre ténylegesen csak egy esetleges szovjet agresszió alkalmával kerülhetett volna sor.⁹⁷

Olaszország is meghívást kapott a részvételre, de ezt elutasította. Annak ellenére, hogy maguknak az alapító tagoknak is kételyei voltak a katonailag és gazdaságilag gyenge Olaszországgal kapcsolatban, és az angolok még attól is féltek, hogy a gyarmatok kérdésében Olaszország a szövetségen belül próbál majd nyomást gyakorolni rájuk, mégis az olaszok voltak azok, akik visszautasították a részvételt. Ennek több oka volt. A választásokat megelőzően De Gasperi attól félt, hogy a Népfront választási kampányában felhasználhatja ellene azt, ha belép egy katonai jellegű szövetségbe, hiszen a nép körében igen rossz emlékeket idézett fel a bármiféle katonai szövetségben való tagság. A kereszténydemokrata vezető azt sem akarta vállalni, hogy a parlament megválasztása előtt ilyen kérdésben döntést hozzon. A külpolitikai lépések tehát nemcsak a nemzetközi helyzettől függtek, hanem a belpolitikaitól is. Mivel a háború utáni olasz külpolitika új direktíváinak kialakítása még csak folyamatban volt, különösen nehéz feladattal kellett megbirkóznia a kormánynak, hogy kialakítson a lakosságban is bizonyos irányzatokat, amelyek szilárdan támogathatták volna a külpolitikai lépéseket. A szocialisták és a Vatikán körei is inkább az ország semlegességét támogatták. A kommunisták pedig, akik jelentős

⁹⁷ A Brüsszeli Szerződés alapja Bevin 1948. január 22-én az angol képviselőházban elmondott beszéde. Ebben vetette fel a Nyugat-Európai Unió létrehozását, amelyben elsősorban Franciaországra kívánt támaszkodni, hiszen a két országot már összekötötte egy hasonló, a dunkerque-i egyezmény. Ezen kívül a Benelux államokat sorolta fel, mint fő partnereket, Olaszországot pedig lehetséges tagként említette: „*Gondolkodnunk kell arról, hogy ebbe a nagyszabású elképzelésbe az európai civilizáció más történelmi tagjait is bevonjuk, mint például az új Olaszországot.*” A beszéd szövege megtalálható olasz nyelven in:

szavazói bázissal rendelkeztek, a Szovjetunió ellen irányuló lépésnek tekintették volna a csatlakozást. Ráadásul az olasz vezetők nagy része úgy gondolta, hogy az USA részvétele nélkül európai katonai szervezet nem tud hatékonyan működni. Az olasz kormány félelmei nem találtak megértésre a többi ország részéről, s az olasz – amerikai kapcsolatokban is feszültség forrásaivá váltak. Felháborítónak találták, hogy Olaszország, egy legyőzött állam, vissza mer utasítani egy ilyen nagylelkű ajánlatot, és olyan vádak is elhangzottak, hogy talán újra kettős játékot akar űzni mint az előző háborúk során.

Az olasz diplomácia kemény munkájába került, hogy meggyőzze az USA-t és a nyugat – európai államokat arról, hogy ez az elutasítás nem jelenti azt, hogy Olaszország ne kívánna továbbra is Európa demokratikus feléhez tartozni. 1948 nyarán Sforza és De Gasperi igen hatásos beszédek sorával javítani tudott az ország megítélésén. Hangsúlyozták az európai összefogás fontosságát, melyet azonban jobban szerettek volna gazdasági téren elindítani, amire - az OEEC hatására létrehozott - az olasz – francia vámunió tervezetét hozták fel példaként. Kiemelték, hogy az Egyesült Államokkal való kapcsolatoknak továbbra is nagy jelentőséget tulajdonítanak, különösen az USA-val kötendő kétoldalú egyezmények hatékonyságában és az ezek által nyújtott garanciákban bíztak. Nagy – Britannia és Franciaország azonban nem támogatta az OEEC szervezetéhez kapcsolódó európai együttműködés elindítását. A biztonsági szervezetek formálódásának ürügyén Carlo Sforza 1948. augusztus 24-én előbb a francia kormánynak, majd 1948. október 27-én az OEEC tagállamainak is elküldött memorandumban javaslatot tett a védelmi kérdések európai megoldására. A dokumentum lényege, hogy az OEEC szervezetének állandó jelleget kellene adni a Marshall – tervtől függetlenül és kiszélesíteni a tevékenységi körét vámuniók alakítására és más gazdasági tevékenységekre. Sürgősen létre kellett volna hozni olyan szervezeteket, amelyek a társadalmi és kulturális együttműködést szolgálták volna, amelyet már a Brüsszeli Szerződés is előirányzott. Politikai bizottságot kellett volna létrehozni az „Európai Unióhoz” csatlakozó országok részvételével, amely nemzetközi politikai kérdésekben közös álláspontot alakított volna ki az európai közösség érdekeinek képviselőjére. A hágai bíróságtól függetlenül meg kellett volna alakítani az európai bíróságot is.⁹⁸ Nagy – Britannia szintén jelentkezett egy, a védelmi problémákat nem érintő tervvel. Az angolok külön szervezetet képzeltek el a politikai és kulturális problémák megbeszélésére, amely egy kormányközi tanácsból és egy konzultációs szervből állt volna, a biztonságpolitikai és gazdasági kérdéseket pedig más fórumokon kellett volna

Relazioni Internazionali Anno 1948. N. 5. 69 – 72. 1.

megtárgyalni. Az angoloknak ez az elképzelése az Európa Tanács formájában valósult meg. Olaszország felvetette azt a tényt is, hogy részvétele a biztonsági szervezetben azért sem egyértelmű, mivel az érvényben lévő békeszerződés előírásai nyomán hadserege nagyon limitált lehetőségekkel rendelkezik. Nagy – Britannia a későbbiekben a NATO tárgyalások során Olaszország ellen azt hozta fel érvként, hogy azért sem kell a tagok közé felvenni, mert az a békeszerződés revíziójával fogja zsarolni a tagokat, nemcsak a katonai előírásokra vonatkozóan, hanem Trieszt és a gyarmatok kérdésében is. Tény, felmerült az olasz politikusok részéről, hogy eszközként használják a csatlakozási tárgyalásokat a revízió elősegítésének érdekében, de felismerték, hogy az nem vezethet eredményre, így lemondtak róla. Anglia valójában saját mediterrán érdekei miatt ellenezte Olaszország felvételét. Olaszország a békeszerződésben megszabott katonai korlátozások, a megszálló csapatok 1947. decemberi visszavonulása és keleti határának rendezetlen helyzete következtében teljesen védtelen maradt. Ekkor még Nagy – Britannia befolyása érvényesült, hiszen a békeszerződés Olaszországra vonatkozó meglehetősen kedvezőtlen döntései főként az angol politika eredményei voltak. Anglia el akarta kerülni, hogy a jövőben Olaszország katonai erején alapuló hatalmi politikát követhessen Európában és a Mediterráneumban. Olaszország NATO - tagságával viszont, amit elsősorban Nagy – Britannia ellenezett, a békeszerződés megszorításai értelmüket veszítették, amit az 1951. szeptember 26-i háromhatalmi nyilatkozatban az USA, Nagy – Britannia és Franciaország ki is nyilvánított: *„Kedvezően fogadják az olasz kormány kérését a békeszerződés azon fennálló megszorításainak és diszkriminációinak eltörlésére, amelyek az elmúlt események miatt túlhaladottá váltak, illetve a jelen körülmények értelmében jogosulatlanok vagy befolyásolják Olaszország önvédelmi képességeit. E kijelentést csak abban a hatáskörükben teszik, amennyiben Olaszországgal való kapcsolataikat érinti, anélkül, hogy harmadik felekre vonatkoznának.”*⁹⁹

A nyilatkozatot aláíró államok washingtoni követségei kidolgoztak egy dokumentumot, amelyben kérték az aláíró országoktól a békeszerződés egyes részeinek érvénytelenítését. Leginkább a politikai és katonai megszorításokra vonatkozó cikkelyeket érintették. A kérelmet 1951. december 8-án juttatták el minden olyan kormánynak, amely az olasz békeszerződést aláírta. Közülük 16-an kedvezően reagáltak, Etiópia és Jugoszlávia

⁹⁸ Sforza, Carlo: Cinque anni a Palazzo Chigi, Atlante, Roma, 1952. 69 – 80. l.

⁹⁹ Sebasta, Lorenza: L'Europa indifesa. Sistema di sicurezza atlantico e caso italiano, Ponte alle Grazie, Firenze, 1991. 121. l.

különböző feltételeket szabott, a Szovjetunió¹⁰⁰ és Csehszlovákia ellenezte, Albánia, Belorusszia, Lengyelország és Ukrajna tartózkodott. Olaszország számára ezért a katonai erő kérdése részben politikai eszközzé vált a békeszerződés revíziójára, hiszen a gazdasági korlátok miatt a gyakorlatban nem tudta volna olyan szintre fejleszteni haderejét, amely jelentős politikai súlyt és tényleges védelmet biztosíthatott volna számára. A Brüsszeli Szerződés megalakítására felszólító beszédében Bevin Olaszországot csak lehetséges tagként említette. A Szovjetunióban ezt pedig úgy értékelték, hogy részben a választások kimenetelének függvénye lesz Olaszország csatlakozása. Ezen kívül igyekeztek a baloldal választási propagandájának elősegítésére felhasználni azt a tényt, hogy Bevin Olaszországot nem említette egyértelmű alapító tagként, amit úgy magyaráztak, hogy Olaszországot csak másodrendű hely illeti meg a nyugati államok között, illetve Afrikában és a Közel – Keleten sem szánt az angol politikus semmilyen szerepet neki.¹⁰¹ Ezzel szemben a Szovjetunió ekkor még támogatta Olaszország törekvéseit a volt gyarmatainak betöltendő adminisztrációs felügyelet megszerzésére, hogy segítse a Népfront pártjait a választásokon. Sőt kiemelte, hogy Anglia katonai bázisokat is létesít a volt olasz területeken, ezzel nemcsak a békeszerződést szegi meg, hanem megerősíti azt a tényt, hogy nem kíván Olaszországnak további lehetőségeket biztosítani a Mediterráneumban. Ennek az interpretációnak az a lényege, hogy Olaszország csak a Szovjetunióra támaszkodva biztosíthatja magának az őt megillető helyet a Mediterráneum térségében.¹⁰²

Az Európai Védelmi Közösség tervezete

Az európai országok védelmének egyesítését szolgálta az Európai Védelmi Közösség megalkotására tett kísérlet. Amikor 1950-ben kezdetét vette a koreai háború, hatására egyre sürgetőbbé vált Németország bevonása az európai védelembe. Franciaország

¹⁰⁰ A Szovjetunió előzőleg olyan kijelentést tett, hogy amennyiben Olaszország kilép a NATO-ból és megtiltja külföldi katonai bázisok működését területén, hajlandó kedvezően megítélni a revíziót. Természetesen ezen feltétel teljesítése olasz részről lehetetlen volt.

¹⁰¹ Bevin január 22-i beszédében Afrikát úgy említette, mint Európa érdekszféráját: „*Európa befolyását az egész világra kiterjesztette. Afrikában Franciaországgal, Belgiummal és Portugáliával hatalmas felelősségen osztozunk, Kelet-Ázsiában pedig a hollandokkal vannak szoros közös érdekeink.*” In: Relazioni Internazionali Anno 1948. N. 5. 71. l. Olaszország ekkor még küzdött volt prefasiszta gyarmataiért, és mint ahogy Sforza is egyre inkább erről győződött meg, a fő akadályt Nagy – Britannia jelentette. Ez a beszéd csak alátámaszthatja elgondolását, mivel semmilyen utalás nincs arra, hogy Olaszországnak Bevin szánt volna valamilyen szerepet Afrikában. Olaszország számára fontos volt, hogy „ne hagyják” ki a Mediterráneum fő problémáinak megoldásából. Ezért jött létre 1948 májusában a Bevin – Sforza egyezmény, amelyet viszont az ENSZ nem fogadott el.

¹⁰² ASMAE AP Italia 1946 – 1950. Busta 149. Telespresso N. 256/50.

csak úgy tudta elfogadni ezt, ha az az európai együttműködés keretein belül történik. 1950 októberében Pleven francia miniszterelnök tett rá javaslatot. Ezt megelőzően már Sforza is felvetette 1950 áprilisában az Atlanti Tanács ülésén az egységes európai hadsereg felállítását a német felfegyverzés problémájának megoldásaként. A közös hadsereg lényegét a fegyvernemek egységesítésén túl a közös parancsnokság felállítása képezte, amely alá nemzetközi operatív egységek tartoztak volna. Sforza fenti elképzelése része volt - az 1948 nyarán, a perugiai egyetemen tartott beszédében ismertetett -, az európai uniós tervezetnek, amely a politikai és gazdasági unió túl katonai együttműködésen alapult volna. Az európai föderáció katonai vonatkozásait azonban még az országon belül sem sikerült elfogadtatni. A washingtoni külügyminisztérium ekkor még a kérdés elhalasztását választotta, mivel felkészületlenül érte a javaslat. Amikor elkezdődtek a tárgyalások a Pleven – tervről, az olasz kormány inkább az USA által támogatott javaslatot favorizálta Németország bevonására a NATO-ba. Bár Schuman 1951 februárjában Santa Margheritán folytatott tárgyalásaik alkalmával meg tudta győzni De Gasperit a terv támogatásáról, az olasz delegáció a tárgyalások elején mégis meglehetősen passzív maradt, és úgy látszott, hogy nem képvisel kialakult politikai elképzelést. Arra törekedett, hogy a nemzeti szuverenitás csak a legkisebb mértékben csökkenjen, és a német delegáció által felvázolt elképzelést – egy védelmi föderáció létrehozását szupranacionális szervekkel – elutasította. Ebben az esetben is, mint oly sokszor, Trieszt megoldatlan kérdése befolyással volt az olasz kormányra. A fő érvük az volt, hogy amíg nem oldódik meg az olasz – jugoszláv ellentét, addig Olaszország saját területi integritásával szemben olyan fenyegetés áll fenn, amelynek nincs köze a NATO-hoz. Ha teljesen lemond a saját irányítású hadseregről az európai közös haderő javára, nem tud reagálni a Jugoszlávia felől érkező agresszióra. Az olasz kormány kísérlete a keleti határkérdés rendezésére azonban ismét megbukott.

A tárgyaló delegáció munkájában akkor következett be változás, amikor a küldöttség vezetőjét, Emilio Tavianit külügyminiszter – helyettesé nevezték ki, és helyébe Ivan Matteo Lombardo lépett, aki maga is az Európai Föderalista Mozgalom tagja volt. Rajta keresztül Spinelli, az olasz föderalisták vezetője nagyobb nyomást tudott gyakorolni De Gasperire, aki ekkor a külügyminiszteri posztot is betöltötte. A föderalista álláspont szerint létre kellett volna hozni egy európai politikai szervezetet a hadsereg irányítására, máskülönben az európai csapatok létrehozásának értelme csak annyi lett volna, hogy bármikor a NATO rendelkezésére álljon. Így 1951 szeptemberében Plevennel való találkozója alkalmával De Gasperi beleegyezett, hogy a közös hadseregnek közös

költségvetése legyen. Az őszi ülészekon tehát az olasz delegáció teljesen új álláspontot képviselt. Szakított a Sforza által 1948 nyarán megjelölt irányvonallal, amely szerint az európai uniót a gazdasági unió megteremtésével kell elindítani és fokozatosan haladni a végső cél felé. Memorandumában felvázolta, hogy egy olyan, a védelmen alapuló föderációt kell létrehozni, amely általános választójog alapján működő parlamenten alapulna, széles politikai ellenőrzéssal rendelkezne és beleszólása lenne a költségvetésbe. Az addigi tárgyalások szerint kialakult álláspont az volt, hogy a költségvetést a nemzeti parlamentek szavazzák meg a főbiztos¹⁰³ által megjelölt összeg alapján. Az olasz álláspont szerint ezt a szerepet fokozatosan az Európa Parlamentnek kellett volna átvennie. Ezzel a lépéssel a résztvevő országok szuverenitásuk nagy részét az európai szervnek adták volna át. Az olasz javaslat alkotmányos részét német és francia nyomásra sikerült elfogadtatni, ezzel az Európai Védelmi Közösség alapdokumentumába a 38. cikkely alatt szerepelt a politikai közösség megteremtésének szándéka és egy képviseleti szerv megalakítása¹⁰⁴. Viszont a finanszírozás kérdésében a nemzeti parlamentek hatáskörében hagyták meg a döntést.

Az olasz delegációnak volt egy másik javaslata a finanszírozással kapcsolatban, miszerint a parancsnokság működésének közös részét európai hatáskörbe helyeznék, míg a többi a nemzeti parlamentekében maradna. Francia és német részről viszont ezt elutasították. Az olasz delegáció olykor kettősnek tűnő álláspontjainak háttérében valószínűleg az állt, hogy a delegáció a föderalizmus híveiből állt össze, viszont a pénzügyminisztérium, a hadügyminisztérium és maga a Palazzo Chigi is óvatosságra intett. Attól tartottak, hogy az EVK révén túlságosan megemelkednek a katonai költségek, éppen ezért kedvezőbb lett volna, ha a nemzeti parlament hatáskörében hagyják a költségvetés megszavazását.

Katonai körök további aggodalmukat fejezték ki azt illetően, hogy a Mediterráneum védelme az európai szervezetben csak másodlagos szerepet kapott volna, illetve a fegyvergyártást is nagymértékben szabályoznák. A védelmi miniszter, Randolfo Pacciardi egyenesen úgy ítélte, ha az európai hadsereg mögött nem áll az alkotmány módosítása, létrehozása csupán szimbolikus, tehát értelmetlen. De Gasperi úgy látta, hogy leginkább

¹⁰³ A főbiztos töltötte volna be azt a szerepet, amelyet a nemzetállamok esetében a védelmi miniszter játszik.

¹⁰⁴ A cikkely pontos szövege: „A Közgyűlést munkája során a következő elvnek kell vezetnie, amely szerint azt a szervezetet, amely végleges formájában majd a jelenlegit fogja helyettesíteni oly módon kell megalakítani, hogy egy későbbi föderális, vagy konföderális szervezet egyik elemét alkothassa, amely a hatalmak megosztásának és egy kétkamarás képviseleti szervnek az elvén nyugszik.”
A szerződés szövege megtalálható. In: Relazioni Internazionali 1952. N. 25. 626 - 637. l.

akkor tud az EVK megalakítását illetően támogatást nyerni, ha a szervezethez a politikai és gazdasági integrációt is hozzákapcsolják. Az európai integrációt érintő megbeszélések során 1951. december 11-én Strasbourgban folytatott tárgyalásokon De Gasperi sikerre vitte a 38. cikkely föderalizmust előírányzó tartalmát, amely ebben a témában az olasz kormány legsikeresebb kezdeményezése volt, hiszen először mutatott önálló politikai irányvonalat.

Az Európai Védelmi Közösség alapító szerződését 1952. május 27-én írták alá Párizsban a Benelux – államok, Franciaország, Németország és Olaszország. Az Alkotmányozó Gyűlés megalkotására csak egyetlen járható út mutatkozott, ha az Európai Szén- és Acélközösség Közgyűlésére ruháznák az alkotmányos hatalmat. Az olasz – francia együttműködésnek köszönhetően megalakult az ad hoc gyűlés. Nagy – Britannia részéről Eden, az angol külügyminiszter 1952. március 19-én mutatott be egy javaslatot, amely szerint az európai politikai integrációt az Európa Tanács keretein belül kellene megvalósítani. Az angolok így akarták megakadályozni, hogy az integráció a föderalizmus útjára terelődjön. Monnet, Spinelli és a belga külügyminiszter Spaak együttműködésének köszönhetően azonban sikerült az Eden – tervet meghiúsítani és a Közgyűlés hatáskörébe helyezni az Európai Politikai Közösség alapító szerződésének kidolgozását. 1952. szeptember 15-én a Spaak elnöklete alatt működő Közgyűlés megalakított egy alkotmányozó bizottságot, amelynek a politikai közösségre vonatkozó szerződés kidolgozása volt a feladata. A Közgyűlés 1953. márciusi ülésén elfogadta a bizottság tervzetét, csakúgy mint a tagországok kormányai.

Az ezt követő időszak azonban nem kedvezett a politikai unió megvalósításának. Sztálin halálával a szovjet fenyegetés más dimenziókba került, és előtérbe helyeződtek a nemzeti politikai érdekek. Maga De Gasperi is nehézségekbe ütközött mind a kormányban, mind a pártban. A párizsi nagykövet Quaroni arra figyelmeztette De Gasperit, hogy valószínűleg Franciaországban az EVK megbukik, éppen ezért a ratifikációval érdemes a francia parlament döntését megvárni, nehogy De Gasperi személyes sikertelenségeként értékeljék a helyzetet, ami különösen a választások előtt negatív hatású lehetett volna.

A ratifikáció késleltetése mögött más okok is húzódtak. Az olasz politikai életet lekötötte a szavazás alatt álló új többségi választási törvény, ami miatt az ellenzék obstrukcióval fenyegetett. A választásokat követően mind a politikusok, mind a lakosság részéről csökkent az érdeklődés a föderalizmus irányában, az egységesítés mindinkább

politikai eszközzé vált. A De Gasperit követő Giuseppe Pella és Mario Scelba által irányított kormányok pedig nem tartották fontosnak az EVK ratifikálását.

1954. augusztus 30-án a francia parlament leszavazta az EVK alapító szerződését és ezzel hosszú időre lekerült a napirendről a kérdés¹⁰⁵. Az EVK létrejöttével megoldódhatott volna az NSZK felfegyverzésének kérdése, amelyet az USA már korábban támogatott. Érthető módon - bár a gazdasági integrációban már partnerek voltak Nyugat – Németországgal -, Franciaország részéről mégis maradt némi ellenérzés. Egy másik fontos tényező az EVK bukásával kapcsolatban az Egyesült Államok álláspontja. Az USA számára azért is kedvező lett volna, ha európai szövetségesei létrehoznak egy önálló katonai szervezetet, mert ezzel azt remélték, hogy azok többet fognak magukra vállalni biztonságuk érdekében. Mivel 1953-ban a nemzetközi helyzet megváltozásával úgy ítélték, hogy indokolatlanul nagy anyagi áldozatokat hoznak a NATO-ban, míg a többi tag kevesebbet fordít a katonai fejlesztésekre, ezért szerették volna, ha a többi tag is többet költ a védelemre. Olaszországot is többször érte vád emiatt. Ráadásul ebben az időszakban megfigyelhető, hogy újra előtérbe kerültek a nemzeti érdekek a legtöbb európai országnál, ami szintén akadályozta a ratifikációt.

Olaszország csatlakozása az Észak – atlanti Szövetséghez

A Brüsszeli Szerződés megkötésével egy időben a résztvevő országok tárgyalásokat kezdtek az Egyesült Államokkal egy közös katonai szervezet létrehozásáról, amely az Atlantikum térségét foglalta magában. A vezető olasz politikusokban is egyre inkább kezdett kialakulni az a vélemény, hogy az ország számára lényeges a részvétel, mivel az

¹⁰⁵ Az Európai Védelmi Közösség létrehozása tehát Franciaországon múlt. 1953 végén, 1954 elején a Benelux államok és a Német Szövetségi Köztársaság ratifikálták a szerződést. Amennyiben a francia parlament is megteszi ezt, Olaszország szintén hasonlóan cselekedett volna. Franciaország azonban ebben az időszakban mind belpolitikájában, mind külpolitikájában jelentős eseményeken ment keresztül, amelyek nem kedveztek a szervezet létrehozásának. 1953-tól az európai föderáció elkötelezett hívét, Schuman Bidault váltotta fel a külügyminiszeri poszton. Elődjéhez képest erős kétségei voltak az Európai Politikai Uniót illetően, ezért a Védelmi Közösség szupranacionális elemeit csökkenteni kívánta. Majd amikor 1954 tavaszán a baloldali radikális Mendés – France került a külügyek élére, aki elsődleges fontosságúnak az Indokínában kialakult helyzet megoldását tartotta – amiben a szovjet, kínai és angol kormányok is támogatták –, tovább csökkent az esélye az EVK realizálásának. Az USA nyomására azonban Franciaország nem halogathatta tovább az EVK parlamenti szavazását. Mendés – France tisztában volt azzal, hogy aktuális formájában a tervezet bukásra van ítélve, ezért jelentős változtatásokat próbált kieszközölni a többi hat aláíró államtól. Miután kísérlete nem járt sikerrel, a francia parlament 1954. augusztus 30-án elutasította a szerződés ratifikálását. Az EVK sikertelensége miatt keletkezett krízist Eden javaslata oldotta meg, amely a Brüsszeli Szerződés Németországgal és Olaszországgal való kibővítését célozta meg, és ezzel létrehozta 1955-ben a Nyugat- európai Uniót. Az európai integráció elmélyítésének zárukutájából pedig az 1957-ben Rómában aláírt Európai Gazdasági Közösségek szerződése jelentett kiutat.

Egyesült Államok közreműködése garanciát jelentett a hatékony védelemre, és ha nem csatlakoznának, az elszigetelődéssel fenyegetett volna. A semlegességről folytatott hosszas parlamenti vitát követően, és a tárgyalásokat már megkezdő országok Olaszországgal kapcsolatos kétségeinek eloszlátása után, Olaszország végül alapító tagként írta alá 1949. április 4-én a NATO okmányát. A NATO szerkezetében elfoglalt helyzetéből is tisztán látszik, hogy Olaszországot különösen a Mediterráneum szempontjából tekintették fontosnak: a Nyugat – európai Parancsnokságban nem vett részt teljes jogú tagként, hanem kizárólag a Dél – Európa és Nyugat – Mediterráneum Parancsnokságában.

Az 1947 novemberében és decemberében a Londonban folyó miniszteri találkozók alkalmával már felmerült angol és francia részről, hogy az USA milyen garanciákat vállalna politikai és katonai téren európai partnereivel szemben. Az Egyesült Államokban azonban ekkor folyt a választásokat megelőző kampány, és kockázatos lett volna a közvélemény előtt kinyilvánítani az izolációs politikával való szakítást, tehát az európai államok nem várhattak semmiféle biztosítékot. Ekkor alakult meg angol javaslatra a Brüsszeli Szerződés. Ennek kapcsán Bevin mindvégig abban reménykedett, hogy az Egyesült Államok mihamarabb felvállalja Európa segítségét, ha azt látja, hogy az előfeltételként megjelölt európai együttműködés jó úton halad.

Az USA részéről 1948. június 11-én vált lehetségessé egy katonai szervezetben való részvétel, amikor a szenátus elfogadta a Vandenberg szenátor által benyújtott javaslatot, amely kimondja, hogy az Egyesült Államok békeidőben is részt vehet a kontinensen kívüli államokat is magában foglaló katonai jellegű szervezetben¹⁰⁶. Washington Kanadával és a Brüsszeli Szerződés államaival tárgyalásokat kezdett biztonságpolitikai kérdésekről olyan szervezet létrehozására, amely lefedné az egész atlanti térséget. Olaszország részvételéről ekkor még szó sem esett, és tulajdonképpen a Mediterráneum is csak az ötvenes évek második felétől kapott nagyobb fontosságot. Egyedül Franciaország támogatta Olaszország felvételét, abban a reményben, hogy a Mediterráneumban együtt jobban tudnák érvényesíteni érdekeiket. A támogatásért cserében Olaszország segítene elfogadtatni Algéria részvételét a szerződésben, mivel az Franciaországhoz, mint az anyaország szerves

¹⁰⁶ A 239-es számú (Vandenberg) Szenátusi Határozat 2. és 3. pontjai a következőket írja elő a nemzetközi béke és biztonság elérése érdekében folytatandó politikáról:

„(2) *Regionális és más kollektív biztonsági szerződések kidolgozása az egyéni és kollektív önvédelem érdekében a (ENSZ) Charta céljaival, elveivel és előírásaival összhangban.*

(3) *Az Egyesült Államok csatlakozása ezen regionális és kollektív biztonsági szerződésekhez, amennyiben azok a folyamatos és hatékony ön- és kölcsönös segítségen alapulnak és hatással vannak a nemzet biztonságára.*”

A határozat teljes szövege megtalálható. In: FRUS, 1948, III. kötet, 135 – 136. l.

része kapcsolódott. A franciák örültek volna, ha keleti határaikon nagyobb sáv tartozott volna a biztonsági zónához. Az angolok a gyarmati ellentétek miatt egyáltalán nem támogatták Olaszországot, a Benelux – Államok az ország rossz gazdasági és katonai helyzetét kifogásolták. Az USA pedig még mindig nem tudta megbocsátani, hogy Olaszország visszautasította a Brüsszeli Szerződésben való részvételt.

A kutatások jelenlegi állása szerint a történészeknek nem sikerült még meghatározni, hogy Olaszország pontosan mikor változtatott álláspontot. A diplomáciai iratokból azt tudjuk, hogy a három fő nagykövet (Tarchiani – Washington, Quaroni – Párizs, Gallarati Scotti – London), Bevinnek a Brüsszeli Egyezményre tett javaslatára reagálva a kezdetektől fogva támogatták Olaszország katonai szervezethez való csatlakozását is, és próbálták ennek helyességéről meggyőzni De Gasperit és Sforzát. Ez nem véletlen, hiszen ők közvetlenebbül érzékelték a nyugati szövetségesek hangulatát, és diplomataként kevésbé befolyásolták őket a közvélemény és a belpolitikai viták. 1948 szeptembere és októbere folyamán a követek sürgető táviratai mind gyakoribbá váltak. Egyedül a moszkvai követ, Brosio támogatta az ország semlegességét.

A külügyminisztériumban viszont sokak, köztük az államtitkár Zoppi úgy vélték, Olaszország továbbra is regionális európai és mediterrán hatalom. A választásokat megelőző amerikai segélyeket a következő időszakokra is feltétel nélkülinek tekintették, a kommunista veszélyt pedig hatékony politikai eszköznek. A külügyminisztériumban ennek megfelelően a gyarmatok, Trieszt kérdése és a békeszerződés revíziója élvezett prioritást. Úgy vélték, hogy a nyugati védelmi rendszernek Olaszország automatikusan tagja lesz, amit földrajzi helyzete, demográfiai súlya és az USA érdekeltsége a Mediterráneumban indokol. Ez a politika azonban a nyugat – európai országokban, elsősorban Angliában negatív reakciókat váltott ki. De Gasperi és Sforza lépéseire az óvatosság volt jellemző. El akarták kerülni a katonai szerződéshez való csatlakozásból származható rizikót, azért, hogy bizonyítsák szándékukat a nyugati blokkhoz tartozásra; az európai integrációt támogatták és az Egyesült Államokkal kétoldalú kapcsolatok erősítésére törekedtek a védelem területén. Ez felelt meg legjobban a közvéleménynek, és az ország biztonságát ez szolgálta volna a legjobban. Kísérleteik az Egyesült Államokkal kötendő kétoldalú katonai egyezményre nem voltak sikeresek. Olaszország 1948 májusában Washingtonban kezdett el olyan irányú diplomáciai tevékenységet folytatni, hogy információt kapjon a NATO csatlakozás lehetőségeiről. Egy memorandumban, négy fő területen kért az olasz kormány

az Egyesült Államoktól segítséget. Úgy vélték, mindezek teljesülése nélkül Olaszország nem válhat a készülő katonai szervezet tagjává:

1. Franciaországgal a legtöbb területen jók voltak Olaszország kapcsolatai, de különösen a közvélemény szemében nagy negatívumnak számított, hogy Franciaország nem mondott le az olasz flotta ráeső részéről, amelyet a békeszerződés írt elő, holott ezt mind Nagy – Britannia, az USA, sőt még a Szovjetunió is megtették.
2. Nagy – Britanniával a gyarmatok kérdésében voltak mély ellentétek.
3. Olaszország szeretett volna részt venni a Németországot érintő tárgyalásokban, mint az egyetlen olyan nem kommunista európai állam, amely ki volt zárva belőle.¹⁰⁷
4. A békeszerződésben meghatározott katonai megszorítások miatt Olaszország nem tudta volna teljesíteni a katonai szerződés követelményeit.

Annak ellenére, hogy Zoppi külügyi államtitkár kiemelte, a külügyminisztérium memoranduma a fentieket nem mint a csatlakozás feltételét jelölte meg, hanem javaslatokat tesz benne, ezt Olaszország londoni és párizsi nagykövetei negatívan értékelték. Az volt a véleményük, hogy Olaszországnak azonnal és feltétel nélkül ki kellene nyilvánítania csatlakozási szándékát.¹⁰⁸ Különösen Nagy – Britannia tekintette úgy Olaszország ezen tevékenységét, mint amely feltételeket támaszt tagságára, és attól is tartottak, hogy később, ha bekerül a szervezetbe, ezt szintén fel fogja használni a békeszerződés revíziójára. Ezért ellenezte felvételét.

Marshall, amerikai külügyminiszter párizsi és athéni tárgyalásait követően 1948. október 18 – 19-én Rómába látogatott. De Gasperivel és Sforzával folytatott megbeszélései során az olasz vezetők nem tapasztaltak olyan nyomásgyakorlást, mint amelyre Tarchiani is utalt Hickerson, az amerikai külügyminisztérium európai ügyek vezetője részéről. E szerint Olaszországnak egyértelműbben ki kellene mutatnia a Nyugathoz való csatlakozási szándékát, anélkül, hogy a békeszerződés revízióját feltételül szabná. Sőt elégedetten szólt a kormány tevékenységéről a közvélemény előkészítésére a szorosabb kötelezettségek vállalása terén. Ráadásul úgy nyilatkozott: annak a valószínűsége, hogy háború tör ki a Szovjetunióval, csökkent, és inkább mint jövőbeni lehetőség áll fenn. A két nagyhatalom

¹⁰⁷ Ez természetesen az olasz politikusok véleménye volt. Olaszország gyakorta hangoztatta azt az igényét, hogy Franciaországhoz és Nagy-Britanniához hasonló politikai súlyt szeretett volna kapni a nemzetközi ügyek rendezésében.

¹⁰⁸ Sterpellone, Alfonso, *Vent'Anni di Politica Estera*. In: *La Politica Estera della Repubblica Italiana*, Milano, Edizioni di Comunità, Istituto Affari Internazionali, 1967. 219 – 220. l.

tisztában volt azzal, hogy az atomfegyverek révén egy újabb háború katasztrofális következményekkel járna, ezért szinte az egész hidegháborús időszakra jellemző az a magatartás – eltekintve néhány eseménytől –, hogy mindkét fél óvakodott a konfliktus kirobbantásától.

A védelmi tervek elkészítésében szintén jelentős változások történtek 1948 nyarán, mivel elvetették az addig domináló feltevést, hogy a szovjet fél egészen a Pireneusokig vagy Afrikáig nyomulhat a védtelen Európán keresztül. Valószínűbbnek tartották, hogy a Rajna vonalát és Triesztet megerősítve megállítható lenne a szovjet támadás, ezzel Olaszország stratégiai szerepe nem csupán a tengeri, hanem a szárazföldi területen is növekedett. Ezáltal megnövekedett Olaszország érdeke, hogy részt vegyen a katonai tárgyalásokban. Júniusban Tarchiani arról számolt be, hogy először volt alkalma amerikai vezetőkkel Nyugat – Európának és esetlegesen Olaszországnak nyújtandó katonai segélyekről tárgyalni. Ezt követően Bradley tábornok, az amerikai vezérkari főnök Washingtonba hívta olasz kollégáját, Effisio Marrast. Bradley megerősítette, hogy hajlandóak Olaszország védelmét is figyelembe venni: *„Jelen pillanatban a Rajna és a Nyugat – Alpok vonala Nyugat – Európa védelmében a legfőbb stratégiai vonal. Ha Olaszország nem zárkózik el attól a lehetőségtől, hogy részt vegyen Nyugat – Európa Uniójában, az amerikai vezérkari főnök szándékát fejezi ki, hogy figyelembe vegye a Marras által javasolt védelmi vonalat: ez egész Olaszország területét magában foglalja.”*¹⁰⁹ A Marshall-lal történt találkozót követően Sforza úgy ítélte, hogy a jövőben megalakítandó szövetségben az Egyesült Államok valószínűleg nem fog különbséget tenni a Brüsszeli Szerződés és az OEEC-hez tartozó országok között. Az a tény, hogy ezáltal nem szükséges a Brüsszeli Szerződéshez csatlakozni az amerikai katonai garancia elnyeréséhez, sokkal elfogadhatóbbá tette a katonai szervezetbe való belépést. November elején Quaroni is megerősítette Sforza véleményét: *„Chauvel számomra teljesen új hírről számolt be, hogy két, bizonyos értelemben független paktum létezik: a Brüsszeli Paktum, amelyet mindannyian ismerünk és egy jövőbeni Atlanti Paktum, amelynek tervezete többé – kevésbé készen van, de ez csak akkor fog életbe lépni, ha az Egyesült Államok kész lesz aláírására, vagyis akkor, amikor az amerikai kongresszus törvényi feltételeit előkészítette.”*¹¹⁰

A Marshall-lal és Bradleyvel folytatott megbeszélések alapján viszont úgy tűnt, hogy októberhez képest az év végére mégis inkább az az álláspont került fölénybe, amely szerint Olaszországnak csatlakoznia kellene a Brüsszeli Szerződéshez. Ezen bizonytalanság

¹⁰⁹ Vigezzi, Brunello: De Gasperi, Sforza ... i. m. 23. l.

miatt Olaszország még tovább késlekedett, hogy állást foglaljon a csatlakozással kapcsolatban. 1948 végére a külügyminiszter is egyre inkább belátta, az ország érdeke azt kívánja, hogy csatlakozzon az alakulóban lévő Atlanti Egyezményhez, s a miniszterelnököt is sikerült maga mellé állítania. Az biztos, hogy az olasz parlamentben 1948 novemberében és decemberében folytak viták arról, hogy kitartsanak-e a semlegességi szándék mellett, vagy vállalják katonailag is a csatlakozást a Nyugathoz. A közvélemény nagy része a baloldal által képviselt semlegességi álláspontot támogatta és a Kereszténydemokrata Párthoz közeli Vatikán is hasonlóan vélekedett. Ehhez hozzájárulhatott az is, hogy a kormány részéről sem lehetett olyan szilárd álláspontot találni, amely megjelenhetett volna a sajtóban. A tényleges vita Nenni szocialista képviselő indítványa nyomán kezdődött el, amelyben javasolta, hogy foglalják törvénybe az ország semlegességét. Végül azonban a parlament december 4-én leszavazta a javaslatot, így nem volt törvényi akadály, hogy az ország katonai jellegű szervezethez csatlakozzék. De Gasperi a közvélemény megnyerése érdekében meggyőzte a pápát, XII. Piust, hogy karácsonyi rádióbeszédében jelezze, a Vatikán is elfogadhatónak tartaná ezt a lépést. S bár a katolicizmus elveiből fegyveres konfliktusok esetén a semlegesség fakadna, a pápa kijelentette, hogy a kommunizmust agresszív, fenyegető dolognak tartja, mely ellen harcolni kell: *„Egy fenyegetett nép, vagy egy olyan, amely már áldozatául esett jogtalan agresszióknak, ha keresztényi módon kíván gondolkodni és cselekedni, nem maradhat passzív közömbösségben. Sőt, a népek családja közötti szolidaritás tiltja a többieknek, hogy szemlélőként viselkedjenek érzéketlen semlegességben.”*¹¹⁰ Bizonyára két esemény is befolyásolta a pápát abban, hogy hivatalosan hangoztatta ezt a véleményt: Mindszenty bíboros letartóztatása, illetve Mao Ce-tung előrenyomulása Kínában.

Az olasz politikusok valószínűleg felismerték, hogy az ország nem maradhat semleges, ahhoz túl gyenge gazdaságilag, és egyedül képtelen lenne megvédeni magát. Csak akkor lehet biztonságban, ha maga mellett tudja az USA támogatását, amit a kétoldalú szerződéseken alapuló biztonsági garanciák kérésével nem sikerült megkapnia. Pacciardi védelmi miniszter arra is felhívta a szenátus figyelmét, hogy azok az országok, amelyek hosszú semlegességi hagyományt tudhatnak maguk mögött – mint például Svájc vagy Svédország – az állami költségvetésük felét a biztonságra fordították. Olaszország alig több mint 10%-ot fordított erre a célra, és a háború utáni gazdasági helyzetben elképzelhetetlen

¹¹⁰ Vigezzi, Brunello: De Gasperi, Sforza ... i. m. 17. l.

¹¹¹ In: Relazioni Internazionali, 1949. N. 1. 7. l.

volt, hogy ezt emelni tudná.¹¹² Később NATO – tagként is problémát okozott, hogy Olaszország nem fordított kellő összeget a katonai fejlesztésekre. Az egyetlen megoldás az Atlanti Szerződéshez való csatlakozás maradt.

Az első diplomáciai lépések 1948 decemberében történtek meg. A külügyminisztérium december 11-i táviratában a brüsszeli, londoni, ottawai, párizsi és washingtoni követségeinek azt az instrukciót adta, hogy pozitívan nyilatkozzanak az Atlanti Szerződéshez való csatlakozásról.¹¹³ Sforzának a Cannes-ban folytatott megbeszélései során a francia külügyminiszter javasolta, hogy Olaszország jelezze csatlakozási szándékát az Atlanti Szerződéshez, és biztosította Sforzát támogatásáról. 1949 januárjában Marras, az olasz vezérkari főnök az Egyesült Államokba utazott hivatalos útra, és különböző bázisokat látogatott meg, de ekkor még nem esett szó Olaszország csatlakozásáról. 1949. január 6-án Sforza és De Gasperi memorandumot küldtek Tarchianinak, amelyben információkat kértek a szervezetről. Ez a memorandum nem tekinthető felvételi kérelemnek. Elemzi az olasz belpolitikai helyzetet és a külpolitika fő irányvonalait. Indokolni akarja az addigi semleges magatartást, amelyet a baloldal támogatott és amelyet a Keletről érkező támadástól való félelem jogosan táplált. Ezt azonban a kormány nem találta járható útnak. Nagy hangsúlyt helyeztek az európai együttműködésre, és késznek mutatkoztak arra is, hogy belépjenek a katonai szervezetbe. Úgy tűnik, mintha ez indoklás lett volna arra, hogy miért késlekedett az olasz kormány érdekeltséget mutatni a csatlakozásra.¹¹⁴ A memorandumot Tarchiani részben megváltoztatta, kiegészítette, az utolsó részét kihagyta, mivel úgy találta, hogy az ismét nem fejezi ki egyértelműen a csatlakozási szándékot és a problémák ecsetelésével újra a békeszerződés revíziójának vádját válthatná ki. Sforza végül úgy határozott, hogy a brüsszeli, londoni, párizsi, ottawai követségeknek és a hágai képviseletnek mind a január 6-i, mind a Tarchiani kiegészítését tartalmazó dokumentumokat továbbítja. Január végén Hickerson a szerződés szövegét előkészítő bizottság előtt úgy nyilatkozott, hogy Olaszország teljes mértékben elhatározta magát a csatlakozásra.¹¹⁵ A diplomáciai csűrés –

¹¹² A katonai vezetők egyértelműen a NATO – csatlakozást támogatták, hiszen nagyobb rálátással voltak az ország védelmi lehetőségeire semleges magatartás esetén. Pacciardi, a védelmi miniszter 1948. október 9-én a szenátus előtt tartott beszédében utalt rá, hogy például Svájc az állami költségvetés 57,9 %-át, Törökország 50,3 %-át, Svédország pedig 47,5 %-át költötte a védelemre, míg az olasz parlament 14,5 %-ot szavazott meg. Tehát gazdaságilag és a békeszerződés előírásaiból eredően sem engedhette meg magának az ország azt, hogy semleges maradjon. A beszéd szövege megtalálható. In: *Relazioni Internazionali*, Anno 1948. N. 43. 678. l.

¹¹³ Vigezzi, Brunello: De Gasperi, Sforza ... i. m. 28. l.

¹¹⁴ A memorandum szövege megtalálható: Sforza, Carlo: *Cinque anni ...* i. m. 204 - 208. l.

¹¹⁵ Vigezzi, Brunello: De Gasperi, Sforza ... i. m. 34. l.

csavarás következtében, de leginkább Tarchianinak és az olasz lobbist vezető szenátoroknak köszönhetően végül a dokumentum felvételi kérelemként került megvitatásra a tárgyalást folytató külügyminiszterek elé. De Gasperi és Sforza is egyetértettek abban, hogy a Tarchiani által módosított változat kerüljön az amerikai kormány elé. 1949. március 1-jén Tarchiani memorandumban jelezte, hogy Olaszország nemzetbiztonsága miatt fontos lenne a NATO-ba való felvétele, s amilyen hamar csak lehet, részt szeretne venni a tárgyalásokon, vagy legalább megkapni a szerződés szövegét.

Az új amerikai kormány külügyminisztere, Dean Acheson viszont már nem támogatta Olaszország felvételét. Elődjéhez képest sokkal nagyobb hangsúlyt helyezett a közvéleményre és az USA Európa iránti elkötelezettségét ennek megfelelően csökkenteni akarta. Ezért Olaszország tagságát, amelynek kérelme utolsóként érkezett és nem tartozik közvetlenül az észak – atlanti térséghez, azonnal megkérdőjelezte. 1949 februárjában úgy tűnt, hogy Olaszországot kizárják a szövetségből, és esetleg csak egy regionális Mediterrán Paktumban szólnak szerepet neki.

Acheson a következőképpen foglalta össze az Olaszország felvétele mellett és ellene szóló érveket:¹¹⁶

Olaszország felvétele ellen szóló érvek:

1. Az ország nem tartozik az észak – atlanti térséghez.
2. A mediterrán országok problémáját jobb lenne egy külön paktum keretein belül megoldani.
3. Olaszország felvétele esetén automatikusan felmerül Görögország és Törökország felvétele is.
4. A békeszerződés katonai megszorításai miatt nem rendelkezik megfelelő katonai erővel.
5. Tagként Olaszország elvárhatja, hogy a többi aláíró ország védelmet nyújtson számára, és ez túl nagy megterhelést jelentene nekik.
6. A két világháború tapasztalata alapján Olaszország nem bizonyult megbízhatónak, hiszen mindkétszer szövetségest váltott.
7. 1940-ben Angliát és Franciaországot hátba támadta.

¹¹⁶ FRUS, 1949, IV. kötet, 142 – 145. l.

8. Egy volt ellenséges ország felvétele csak újabb bizonyosságot nyújthatna a Szovjetunió számára, hogy a megalakított szövetség ellene irányul.

Olaszország felvétele mellett szóló érvek:

1. Nem az a fontos, hogy milyen az adott ország védelmi ereje, hanem az, hogy annak védelme mennyire fontos a többi országnak.
2. 1948. február 10-én az elnök elfogadta a Nemzetbiztonsági Tanács határozatát, mely szerint az USA-nak meg kell tennie mindent, hogy megakadályozza a kommunista „hatalomátvételt”.
3. A paktum célja, hogy világossá tegye: a tagországokat érintő fegyveres támadás esetén a többi ország is fegyveresen lép fel.
4. A békeszerződés megszorításai ellenére jelentős Olaszországban a hadihajók száma és a légierő, illetve a kereskedelmi flotta is nagyszámú. Az ország fenn tud tartani 12 katonai hadosztályt, míg Franciaország csak 9-et vállal.
5. Észak – Olaszország ipara fejlett, jól képzett a munkaerő, és egy újabb háború esetén a szankciók érvénytelenné válnának.
6. Nyugat – Európa biztonsága érdekében a Mediterráneumban Olaszország mind szárazföldi, mind tengeri stratégiai támaszpont, illetve gondot okozna, ha ipara és munkaereje az ellenség kezébe kerülne.
7. Franciaország biztonsága szempontjából fontos Olaszország tagsága, és katonai vezetőik tárgyalásokat is folytatnak.
8. Olaszország hagyományosan a nyugat – európai civilizációhoz tartozik.
9. Franciaország azzal fenyeget, hogy Olaszország nélkül nem írja alá a paktumot.
10. Olaszország földrajzi folytatása az észak – atlanti térségnek, míg ez nem mondható el Görögországról vagy Törökországról.
11. Elviekben minden európai ország tag lehet, ha betartja az alapelveket.
12. Ha elutasítják Olaszország felvételét, az a baloldal erősödéséhez vezethet.
13. Ha minden ország egyre inkább hajlik Olaszország felvételére, az USA-t okolnák, ha ez nem történik meg.
14. Ha nem veszik fel azonnal Olaszországot, később nehezebb lenne meggyőzni az olasz közvéleményt.

A dokumentum hatására Truman szintén arra hajlott, hogy Olaszországot ne vegyék be a szerződésbe, majd a szenátorokkal folytatott konzultációt követően március 2-án már úgy nyilatkozott külügyminiszterének, hogy bár nem ért egyet Olaszország csatlakozásával, mégsem ellenzi, ha a többi ország is beleegyezik. Az 1948. december végén készült szerződéstervezet 5. cikkelyének 2. paragrafusa jól mutatja a szerződés földrajzi kiterjedését illető bizonytalanságot. Ez volt az egyetlen pont, amelyben két verziót jelöltek meg.

Az „A” verzió szerint a szerződés Európára és Észak – Amerikára vonatkozna, az Észak – Atlantikum azon tengeri és légtérére, amely a Ráktérítőtől északra esik.

A „B” verzió szerint a szerződés lefedné Európa és Észak – Amerika térségét, Afrikát az északi 30. szélességi foktól északra és a keleti 12. hosszúsági foktól nyugatra, az Észak – Atlantikum tengeri és légtérét, amely a Ráktérítőtől északra esik, a Nyugat – Mediterráneum tengeri és légtérét, amely a keleti hosszúsági fok 12. fokától (vagy ha Olaszország bekapcsolódik a keleti hosszúsági fok 20. fokától) nyugatra található.¹¹⁷

A tárgyalásokon résztvevő országok közül csak Franciaország volt az, amely feltétlenül támogatta Olaszország tagságát. Nagy – Britannia ellenezte, bár azon az állásponton volt, hogy valamilyen garanciát kell nyújtaniuk az országnak. Kanada szintén az ellenzők között volt. A belga kormány elviekben nem ellenezte a meghívást. Hollandia képviselői attól tartottak, hogy Olaszország csak gyengítené a szövetséget, de valamilyen megoldást szükségesnek láttak. Luxemburg szintén a holland állásponton volt. Az USA képviselői is úgy vélték, hogy valamilyen formában társítani kell az országot vagy a Brüsszeli Szerződéshez vagy az Atlanti Paktumhoz.

Végül 1949. március 8-án Olaszország hivatalosan meghívást kapott az Atlanti Szerződésről szóló tárgyalásokra. Franciaország aktív támogatása nagy szerepet játszott ebben, mivel nemcsak Norvégia felvételének megakadályozásával fenyegetett, hanem a tárgyalásokról is kivonultak volna, ha a többi tag meggátolja Olaszország felvételét. Így az amerikai szenátus és Truman elnök is belátta, nem kockáztathatják, hogy a keleti blokk országai azt lássák, még maguk között sem tudnak megegyezésre jutni. Miután Anglia garanciát kapott Olaszországtól, hogy a tagságot kihasználva nem fog engedményeket kérni a gyarmatok esetében, a Benelux államok sem ellenezték többé a részvételt. Ezzel, bár bizonyos fenntartások megmaradtak, elhárult minden akadály Olaszország felvétele előtt. Így 1949. április 4-én Olaszország alapító tagként írhatta alá az Atlanti Szerződést, a

¹¹⁷ FRUS, 1948, III. kötet, 840.20/12-2448, 335. 1.

Brüsszeli Szerződést aláíró államok, az USA, Kanada, Dánia, Izland, Norvégia és Portugália társaságában.

A ratifikálást megelőző parlamenti vitában természetesen a szocialisták ismét kifejtették, hogy a szerződés csak megerősíti Európa és a világ kettéosztottságát. A kommunista vezető, Togliatti nézete szerint egy „agresszív paktumról” van szó. A kormány vezető politikusainak véleménye pedig az volt, hogy a csatlakozással ismét sikerült növelni az ország presztízsét és biztonságban tudhatták az országot bármilyen ellene irányuló fenyegetés esetén. A belépéssel újabb előrelépést tettek a békeszerződés revíziójának útján, különös tekintettel a katonai megszorításokra. Az olasz parlament 1949. július 20-án ratifikálta az Atlanti Szerződést.

A NATO – tagság azonban nem sok olyan eredményt hozott, amely meglelégedéssel tölthette volna el az olasz politikusokat. A Nyugat – európai Parancsnokságból és a fontos döntéshozó fórumokból Olaszország kimaradt, ez sem stratégiai, sem politikai érdekeinek nem felelt meg. A fegyverkezési támogatások pedig gazdasági téren sem jelentettek fellendülést. A segélyekért cserében az USA elvárta partnereitől, hogy saját erőből is járuljanak hozzá a védelem fejlesztéséhez. Ebben Olaszország nem járhatott élen, hiszen gazdasági helyzete nem tette lehetővé a kiadások emelését. Azt remélték, hogy az USA méltányosan kezelni majd ezt a tényt, és lehetővé teszi a szabad ipari kapacitás és a fölösleges munkaerő hasznosítását a szövetségben belül. Ez a gyengeség azonban nem nyújtott alapot a speciális bánásmódhoz, hanem inkább tovább csökkentette az ország presztízsét a szövetségben belül.

A szerződés aláírását követő események viszont megerősítették a NATO – tagság szükségességét, mivel 1949 októberében Truman elnök bejelentette, hogy már a Szovjetunió is rendelkezik atombombával, illetve az 1950 nyarán kezdődő koreai konfliktus tovább mélyítette a szakadékot a két tábor között. 1952 elején angol javaslatra ismét felmerült egy esetleges Mediterrán Paktum¹¹⁸ aláírása. Olaszország azonban csak akkor látta értelmét egy újabb védelmi szervezet létrehozásának, ha az USA is részt vesz benne, ezért az olasz lobbinkább azt szorgalmazta, hogy Görögország és Törökország is legyen tagja az Atlanti Szerződésnek. A két ország felvételét megelőzően, 1951 májusában az amerikai kormány különböző álláspontokat dolgozott ki a Mediterráneum biztonságának megoldására:

1. A mediterrán államok között védelmi szervezetet kell létrehozni, de Egyiptom és Izrael nem biztos, hogy csatlakozna.
2. Az USA kétoldalú egyezményeket kötne a mediterrán országokkal, de ezt nehéz lenne elfogadtatni a kongresszussal.
3. Törökország és Görögország felvétele a NATO-ba, de be lehetne vezetni egy speciális formulát a többi tagországhoz képest. Ez utóbbit valószínűleg a két érintett ország ellenezné. Teljes jogú tagságuk viszont a már tag északi országok részéről provokálhatna ellenkezést.
4. Katonai körök a két ország teljes jogú tagságát támogatják, maga Eisenhower is e mellett van.
5. Görögországnak és Törökországnak Olaszországgal kellene egyezményt kötnie.¹¹⁹

Végül a katonai álláspont győzött, 1952-től a két ország tagságot nyert a NATO-ba. Érdemes megemlíteni, hogy 1948-tól nemcsak földrajzi, stratégiai helyzete miatt fontos az Egyesült Államoknak a Mediterráneum, hanem a kőolaj mint fő energiahordozó egyre inkább elterjedő használata miatt is, amelyből a térség gazdag készletekkel rendelkezik. 1948-ig az USA jórészt saját készleteiből fedezte szükségletét, de a II. világháború után egyre több kőolajat kezdett importálni más országokból is.

¹¹⁸ A Mediterrán Paktum, az Atlanti Szerződéshez hasonló katonai, biztonsági egyezmény lett volna a mediterrán országok részvételével.

¹¹⁹ ASMAE AP 1950 – 1957. Busta 81. Telespresso N. 299/240.

Olaszország mediterrán politikája

Olaszország szerepe a Mediterráneumban

Mivel a II. világháborút követően a Mediterráneumot is erősen érintette az addig fennálló hatalmi viszonyok felbomlása, ebben a térségben is jelentős átalakulások mentek végbe. Az eddig jórészt Angliától és Franciaországtól függő államok a függetlenség útjára léptek, lehetetlen volt tovább fenntartani közvetlen ellenőrzésüket. A háborút követően az európai országok nem voltak olyan gazdasági helyzetben, hogy megfelelően biztosítsák a térséget, így gazdasági és katonai téren mindinkább az Egyesült Államok vette át a vezető szerepet. Truman elnök felismerte a Mediterráneum lényeges stratégiai szerepét, amelyet az ott fellelhető gazdag kőolaj- és földgázkészletek csak tovább erősítettek. A három nyugati nagyhatalom el akarta kerülni azt is, hogy a térség bármely országa a Szovjetunió befolyása alá kerüljön.

Olaszország földrajzi helyzetéből adódóan mindig is különleges szerepet töltött be a Mediterráneumban egészen az ókorig visszatekintve. A fasizmus időszaka alatt folytatott szerencsétlen külpolitika következményeként a II. világháború végére Olaszország elveszítette minden politikai, katonai és gazdasági befolyását a számára oly fontos térségben. Ezért a megalakuló demokratikus kormányra várt az a feladat, hogy új alapokra helyezze a mediterrán politikát a rendelkezésére álló igen szerény eszközök segítségével az újonnan kialakult helyzetnek megfelelően. Olaszország a II. világháborút követő időszakban folytatott külpolitikájáról a történészek véleménye megoszlik. Két fő irányzat alakult ki: az egyik irányzat követői, így Norman Kogan is, azt a véleményt vallották, hogy Olaszországnak az Egyesült Államok mellett nem marad semmilyen önálló mozgástere külpolitikájában, és az USA által meghatározott direktívákat követi.¹²⁰ A kor néhány meghatározó diplomatája, köztük Pietro Quaroni moszkvai, majd párizsi nagykövet is úgy látta, hogy az olasz diplomácia teljes mértékben az Egyesült Államoktól függ. A valósághoz azonban némileg közelebb állt az a másik elképzelés, amelyet Rosaria Quartararo, az olasz – amerikai kapcsolatokat kutató történész is képvisel, hogy az olasz külpolitika hagyományainak megfelelően a politikusok továbbra is a nagyhatalmakra

¹²⁰ Kogan, Norman: A political history of postwar Italy, New York, 1966.

támaszkodva próbálnak manőverezni saját érdekeik érvényesítése érdekében.¹²¹ Az 1948 – 1953 közötti időszakban az olasz mediterrán politika pontosan ennek megfelelően alakult. Előbb Franciaországra, majd a gyarmati múlttal való leszámolást követően elsősorban az Egyesült Államokra támaszkodva sikeres külpolitikát folytatott, amelynek csak szűk gazdasági lehetőségei szabtak határt. Az 1950-es évek közepétől pedig a neoatlantizmusként meghatározott külpolitikai vonal keretein belül még az Egyesült Államoktól is sikerült jobban függetlenítenie magát. Ebben az időszakban általában jellemző az európai országokban a nacionalizmus erősödése, és ezért a NATO szövetségében is nagyobb önállóságra törekedtek. Az 1947 – 1949-ig terjedő időszakban Olaszország mediterrán politikája gyakorlatilag nem tartalmazott mást, mint a prefasiszta gyarmatok visszaszerzése érdekében folytatott manővereket. A gyarmatok végleges elvesztése tette egyedül lehetővé, hogy új alapokra helyezték a térségben kialakítandó kapcsolatokat. Talán a legárulkodóbb bizonyíték arra, hogy Olaszország mediterrán politikája független volt az Egyesült Államok elképzeléseitől, és ezt a vezető politikusok önálló módon dolgozták ki, az, hogy ez volt az egyetlen olyan terület, amelyen belül az ország sorsát alapjaiban nem érintették a meghozott döntésekből származó következmények. Az európai integráció támogatása Olaszország részéről feltétele volt az amerikai segélyek biztosításának. A segélyek pedig nélkülözhetetlenek voltak gazdasága helyreállításához, sőt a háború utáni években az emberek alapvető szükségleteinek ellátásához is kellettek. Az atlanti politika nélkül az ország nem tudta volna megvédeni magát a külső támadásoktól sem, ezért mozgástere igen szűknek bizonyult. A mediterrán politika, különösen 1949-től, megegyezett ugyan az USA gyarmatellenességével, de kidolgozása mégis csak az 1949-es ENSZ – döntés következménye volt. Motivációi között nem találunk utalást arra, hogy ezzel az amerikai elvárásoknak kívántak volna megfelelni. Ha ellenkező politikát folytattak volna, akkor sem számíthattak volna semmilyen negatív következményre, hiszen sem Nagy – Britanniát, sem Franciaországot nem érte gyakorlatilag hátrány gyarmati politikájáért, és nem volt negatív befolyással az Egyesült Államokkal való kapcsolataikra sem. Némi feszültség csupán az 1956-os szuezi válság kapcsán mutatkozott. Olaszország többször figyelmeztetett arra, hogy a Mediterráneumot egykor uraló angol és francia hatalmak gyarmati politikája kedvezhet a szovjet propagandának, de az USA mégsem tett semmilyen ellenlépést. A Nyugat érdeke az volt, hogy csak akkor adják meg a volt gyarmatoknak a teljes függetlenséget, ha azok biztosítani

¹²¹ Quartararo, Rosaria: Italia e Stati Uniti Gli anni difficili (1945 – 1952), Nápoly – Róma, ESI, 1986.

tudnak egy olyan államrendet, amely továbbra is jó kapcsolatokat tart fenn velük. Ezt a volt gyarmattartók segítségével kívánták kialakítani, hiszen a leendő független országok fontos stratégiai és gazdasági szerepet tölthetnek be. Ezért elmondható, hogy az olasz mediterrán politikát elsősorban a gazdasági előnyök és némi politikai presztízs megszerzése motiválhatta. Tehát Olaszország mediterrán politikájának kidolgozásakor sokkal inkább figyelembe kellett vennie európai szövetségesei érdekeit, akiknek politikai befolyását az Egyesült Államok is elismerte.

E fenti tényt több diplomáciai esemény is bizonyítja. Az olasz miniszterelnök 1951 szeptemberében Washingtonban tárgyalt az amerikai elnökkel. A megbeszélések legfontosabb témája az Olaszországgal kötött békeszerződés revíziója volt, azon belül Trieszt kapta a legnagyobb hangsúlyt. A találkozók folyamán többször érintették a mediterrán térség többi problémáját is. Az olasz politikusok egyik célja az volt, hogy az Egyesült Államok elfogadja Olaszországot partnerként a mediterrán térségben. Ez azonban annak ellenére sem volt sikerre viheto, hogy az érintett népek függetlenségének megadásában mindkét ország elviekben egyetértett, ellentétben Franciaországgal és Nagy – Britanniával. De Gasperi a szeptember 24-én zajló megbeszélésen kijelentette: *„Olaszország támogatja a muzulmánoknak néhány éven vagy évtizeden belül megadandó autonómia elvét. Fontos, hogy ezek az emberek ne gondolják azt, hogy a NATO ellenszegül az önállóságra törekvésükkel szemben.”*¹²² Véleménye szerint a támogatás hiányának következtében a kommunizmus megerősödhetett volna a térségben. Az amerikai külügyminiszter szintén egyetértett azzal a véleménnyel, hogy veszély forrása lehetett volna, ha a NATO-val szemben a Szovjetunió a nacionalizmus bajnokaként lép fel. Ezzel kapcsolatban figyelmeztette is a francia és angol kormányokat. Semmilyen utalást nem tett azonban arra, hogy Olaszországnak ebben a kérdésben bármilyen szerepe is lehetne. Sőt Acheson úgy nyilatkozott, hogy a Közel – Kelet országaiban általában a kormányzás tehetetlen emberek kezében van, és a problémákért inkább a külföldieket hibáztatják, semmint saját vezetőiket. Az USA tisztában volt a problémákkal, de már Anglia figyelmét is felhívta, hogy értelmetlen lenne bármilyen megoldást rákényszeríteni azokra az országokra.¹²³ A találkozó második napján a politikai államtitkár, Vittorio Zoppi, Pasquale Janelli a külügyminisztérium politikai osztályának vezetője és George McGhee szenátor, a washingtoni külügyminisztérium Közel – Keletért, Dél – Ázsiáért és Afrikáért felelős

¹²² FRUS, 1951, Volume IV: No. 311 United States Minutes of Italian Prime Minister De Gasperi's First Formal Meeting With the Secretary of State, Department of State, September 24, 1951.

¹²³ FRUS, 1951, Volume IV: No. 311 United States Minutes of Italian Prime Minister De Gasperi's First

osztályának vezetője részletesebben tárgyalták a Közel – Kelet problémáját. Janelli két fő pontban látta a térségben található nehézségeket. Az első, hogy a Közel- és Közép – Kelet országai között sok az ellentét, ezért különösen nehéz lett volna a Földközi – tenger partján fekvő országokat bevonni a NATO tevékenységébe. A második, hogy egyre nyilvánvalóbban mutatkozott meg a Nyugattal szembeni növekvő bizalmatlanság. Éppen ezért az olasz kormány az volt a véleménye, hogy nemcsak katonai szempontokból kellene megközelíteni a kérdést: *„Az arab országokban azt a benyomást kell kelteni, hogy a Nyugatot érdekli az ő jólétük és egyenlőnek tekinti őket. Ezzel kapcsolatban az Egyesült Államoknak és Olaszországnak egyeztetni kellene politikájukat és törekedni arra, hogy tevékenységüket az arab országok ne tekintsék a belügyeikbe való beavatkozásnak és ne higgyék azt, hogy az autonómia és függetlenség megadását akadályozzák. Olaszország a háború óta ezt az elvet követi, ezzel elnyerve az arab országok barátságát, amelyet most a közös védelem érdekében fel lehetne használni.”*¹²⁴ Janelli fontosnak tartotta, hogy e két ország diplomatái együttműködjenek és közös álláspontot dolgozzanak ki. McGhee kifejezte egyetértését az együttműködéssel kapcsolatban, kiemelve, hogy Olaszország mentes volt bármilyen gyarmati érdektől és éppen ezért szimpátiának örvendett a Közel – Keleten. Azonban az ígéretet követően sem történt alapvető változás Olaszország megítélésében, hiszen nem volt semmi olyan konkrét eszköz a kezében, amellyel a befolyásos hatalmak közé emelkedhetett volna.

A vizsgált időszakban Olaszország politikája a Mediterráneumban két szakaszra osztható. 1947 - 1949 között gyakorlatilag csak a gyarmatokért folyt a harc, és minden más kérdés ennek rendelődött alá. Majd az 1949. májusi Bevin – Sforza egyezmény bukása után kezdődött meg az a folyamat, amelynek köszönhetően Olaszország megszabadult a gyarmati gondolkodástól, és arra törekedett, hogy egyenlő félként kezelje a gyarmati országokat, valamint gazdasági, kulturális és politikai együttműködést valósítson meg velük. Az új politika megformálásában azonban belső és külső nehézségek is felmerültek. A belsők abból fakadtak, hogy magában az olasz külügyminisztériumban a legtöbb diplomata az első világháború befejezésekor került hivatalba, és nem volt könnyű megértetni velük, hogy ténylegesen egyenjogú félként kell kezelni az arab és afrikai országokat, nem pedig

Formal Meeting With the Secretary of State, Department of State, September 24, 1951.

¹²⁴ FRUS, 1951, Volume IV: No. 312 United States Minutes of Italian Prime Minister De Gasperi's Second Formal Meeting With the Secretary of State, Department of State, September 25, 1951.

elmaradott, törzsi állapotokat mutató, az európai demokráciára képtelen népekként.¹²⁵ A külső nehézségek leginkább abból származtak, hogy a térségben még mindig Nagy – Britannia volt a legnagyobb befolyással rendelkező hatalom, amely a régi típusú gyarmati politika jegyében tevékenykedett. Az olasz kormánynak két választása volt. Vagy a brit politikát követi, és azzal ellenszenvet ébreszt az arab és afrikai országokban, és feltehetőleg Nagy – Britannia sem engedne szabad teret számára; vagy támogatja az érintett népek függetlenségét, aminek következtében szintén szembekerül Nagy – Britanniával, de legalább elnyerheti a Mediterráneum népeinek barátságát. Hasonló volt a helyzet Franciaországgal kapcsolatban, amelyről már Észak - Afrika kapcsán esett szó. Olaszország az Egyesült Államoktól sem várhatott támogatást, hiába volt az amerikai politika leglényegesebb eleme a népek szabadsága, mivel az USA nem akart konfrontálódni Nagy – Britanniával, amelynek politikai elsőbbségét még elismerte a térségben. Az USA hangsúlyozta Olaszország mediterrán szerepét, de nem mint olyan hatalomét, amelyre számíthat, hanem mint csekély támogatást nyújtó másodlagos szereplőét. Olaszország nem számíthatott a nagyhatalmakra abban sem, hogy megfelelő politikát alakítson ki a Mediterráneum fő problémáinak megoldására. A két tradicionális nagyhatalom, Franciaország és Nagy – Britannia a hagyományos hatalmi politikát követte. Az Egyesült Államok pedig a gazdasági előnyökön kívül, amelyek főleg a kőolajjal rendelkező országokkal való kapcsolatokra szorítkozott, a biztonsági garanciákat vette csak figyelembe, de azt is elsősorban a kétoldalú kapcsolatok révén kívánta megoldani.

A Szovjetunió törekvései a térségben való megjelenésre kevés sikerrel jártak, tehát részéről nem beszélhetünk globális mediterrán politikáról ebben az időszakban.

Olaszország azért vált képessé egységes külpolitika kialakítására a mediterrán országokkal való viszonyában, mert kényszerrel szakítania kellett a gyarmati alapú politikákkal és katonai ereje nem tette lehetővé, hogy annak révén jelenjen meg a térségben, ezért csak a politikai, gazdasági és kulturális együttműködés maradt számára az egyetlen út. Az európai integrációval össze kívánta kapcsolni az együttműködést, amely ma is célja az Európai Uniónak, de sajnos sikerét korlátozzák más hatalmi érdekek. Olaszország mozgásterét szintén behatárolta az atlanti és európai szövetség, mivel az említett hatalmak a

¹²⁵ Viszont sok jelentős hivatalnokot találhatunk, akik az arab-barát politika jelentős támogatóivá váltak, mint például Vittorio Zoppi külügyi államtitkár 1948-tól, Pietro Quaroni párizsi nagykövet 1946-tól, akiről azért el kell mondanunk, hogy már közvetlenül a II. világháború befejezését követően többször hangot adott azon véleményének, hogy az arab és afrikai országok függetlenségét kell támogatni. Például Renato Prunas kairói nagykövet, Luca Pietromarchi, az ankarai külképviselet vezetője.

Mediterráneumban szintén vezető szerepet töltöttek be. Nem tehetett azok érdekeivel ellentétes lépéseket, így bár mediterrán politikája haladó elveket képviselt, a gyakorlatban azok sokszor nem valósulhattak meg. Ezért az 1949-et követő időszakban Olaszország külpolitikája kettősnek tűnik, mert egyrészt a mediterrán politikán keresztül saját pozícióját akarta erősíteni az atlanti szövetségben belül, másrészt el akarta nyerni az arab országok barátságát.

Küzdelem a volt gyarmatokért 1947 – 1949 között

A békeszerződés rendelkezései a volt gyarmatokról

Természetesen a fasizmus időszaka alatt elfoglalt területeket Olaszország automatikusan elveszítette, a békeszerződés kizárólagosan a fasizmus időszaka előtt megszerzettek vonatkozik: Líbiára, Eritreára és Szomáliára. Eritrea 1879, Szomália 1889, Líbia pedig 1911 óta tartozott Olaszországhoz.

A békeszerződés 23. cikkelye három paragrafusban a következőket írja elő:

1. Olaszország lemond afrikai területi birtokai, azaz Líbia, Eritrea és Olasz Szomália mindennemű jogáról és címéről.
2. Ezen birtokok, a sorsukról hozott végleges döntésig, a jelenlegi adminisztrációs felügyelet alatt maradnak.¹²⁶
3. Ezen területek végleges sorsát közös megegyezéssel az Amerikai Egyesült Államok, Franciaország, az Egyesült Királyság és a Szovjetunió kormányai döntik el, jelen szerződés hatályba lépését követő egy éven belül, az ezen kormányok által 1947. február 10-én tett közös nyilatkozatnak megfelelően, amelyet a XI. melléklet tartalmaz.

A XI. melléklet négy pontban a következőket szögezi le:

1. Az Amerikai Egyesült Államok, Franciaország, Észak – Írország és Nagy Britannia Egyesült Királysága, valamint a Szovjet Szocialista Köztársaságok Uniója kormányai

¹²⁶ Ezt a funkciót az angol katonai megszállás óta a Brit Katonai Adminisztráció (British Military Administration – BMA) töltötte be.

megegyeznek, hogy az 1947. február 10-én Olaszországgal kötött békeszerződés hatályba lépését követő egy éven belül közösen határoznak az afrikai területi birtokok sorsáról, amelyek jogáról és címéről Olaszország a jelen szerződés 23. cikkelye szerint lemond.

2. A négy nagyhatalom a szóban forgó területek végleges sorsát szabályozza, véghezviszi a szükséges határmódosításokat, a lakosok igényeit és jólétét, a békét és biztonságot, illetve a más érdekelt kormányok elképzeléseit figyelembe véve.
3. Amennyiben a négy nagyhatalom az Olaszországgal kötött békeszerződés hatályba lépését követő egy éven belül bármelyik területre vonatkozóan nem tud megegyezni, a kérdést az Egyesült Nemzetek Közgyűlésének hatáskörébe helyezik javaslatként. A négy nagyhatalom megegyezik abban, hogy a javaslatot elfogadja, és megteszi a szükséges lépéseket a megvalósításához.
4. A nagyhatalmak külügyminisztereinek megbízottjai vizsgálatot folytatnak a volt olasz gyarmatok ügyében, majd ajánlásukat a Külügyminiszterek Bizottsága megvizsgálja. Ezen kívül vizsgálóbizottságokat küldenek a volt olasz gyarmatokra, hogy beszerezhessék a kérdésre vonatkozó szükséges információkat, és megállapíthassák a lakosság akaratát.¹²⁷

Látszólag érthetetlennek tűnik, hogy miért nem tudtak a nagyhatalmak a három terület kérdésében megegyezni, hiszen mind Eritrea, mind Líbia és Szomália gyéren lakott, gazdaságilag fejletlen területek voltak, amelyek igazgatása kevés haszonnal járhatott bármely ország részére. Az ott található kőolaj- és földgázkészletekről abban az időben még nem volt tudomásuk. Nyilvánvalóvá válik azonban értékük, ha az átalakulóban lévő hatalmi viszonyokat és az egész Mediterráneum egységét vizsgáljuk. Franciaország támogatta az olasz adminisztratív felügyelet visszaállítását a prefasiszta gyarmatokon, hiszen az angol – amerikai politika mögött az USA részéről erős gyarmatellenesség is jelen volt, amely veszélyeztette a francia érdekeket Észak – Afrikában. Anglia a II. világháborúig az egész közel – keleti térséget uralta, és ezzel a Mediterráneum legbefolyásosabb hatalma volt. 1945 után azonban mindinkább veszített pozícióiból, arra kényszerült, hogy Palesztinából és Egyiptomból kivonuljon. Ezért Észak – Afrikában próbált meg bázisokat biztosítani maga számára, ahonnan a Közel – Keletet is szem előtt tarthatta. Az angol külügyminisztérium álláspontja szerint Kirenaika tökéletesen megfelelt új katonai

támaszpontok kialakítására, ezért arra törekedtek, hogy felügyeletük alatt maradjon a terület. Az Egyesült Államok is támogatta ezt az elképzelést, mivel a Szovjetunióval való egyre kiéleződő ellentétek miatt meg akarta akadályozni, hogy az a térségben bármilyen hatalomhoz jusson. Anglia számára megnyugtató lett volna, ha az Egyesült Államok is közvetlen szerepet vállal a területek ellenőrzésében, például Tripolitániában. Azonban az USA ezt nem fogadhatta el, mivel az politikai – katonai részvételt jelentett volna a Mediterráneumban, és ekkor még csupán kialakulóban volt az izolacionizmust felváltó, más térségben is aktív jelenlétet felvállaló új külpolitikai irányzat.¹²⁸ Ez csupán 1949 áprilisában, a NATO megalakulásával vált teljessé. Ráadásul ekkor még Görögországban polgárháború volt, és a szovjetek Iránban is befolyást próbáltak szerezni. A háborút követően a Szovjetunió arra törekedett, hogy a Mediterráneumban jelenlétet biztosítson magának, amiért Tripolitánia felügyeletét kérte, amelyhez 1946 májusáig ragaszkodott. Ezt követően azonban majd egy évtizedig nem beszélhetünk aktív szovjet politikáról a Mediterráneumban. A Szovjetunió támogatta Olaszországot az 1948. áprilisi választásokig a gyarmatok kérdésében. A moszkvai követ 1947. szeptemberi táviratában kiemelte, hogy ha nem a Szovjetunióra támaszkodva próbál meg Olaszország adminisztrációs irányítást szerezni volt területein, hanem az ENSZ szavazata alapján, azt a szovjetek úgy értékelhetik, mintha az USA csatlósaként működne Olaszország, s ezzel ellentétbe kerülnének egymással. Brosio moszkvai nagykövet arra is felhívta a figyelmet, hogy Olaszország ezen kérelme miatt az arab országok részéről ellenséges viselkedésre számíthatnak.¹²⁹ Törökország szintén a mediterrán együttműködés szellemében elismerte Olaszország jogát arra, hogy Afrikában találjon megoldást emigrációs problémáira, vagyis lehetőséget kapjon adminisztratív hatalomként működni volt gyarmatain.¹³⁰

Az olasz kormány jogtalanak tartotta, hogy nem Olaszország kapott automatikusan megbízást a három terület igazgatására. Mind a békeszerződésről folytatott tárgyalások alatt, mind azt követően az olasz politikusok kitartóan próbáltak amellet érvelni, hogy úgynevezett *Trusteeship*¹³¹ formában megtarthassák a közigazgatás felügyeletét mindhárom

¹²⁷ Az Olaszországgal kötött békeszerződés teljes szövege megtalálható. In: Relazioni Internazionali Anno XI. N. 7.

¹²⁸ A sajtóban keringtek olyan hírek is, hogy Olaszország megegyezéseket kötött Nagy – Britanniával és az USA-val katonai bázisok létrehozásáról, elsősorban Sziciliában és Líbiában. Az egyiptomi Al-Kutlya újságban 1949 tavaszán olyan hírek is megjelentek, hogy Tripolitánia amerikai mandátumterületté válna, míg Kirenaika angol felügyelet alatt maradna. Egymás területén kölcsönösen állomásoztathatnának csapatokat, amelyek egy közös parancsnokságtól függenének. In: ASMAE AP Italia 1949. Busta 4. Telespresso 603/212.

¹²⁹ ASMAE AP Italia 1946 – 1950. Busta 1. Telespresso 2129/388.

¹³⁰ ASMAE AP Italia 1946 – 1950. Busta 15. Telespresso N. 9586/3502.

¹³¹ Egy másik országban megbízás alapján gyakorolt kormányzati felügyelet, gyámság.

terület fölött. Hangsúlyozták, hogy Olaszország nem mint gyarmattartó hatalom kíván visszatérni, hanem azzal a céllal, hogy az őslakos népekkel együttműködve eljuttassa őket arra a szintre, amelyen képesek saját maguk kormányozni az országukat, és ezzel megteremtsék a függetlenségük feltételeit. Kiemelték, hogy Olaszország soha nem volt olyan gyarmattartó ország, mint más gyarmatosító hatalmak, hiszen a szóban forgó területek rendkívül visszamaradottak voltak, híján voltak nyersanyagoknak, és a lakosság száma sem volt jelentős. Így nem lehetett szó a területek kihasználásáról. Ellenkezőleg, rengeteg pénzt és energiát fektettek be modernizálásukba. Ezzel kívánták lehetővé tenni, hogy a munka hiányában emigrálni kényszerülő olasz lakosok számára is lehetőséget teremtsenek mezőgazdasági, kereskedelmi és kisipari tevékenység végzésére. Az olasz politikusok párhuzamot vontak az olasz Risorgimento és az arab és afrikai népek függetlenségi mozgalmi között, ezzel próbálták kiemelni, hogy mennyire megértik az adott országokban zajló folyamatokat, és mennyire nemes célok és a segítési szándék vezetik őket. A gyarmatok kérdését az olasz közvélemény kiemelt figyelemmel követte, mivel az anyaországba visszatérő menekültek számára megfelelő életkörülményeket kellett biztosítani, aminek a feltételei nem álltak rendelkezésre. A békeszerződésről folyó tárgyalások időszakában a hivatalos politika azt sugallta, hogy Olaszország hatalmi helyzetének minimális szintű elismerését jelentené a gyarmatokra való visszatérés valamilyen formában, így ez hozzájárult ahhoz, hogy a közvélemény fontosnak tartotta a kérdést. Éppen ezért minden olasz párt programjában jelentős szerepe volt a prefasiszta gyarmatok problémájának, attól függetlenül, hogy például a szocialista – kommunista ideológiával általában nem egyeztethető össze a gyarmattartás, illetve a vezető politikusok is személyesen inkább más megoldást kerestek volna. 1946 júliusában Nenni, a szocialista párt vezetője a következőt mondta: *„Nem tarthatjuk meg a gyarmatokat. Nem engedhetjük meg ezt másoknak sem. A saját és mások gyarmatainak a függetlenségét kell támogatnunk.”*

¹³² 1947 októberében Quaroni párizsi nagykövet Sforzának ezt írta: *„Attól tartok, hogy nem tudatosult bennünk, a gyarmatokkal kapcsolatos tevékenységünk formája propagandisztikus oldalát tekintve mennyire nem felel meg a mai időknek. [...] Ma függetlenségről és önkormányzatról kell beszélnünk. [...] Volt gyarmataink függetlenségét kell támogatnunk.”*¹³³ 1948. február 23-án Sforza Bevinnek írt levelében a következő sorokat olvashatjuk: *„Szívesebben látnék a déli országrészben és Szicíliában egy nagyszabású rekonstrukciót, és egy pennyt sem költenék Afrikára. De Ön is tudja, hogy*

¹³² Bagnato, Bruna: *Vincoli europei, echi mediterranei*, Ponte alle Grazie, Firenze 1991. 23 l.

*egyres tradíciók milyen erőt jelentenek, amelyet nem lehet figyelmen kívül hagyni és az áramlattal szemben haladni.*¹³⁴ Azonban hiába volt a szocialista párt vezetője a függetlenség híve, a kormány ellen kiválóan fel lehetett hozni azt a vádat, hogy nem képviseli megfelelően az ország afrikai érdekeit. De Gasperi 1949. november 22-én a következőképpen válaszolt a szocialisták vádjaira: *„Nenni képviselő, a gyarmatok által elnyerhető megbecsülésen és a francia – angol tóvá változott Mediterráneumon keseregni idejétmúlt dolog. Ma a Mediterráneumban más népek mutatják arcukat, az arab népek, és ezzel egy olyan típusú együttműködés szüksége jelenik meg, amely teljesen más irányba fordítja viselkedésünket.*¹³⁵ A washingtoni olasz nagykövet visszaemlékezéseiben szintén arra utal, hogy a legfőbb vezetők személyesen nem voltak hívei a gyarmati politika bármilyen formában való folytatásának: *„Tény az, hogy a visszavonhatatlanul kompromittált gyarmataink jogainak átruházása olyan emberekre várt (mint De Gasperi, Sforza, és jómagam), akik jó ideje meg voltak győződve arról, hogy az érintett területeket semmilyen formában nem tudjuk visszaszerezni és azon kívül, hogy jelentős költségeket emésztenének fel – amelyeket hazánkban jobban tudnánk hasznosítani –, csak újabb keserűséget és csalódást okoznának.*¹³⁶

Az 1948 tavaszán megrendezett választások miatt azonban nem hagyhatták figyelmen kívül a közvéleményt. Az olasz egység óta hagyományosan két fő területre koncentráldott az olasz külpolitika tevékenysége, az európai kontinensre és a Mediterráneumra. Ezzel a hagyománnyal a háború utáni kormány sem szakított, és a békeszerződést követően kizárólag a prefasiszta gyarmatokon megtartott pozíciók által vélték biztosíthatónak a Mediterráneumban való szerepvállalást, a részvételt Afrika modernizálásában.

A négy nagyhatalom vizsgálóbizottságának munkája és a nagyhatalmak álláspontja

A négy nagyhatalom megbízottjai 1947 novembere és 1948 júniusa között vizsgálatot folytattak a prefasiszta olasz gyarmatok ügyében, amelynek keretében az érintett területekre ellátogattak, felmérték azok politikai és gazdasági fejlettségét, illetve meghallgatták a kérdésben érdekelt feleket.

¹³³ ASMAE AP Italia 1946 – 1950. Busta 378.

¹³⁴ Sforza, Carlo i. m. 144. l.

¹³⁵ ASMAE AP Italia 1946 – 1950. 949. Busta 196.

¹³⁶ Tarchiani, Alberto: Dieci anni ... i. m. 192. l.

A bizottság tagjai az 1947. november 12. és 1948. január 3. közötti időszakban Eritreában végezték felméréseiket. A vizsgálat feszült légkörben zajlott, hiszen az országban megalakult különböző csoportosulások eltérő nézeteket vallottak. A Muzulmán Liga a függetlenséget követelte, de elképzelhetőnek tartotta a négyek tízéves felügyeletét. Tedea Bairu Pártja az Etiópiával való uniót szorgalmazta. Az Új Eritrea Pártja és a Veteránok Szövetsége az olasz adminisztratív felügyelet mellett foglalt állást. A Progresszív Liberális Párt a fokozatos függetlenség megszerzését kívánta az ENSZ felügyelete alatt. Végül a bizottság azt állapította meg, hogy az ország politikai érettsége és gazdasági helyzete nem teszi lehetővé a függetlenség azonnali megadását, mind pénzügyi, mind technikai segítségre szükség van. Elismerték az Olaszországnak köszönhető fejlődést, de elítélték a rasszizmust és az őslakosok kizárását az oktatásból.¹³⁷

1948. január 6-án és 7-én a bizottság tagjai Szomáliába érkeztek. Az olasz adminisztratív felügyeletet támogató lakosság nagyszabású demonstrációkat szervezett Olaszország mellett. Szomália Konferenciája néven tömörültek, és kérelmezték az angol kormányzat olaszra váltását. A sikeres megmozdulás hatalmas ellenszenvet váltott ki a Szomáliai Fiatalok Ligájának tagjai között. E tömörülés programjának legfőbb pontjai között szerepelt:

1. minden szomáliai egyesítése és a gyarmati függés megszüntetése,
2. a szomáli fiatalok oktatása iskolarendszer és kulturális körök keretein belül,
3. a szomáli népre vonatkozó megkülönböztetések jogi úton való megszüntetése,
4. a szomáli nyelv és írás elterjesztése.¹³⁸

Programjukat befolyásolta Bevin, az angol külügyminiszter elképzelése Nagy Szomáliáról, amelyet még 1946 februárjában vázolt föl. Ennek része lett volna Olasz Szomália, Szomáliföld, Francia Szomália, Kenya Északi Határterülete és Etióp Szomália.¹³⁹ Éppen ezért Anglia is a Ligát támogatta. A Szomália Konferenciája tagjai annyira felbuzdultak sikerükön, hogy megpróbálták megakadályozni, hogy a Liga tagjai is felvonuljanak január 11-én. Végül a hatóságok mindkét fél számára megadták az engedélyt. Addigra azonban annyira elszabadultak az indulatok, hogy a felvonulás az olaszok elleni véres akcióba torkollott. A szemtanúk elbeszélése alapján sem rekonstruálható a történések pontos

¹³⁷ Del Boca Angelo: Gli italiani in Africa orientale, Roma – Bari, Laterza, 1992. 130 – 137. l.

¹³⁸ Del Boca Angelo: Gli italiani in Africa ... i. m. 172. l.

¹³⁹ Lsd: III. Melléklet Nagy Szomália Térkép.

menetrendje. Egy bizonyos, 54 olasz vált a vérengzések áldozatává Mogadishuban, többségük a legszegényebb rétegekhez tartozott. Felmerül a kérdés, hogy az angol hatóságok mit tettek az erőszak megakadályozásának érdekében. Nem alaptalan az a vád, hogy nem tettek meg minden szükséges intézkedést. Végül a bizottság tagjai arra az eredményre jutottak, hogy Olaszországot illeti meg az adminisztrációs jog. A kérdés ebben az esetben gyakorlatilag 1948 nyarán eldőlt, amikor London elvetette a Nagy Szomália létrehozására kidolgozott tervét, és ezzel elhárult az utolsó akadály Olaszország visszatérése előtt. Meg kell jegyeznünk, hogy Anglia elsősorban azért állt el előbbi tervezetétől, mivel számára sokkal fontosabb volt, hogy a líbiai területeket biztosítsa maga számára, Olaszországot pedig valamilyen módon kompenzálniuk kellett. Erről az angol és amerikai kormány külön megegyezett 1948. július 22-én megtartott találkozásukon.¹⁴⁰ Így a Szomáliai Fiatalok Ligája sem mert már erőszakkal fellépni, és a helyzet mindinkább normalizálódott.

Végül a bizottság 1948. március 6-án Tripoliba érkezett.¹⁴¹ Itt 40 napot töltöttek el. Megállapították, hogy a lakosság az azonnali függetlenséget akarja. A líbiai egység eszméje igen elterjedt volt, és ellenzték az olasz adminisztrációt, annak ellenére, hogy elismerték az olasz gyarmatosításnak köszönhető gazdasági fejlődést. Gazdaságilag, politikailag és kulturálisan nem találták megfelelően fejlettnak a területet az önkormányzatra, bár rendelkezésre álltak olyan emberek, akiket jól ki lehetett képezni a kormányzati tevékenység ellátására.

Ezt követően a bizottság 10 napot töltött el Fezzan területén. Ezt az országrészt politikailag teljesen éretlennek találták, egyáltalán nem léteztek politikai pártok. Az olaszok iránt nem mutattak lelkesedést, a lakosság elégedett volt a francia adminisztrációval. Csak néhány vezető volt a líbiai egység és függetlenség mellett. A népesség száma ekkor csupán ötvenezer fő körül volt és kétségesnek látszott, hogy valaha is független lehet ez a terület.

Ezután 25 napot töltött a négy hatalom képviselője Kirenaika területén. Ez a rész bizonyult a politikailag legfejlettebbnek, a népesség Mohammed Idrisz emír vezetése alatt függetlenséget követelte. Elképzelhetőnek tartottak egy egységes Líbiát a szenusszis¹⁴² vezetése alatt. Egyedül a gazdaság fejletlensége miatt lett volna szükségük külföldi támogatásra. Olaszország visszatérését erősen elleneztek.¹⁴³

¹⁴⁰ Kelly, Saul: *Cold War in the Desert*, London, Macmillan Press, 2000. 100. l.

¹⁴¹ Lsd: I. Melléklet, Líbia térképe.

¹⁴² Líbiai vallási vezetők.

¹⁴³ Del Boca, Angelo: *Gli italiani in Libia*, Roma – Bari, Laterza, 1994.

Végül a bizottság tagjai három napot Rómában is eltöltöttek, hogy Olaszország álláspontját megvizsgálják. A vizsgálat eredményeit 1948. július 21 – 27. között Londonban foglalták össze:

1. Az azonnali függetlenség feltételei nem adóttak.
2. Az őslakos népek politikailag éretlenek.
3. A területek gazdaságilag instabilak.
4. Olaszország mindhárom volt gyarmatán pozitív nyomokat hagyott, de még élő a brutális rasszizmus emléke.
5. Eritreában a népesség csupán tíz százaléka lenne az olasz adminisztráció mellett.

A négytagú bizottság vizsgálata alapján a külügyminiszterek képviselői a következő álláspontot alakították ki:

Szomália

A Szovjetunió álláspontja: Olaszország gyakorolja az adminisztrációt meghatározott ideig. A határookra vonatkozóan a szovjet elképzelés az volt, hogy mindhárom prefasiszta gyarmaton Olaszország gyakorolja a felügyeletet, a határok pedig az 1934. január 1-jén érvényben lévő vonalak mentén húzódnak.

Az Egyesült Államok, Franciaország, Nagy – Britannia álláspontja: az ENSZ nevében Olaszország gyakorolja az adminisztrációt meghatározatlan ideig. A határookra vonatkozóan Etiópia és Szomália határa ideiglenesen az Ogadenből kivonuló BMA által kialakított vonal lenne, amely a végső rendezést nem befolyásolná. Amennyiben ezt a vonalat nem fogadja el végleges határnak az etióp kormány, az ENSZ-ben felállított bizottság közvetítésével, a két érintett fél szempontjainak figyelembe vételével kell döntést hozni. Az Angol és Olasz Szomália közötti határvonal a 49. szélességi körön, Hidiótól az Adeni-öbölhöz húzódná.

Eritrea

A Szovjetunió álláspontja: Olaszország gyakorolja az adminisztrációt meghatározott ideig.

Nagy – Britannia álláspontja: tíz évig Etiópia gyakorolná a kormányzati felügyeletet. Tíz év elteltével az ENSZ Közgyűlése határozná meg, hogy folytatódhat-e és milyen feltételek mellett a határozatlan ideig szóló etióp adminisztráció. Az etióp adminisztrációt egy tanácsadó testület segítené, amely helyi eritreaiakból, Olaszország, Svájc, egy skandináv és egy muszlim állam képviselőiből állna. A különböző népcsoportok olasz, muszlim és kopt speciális státuszt élveznének. Az erre vonatkozó törvények kialakításába a tanácsadó testület beleszólási joggal rendelkezne, és az ENSZ-ben létrehozott Eritrea Bizottság fogadhatná el csak véglegesen azokat. A bizottság 8 – 9 állam képviselőiből alakulna meg, mind az etióp adminisztráció, mind a tanácsadó testület jelentési kötelezettséggel tartozna feléje.

Franciaország álláspontja: a Zula – öböl és Francia Szomáliföld közé eső területek¹⁴⁴ kivételével Eritreát olasz adminisztratív felügyelet alá kell helyezni. A Zula – öböl és Francia Szomáliföld közötti terület etióp fennhatóság alá kerülne. Az átadott területekre vonatkozóan Etiópia köteles vállalni, hogy gazdasági és pénzügyi egyezményeket köt Olaszországgal a békeszerződés XIV. mellékletének 19. paragrafusában értelmében.¹⁴⁵

AZ Egyesült Államok álláspontja: Eritrea déli részét Etiópiának kellene átadni, az északi részre vonatkozó döntést, amely nagyjából muszlimok lakta terület és magába foglalja Aszmarát és Masszuát, egy évvel el kellene halasztani.

Továbbá az Egyesült Államok és Franciaország egyetértettek abban, hogy amennyiben az északi részre vonatkozó döntés halasztásra kerülne, lehetővé kell tenni a korábban ott élő olaszok számára otthonaikba való visszatérésüket. Ezen kívül az angol kormánnyal együttesen megegyeztek, hogy az Etiópiának átadott területek és Francia Szomáliföld közötti határ a Weiml völgyének vonalát kövesse.

¹⁴⁴ Lsd: II. Melléklet, Eritrea térképe.

¹⁴⁵ A volt gyarmatokra vonatkozó gazdasági és pénzügyi rendelkezéseket a békeszerződés 23. cikkelye alapján megkötött szerződésekbe kell belefoglalni, amely az érintett területek sorsát szabályozza.

Líbia

A Szovjetunió álláspontja: olasz adminisztratív felügyelet meghatározott ideig.

Franciaország álláspontja: a döntést egy évre el kellene halasztani. Ez esetben az Egyesült Államokkal egyetértettek abban, hogy lehetővé kell tenni az olaszok hazatérését líbiai otthonukba.

Nagy – Britannia álláspontja: mivel Nagy – Britannia látja el a közigazgatási feladatokat a területen, megfontolandónak tartja az olaszok visszatérését, mivel az zavargásokat okozhatna. A Kirenaika és Tripolitánia közötti adminisztrációs határvonalat nyugatra tolná el, hogy Kirenaikához tartozzon Szirtika térsége és a szenusszis által dominált terület.¹⁴⁶

A külügyminiszterek tanácsa 1948. szeptember 13 – 15. között ülésezett Párizsban, ez volt az utolsó időpont, amikor a békeszerződés értelmében döntést kellett hozniuk a prefasiszta olasz gyarmatokról. Visinszkij szovjet külügyminiszter javasolta, hogy a három terület kerüljön olasz adminisztrációs felügyelet alá, továbbá megvádolta az Egyesült Államokat és Nagy – Britanniát, hogy katonai bázisként használják azokat, megsértve ezzel a békeszerződést. A harmadik megbeszélésen taktikát váltva a szovjet miniszter javasolta, hogy az ENSZ keretein belül a négy hatalom együttesen gyakorolja a felügyeletet. Ez inkább érdekében állt volna a Szovjetuniónak, mivel Olaszország támogatása a gyarmatok kérdésében – az áprilisi választásokat követően, amelyet a Kereszténydemokrata Párt abszolút többséggel megnyert –, már nem állt annyira érdekében, a közös adminisztrációval pedig részvételt biztosíthatott volna magának a térségben. A három másik hatalom javasolta, hogy hozzanak döntést Dél – Eritreára és Olasz Szomáliára vonatkozóan, a többi terület kérdését pedig az ENSZ keretein belül oldják meg. Végül egyik volt gyarmatra vonatkozóan sem tudtak megállapodásra jutni, így a békeszerződés előírásának megfelelően az ENSZ hatáskörébe került a területek sorsa. Ez inkább érdekében állt a „nyugati” hatalmaknak, hiszen nagyobb volt a valószínűsége, hogy az ENSZ-ben a számukra kedvező határozathoz meg tudják szerezni a kétharmados támogatást.

¹⁴⁶ FRUS 1948 III. kötet, US Government Printing Office, Washington, 1974. 865.014/9-148. 942. 1.

Az olasz kormány gyarmati kérdésre vonatkozó tevékenysége 1948 szeptemberéig

Az olasz kormányt és a közvéleményt ebben az időszakban két fő esemény foglalkoztatta leginkább a gyarmatokkal kapcsolatban. Az egyik, a mogadishui tragédia, a másik pedig az 1948 áprilisában tartott választások. A választások alkalmával minden párt programjában szerepelt a prefasiszta gyarmatok adminisztrációs felügyeletének megszerzése. A szocialista és a kommunista párt azzal vádolta a kormányt, hogy nem képviseli megfelelően az ország érdekeit a gyarmatok kérdésében. Annak ellenére, hogy a Szovjetunió 1948. február 14-én nyilatkozatot tett közre, miszerint támogatja Eritrea, Líbia és Szomália olasz fennhatóság alá helyezését, a kormány mégis az angolszász hatalmakat preferálja, amelyek a legfőbb akadályt jelentik a kérdés megoldásában, – hangoztatta a baloldal. Természetesen az olasz kormány tisztában volt azzal, hogy a szovjet kijelentés propagandisztikus céllal született, hiszen a Szovjetunió egyedüli döntése nem hozhatott semmilyen eredményt. Kizárólag a négy nagyhatalom megegyezése, vagy annak sikertelensége esetén az ENSZ határozata alapján dőlhetett el a volt olasz gyarmatok sorsa.

A kormány inkább Nagy – Britanniára igyekezett nyomást gyakorolni, hiszen úgy tűnt, a legfőbb akadályt az angol stratégiai érdekek jelentik. A két ország kapcsolatát méginkább beárnyékolta a szomáliai incidens,¹⁴⁷ amelyre Olaszország szintén nem kapott kielégítő magyarázatot. Az a tény is megerősítette Nagy – Britannia kulcsszerepét, hogy bár az Egyesült Államok gyarmatellenes volt, mégis nagyrészt az angol politikát követte, míg Franciaország és a Szovjetunió inkább Olaszországot támogatta. Azonban hiábavaló volt az olasz külügyminiszter, Sforza és a londoni nagykövet, Gallarati Scotti minden érvelése, hogy a választások alkalmával milyen nagy segítséget jelentene a gyarmatokra vonatkozó engedmény. Az Egyesült Államok és Anglia részéről folyamatosan az a válasz érkezett, hogy amíg a négytagú bizottság be nem fejezi vizsgálatait, nem nyilatkozhatnak a gyarmatokról. A valódi ok az volt, hogy tartottak a kommunista párt választásokon való győzelmétől, miáltal ezek a területek a Szovjetunió közvetlen befolyása alá kerülhettek volna; továbbá a kereszténydemokraták győzelme esetén sem tartották elég erősnek Olaszországot ahhoz, hogy szilárdan kezében tartsa a gyarmatok igazgatását. Végül az olaszok számára hasonlóan jelentős kérdésben, Triesztre vonatkozóan tettek egy nyilatkozatot.

¹⁴⁷ Vö.: 91. l.

Az olasz kormány azonban továbbra is kitarzott a három terület olasz adminisztrációs felügyelete mellett. Miután a négytagú vizsgálóbizottság befejezte tanácskozásait, Gallarati Scotti, londoni nagykövet július 30-án felvázolta előttük az olasz kormány álláspontját:

1. Mivel a vizsgálat megállapította, hogy Líbiában, Eritreában és Szomáliában hiányoznak az azonnali függetlenség gazdasági és politikai feltételei, ezért szükséges, hogy ezek az országok adminisztrációs felügyelet mellett működjenek a San Franciscó-i Charta értelmében. Ezt a felügyeletet több állam együttesen nem tudná megfelelően ellátni, ezért az olasz kormánynak az a véleménye, hogy az országokra és lakosaira vonatkozó többéves tapasztalata, illetve a már elvégzett munkája alapján alkalmas a közigazgatási feladatok ellátására.
2. Az olasz adminisztráció célja a területek függetlenségének előkészítése.
3. Az olaszok büszkék a volt gyarmatokon elvégzett munkájukra, különösen ha figyelembe vesszük az 50 évvel ezelőtti állapotokat.
4. Annak ellenére, hogy Olaszország már hét éve nincs jelen a három ország adminisztrációjában, a népességnek igen nagy része örömmel fogadná visszatérését. Az olaszok ugyan rengeteg hibát követtek el, mégis el tudták nyerni a lakosság szimpátiáját.¹⁴⁸
5. Az olasz kormány kéri, hogy az általa kiadott elemzésekkel együtt vegyék figyelembe a négytagú bizottság dokumentumait.
6. Az olasz kormány szerint az ott lakó népeknek az az érdekük, amit kifejezésre is juttattak, hogy a területeket ne osszák fel, hiszen csak úgy juthatnak el a függetlenséghez, ha biztosan határolt területükön autonóm kormányt képesek alakítani.
7. Az olasz adminisztráció az ENSZ Közgyűlése által kialakított ideiglenes alkotmány elvei szerint kívánna működni, az ottani lakosok képviselőivel folyamatosan egyeztetnének, ezzel kielégítve a lakosság igényeit is.¹⁴⁹

Annak ellenére, hogy Olaszország még mindig a három terület adminisztrációját kérte, némi változást figyelhetünk meg a kérés módjában. A békeszerződés aláírását megelőző időszakban, és az azt értékelő kommentárokból nagy hangsúlyt kapott, hogy

¹⁴⁸ Mindezen idő alatt a kormány igyekezett mind a három országban felvenni a kapcsolatot az olaszbarát körökkel. Elkezdtek például a volt veteránok járadékait kifizetni és egyéb címenek anyagi támogatásokat is juttattak.

Olaszországnak szüksége van ezekre a területekre emigrációs problémái megoldásában. Emellett folytatni kívánta civilizációs munkáját is. Természetesen ekkor is hangsúlyozta, hogy a végső cél a függetlenség, de mégis közelebb állt a gyarmati felfogáshoz. A július 30-i nyilatkozat már mellőzte mindezen igényeket, csupán azt kérte, hogy az ott lakókkal szorosán együttműködve a függetlenség útjára vezethesse a szóban forgó országokat. Ekkor ugyan már félreérthetetlen jelei mutatkoztak a klasszikus gyarmati rendszer felbomlásának, de a helyzet még mindig az volt, hogy kívülálló hatalmak döntöttek egyes népek sorsáról. Véleményüket meghallgatták, de a konkrét tárgyalásokon képviselőik nem vehettek részt. Sforza utalt is erre a tényre Gallarati Scottinak 1948. február 5-én írt levelében, amely a mogadishui incidens után született, és az angol – olasz kapcsolatokat tárgyalta. A tragédiát követően Nagy – Britannia részéről elhangzott az a vád, hogy tulajdonképpen az olaszok provokálták ki az eseményeket. *„Ami az arab világ fejlődését illeti, nem igaz, hogy Olaszország nem veszi azt figyelembe, hiszen politikánk szilárd pontja a békekötésre való törekvés óta az a folyamatos kérés, hogy Líbiára vonatkozóan hármass megbeszéléseket kellene tartanunk az angolokkal és az arabokkal együttesen.*¹⁵⁰

Az ENSZ döntéséhez vezető út

Azzal, hogy a volt gyarmatok sorsának eldöntését ismét elhalasztották, az olasz kormány úgy érezte, időt nyert arra, hogy újabb diplomáciai fegyvereket vessen be a számára kedvező határozat érdekében. Tevékenysége a legaktívabb három ország, illetve országcsoport felé irányult. Egyrészt próbáltak Nagy – Britanniával megegyezni, másrészt keresték a baráti országok támogatását az ENSZ-ben, elsősorban Franciaországét és a latin – amerikai országokét.

1948. december 20 – 21-én Cannes-ban tanácskozott az olasz és a francia külügyminiszter. Az európai integráción kívül, amelynek mindketten elkötelezett hívei voltak, a gyarmatok kérdéséről is tárgyalásokat folytattak. Mindkét fél jó megoldásnak tartotta volna, hogy az „Európai Unió” gondjaira bízva a volt gyarmatokat. Természetesen akkor még csak kialakulóban volt az európai együttműködés, tehát a fenti elképzelés nem takarja a mai Európai Unió szervezetét, inkább csak az európai népek együttműködését jelenti ebben az esetben. A jövőbeni cél azonban a mai szervezethez hasonló intézmény létrehozása volt. Eritreával kapcsolatban Sforza elmondta, hogy lehetségesnek tartana egy

¹⁴⁹ Relazioni Internazionali 1948. Anno XII., N. 34. 564. l.

kollektív mandátumot, talán egy „Európai Unió” keretein belül. Ezzel Schuman is egyetértett, az ENSZ – mandátumot kizártnak tartotta a szovjet részvétel miatt. Az egyedüli akadály az volt, hogy Marshall, amerikai külügyminiszter területi ígéreteket tett Etiópiának.¹⁵¹ Tripolitániára vonatkozóan Schuman kijelentette, hogy jó megoldásnak találná, ha hasonló szövetségi államforma jönne létre Olaszországgal, mint Franciaország és Tunézia esetében. Franciaországnak nem állt volna érdekében, ha Líbia autonómiát nyer, mert az még inkább felerősítette volna a függetlenségi mozgalmakat saját észak – afrikai gyarmatain.

Carlo Sforza 1949. április 11-én fejtette ki az olasz kormány álláspontját az ENSZ előtt. Olaszország ekkor még nem volt az ENSZ tagja, csak 1955-ben nyerte el a felvételét, mivel addig a Szovjetunió vétója megakadályozta azt, annak ellenére, hogy a békeszerződésbe belefoglalták annak ígéretét.¹⁵² Sforza arra a tényre fektette a hangsúlyt, hogy az Olasz Köztársaság elhivatottnak érzi magát arra, hogy más népeket segítsen a szabadság útjára, mert maga is harcolt a függetlenségéért és egységéért, majd a fasizmus ellen is. Olaszország kötelességének érzi az ehhez szükséges gazdasági és technikai segítség megadását is. Különösen hasznos lehet a kézművesség és a mezőgazdaság területén szerzett tapasztalatok átadása, amely még inkább indokolta Olaszország részvételét Afrika modernizálásában. Az egyes területekre vonatkozóan az olasz elképzelések a következők voltak:

Szomália: úgy tűnt, hogy az olasz adminisztrációs felügyelet elfogadásában egyetértés van az ENSZ-ben, amelyet Olaszország kész volt elvállalni.

Líbia: Olaszország kérte Tripolitánia adminisztrációs felügyeletét. Annak ellenére, hogy ez nagy anyagi és emberi erőforrások befektetését igényelte, mégis érdekében állt Olaszországnak a megkezdett munka folytatása, amelybe már addig is rengeteg energiát fektetett. Úgy gondolta, hogy a visszatérés nem váltana ki zavargásokat, hiszen a két nép mindig békében élt egymás mellett, és soha nem fordult elő az olasz lakosok elleni erőszak.

¹⁵⁰ Sforza, Carlo i. m. 134. l.

¹⁵¹ Etiópia szintén stratégiaileg volt fontos az Egyesült Államok és Nagy – Britannia számára. Azzal, hogy Eritrea Etiópiához csatolását támogatták, azt remélték, hogy bázisokat kaphatnak az ország területén.

¹⁵² A szovjet vétó válasza volt a nyugati hatalmak Bulgária, Magyarország és Románia elleni vétójára, amelyet a demokrácia hiányával indokoltak. Végül ezen országok is Olaszországgal együtt nyerték el a tagságot.

Eritrea: Olaszország helytelenítette Eritrea Etiópiához csatolását, mivel Etiópia sem állt a fejlettség magas szintjén, és tovább bonyolította a helyzetet, hogy a területen több, vallásában különböző népcsoport élt. Jogosnak tartották Etiópia igényét a tengerhez való kijutásra, ennek kielégítésére a kikötőváros, Asszab tűnt a legmegfelelőbbnek. A két terület egyesítése gazdaságilag is hátrányos lett volna, ezért mindkét fél számára kedvezőbbnek gondolták, ha Olaszország igazgatná Eritreát a függetlenség elnyeréséig.

A megoldás azonban továbbra is távolinak tűnt.¹⁵³ Ez egyre inkább azt a meggyőződést alakította ki az olasz külügyminiszterben, hogy egy Nagy – Britanniával kötött megállapodás elvezethet a döntéshez.¹⁵⁴ Kedvező alkalmat nyújtott erre az Európa Tanács alapító dokumentumának aláírása Londonban, amelyet követően a két külügyminiszter, Bevin és Sforza hosszas tárgyalásokat folytatott 1949. május 5-én és 6-án a gyarmatok sorsáról. Ennek eredményeként a következő megegyezés született:

Líbia:

Kirenaika: nemzetközi felügyelet mellett Anglia gyakorolná az adminisztrációt.

Fezzán: nemzetközi felügyelet mellett Franciaország gyakorolná az adminisztrációt.

Tripolitánia: nemzetközi felügyelet mellett 1951 végétől Olaszország gyakorolná az adminisztrációt. Addig Anglia töltené be ezt a szerepet, és az igazgatás átadását Nagy – Britannia, az Egyesült Államok, Franciaország és Egyiptom vagy egy másik arab ország képviselőiből felállított bizottság készítené elő.

¹⁵³ A tavaszi ülésszak idején a latin – amerikai országok, az Egyesült Államok és Nagy Britannia több tervezetet is kidolgozott, amelyet javaslatként próbáltak elfogadtatni. A latin – amerikai országok május 4-én nyújtottak be egy javaslatot, amely a brazil elképzelést tükrözte. E szerint az Egyesült Államok, Egyiptom, Franciaország, Nagy – Britannia, Olaszország képviselőiből álló tanács ellenőrizte volna Kirenaika angol, Tripolitánia olasz és Fezzán francia adminisztrációját, amely a legkésőbb tíz év múlva elérendő függetlenséget készítette volna elő. Eritrea helyzetét egy újabb vizsgálóbizottság tanulmányozta volna, amelyben az Egyesült Államok, Etiópia, Franciaország, Nagy – Britannia és Olaszország vettek volna részt. Szomália olasz felügyelet alá került volna. A tervezetet azonban nem sikerült elfogadtatni, elsősorban Anglia és az arab államok oppozíciója miatt. Az Egyesült Államok be sem nyújtotta tervezetét, amelyet Nagy Britannia azonnal elutasított. E szerint Szomália olasz felügyelet alá került volna. Eritreát Etiópiához csatolták volna, kivéve a nyugati részeket, amelyek Szudánhoz kerültek volna. Líbiában az Egyesült Államok, Egyiptom, Franciaország, Olaszország és Nagy Britannia képviselőiből álló testület tanulmányozta volna egy nemzetközi felügyelet megalakítását, amely a függetlenséget készítette volna elő. Azonban Nagy – Britannia ragaszkodott ahhoz, hogy Kirenaika azonnali angol felügyelet alá kerüljön, egyéb pontjaiban egyetértett az amerikai tervezettel. In: ASMAE AP Italia 1946 – 1950. Busta 196. A külügyminisztérium áprilisi összefoglalója.

¹⁵⁴ Az amerikai külügyminiszter már De Gasperi 1947. január 5. és 15. közötti útja alkalmával is kifejtette, hogy Angliával kellene megegyezni, miután az olasz miniszterelnök felvázolta, hogy Olaszország nem kíván lemondani sem Kirenaikáról, sem Tripolitániáról. „Többek között megértette velem, hogy a legnagyobb ellenkezés a gyarmati kérdés számunkra kedvező elbírálásával szemben brit részről származik, ezért London az, amellyel meg kell próbálni kielégítő megoldást találni.” In: ASMAE AP Italia 1946 – 1950 Busta 104.

Eritrea: Eritrea egy ENSZ – szerződés keretein belül csatlakozna Etiópiához, Aszmara és Masszua speciális státuszt élvezne, amelyet az ENSZ határozna meg. A nyugati területeket Szudánhoz csatolnák.

Szomália: nemzetközi felügyelet mellett Olaszország gyakorolná az adminisztrációt.¹⁵⁵

A javaslatról 1949. május 17-én szavaztak az ENSZ-ben, és az indítvány végül egy szavazat híján megbukott. A két ország közötti egyezmény nem volt szerencsés megoldás, mert azt a képzetet kelthette több országban, hogy két gyarmattartó hatalom egyezkedett a területek fölött. A latin – amerikai országok elvárták volna, hogy bővebb tájékoztatást kapjanak a tárgyalásokról, hiszen mindaddig Olaszország érdekei mellett lobbiztak. Kidolgoztak például egy olyan tervezetet Líbiára vonatkozóan egy öttagú tanács létrehozásáról, amelyben Egyiptom, Franciaország, Nagy – Britannia, Olaszország és az USA képviselői vennének részt. Ezek ellenőriznék a tényleges angol, francia, olasz adminisztrációt Kirenaikában, Fezzánban és Tripolitániában. A tervezetet viszont Anglia és az arab államok elleneztek. Az angolok csak akkor fogadták volna el, ha mindhárom terület vezetésére egy angol kormányzó lett volna kinevezve.¹⁵⁶ Ezért Franciaországgal egyetemben a tervezet ellen szavaztak.

A Bevin – Sforza egyezmény sikertelensége volt az a végső pont, amely rákényszerítette az olasz kormányt egy teljesen új Afrika – politika folytatására. Sforza ugyan felvetette az angol külügyminiszternek, hogy próbáljanak egy másik megoldást kidolgozni. Azonban valószínűnek tűnt, hogy a megelőző szavazásnál kedvezőbbet már nem tudnak elérni, ezért elvetették a tervet. Bevin egyre inkább úgy vélte, hogy csak akkor biztosíthat Nagy – Britannia számára megfelelő bázisokat Kirenaika területén, ha Idris emírt támogatja az ország függetlenségének kikiáltásában, és a későbbiekben vele próbál megegyezni a kérdésben. 1949. június 1-jén Kirenaika kikiáltotta függetlenségét, amelyet Nagy – Britannia hivatalosan is elismert. A legtöbb ország azonban nem helyeselte, mivel az ENSZ-nek kellett döntenie a terület sorsáról, és az arab államok inkább Líbia egysége mellett voltak.

De Gasperi és Sforza arra az elhatározásra jutottak, hogy mivel nem látnak több esélyt arra, hogy Szomálián kívül bármelyik területen Olaszország számára ítélje az ENSZ

¹⁵⁵ Sforza, Carlo: i. m. 159 – 160. l.

a felügyeletet; az egyetlen mód, amellyel elnyerheti az ország az arab országok barátságát, az azonnali függetlenség támogatása. Így az ENSZ üléséről hazatérőben, május 31-én De Gasperi és Sforza fogadta Rómában Eritrea, Líbia és Szomália képviselőit, és a miniszterelnök a következő kijelentést tette: *„Az olasz kormány azon meggyőződésében, hogy az ENSZ tagállamainak elképzeléseit követi, és hogy az érdekelt afrikai népek egyre növekvő vágyait valósítja meg, arra az elhatározásra jutott, hogy támogatja volt gyarmatainak teljes függetlenségét; ez a függetlenség véleménye szerint azonnal megvalósítható Eritrea és Líbia esetében, megőrizve a két terület egységét, Szomália esetében pedig egy rövid átmeneti rendszert követően, amelynek időtartamát és módját az ENSZ határozza meg.”*¹⁵⁷

1949-et megelőzően több vezető politikus nyilatkozatában találkozhatunk a függetlenség gondolatával, maga a külügyminiszter is ennek híve volt. Egyedül a közvélemény és a nacionalisták, illetve a baloldal kormányellenes propagandája miatt kényszerültek arra, hogy olyan politikát folytassanak, amelyről maguk sem voltak meggyőződve. Ezért a vezetőktől nem volt idegen ez a hirtelennek látszó váltás, és a közvéleménnyel is sikerült elfogadtatni, azokat az előnyöket hangsúlyozva, amelyeket az arab országok barátsága jelenthetett. Olaszország így abban a szerepben tetszeleghetett, hogy híd legyen Európa és a Mediterráneum országai között, és azt remélve, hogy ennek révén gazdasági előnyöket nyerhet. A közvetítő szerep nem állt távol a hagyományos olasz külpolitikától, hiszen az egységet követően ez a motívum a mai napig gyakran kíséri az olasz kormány külpolitikai tevékenységét. Az oly sokszor említett emigrációs probléma gyakorlatilag nem is ezt a térséget érintette, hiszen a kivándorlások jórészt Amerika és kisebb részben Ausztrália felé irányultak.

A prefasiszta gyarmatokról szóló vita az ENSZ 1949. őszi ülészakán folytatódott tovább. Sforza október 1-jén fejtette ki az olasz kormány álláspontját.

Líbia: Tripolitániát illetően támogatják az azonnali függetlenséget. Az erről szóló határozatot követően hat hónapon belül szavazást kell tartani az Alkotmányozó Gyűlés létrehozására. Líbia fennmaradó részein elismerik az ottani közigazgatást ellátó angol és francia kormány jogát arra, hogy a függetlenség útjára vezessék az érintett területeket, amelyek ezt követően Tripolitániával föderalista szövetségre léphetnének.

¹⁵⁶ ASMAE AP Italia 1946 – 1950 Busta 196. A külügyminisztérium 1949. áprilisi összefoglalója.

Eritrea: támogatják az ország függetlenségét.

Szomália: bizonyosak abban, hogy az Olaszországgal való együttműködés és az azt követő függetlenség a szomáli nép érdekeit szolgálja.

A végleges döntés 1949. november 21-én született meg, e szerint:

Líbia: 1952. január 1-jétől független. Kirenaika, Tripolitánia és Fezzán képviselői nemzetgyűlés keretein belül határoznak az alkotmányról. Egy ENSZ – megbízott és az őt segítő tanács, amelynek tagjai - a három terület egy – egy, a kisebbségek egy, az Egyesült Államok, az Egyesült Királyság, Egyiptom, Franciaország, Olaszország és Pakisztán egy – egy képviselőjéből áll -, segítik az alkotmány és a kormány megalakítását. Az ENSZ – megbízott jelentési kötelezettséggel tartozik az ENSZ főtitkárának. A jelenlegi adminisztrációs hatalom köteles mindent megtenni, hogy átadja a hatalmat a független kormánynak, és addig is oly módon vezesse a területeket, amely elősegíti Líbia egységének és függetlenségének megteremtését. A függetlenség létrejöttét követően az ENSZ felveszi Líbiát tagjai közé.

Szomália: 10 éves olasz adminisztrációs felügyeletet követően nyeri el függetlenségét. Az adminisztrációt ellátó ország a Gyámsági Tanáccsal megkötött szerződésnek megfelelően látja el feladatát. A szerződés védi a lakosok jogait, és biztosítja azon intézményeket, amelyek az önkormányzat kialakításához szükségesek. A végrehajtó hatalmat a felügyeletet ellátó ország által kinevezett kormányzó látja el. Az adminisztráció átvételéről Olaszország és Nagy Britannia egymás között egyeznek meg.¹⁵⁷

Eritrea: esetében nem született végleges határozat. Egy öttagú bizottság (Burma, Guatemala, Norvégia, Pakisztán, Dél – afrikai Unió) folytat vizsgálatokat a lakosság érdekeit, Kelet – Afrika békéjét és biztonságát, valamint Etiópia jogait és követeléseit

¹⁵⁷ Sforza, Carlo i. m. 162. l.

¹⁵⁸ Az angol – olasz egyezmény 1950. április 1-jén kötött meg. 1950. december 2-án az ENSZ Közgyűlése elfogadta az Adminisztrációs Felügyeleti Szerződést. Szomália 1960. július 1-jén kiáltotta ki függetlenségét.

figyelembe véve. Ez alapján egy tanulmányt készítenek 1950. június 15-ig, és az ENSZ Közgyűlése ez alapján fog határozni.¹⁵⁹

A döntést az 58 szavazó ország közül 48-an elfogadták, Etiópia ellenezte, 9 állam pedig tartózkodott (Belorusszia, Csehszlovákia, Franciaország, Jugoszlávia, Lengyelország, Svédország, Szovjetunió, Ukrajna, Új – Zéland).¹⁶⁰

Ezzel a megoldással sikerült végül olyan kompromisszumot találni, amely mindhárom érdekcsoport (1. az angol – szász hatalmak, az arab és ázsiai országok, amelyekhez gyakorta a keleti blokk is csatlakozott; 2. Olaszország és az őt támogató Franciaország; 3. a latin – amerikai országok) számára elfogadható volt, és lezárni a prefasiszta gyarmatok kérdését. Olaszország ezzel a döntéssel megszabadult gyarmattartó múltjától, és új fejezetet kezdetett mediterrán politikájában, a politikai, gazdasági, kulturális és szociális együttműködésre helyezve a hangsúlyt.

Az olasz kormány politikája 1949 után

De Gasperi 1949. május 31-én Eritrea, Líbia, Szomália képviselőinek tett nyilatkozata a függetlenség támogatásáról megalapozta a kormány elkövetkezőkben folytatott politikáját az arab országokkal kapcsolatban. Az olasz kormány minden gyarmati országot biztosított arról, hogy függetlenségüket támogatja. Ezzel a politikával viszont ellentétbe került európai és atlanti szövetségeseivel, Nagy – Britanniával és Franciaországgal, éppen ezért az ehhez hasonló kijelentéseket konkrét tettek nem követték. A mediterrán politika ezen új irányvonalával sikerült kivívniuk az arab országok szimpátiáját, de azok tisztában voltak Olaszország politikai és gazdasági lehetőségeinek korlátaival is. Olaszország elsősorban kereskedelmi, gazdasági előnyöket remélt, és helyet akart találni azoknak, akiknek otthon nem tudtak munkát biztosítani. Különösen ez utóbbi jelentett nehéz feladatot, mivel az olasz munkanélküliek többsége nem rendelkezett képesítéssel és csak konkurenciát jelentett volna ezen országok munkaerőpiacán. Csupán a jóval kisebb létszámú, jól kvalifikált szakembergárdára volt szüksége a gyarmati sorból éppen kilépő országoknak. Ezekben az években Olaszország segítséget legjobban

¹⁵⁹ 1950. december 2-án az ENSZ Közgyűlése arról határozott, hogy Eritrea autonóm egységként föderációba lép Etiópiával az etióp korona alatt, legkésőbb 1952. szeptember 15-ig, addig az angolok látják el az adminisztrációt.

¹⁶⁰ A volt olasz gyarmatokról született ENSZ – határozat szövege megtalálható. In: Relazioni Internazionali 1949. N. 49. 732. l.

ösztöndíjak biztosításával tudott nyújtani limitált lehetőségeinek köszönhetően. Továbbra is törekedett a térség országaival kétoldalú kereskedelmi és barátsági egyezményeket kötni.

Az olasz – arab kapcsolatokat segítő szervezetek

Olaszország, csakúgy, mint az európai politikában, főleg a gazdasági és kulturális együttműködésre törekedett a mediterrán országokkal, függetlenségük támogatása pedig elősegítette ezen kapcsolatok kiépítését, javítását. Több országgal kötött ebben az időben kereskedelmi és barátsági szerződéseket (1948-ban Görögországgal és Egyiptommal¹⁶¹, 1949-ben Libanonnal, 1950-ben Törökországgal). Meg kell jegyezni azonban, hogy Olaszország nem vállalhatta azt, hogy teljesen szembehelyezkedjen az angol és francia gyarmati politikával, hiszen Franciaország sok esetben nyújtott számára diplomáciai támogatást, és egyazon szövetség tagjai voltak. A politikai befolyást továbbra is Anglia és Franciaország gyakorolta, a gazdaságát pedig az Egyesült Államok vette át. Olaszország kapcsolatai ebben az időszakban így a nem túl jelentős gazdasági kapcsolatokra szorítkoztak, valamint az 1950-es években létrejövő számos kulturális szervezet tevékenységére. A gazdaság jelentős fejlődése tette lehetővé az 1950-es évek végétől, hogy hatékonyabb együttműködést folytasson Olaszország a térség országaival. Különösen az ötvenes évek elejétől nagy számban hoztak létre különböző szervezeteket az arab – olasz kapcsolatok ápolására.

1950 decemberében alakult meg Rómában az Unione Nazionale d’Azione Africana e di Collaborazione Italo – Islamica e Mediterranea (UNAF) nevű szervezet – (Afrikai Akció és Olasz – Iszlám és Mediterrán Együttműködés Nemzeti Uniója) Enrico Insabato kezdeményezésére, aki az Olasz – Arab Központ vezetője és az Arab Jövő című hetilap igazgatója volt. Az újságot Rómában adták ki arab nyelven, célja az olasz gazdasági és kulturális behatolás elősegítése volt az iszlám világba. Insabato ezen a területen az egyik legaktívabb személyiségnek számított, kapcsolatban állt a függetlenségi mozgalmak vezetőivel és közel állt egyes olasz politikai körökhöz. A Paolo Emilio Taviani által igazgatott Civitas havilap szerkesztésében gyakran közreműködött. A szervezet célja a

¹⁶¹ Egyiptom kiemelt helyzetét mutatja az Olaszországgal folytatott kereskedelmi együttműködésben az, hogy 1950 folyamán az import összege 20.431 millió líra volt, 1951 folyamán 31.921 millió líra, az export pedig 25.713 millió líra 1950-ben és 25.205 millió líra 1951-ben. Míg az összes többi arab országgal lebonyolított import 1950-ben 16.418 millió líra, 1951-ben 17.976 millió líra volt, az export 1950-ben 599 millió líra és 1951-ben 1.136 millió líra. In: *Politica Internazionale* 1951 ISPI 594. l.

gazdasági, politikai és kulturális kapcsolatok segítése volt. Elősegítették a munkaerő, ipari és mezőgazdasági gépek szállítását az afrikai országokba. Konferenciák, kiadványok és gyűlések révén Olaszország új afrikai missziójának kívántak hangot adni és felhívni a kormánykörök figyelmét arra a lehetőségre, hogy Afrikában teremtsenek munkalehetőséget az afrikai, dalmáciai és velencei – giuliai menekültek számára. Ezeket a célokat az együttműködés segítésére létrehozott központokkal akarták elérni, amelyek jelen lettek volna mind Olaszországban, mind az arab országokban és a mediterráneumi együttműködésben érdekelt országokban.¹⁶²

1951 júniusában Palermóban tartották meg az első Nemzetközi Mediterrán Tanulmányok Konferenciát Gianfranco Alliata di Montereale herceg kezdeményezésére, aki a Mediterrán Akadémia elnöke volt és egyben a szicíliai főváros képviselője az olasz parlamentben a monarchista párt színeiben. A konferencián négy szekció működött: a jogi; a történelem – irodalom – művészetek; gazdaság – szállítás – turizmus; valamint a politikai és társadalomtudományok. A konferencia résztvevői fontosnak tartották Szicília szerepét az olasz – arab párbeszéd felvételében, amely különleges földrajzi helyzetének köszönhető. A Mediterrán Akadémiát az a szükség hívta életre, hogy az ország élére álljon az európai és afrikai népek közötti kapcsolatok régi modelljeinek megújítására, és aktívabb szerepre ösztönözze a kormányt mediterrán politikájában.¹⁶³

1952-ben, szintén Rómában megalapították az Associazione per il progresso e l'indipendenza dei popoli dei territori coloniali (Társaság a gyarmati népek fejlődéséért és függetlenségéért) nevű szervezetet. Céljuk az ENSZ által meghatározott nemzetközi jog és az emberi jogok betartatása volt ezeken a területeken. Kormányzati szinten viszont a társaság nem talált támogatásra, hiszen az ENSZ által megfogalmazott önmeghatározási jogot a politikusok gyakran nem szó szerint értelmezték, hanem adaptálták az egyes területeknek megfelelően.¹⁶⁴

1952 áprilisában alakult meg a Centro per le relazioni culturali italo – arabe (Olasz – arab kulturális kapcsolatok központja), mely arab nyelvű folyóiratot is kiadott Levante címen. Raffaele Ciasca kereszténydemokrata szenátor, történész így beszélt a központ céljairól: „*A központ célja, jobban megismertetni Olaszországot az arab népekkel, [...] újra át kell gondolni az együttműködés szellemében a nyugati világ és az arab világ kapcsolatait. [...] Nemcsak hogy befejeződött a gyarmatosítás időszaka, hanem a gyámsági*

¹⁶² A szervezet működéséről Vö.: Bruna Bagnato: *Vincoli europei ...* i. m. 59 - 60. l.

¹⁶³ Bruna Bagnato: *Vincoli europei ...* i. m. 61. l.

¹⁶⁴ Vö.: Bruna Bagnato: *Vincoli europei ...* i. m. 61. l.

felügyeletnek sincs jogosultsága. [...] Talán az egyetlen lehetőség az együttműködésre, ha együtt részt veszünk a politikai, gazdasági és kulturális életben."¹⁶⁵ A központ igazgatója 1953-tól Enrico Insabato volt.

1952 végén, Palermóban alakult meg a Centro per la cooperazione mediterranea (Mediterrán Együttműködés Központ), mely 1956-tól saját folyóirattal is rendelkezett, Collaborazione mediterranea címen. A központ a külügyminisztérium, elsősorban Taviani külügyminiszter – helyettes kezdeményezésére született, munkájában a minisztérium alkalmazottai és Rómába akkreditált diplomaták is részt vettek. Palermo, Bari és Nápoly különböző vásároknak adtak helyet, amelyek a Földközi – tenger partján élő népek gazdasági és kulturális kapcsolatainak szélesítését szolgálták, és az állami intézmények is jelentősen hozzájárultak ezek működéséhez.¹⁶⁶

Nehéz lenne most minden szervezetet és folyóiratot felsorolni, melyek jól illusztrálják az olasz kormány mediterrán politikájának megváltozását. Továbbra sem kívántak lemondani a sokat emlegetett hídszerepről, melyhez úgy gondolom, megtalálták a kornak megfelelő eszközt. Olaszország ezen új mediterrán politikája jól beilleszthetővé vált a hagyományos kontinentális politikába, s talán első alkalommal valósult meg, hogy érdekeik egymást erősítették. Ez a politika az Egyesült Államok részéről is támogatásra talált, melyet jól mutat Amerika állásfoglalása az 1956-os szuezi válság idején. Az USA egyértelműen elítélte francia és angol szövetségeseinek katonai vállalkozását, amivel Olaszország is egyetértett.¹⁶⁷ Az új mediterrán politika sikerét mutatja, hogy az 1950-es évekre gyakorivá váltak az arab és olasz politikai vezetők közötti találkozások, s különböző politikai és gazdasági egyezményeket írtak alá. A gazdasági kapcsolatok növelése érdekében Bariban rendeztek vásárokat, ahová elsősorban az arab országokból hívtak meg kiállítókat. Anglia rivalizálása még ilyen kis horderejű kérdésekben is megmutatkozott. Feltételül szabta például a líbiai kiállítóknak, hogy a bari-i vásárra csak úgy vihetik ki áruikat, ha ellenértékét befizetik az angol Barclay's Banknak, amely körülbelül 5000 fontot jelentett.¹⁶⁸ A bari-i vásár égisze alatt létrehoztak még egy Levantei Kereskedelmi Társaságot, amelynek az volt a feladata, hogy elősegítse az olasz gazdaság expanzióját a keleti arab országokban. Olaszország a híd szerepét azonban főleg csak gazdasági területen

¹⁶⁵ Bruna Bagnato: Alcune Considerazioni sull'anticolonialismo italiano. In: Ennio di Nolfo (szerk.): La politica di potenza in Europa negli anni 1950 – 60, Milano, Marzorati, 1992. 311. l.

¹⁶⁶ Vö.: Bruna Bagnato: Vincoli europei ... i. m. 63. l.

¹⁶⁷ Vö.: Broge, Alessandro: L'Italia e l'egemonia americana nel Mediterraneo, La Nuova Italia, Firenze, 1996. 209. – 236. l.

¹⁶⁸ ASMAE AP Italia 1946-1950 Busta 104. Telespresso N. 194312.

gyakorolhatta azon elképzelései, hogy közvetítő szerepet játsszon politikai kérdésekben, nem jártak sikerrel. Az 1951-es angol – egyiptomi válság kapcsán De Gasperi a szenátus előtt tartott beszédében javasolta, hogy Olaszország működjön közre a két fél között, de az angolszász reakció hatására visszakozott:

„Olaszországot hosszú idők óta jelentős kapcsolat fűzi Egyiptomhoz és a közel – keleti országokhoz, amely a háború után barátsággá alakult: Olaszország tehát szimpátiával és mély egyetértéssel tekint Egyiptomra, amely az iszlám világban hasonló funkciót tölt be, mint országunk a keresztény világban. Ebben a pillanatban nem Olaszország feladata egy olyan kényes kérdéstről véleményt mondani, amely az egyiptomi nép érzéseit érinti, hiszen Olaszország nincs azon hatalmak között, amelyek a már ismert lépéseket megtették Egyiptom felé. Olaszországnak többször volt alkalma nemzetközi fórumokon, legutóbb Ottawában hangsúlyozni, hogy nem lehet alulértékelni a Kelet fiatal népeinek mozgalmait és forradalmait, és annak szükségét, hogy egyenjogú félként és bizalommal együttműködve kell részt venniük a közös kulturális örökség védelmében. Olaszország közelről figyeli a válság fejlődését, hogy óvja saját érdekeit és meglepedéssel tölti el, ha olyan alkalom mutatkozik, amely segíthet megoldani a nehézségeket és összhangot teremt az érintett népek jogos szándékai és a közös mediterrán civilizáció védelmének szüksége között.”¹⁶⁹

Később, 1951-ben is ez történt, amikor Habib Burgiba, a tunéziai Új Desztúr Párt vezetője kérte Olaszországot közvetítésre Franciaország felé. Olaszország ezt azonban visszautasította, mivel Franciaország fontos politikai partnere volt. Ezért politikai vonalon a hídszerep csak a jövőben megvalósítandó cél maradt. Éppen ezért az arab országok, mint ahogy a kairói francia nagykövetség, Couve de Murville is megfogalmazta, hogy például az egyiptomiak szimpátiával tekintenek az olaszokra, de nem tisztelettel, mivel nem kell tőlük tartaniuk.¹⁷⁰ Megnehezítette Olaszország helyzetét az a tény is, hogy elsősorban Trieszt kérdésének megoldására törekedett, amelyet a nagyhatalmak jelentős mértékben befolyásolhattak, és ekkor még nem volt az ENSZ tagja.

A hagyományos gyarmati politikával való szakítás egyik legnyilvánvalóbb jegye volt az Olasz Afrika Minisztérium megszüntetése, amelyet az 1953. április 29-i 430. számú törvény törölt el.

¹⁶⁹ *Politica Internazionale* 1950 ISPI Milano, 589. l.

¹⁷⁰ Brogi, Alessandro: *L'Italia e l'egemonia americana nel Mediterraneo*, La Nuova Italia, Firenze, 1996. 63. l.

Az Eurafrika - koncepció

Az Eurafrika - koncepció egyidős az I. világháború után született európai szövetségek létrehozásáról szóló tervezetekkel. Például a francia külügyminiszter, Briand, már 1930-ban az európai szövetségi rendszerről született memorandumában felvetette az Európai Unió és az Unión kívül eső országok közötti kapcsolatok szabályozásának szükségét.¹⁷¹ Az olyan régi gyarmattartó hatalmak, mint Anglia, Belgium, Franciaország, Portugália vagy Spanyolország természetes módon afrikai gyarmataikat valamilyen módon részévé akarták tenni a fejlődő európai politikának és gazdaságnak. Európának szüksége volt ezekre a területekre, nemcsak mint nyersanyagforrás és felvevőpiac, hanem mint stratégiai háttér is. A II. világháborút követően kialakult hidegháborús helyzetben Eurafrika területe még inkább felértékelődött. A francia Eurafrika - koncepcióval ellentétben, amely a Francia Unió kötelékeinek megerősítését takarta, az olasz kereszténydemokrata körökben kezdték úgy értelmezni a fogalmat, mint a két kontinens kölcsönös függését politikai és gazdasági téren, amely a Mediterráneumot egy harmadik erővé emeli a nemzetközi porondon. Ebben reméltek hídszerepet Olaszország számára. Voltak, akik független harmadik erőt képzeltek el, de kormánykörökben általános volt az a vélemény, hogy ennek a folyamatnak egybe kell esnie az USA közeledésével az arab országok felé. Ez lett volna az egyetlen módja, hogy Olaszország egyben azt a célját is elérje, hogy közvetítő politikája révén az Atlanti Szövetségen belül is növelje presztízsét. Az USA viszont inkább tekintette Olaszországot az európai civilizáció bölcsőjének, és az európai integrációban kívánt vezető szerepet adni neki. Olaszországban 1948-tól havonta jelent meg „Eurafrika” címen egy tudományos folyóirat, amelyet Francesco Cavallaro igazgatott, a Líbiai Menekültek Nemzeti Társaságának elnöke. 1953. október 10-én rendezték meg az első olasz eurafrikai napot Nápolyban. A konferenciát Luigi Tochetti nyitotta meg, aki a Mostra d’oltremare vásár elnöke volt. Arra viszont a politikusok figyelme már kevésbé terjedt ki, hogy a gyakorlatban miként lehetne megvalósítani az eurafrikai együttműködést. Az olasz parlamenti képviselők és afrikanisták bizottsága egy manifesztumban részletesebben is foglalkozott ezzel. Egyrészt gazdasági téren kellene a kooperációt létrehozni az európai és afrikai termelő- és munkaerő fokozatos integrációjával; másrészt politikai téren, az állami intézmények közötti együttműködés révén; harmadrészt szellemi téren, amiben a

¹⁷¹ J. Nagy László és Kövér Lajos (szerk.): Az európai egységesszme dokumentumai a XVI. századtól 1945-ig, Gradus ad Parnassum, Szeged, 2000. 138 – 149. l.

legfontosabb a fiatal generációk közötti egyetértés előmozdítása lenne.¹⁷² A konferencia alkalmával a résztvevők elfogadtak egy indítványt, amelynek a fő pontjai a következők voltak:

1. Az olasz kormánynak támogatnia kell az afrikai kérdés közös európai megoldását az érintett nemzetközi szervezeteknél, kiemelve minden állam és különösen Olaszország jogát arra, hogy egyenjogú félként vehessen részt Afrika megerősítésében.
2. Az afrikai népeket be kell vonni ebbe a munkába.
3. Dolgozni kell egy egységes európai politika kidolgozásán az afrikai és a fejletlen népek irányában.
4. Sürgetni kell az Olasz Afrika Intézet lehetőségeinek fejlesztését.
5. Az olasz kormány hatékonyan működjön közre az olasz munkaerő afrikai alkalmazásában, minden más államokkal egyenlő feltételek mellett, minden tevékenységi területen, a legjobban képzettektől az üzemvezetőkig, a technikusoktól a szakmunkásokig, a szakképzéssel rendelkezőkig és a kézművesekig.¹⁷³

Az Eurafrika - koncepció Bevin politikájában a második világháborút követően jelent meg. Célja volt, hogy segítségével fenntartsa Nagy – Britannia nagyhatalmi szerepét. Lényege az volt, hogy az Egyesült Államok és a Szovjetunió mellett Európa Afrikával együttműködve harmadik erőt képezzen, amelyben Anglia dominanciája érvényesülne. Bevin úgy vélte, hogy a birodalom szigeten kívül eső részeinek, illetve a gyarmatok nyersanyagainak és gazdasági forrásainak felhasználásával e cél megvalósítható. Ennek a koncepciónak a fényében Fekete Afrika a Közel – Keletnél is fontosabb helyet foglalt el, mely utóbbi térségben Angliának egyre komolyabb problémákkal kellett szembenéznie. Ezért mint stratégiai bázis Észak – Afrika került előtérbe. Olaszországot ez nagyban érintette, mivel elsősorban Líbiáról, az ő prefasiszta gyarmatáról volt szó. Fekete - Afrika pedig kimeríthetetlen nyersanyagforrásaival hozzájárulhatott az Egyesült Államoktól való gazdasági függés ellensúlyozásához. Ebből a szempontból Belgium együttműködése is rendkívül értékes lehetett, mivel az angol atompolitika kivitelezéséhez szükség volt a Belga Kongóban található uránkészletekre, amely a világ összes uránjának 70%-át tette ki.¹⁷⁴ Anglia Olaszországot oly módon kívánta kompenzálni, hogy a munkaerőtöbblet

¹⁷² Bagnato, Bruna: i. m. 79. l.

¹⁷³ Bagnato, Bruna: i. m. 316. l.

¹⁷⁴ Vö.: John Kent: Bevin's Imperialism and the Idea of Euro – Africa, 1945 – 49 In: British Foreign Policy, 1945 – 56, Michael Dockrill és John W. Young (szerk.), Macmillan Press, London, 1989. 55. l.

lekötéséhez Kelet – Afrikában megfelelő térséghez segítette volna. Ahhoz, hogy Eurafrika harmadik erőként jelenjen meg, szüksége volt a többi nyugat – európai ország együttműködésére, elsősorban Franciaországra. Anglia később a többi mediterrán országot is be akarta vonni, és az európai országokkal vámuniót kívánt megvalósítani. Ebben látta az egyedüli esélyt arra, hogy Nagy – Britannia ne váljon az USA gyarmati függvényévé. Úgy vélte, hogyha az európai összefogás az Afrikával való együttműködés céljának érdekében történik, a Szovjetunió részéről sem merülhet fel az a vád, hogy ellene irányuló lenne a szövetség. Bevin politikája azonban nem járt sikerrel, mert az afrikai területek nem váltották be a gazdasági problémák megoldásához fűzött reményt, és az angol célokat inkább tekintették a hatalmi politika részének, mint az ő érdekükben történő együttműködésnek.¹⁷⁵ Franciaország pedig nem nézte jó szemmel az európai dominanciára való brit törekvést. Erre válaszként Európa föderális úton való egyesülését támogatták, amelyben viszont Franciaországé lehetett a vezető szerep. Enrico Insabato a „Civitas” c. lapnak 1952-ben írt „Az arab világ és Eurafrika” c. cikkében pontosan arra a különbségre világít rá, amely a még Afrikában valamilyen gyarmatosító formában jelen lévő országok és azok Eurafrika - koncepciója között van, akiket már nem köt semmilyen hasonló kapcsolat a kontinenshez: *„Európa Afrikához való viszonyának tekintetében két részre szakadt: nemzetek, melyek Afrikában maradtak, és nemzetek, melyeket kizártak onnan a közelmúlt ellentéteinek erőszaka nyomán”*¹⁷⁶. E kétféle Európa Eurafrika - koncepciói csak a megvalósítás gondolati szintjén és az európai gazdaság egységes újjáépítésének területén egyeznek meg; de pontosan Afrikára vonatkozóan különböznek, ahol néhány európai nemzet nemcsak jelentős gazdasági előnyöket élvez, hanem politikai és stratégiai privilégiumokat is. Insabato véleménye szerint ez utóbbiaknak az Eurafrika - tervei csak retorikai eszközként szolgálnak, hogy megerősítsék a gyarmati jellegű kapcsolataikat, amelyek nemcsak antiarabok, hanem antiamerikaiak és antimediterránok is. Mivel ez a két kontinens között elháríthatatlan, mély szakadékot építene, ezt sem Olaszország, sem az európai és mediterrán népek, és különösen az USA nem engedhetné meg. Ebből a szempontból nagy jelentősége van a Truman elnök által meghirdetett, a világ fejletlen népeinek megsegítését szolgáló globális politikának, amelyet törvény formájában az amerikai kongresszus 1950 júniusában fogadott el.¹⁷⁷

¹⁷⁵ John Kent: Bevin's Imperialism and the Idea of Euro – Africa, 1945 – 49 i. m. 47 – 75. l.

¹⁷⁶ Bagnato, Bruna: i. m. 72. l.

¹⁷⁷ Bagnato, Bruna: i. m. 72 – 74. l.

A Mediterrán Paktum Tervezete és Olaszország

A Mediterrán Paktum megalakításának gondolata: a görög – olasz – török tengelyre építő angol modell

A Mediterrán Paktum megalakításának gondolata a második világháborút követő években azért merült fel, hogy a Nyugat megoldást találjon a mediterrán országok védelmének biztosítására. A Mediterrán Paktum védelmi szervezet lett volna, ezért nem beszélhetünk anélkül róla, hogy más, abban az időben születő katonai szervezetekről említést ne tegyünk. Figyelembe kell vennünk azt a tényt is, hogy a legtöbb Európán kívüli mediterrán ország gyarmati függésben élt a nyugat – európai országoktól, és sokan közülük akkor indultak el a függetlenség útján. Fogékonyak voltak minden új politikai irányzatra, és az Egyesült Államok valamint szövetségesei meg akarták akadályozni, hogy a kommunista eszmék elterjedjenek a mediterrán térségben. A nyugat – európai országok többé nem tudtak olyan erős gyarmati ellenőrzést gyakorolni fölöttük, mint korábban, és nagyon fontos volt számukra, hogy a saját érdekszférájukban tartsák őket. Nemcsak stratégiai elhelyezkedésük szempontjából tulajdonítottak jelentőséget nekik, hanem azért is, mert a mediterrán országok igen gazdagok nyersanyagokban. Elegendő, ha a kőolajra és földgázra gondolunk. George V. Allen amerikai külügyi tanácsadó, volt iráni követ, a következőképpen fogalmazott a Közel – Kelet jelentőségéről, az 1948 decemberi Iránban és Libanonban tett látogatását követően:

- ”1) *A Közel – Kelet a világ földrajzilag egyik legfontosabb térsége, és fontos szerepet fog betölteni a világ eseményeiben;*
- 2) *Az amerikai kormány részéről nem lehet „közel – keleti Marshall – tervről” beszélni. Ugyanakkor fontos amerikai magánvállalatok vizsgálják a térségben megvalósítható fejlesztési lehetőségeket, amelyek még nagyobb költségeket is takarhatnak, mint a Marshall – terv juttatásai az amerikai kormánytól az európai országoknak;*
- 3) *A kőolajipari fejlesztések virágzóvá fogják tenni a közel – keleti térséget, és ezzel még kapzsibb vágyaknak válik tárgyává. Még akkor is, ha a befektetések nem eredményeznek gazdasági fejlődést, a térség fontos szereplője lesz a világ eseményeinek, attól függetlenül, hogy országainak azzal a kérdéssel kell majd*

szembenézniük, hogy aktív, vagy passzív részt vállaljanak benne;

- 4) *Külföldi szakemberek alkalmazása azzal a veszéllyel fenyeget a Közel – Kelet országaiban, hogy azok befolyással lehetnek a belügyekre, de ez nem eredményezheti alkalmazásuk elutasítását azokon a területeken, ahol hasznosan tevékenykedhetnek.*”¹⁷⁸

A térségben található kőolaj fontos szerepét bizonyítja Forrestal amerikai védelmi miniszter a képviselőház katonai albizottsága előtt 1948 januárjában tett kijelentése, amely szerint ha háború esetén az Egyesült Államok nem juthatna hozzá a közel – keleti olajhoz, napi két millió hordóval, azaz közel 250.000 tonnával kevesebb állna az ország rendelkezésére a szükségesnél. Megállapítását a palesztinai bizonytalan helyzet bekövetkeztével tette, amely véleménye szerint veszélyeztette a kőolajvezetékek biztonságát. Az olajvállalatok csupán a kormány nyomására nem nyilatkoztak arról, hogy ellenzik Palesztina felosztását. Helyzetüket nehezítette, hogy egyre több ország vállalata jelent meg vetélytársként a térségben.¹⁷⁹ Az 1930-as években a Közel – Kelet több országában folytattak próbafúrásokat angol és amerikai vállalatok, és sok esetben siker koronázta a kutatást. Többnyire már megelőzően olyan koncessziós szerződéseket kötöttek a helyi uralkodókkal, amelyek jelentéktelen összegért minden jogot a fúrást végző cégeknek biztosítottak. Ezek az országok korábban rendkívül szegények voltak, mivel a mezőgazdasági termelésre területeik nem voltak alkalmasak, fejlett iparról pedig egyáltalán nem beszélhetünk. Így volt ez például Szaúd – Arábia esetében is. Ezért hiába tett ígéretet Ibn – Szaud, szaúdi uralkodónak Roosevelt elnök, hogy nem fog ellenséges lépéseket tenni az arab országok irányában és megkérdezésük nélkül nem hoznak döntést a Palesztinában kialakítandó zsidó államról, utódja, Truman már nem vette figyelembe ezt. Az 1945-ös Roosevelt - Ibn Szaud találkozó egyértelmű jele volt annak, hogy az Egyesült Államok törekedett kétoldalú kapcsolatok kialakítására a Közel - Keleten, hogy biztosítsa befolyását a térségben és ezzel elősegítse az amerikai kőolajvállalatok behatolását.¹⁸⁰

A második világháború után a mediterrán országok fölött gyakorolt ellenőrzés, védelmük biztosítása egyre nehezebben tűnt megoldhatónak. A térség mind gazdaságilag, mind stratégiailag fontos szerepet töltött be. A probléma megoldására többször is felmerült egy regionális védelmi szervezet létrehozása.

¹⁷⁸ ASMAE AP Italia 1946 – 1950 Busta 4. Telespresso N. 01038.

¹⁷⁹ ASMAE AP Italia 1946 – 1950 Busta 2. Telespresso N. 796/277.

¹⁸⁰ Vö.: Ónody György: A közel - keleti olaj a világpolitikában, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1978. 35 -

Lehetetlen pontos dátumot meghatározni, hogy mikor kerül konkrétan említésre első alkalommal politikai megbeszélések során a Mediterrán Paktum megalakítása. Egy az 1947. július – decemberi időszakra vonatkozó, a közel – keleti helyzetről szóló összefoglaló jelentés szerint, amelyet az olasz külügyminisztérium készített: a Mediterrán Paktum gondolatának eredete az Arab Liga egységesítési törekvéseiben rejlik, amelyről a Liga főtitkára 1946 októberében beszélt először. Még ez év decemberében a török külügyminiszter átvette a gondolatot, mely szerint egy olyan regionális egyesülést kellene megvalósítani, amely közvetítő szerepet tölthetne be a Nyugat és Kelet különböző érdek- és ideológiai ellentétei között.¹⁸¹ Az olasz politikusok között voltak akik úgy vélték, hogy Törökország Nagy – Britannia sugalmazására kívánt a Mediterráneum egyesítési törekvéseinek élére állni, mivel azt remélte, hogy ezzel kiveszik a kezdeményezést az Arab Liga kezéből, meggyengítve annak politikai erejét, és Törökországon keresztül Anglia jobban tudta volna saját befolyása alatt tartani a hasonló törekvéseket.¹⁸² Tudunk róla, hogy Tsaldaris, az akkori görög külügyminiszter 1947 nyarán, az Amerikai Egyesült Államokban tett útja során Marshall amerikai külügyminiszterrel folytatott tárgyalásain megemlítette egy Mediterrán Paktum megalakításának lehetőségét.¹⁸³ Marshall jónak tartotta az ötletet. 1948 februárjában, amikor Görögország washingtoni nagykövete arról érdeklődött, hogy az Egyesült Államok kialakított-e álláspontot a Mediterrán Paktummal kapcsolatban, azt hangsúlyozta, hogy Görögországnak továbbra is szándékában áll egy görög, olasz, török tengely létrehozása, amelyhez arab államok is csatlakozhatnának; ismételten csak abban kapott megerősítést, hogy az USA pozitívan viszonyul a kezdeményezéshez, de aktív szerepet nem kíván vállalni megvalósításában. Inkább támogatná a szóban forgó országok közötti gazdasági kapcsolatok fejlesztését, és folytatni akarja Görögország és Törökország közvetlen segítségét. A Mediterrán Paktumot bizonyos szempontokból úgy is lehet tekinteni, mint egyfajta próbálkozást Görögország és Törökország részéről az amerikai garanciák növelésére biztonságpolitikai kérdésekben. A görög és török külügyminiszterek arról tárgyaltak 1948 tavaszán, hogy közös szándéknyilatkozatot adnának ki a közel – keleti népek együttműködésének segítéséről, amelyhez szükségesnek vélték Nagy – Britannia és az Egyesült Államok támogatását. Az amerikai külügyminisztérium viszont úgy

87. l.

¹⁸¹ ASMAE AP Italia 1946 - 1950 Busta 2. Számozás nélkül, a külügyminisztérium beszámolója a közel-keleti arab országok politikai helyzetéről 1947. július - december közötti időszakban.

¹⁸² Amikor az olasz politikusok elutasították, hogy részt vegyenek a Paktumban, részben azzal is indokolták, hogy az csupán Nagy – Britannia hatalmi érdekeit szolgálta volna.

¹⁸³ 1947. július 31-i memorandum (868.002/7-3147) számol be a felvetésről, amely azonban nem jelent meg nyomtatásban a FRUS kötetekben. In: FRUS 1948 IV.kötet, 890.00/2-448.

nyilatkozott, hogy a palesztin kérdés megoldódásáig nem áll módjában hatékony együttműködést kidolgozni az arab országokkal, ezért nem tud diplomáciai támogatást adni a tervhez. Egyedül a török – görög – olasz együttműködést tekintették érdemesnek arra, hogy gyakorlati megvalósítását támogassák. Az Amerikai Egyesült Államok a második világháború utáni időszakban egyre növekvő jelentőséget tulajdonított a Mediterráneumnak. Truman, az Egyesült Államok elnöke 1947 márciusában kiterjesztette a „feltartóztatás politikáját” a Mediterráneumra is, de meg volt győződve arról, hogy a védelem központjának Európában kell lennie. Közvetlenül a második világháború után az Egyesült Államok úgy ítélte meg, hogy Angliának kellene betöltenie a vezető szerepet a Mediterráneumban, de az 1950-es évek közepére már világosan látszott, hogy az Egyesült Államok vette át az irányítást.

*„A Kelet – Mediterráneum és a Közel – Kelet védelme alapvető fontosságú az Egyesült Államok biztonsága szempontjából. [...] A teljes Kelet – Mediterráneum és a Közel – Kelet biztonságát fenyegetné, ha a Szovjetunió erőfeszítései sikerrel járnának a következő országok bármelyikében az ellenőrzés átvételére: Olaszország, Görögország, Törökország vagy Irán. Az előbbiekből következően az Egyesült Államoknak a Kelet – Mediterráneum és a Közel – Kelet biztonságát támogató politikát kell folytatnia, az Egyesült Nemzetek Chartájának elveivel és szellemével összeegyeztetve. [...] Természetes lesz az Egyesült Államok számára ezen politika folytatása, kivéve, ha Angliának sikerül megtartania a Közel – Keleten és a Kelet – Mediterráneumban erős politikai és gazdasági stratégiai pozícióját, és maga is az USA-hoz hasonló politikát kíván folytatni a térségben.”*¹⁸⁴

Az az ország, amely ellenőrzést gyakorol Olaszország, Görögország és Törökország fölött, az egész Mediterráneum fölötti hatalmat gyakorolja - vélekedtek az amerikai politikusok -, és uralja a gazdag kőolajkészletekhez vezető stratégiai útvonalakat. A fent említett három országból az egész térség ellenőrzés alatt tartható a Földközi – tenger partján elfoglalt földrajzi helyzetüknek köszönhetően. Mindamellet ezek voltak az egyedüli olyan országok, ahol a nyugati demokráciákhoz hasonló politikai rend volt kialakulóban. Tsaldaris véleménye szerint a Mediterrán Paktum tengelyét Olaszországnak, Görögországnak és Törökországnak kellett volna alkotnia, amelyekhez csatlakozhatott volna Egyiptom, Szíria és Libanon. Bevin angol külügyminiszter szerint más közel - keleti országok is csatlakozhattak volna a paktumhoz, és talán a jövőben Spanyolország is tagja lehetett volna. Tsaldaris a következőképpen foglalta össze egy 1949. február 22-én adott

¹⁸⁴ FRUS 1948 III. kötet, 378-NSC Files, lot 63 D 351, NSC 1 Series, Report by the National Security

interjújában Bevinnel folytatott londoni tárgyalásait a Mediterrán Paktumról:

*„Javasoltam Bevin angol külügyminiszternek, hogy amint a NATO megalakul, létre kellene hozni egy Mediterrán Paktumot is. Két fokozatban kellene a megvalósítást elvégezni: az első lépésben a mediterrán országokat kellene egyesíteni: Törökországot, Görögországot, Olaszországot, Franciaországot, Nagy – Britanniát, és remélhetőleg később Spanyolországot. A második lépésben egy Közel – Kelet Paktumot kellene alakítani: Görögország, Törökország, Perzsia, Irak, Szíria, Libanon, Egyiptom, Szaúd-Arábia, Jordánia és talán Pakisztán részvételével.”*¹⁸⁵

1949 februárjában a török külügyminiszter is Londonban járt, és az olasz diplomaták valószínűnek tartották, hogy a Mediterrán Paktumról is szó eshetett. A török külügyminiszter tisztában volt azzal, hogy az USA a NATO megalakítására helyezte a prioritást és ezért nem volt várható, hogy regionális paktumokat ténylegesen támogasson. Valóban a törökországi amerikai nagykövetségnek ebben az értelemben adott instrukciókat a kormány 1948 decemberében: *„Ha a külügyminiszter javasolná egy Mediterrán Paktum létrehozását Törökország NATO tagságának alternatívájaként, sem támogatni, sem ellenezni nem kell az elképzelést. Amíg a NATO szervezetének kidolgozásával vagyunk elfoglalva, nem tehetjük meg, hogy más regionális szervezettel foglalkozzunk.”*¹⁸⁶ Az Egyesült Államok abban bíztak, hogy Anglia kiterjesztené a már meglévő török – angol védelmi egyezményt más arab országokra is, mert ebben kizárólagosan az övé lehetett volna a vezető szerep. Az ankarai olasz követségen tehát az a vélemény alakult ki, hogy Bevin tehetett biztató ígéretek.¹⁸⁷ A Mediterrán Paktum létrehozásához azonban szükség lett volna az Egyesült Államok nagyobb támogatására, hogy hatékony szervezetként működhessen, mivel az európai országok sem gazdaságilag, sem katonailag nem voltak olyan helyzetben, hogy ezt biztosítsák. Az egyik legjelentősebb angol napilap, a „Times” kommentárjában hosszan foglalkozott a Mediterrán Paktum kérdésével a török és a görög külügyminiszterek londoni látogatása kapcsán. A lap megállapította, hogy a Mediterráneum továbbra is szerves része a nyugati világ hatalmi központjának annak ellenére, hogy a centrum az Atlantikumra tevődött át. Az USA és Nagy – Britannia többször kinyilvánították, hogy készek az ott található országokat megvédeni. Törökországot Nagy – Britanniához szerződés kötötte, Görögországban angol csapatok állomásoztak és az USA a Truman – doktrína kijelentéseinek megfelelően mindkét országot segélyekkel támogatta. Ez

Council, Washington, February 10, 1948.

¹⁸⁵ Oriente Moderno, Anno XXIV. N. 1-3.

¹⁸⁶ FRUS, 1948, IV. kötet, 214. l. Telegram 867.00/11-2648.

különösen amiatt volt indokolt, írta a lap, mert ez a két ország volt leginkább kitéve a kommunista veszélynek. Természetes módon a NATO megalakításáról folyó tárgyalások kapcsán ezek az országok Olaszországgal együtt igyekeztek maguk számára biztonsági garanciákat szerezni. A Mediterráneum jövőbeni struktúrája még nem alakult ki. Felmerültek olyan kérdések, hogy Olaszország bekerül-e a NATO-ba, annak ellenére, hogy nem tartozik az atlanti térséghez; lesz-e Mediterrán Paktum Olaszország, Törökország, Görögország és esetleg Izrael részvételével, amelyhez az USA és Nagy – Britannia nyújtana garanciát; vagy alakítanak egy Közel – Keleti Paktumot, amely Pakisztántól Törökorszáig terjedne, amint Bevin is javasolta. Ezekre a kérdésekre nem volt még válasz. A cikk szerint a nyugati hatalmak kötelessége a megalakulóban lévő Atlanti Paktumot – amely a nyugati világ számára a legnagyobb biztonságot jelenti majd –, kiterjeszteni. Az akkori helyzet azonban nem engedte még meg, hogy megfelelő módon kidolgozzák ezt a biztonsági rendszert. Ennek fő okai: az izraeli – arab ellentétek, a görög polgárháború, Olaszország meggyengült helyzete a békeszerződés és a gyarmatkérdés miatt, a spanyolországi diktatúra, Tito elszakadása a Szovjetuniótól voltak. Az érintett országok egyesülése nem erőt képviselt volna, hanem gyengeséget és nagyban függött volna az Egyesült Államoktól, ezért ebben a formában a Truman által kijelölt garanciák jelenthettek megoldást. A legsürgetőbb problémának a görög polgárháború megoldását tartották, még akkor is, ha a nyugati hatalmak aktívabban vesznek részt a konfliktus megoldásában, hosszú évekbe fog telni, amíg Görögország igazi mediterrán hatalomként tud majd funkcionálni – olvashattuk a cikkben.¹⁸⁸

Mivel az egész „új világrend” az 1940-es évek végén volt kialakulóban, az erre reagáló politikák ekkor kristályosodtak ki, a védelmi szervezetek ekkor kezdtek körvonalazódni, nem véletlen, hogy a Mediterráneum biztonságával kapcsolatban sem láthatunk kialakult politikát, illetve az ennek végrehajtását biztosító szervezetet. Mivel prioritást élvezett Európa és az Atlantikum védelme, az erre kigondolt szervezet, a NATO létrehozásával egy időben az Egyesült Államok nem engedhette meg a közvéleménnyel szemben sem, hogy újabb kötelezettségeket vállaljon egy távoli földrajzi térségben. Elegendőnek tartotta, hogy Olaszország bekerült a NATO-ba, Görögországot és Törökországot pedig gazdasági eszközökkel támogatta. Tarchiani, Olaszország washingtoni nagykövete a következőekben foglalta össze az Egyesült Államok álláspontját 1949. február 25-i levelében a Mediterrán Paktummal kapcsolatban:

¹⁸⁷ ASMAE AP Italia 1946 – 1950 Busta 4. Telespresso N. 018.

„Igen nagy érdeklődéssel követték itt Sadak és Tsaldaris londoni megbeszéléseit egy hasonló mediterrán szövetség létrehozásáról, mint amely a kialakítás fázisában van az Atlantikum térségében, az amerikai kötelezettségeknek és érdekeknek nyomán a Mediterráneum biztonságára vonatkozóan.

Nagyon is világos, hogy az Egyesült Államok abban az időpontban, amikor védelmi szövetséget készül kötni az atlanti közösség országaival, nem engedheti meg magának, hogy a Mediterráneum helyzetével foglalkozzon, ahol már így is sok kötelezettséget vállal, és ahol komplikációk esetén fontos amerikai politikai és stratégiai érdekek forognának kockán.

Az a benyomásunk (amelyet mindeddig, csupán a Külügyminisztériumban elhangzott általános beszélgetésekből vontunk le), hogy jelenleg nem gondolnak arra, hogy tovább lépjenek a már ismert garanciákon, amelyeket azoknak az országoknak nyújtanak, amelyek az Atlanti Egyezmény létrehozásakor a szövetségen kívül maradnak (Görögország, Törökország, Irán). Ezáltal egy későbbi időpontra halasztódott egy mediterrán biztonsági rendszer létrehozása, amely az atlantit egészíthetné ki.

Az amerikai álláspontot – úgy tűnik – az erős realizmus jellemzi. Teljesen haszontalannak tekintenek egy olyan egyezményt, amely csak arra szorítkozik, hogy „gyengeségeket” fogjon össze, mint amilyenek katonai szempontból a mediterrán országok. Továbbá úgy tartják, hogy akkor, amikor az atlanti egyezménnyel kapcsolatban is rengeteg a megoldandó nehézség, túlzás lenne újabb és önmagában még több konfliktust hordozó politikai – katonai formációk létrehozásán dolgozni, gondolkodni.

Az Egyesült Államok, Görögország és Törökország között már meglévő kötelezettségeket és garanciákat a jelen pillanatban elegendőnek tekintik a Mediterráneum minimális biztonságának fenntartásához, és pillanatnyilag Nagy – Britanniára bízzák, hogy tanulmányozza a problémát, és kielégítő megoldást találjon a görög és török aggodalmakra.

A kérdéssel kapcsolatban eddig Washingtonban nem hangzott el semmilyen hivatalos állásfoglalás.”¹⁸⁹

Sadak török külügyminiszter Egyesült Államokban tett látogatása alkalmával az amerikai kormány a következőekben foglalta össze azon okokat, amelyek miatt nem tartja időszerűnek a NATO megalakítása után egy Mediterrán Paktum létrehozását:

„Az amerikai elgondolás szerint egy esetleges Mediterrán Paktumból nem lehetne kizárni a

¹⁸⁸ ASMAE AP Italia 1946 – 1950 946 -50. Busta 22. A Times 1949. február 23-i cikke.

¹⁸⁹ ASMAE AP Italia 1946 – 1950 Busta 4. Telespresso N. 1858/792.

Közel – Kelet országait, melyek jelenleg nemcsak hogy nem egységesek, hanem háborúznak is egymással;

a Szovjetunióval szemben azt a benyomást kell kelteni, hogy a nyugati világ az erői egységesítésére törekszik, nem pedig szétszórására;

*másrészt el kell kerülni, hogy a Kremlben azt a benyomást keltsük, hogy a nyugati világ fő célja a Szovjetunió és csatlós államainak vasfüggöny mögé szorítása a határain található országok között egyidejűleg alakított regionális szövetségek segítségével.*¹⁹⁰

Sadak török külügyminiszter elképzelése szerint az arab országok közül csak Egyiptom lehetne a szervezet tagja, mivel az arab országokkal való egyesülés nem jelentene előnyöket Törökország számára. Ezért inkább Olaszországra, Franciaországra, Görögországra és – amint lehetséges – Spanyolországra számítana partnerként.¹⁹¹ Egyiptom viszont kijelentette, hogy nem hajlandó a Közel – Kelet biztonságáról tárgyalni, amíg meg nem oldódik az angol csapatok kivonása. A többi arab állam is bizalmatlanul viszonyult a tervhez, mivel úgy gondolták, hogy az csak néhány nagyhatalom érdekeit szolgálná.¹⁹²

A Mediterrán Paktum gondolata az arab vezetők elképzeléseiben

Mivel a Mediterrán Paktum a térség elsősorban katonai és politikai egyesítését célozza, beszélni kell az arab országok egyesülési törekvéseiről is. Azáltal, hogy a tervben szerepelt az arab országok bevonása is, a Mediterrán Paktum létrehozásának előfeltétele lett volna az érintett országok közötti megegyezés. Az arab országoktól sem állt távol az egységesítés gondolata, a „wahda” mozgalom fő céljai között szerepelt. Az iraki miniszterelnök, Núri Szaid a következőkben foglalta össze lényegét: véleménye szerint sem a Szovjetunió, sem az Egyesült Államok nem volt képes biztosítani a béke feltételeit, ezért az összes iszlám országnak, Törökországtól Pakisztánig, Egyiptomtól Afganisztánig egyesülni kellene.¹⁹³ Ez az unió az angolszász országok érdekeit is szolgálhatta, mivel Törökország is részt vett volna benne. Másrészt lehetővé tette volna több mint száz millió arab számára, hogy közös érdekeiket jobban tudják érvényesíteni.¹⁹⁴ Mivel Nagy –

¹⁹⁰ ASMAE AP Italia 1946 – 1950 Busta 4. Telespresso N. 3453/1503.

¹⁹¹ ASMAE AP Italia 1946 – 1950 Busta 15. Telespresso N. 11/26505.

¹⁹² ASMAE AP Italia 1950 – 1957 Busta 910. Telespresso N. 1429.

¹⁹³ A kabuli olasz nagykövetségnek 1948 októberében az afganisztáni külügyminisztérium megerősítette, hogy az ország soha nem venne részt olyan jellegű szervezetben, amely a Szovjetunió ellen irányul. In: ASMAE AP Telespresso N. 688/228.

¹⁹⁴ ASMAE AP Italia 1946 – 1950 Busta 2. Összefoglaló jelentés a Közel – Kelet országairól 1947. július-december.

Britannia arra kényszerült, hogy csapatai nagy részét kivonja a térségből, úgy vélte, hogy megoldható lenne a térség biztonsága, ha az arab államokat egy szövetségbe tudná vonni az európai mediterrán államokkal. Anglia azt remélte, hogy a palesztin kérdés összefogásra készíti az arab államokat, és az meggyorsítja az egyesülési folyamatot. Az arab államok viszont tagadták, hogy a palesztin helyzet kapcsán egymás között az ENSZ keretein belül folytatott tárgyalások egy „keleti blokk” létrehozását céloznák. Az Arab Liga elfogadta Görögország, Törökország és Olaszország részvételét a megalakítandó szövetségben. Olaszország isztambuli követségéről küldött jelentésében olyan véleménnyel is találkozhatunk, hogy a görög és török külügyminiszterek tagadták, miszerint a közel – keleti blokk tervezete tőlük származna, hisz az eredeti ötletet Faruk király sugalmazására az egyiptomi külügyminiszter, Khasaha Pasa vetette fel. Görögország és Törökország támogatta a Mediterrán Paktumot, de nem tartott megvalósíthatónak egy szélesebb, az arab államokat felölelő egyezményt.¹⁹⁵ A libanoni köztársasági elnök 1947 decemberében az olasz nagykövetnek jelezte, hogy nem ellenezné a Mediterrán Paktumban való részvételt, amennyiben az Arab Liga országai közül Libanonon kívül egy másik állam és Egyiptom is részt venne benne. Az elnök véleménye szerint nem volt valószínű, hogy a Liga minden országával sikerülne megegyezésre jutni. Ezen kívül biztosította, hogy fontosnak tartják Olaszország barátságát és a kölcsönös segítségnyújtást.¹⁹⁶

1948 tavaszán az Arab Liga Bejrútban tartott tanácskozásán Szíria javasolta, hogy az arab államok egyeztessenek külpolitikai kérdésekben és alakítsanak katonai szövetséget. A javaslatot Nagy – Britannia támogatta volna. Egyiptom éppen ezért kijelentette, hogy csak akkor foglalkozik a témával, ha rendezte kapcsolatait Angliával. Libanon – amely egyike a nyugati országok felé leginkább nyitott államoknak –, szintén ellenérzéseit fejezte ki, éppen Szíriával való ellentétei miatt. Transzjordánia, Irak és Szaúd – Arábia viszont azonnal egyetértését fejezte ki a tervvel kapcsolatban.¹⁹⁷

Egyiptom és Szíria vezető szerepet kívánt volna betölteni az egységesítésben. Az a tény, hogy a nagyobb arab országok mind a saját vezetésük alatt akarták megvalósítani az uniót, akadályozta a szövetség létrehozását. Hiába kötötte össze ezen országokat a közös vallás, hasonló nyelv és kultúra, a gyarmati múltjuk, mindaddig – amíg az egyesülést nem a minden tagot megillető azonos jogok alapján képzelik el –, nem lesznek képesek egy hatékonyan működő uniót létrehozni. Jó példa erre a Nagy – Szíria létrehozására vonatkozó

¹⁹⁵ ASMAE AP Italia 1946 – 1950 Busta 2. Telegramma N. 13817.

¹⁹⁶ ASMAE AP Italia 1946 – 1950 Busta 2. Telegramma N. 17053.

¹⁹⁷ ASMAE AP Italia 1946 – 1950 Busta 2. Telespresso N. 595/147.

terv, amely inkább ellentéteket szított az arab országok között. A jordániai király, Abdallah elképzelése az Irakot, Transzjordániát, Szíriát, Libanont és Palesztinát magába foglaló Nagy – Szíriáról, heves ellenkezést váltott ki a libanoni, szíriai, egyiptomi és szaúd – arabiai vezetőkben. Ez a terv független volt a Mediterrán Paktum tervezetétől, hiszen például Szíria nem akart részt venni katonai szervezetben.¹⁹⁸

Az arab országok egységére vonatkozóan nemcsak a katonai együttműködésre születtek elképzelések. 1949 márciusában egy palesztin szerzőtől, Musa el – Alamitól jelent meg „Palesztina tanúsága” címen Bejrútban egy könyv. A szerző szerint az arab – izraeli konfliktusra az egyetlen válasz az arab országok egysége lehet. El – Alami föderalista típusú uniót képzelt el, amelyet először a Termékeny Félhold területén található országoknak¹⁹⁹ kellene megalakítaniuk. Erős központi kormányt kellene létrehozni, amelyhez a külügyek, védelem, gazdaság, igazságügy, a társadalmi és kulturális ügyek tartoznának. Az unió működésének formájáról a nép döntene. A létrehozásban a meggyőzésnek, az egyetértésnek és az alkotmányosságának lenne a legnagyobb szerepe. A fő feladat reformok bevezetése lenne, amelyek magasabb életszínvonal eléréséhez vezetnének. Ez az elképzelés nem állt messze az Európai Unió létrehozásának alap gondolataitól sem.²⁰⁰

A spanyol Mediterrán Paktum modell

A mediterrán országok közül Spanyolország is jelentkezett a Mediterráneumot összefogó regionális szervezet tervezetével. Franco Spanyolországa számára az arab országok barátságának megszerzése elsőrendű fontosságú volt, hiszen az európai országok nem ismerték el diktatúráját, így ez jó lehetőség volt a diplomáciai elszigeteltségből való kitörésre. Franco arra törekedett – hasonlóan az olasz célokhoz –, hogy elsőszámú közvetítő legyen az arab országok és a Nyugat között. A nyugati demokráciák részéről

¹⁹⁸ ASMAE AP Italia 1946 – 1950 Busta 2. Telespresso N. 1864/302.

¹⁹⁹ Irak, Szíria, Transzjordánia, Palesztina, Libanon. A szerzőt valószínűleg befolyásolta Núri Szaid iraki miniszterelnök 1942-ben megjelent Kék Könyve, amelyben az egységes arab államról írt. A föderációs forma helyett azonban mintegy válaszként az egyiptomi miniszterelnök, Nahasz pasa 1943-ban egy államszövetség létrehozását javasolta. Ez alapján alakult meg 1945. március 22-én az Arab Liga Egyiptom, Irak, Szíria, Libanon, Transzjordánia, Szaúd-Arábia és Jemen részvételével, ahol a palesztinai arabok is képviseltették magukat. A szerző szerint azonban a szervezet működése nem volt hatékony, mint azt az Izraellel szembeni tehetetlensége is mutatta. Az arab liga megalakulását Eden angol külügyminiszter is támogatta, amelyről 1941 májusában nyilatkozatot tett az alsóházban. Vö.: J. Nagy László: Az arab országok története a XIX - XX. században, Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 1997. 79 - 80. l.

²⁰⁰ A könyv recenziója megtalálható. In: Oriente Moderno Anno XXIX. N. 4 – 6. 1949. aprile – giugno 49 – 50. l.

leginkább az angolszász hatalmakra számíthatott, mivel azok tisztában voltak stratégiai helyzetének fontosságával. Bevin a Brüsszeli Egyezmény megalakítását felvázoló 1948. januári beszédében megemlítette, hogy Spanyolországot is be kell vonni a védelmi rendszerbe. Az USA 1953 szeptemberében egyezményt írt alá Francóval amerikai katonai bázisok létesítéséről a félszigeten, fegyverszállítmányokért cserében. Az Egyesült Államok már 1951 folyamán katonai kérdésekben tárgyalásokat kezdett a spanyol diktátorral, de akkor De Gasperi kérdésére az amerikai külügyminiszter még úgy nyilatkozott, hogy csupán csak leszállási és átrepülési jogot kértek légierejüknek. Ebben a kérdésben is megnyilvánult, hogy a NATO-n belül az Egyesült Államok, Nagy – Britannia és Franciaország szorosabb együttműködést folytatott, mivel ebben a témában csak e két utóbbi ország kapott információt, míg Olaszország nem. De Gasperi viszont, miután ezt sérelmezte, ígéretet kapott arra, hogy a jövőben Olaszországot is értesítik a Spanyolországgal kapcsolatos tárgyalásokról. Az olasz kormány azon a véleményen volt, hogy hosszú távon Spanyolország nem maradhat ki a nyugati védelmi szervezetből, de mindenképpen demokratizálódnia kellene.²⁰¹

Az USA szerette volna Spanyolországot is bevonni a NATO-ba, de mivel Franco tisztában volt azzal, hogy a legtöbb tagország ezt ellenezné, meg sem próbálkozott a jelentkezéssel. A kétoldalú kapcsolatok az USA-val minden szükséges előnyt biztosítottak számára, és nem terhelték egyéb kötelezettségek, amelyek arab politikáját gátolhatták volna. Az arab országok barátságát leginkább azzal próbálta megnyerni, hogy nem ismerte el Izraelt, és nyitottnak mutatkozott Spanyol Marokkó autonómiájának megadására. Politikája sikeresnek bizonyult, hiszen 1948 első hónapjaiban Szíria, Egyiptom, Libanon és Szaúd – Arábia diplomáciai kapcsolatokat létesített az országgal, és augusztusban az Arab Liga főtitkára, Azzam pasa biztosította arról, hogy az arab országok támogatni fogják Spanyolországot az ENSZ-ben.²⁰² Egyiptom kezdeményezésére 1950. március 30-án az Arab Liga politikai bizottsága határozatában felszólította tagjait, hogy az ENSZ-ben támogassák a Franco rendszere elleni 1946. december 12-én született határozat eltörlését. A marokkói nacionalista vezető, Abd el- Krim nyomására azonban a felhívást visszavonták, és ezt követően Nahasz pasa egyiptomi miniszterelnök elítélően nyilatkozott a marokkói spanyol jelenlétről. Franco így választás elé került: vagy változtat rendszerén és azzal enyhít politikai elszigeteltségén, vagy Marokkóban folytat reformpolitikát, amellyel az arab

²⁰¹ In FRUS 1951 IV. kötet N. 312. 692 – 693. 1. United States Minutes of Italian Prime Minister De Gasperi's Second Formal Meeting With the Secretary of State, Department of State, September 25.

²⁰² Vö.: A Marosy – iratok: Magyar királyi követség Madridban 1948 – 1957 Anderle Ádám (szerk.) 28. l.

országok szimpátiáját biztosíthatja. Franco ez utóbbi mellett döntött, abból a célból döntött, hogy az arabokkal szemben mint az Egyesült Államok bizalmasa léphessen fel közvetítőként; Washingtonban pedig az arabok barátjának köntösében mutatkozhasson. Ez az elgondolás pontosan megegyezett az olasz politika szándékaival. Olaszországgal szemben Spanyolország azt az előnyt élvezte, hogy nem kötötte semmilyen szerződés Franciaországgal és Nagy – Britanniával, ezért a gyarmati országok függetlenségének támogatása még hitelesebbnek tűnt mint Olaszországé.

1952 tavaszán a spanyol külügyminiszter, Alberto Martin Artajo nagyszabású diplomáciai hadjáratba kezdett a Közel – Keleten. Végiglátogatta a fontos fővárosokat, amivel egyidőben reformokat vezettek be a marokkói protektorátusban. Szaúd – Arábiában olajvásárlásról tárgyalt, Egyiptomban pedig kereskedelmi egyezmény megkötéséről. Ezzel megalapozottnak tűnt, hogy Artajo felvázolja az egyiptomi kormány előtt Franco tervezetét egy Mediterrán Paktumról, amelyben az arab országok mellett Olaszország, Görögország, Törökország és Irán is részt venne. Franco ezt a tervezetet a Közel – keleti Védelmi Szervezet alternatívájaként mutatta be, ami nem sokban különbözött az angolok elképzeléseitől. Olaszország ezt az elképzelést sem támogatta, mert ebben az esetben sem látta biztosítva, hogy betöltheti a Nyugat és Kelet közötti tengely szerepét. Ráadásul Spanyolország nem rendelkezett megfelelő gazdasági és politikai hatalommal, hogy megvalósítsa tervezetét. Az amerikai kormány véleménye szerint is inkább Törökország vagy Olaszország lett volna alkalmas erre a pozícióra. Ez utóbbit erősítette az a tény, hogy Spanyolország nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Az USA abban bízott, hogy a katonai bázisokról kötött szerződést követően sikeresen integrálhatja Spanyolországot az Atlanti Szövetségbe.²⁰³ Franco marokkói franciaellenes politikája azonban ezt lehetetlenné tette, mivel tevékenysége Franciaország, az egyik legjelentősebb NATO tagállam érdekeit sértette és a spanyol vezér közvetítés helyett inkább a nyugatellenességet szította az arabok

között, vélekedtek a franciák.²⁰⁴ Ráadásul ez egybeesett az EVK következtében kialakult

Adbullah transzjordániai király spanyolországi látogatása.

²⁰³ Spanyolország bevonásáról a nyugati védelmi rendszerbe és az amerikai – spanyol kapcsolatokról lsd.: A Marosy – iratok, i. m. 19. – 56. l.

²⁰⁴ 1954. január 21-én 430 Tetuanban összeült helyi vezető petíciót nyújtott át Valino tábornoknak, hogy nem hajlandók elismerni Moulay Arafa hatalmát, akit a franciák a marokkói nép egyetértése nélkül helyeztek az ország élére; és kérték spanyol Marokkó elszakadását, amíg a francia területeken nem változik a helyzet. Valino franciaellenes nyilatkozatokat tett a marokkóiak előtt, elítélte az 1953 augusztusában történt kikényszerített uralkodócsere, és továbbította a petíciót Francónak. Francia tiltakozásra a spanyol kormány

feszült helyzettel, így Washington mindenképpen Rómát részesítette előnyben mediterrán közvetítőként. Az olasz diplomácia szintén meg volt győződve arról, hogy Franco tevékenységével csak veszélyezteti a Nyugat és az arab országok között megkezdett közeledési folyamatot. Az Egyesült Államok – csakúgy, mint Olaszország, Görögország és Törökország NATO felvételét megelőzően – Spanyolországot is megkísérelte volna egy Mediterrán Paktum keretén belül a nyugati szövetséghez kapcsolni: Spanyolország Törökországgal, Görögországgal és Portugáliával alkotott volna dél – európai védelmi blokkot (Franciaország és Olaszország ellenkezése túlságosan nyilvánvaló volt, ezért nem is szerepeltek az amerikai tervben). Ennek az elképzelésnek a megvalósítását azonban Törökország megakadályozta, mivel célja a közvetlen NATO tagság volt.²⁰⁵

Franco utolsó próbálkozásként 1954 októberében javasolta a Madridban tartózkodó görög miniszterelnöknek, Papagosznak, hogy alakítsanak mediterrán szövetséget, de az nem kívánta kockáztatni az oly nehezen elért atlanti pozícióját bizonytalan kalandokért. Így, bár Spanyolország vetélytársaként jelentkezett a térségben, 1954-ig semmiképpen nem tudta veszélyeztetni Olaszország mediterrán politikáját.²⁰⁶ Mindezen érdekütközések ellenére Olaszország fontosnak tartotta Spanyolország barátságát, és úgy vélte, hogy a nyugati szövetség nem lehet teljes a spanyol részvétel nélkül. Az európai – mediterrán közösségen kívül a katolicizmus is szoros köteléket jelentett a két ország között.

A Mediterrán Paktum tervezete és a megalakult védelmi szervezetek

Az európai országokhoz hasonlóan a mediterrán országok biztonságának problémáját tekintve két fontos periódust különíthetünk el védelmi rendszerük

azzal válaszolt, hogy a spanyol protektorátus belügyeiről van szó. Párizs figyelmeztetett, hogy ezzel megsértik az 1912-es algecirasi egyezményt, amelyben elismerték a spanyol befolyás alatt álló területek fölött a szultán világi és vallási hatalmát. A francia – spanyol konfliktus következtében az arab világ nagy szimpátiával fordult Spanyolország felé, másrésztől az Egyesült Államok és Nagy – Britannia viszont a NATO – tag Franciaországgal szemben nem támogathatta Spanyolországot; bár elismerték, hogy az uralkodó leváltása ügyében a spanyol kormánnyal is konzultálni kellett volna. Az USA számára azért volt kényes a helyzet, mivel nemrégiben kötött katonai egyezményt Francóval. Az eset kapcsán a madridi olasz nagykövet, Francesco Maria Taliani javaslatot tett arra, hogy Olaszország próbáljon meg közvetítőként fellépni Párizs és Madrid között. A közvetítő szerep az olasz külpolitika hagyományos vonalának követése és a térségben érdekelt helyzete miatt logikus következtetés lett volna, de ebben az esetben az óvatosság kerekedett felül. Zoppi külügyi államtitkár érdekesnek tartotta a javaslatot, de úgy ítélte meg, hogy Olaszországnak nincs meg a megfelelő politikai hatalma ahhoz, hogy ebbe a kérdésbe beleszóljon. Hasznosabbnak mutatkozott, ha csupán megfigyelőként szemléli az eseményeket, különösen azért, mert még az USA is habozott lépéseket tenni.

²⁰⁵ Vö: A Marosy – iratok, i. m. 43. l. Spanyolország bekapcsolása az európai védelembe.

²⁰⁶ Brogi, Alessandro i. m. 120 – 127. l.

kialakulásának folyamatában. Az első periódus a NATO megalakulása előtti időszakra tehető, míg a második a NATO megalakulását követő időszakra.

Az európai és mediterrán védelmi szövetséget tekintve azonban van egy lényeges különbség: az európai védelmi rendszert ténylegesen megalakították, míg a mediterrán védelmi rendszer csupán politikai tárgyalások során merült fel. Valós tárgyalások soha nem is kezdődtek el létrehozásával kapcsolatban, a Mediterrán Paktum csupán elképzelés maradt, amelyről a politikusok találkozóik alkalmával említést tettek.

Törökország washingtoni nagykövete – az amerikai külügyminiszterrel folytatott megbeszélések követően – újságíróknak kijelentette, hogy a mediterrán védelmi szövetség megalakítása nem képezi tárgyalások alapját, megalakítása csak remény tárgya. A „Mediterrán Paktum” című cikk, amely a török külügyminisztérium lapjának 1949. október 28-i számában jelent meg, a következőképpen összegezte, hogy melyek voltak a Mediterrán Paktum sikertelenségének fő okai:

1. spanyolország ENSZ-be való belépésének visszautasítása,
2. az észak – afrikai gyarmatok megoldatlan problémája,
3. az arab – izraeli ellentétek a palesztin ügy miatt,
4. Nagy – Szíria megalakításának problémája,
5. a görög polgárháború,
6. Jugoszlávia tisztázatlan helyzete.

A cikk szerzője azonban azt a következtetést vonta le, hogy a fent említett problémák közül az elemzés megírásakor már néhány megoldódni látszott, és a Mediterrán Paktum megalakításáról ismét tárgyalásokat lehetne kezdeni.²⁰⁷

A Brüsszeli Szerződés létrehozásával egyidőben a mediterrán térség biztonsági problémájának megoldására több elképzelés is született. Amikor az Észak – atlanti Szerződést aláírták, és ennek keretein belül nem oldották meg a mediterrán országok védelmét, újra felmerült a Mediterrán Paktum létrehozásának szükségessége. Sadak, kifejezve aggodalmát, hogy az országot érintő térség védelme megoldatlan marad, így nyilatkozott a NATO-ról:

„Az atlanti paktum kidolgozóinak elképzelése szerint csak egy földrajzilag szigorúan limitált területre vonatkozik. Olyannyira, hogy úgy is jelölik meg, mint Észak – atlanti

²⁰⁷ ASMAE AP Italia 1946 – 1950 Busta 4. Telespresso N. 1808/833.

*Paktum, amelyhez az ahhoz tartozó vizek partján elhelyezkedő országok csatlakoznának. Törökország az Atlanti – óceántól igen messze található, biztonsági zónája egy teljesen más földrajzi térségben van, amely magában is nagy fontosságú. Arról van tehát szó, hogy megszakítás nélkül össze kell forrasztani az Atlantikumban és a Mediterráneumban létrehozásra kerülő biztonsági szervezeteket. Mivel a közös cél az, hogy megőrizzék az európai békét és biztonságot, ezért ezt a célt az egész európai kontinensre vonatkozóan kellene megvalósítani, nemcsak annak egy részére. Úgy gondoljuk, hogy teljesen ésszerű a mi gondolkodásunk. A kérdés lényege ebben áll.”*²⁰⁸

Törökország és Görögország londoni követei együtt folytattak tárgyalásokat Bevinnel a NATO-ból való kimaradásuk kapcsán. Kifejezték sajnálatukat, hogy nem lehettek a szervezet tagjai, és megerősítették, hogy szükségesnek tartják egy mediterrán védelmi szövetség megalakítását a NATO szervezetének mintájára. Bevin biztosította a követeket, hogy Nagy – Britannia támogatja a szövetség megalakítását, de csak akkor, ha a nemzetközi helyzet megfelelően alakul. A United Press diplomáciai sajtóreferense a következőkben látta Nagy – Britannia vonakodásának okait:

1. Nagy – Britannia minden energiáját leköti az Atlanti Paktum megszilárdítása.
2. Az Egyesült Államok ragaszkodik ahhoz, hogy a lehetséges résztvevő államok előbb fektessék le az együttműködés alapjait, mielőtt más államok segítséget nyújtanának hozzá.
3. Nem sürgető a mediterrán védelmi szövetség létrehozása, mert a középpontját képező államok, Görögország és Törökország pénzügyi és katonai segítséget kap az USA-tól, ráadásul Görögországban brit csapatok állomásoznak, Törökországot pedig egyezmény köti Nagy – Britanniához.
4. London szerint az amerikai segélyek keretében a két ország jelentősebb támogatásban részesül, mint maguk a NATO tagállamok.²⁰⁹

Igazán nem meglepő, hogy Törökország és Görögország is igyekeztek minél biztosabb garanciákat kapni védelmükre, hiszen a NATO megalakulása után (1949. április 4.) az emberek a hidegháború egyik legnyomasztóbb időszakát élték át, amikor egy valós háború kitörése fenyegető közelségűnek tűnt (koreai háború, szovjet atombomba megalkotása stb.). A hidegháborús helyzet enyhülésével, 1953 után azonban a védelmi szervezetek tekintetében csökkent a diplomáciai aktivitás. Görögország és Törökország

²⁰⁸ ASMAE AP Italia 1946 – 1950 Busta 4. Telespresso N. 014.

1951 októberében aláírta a NATO csatlakozási szerződést, 1952-től teljes jogú tagjává vált. A NATO megalakításának idején a nyugati szövetségesek nem engedhették meg, hogy e két ország csatlakozzon a szervezethez, mivel a Szovjetunió ezt területének egy idegen katonai szervezet által történő körülzárásaként ítélné meg, és agresszív magatartást tanúsíthatna volna. A koreai háború végével, Sztálin halálával és a két mediterrán ország felvételével nem volt már sürgető egy újabb védelmi szervezet megalakítása, így a Mediterrán Védelmi Paktum létrehozásának gondolata is feledésbe merült. Előtérbe került az az elképzelés, hogy a Közel - Kelet védelmét a NATO keretein belül oldják meg. A Paktum tengelyét alkotó országok, Olaszország, Görögország és Törökország elnyerték a NATO – tagságot, így az Észak – atlanti Szervezet közvetlenül gyakorolhatott felügyeletet rajtuk keresztül a térségre.

1954-ben a Német Szövetségi Köztársasággal és Olaszországgal kibővülő, a Brüsszeli Szerződésen alapuló európai védelmi rendszer Nyugat – európai Unió néven alakult át, amely a mai napig erős függésben van a NATO-tól. 1954-et követően csak egy esetleges közel – keleti szervezet megalakítása merült fel, amelyet főképpen Nagy – Britannia szorgalmazott, mivel mindinkább elveszítette a térség fölötti ellenőrzést. Nagy – Britannia kénytelen volt belátni, hogy Egyiptom elutasító magatartása miatt a Közel – keleti Védelmi Szervezet létrehozására vonatkozó tervek kudarcba fulladtak, ezért átvette az USA által az 1953-as választások után kidolgozott New Look politikája által támogatott nézetet, miszerint a két szembenálló hatalmat és azok érdekszférájának határán fekvő országokat kell megerősíteni. A New Look lényege az volt, hogy az USA továbbra is folytatni akarta a szabad világ védelmének misszióját, de vissza kívánta szorítani az erre vonatkozó költségeket. A katonai célok lényege abban állt, hogy a szovjet befolyás alatt álló területek köré katonai bázisokat kell telepíteni, amelyek egy támadás esetén közvetlenül reagálni tudnának. Ezzel elejét lehetne venni bármiféle ellenséges katonai műveletnek. Eisenhower a fent megjelölt politika keretein belül szükségesnek látta az USA mediterrán pozíciói megerősítését. A periféria megerősítésének szándéka közvetlenül érintette Spanyolországot, Törökországot és Jugoszláviát, illetve a Közel – Keleten a Szovjetunióval közvetlenül határos országokat. Olaszország így jogosan tarthatott attól, hogy csak másodlagos szerephez juthat a Mediterráneumban.

1954. április 2-án Törökország és Pakisztán védelmi szerződést írtak alá. Létrehozását az USA új politikája sugallta, és ezek az országok joggal reménykedhettek

²⁰⁹ ASMAE AP Italia 1946 – 1950 Busta 195. számozás nélkül.

abban, hogy a megfelelő anyagi támogatást is elnyerhetik vele. 1955 februárjában Törökország Irakkal írt alá hasonló szerződést, amelyhez Nagy – Britannia és Pakisztán csatlakoztak. A Korona azt remélte, hogy ezen országok közötti szerződések létrehozásával megerősítheti helyzetét. Nagy – Britannia szívesen látta volna Olaszországot a Bagdadi Paktum aláírói között, amely egy 1955 februárjában létrehozott, kölcsönös együttműködési szerződés volt az Iraki Királyság, a Török Köztársaság, Nagy – Britannia, Pakisztán és az Iráni Királyság között.²¹⁰ Olaszország nem volt meggyőződve a Közel – keleti Paktum gyakorlati alkalmazhatóságáról, és végül az arab országok és Izrael közötti egyre növekedő konfliktus és az 1956-os szuezi válság meg is akadályozott minden megoldást.

A Balkán Paktum

A Mediterrán Paktumról beszélve említést kell tenni a Balkán Paktumról is, amely 1953 februárjában jött létre Görögország, Törökország és Jugoszlávia között, amely akár úgy is tekinthető, mint első lépés egy Kelet – mediterrán Paktum megalakítása felé. Amikor 1948-ban a Szovjetunió számára mindinkább világossá vált, hogy Tito egyre inkább autonóm politikát kíván folytatni, Jugoszláviát kizárták a Kominformból. A nyugati szövetségesek úgy látták, eljött az ideje annak, hogy megpróbálják saját ellenőrzésük alá vonni Jugoszláviát. Az Egyesült Államok Jugoszlávia földrajzi helyzetéből adódóan fontosnak tartotta, hogy sikerüljön bevonni az országot a saját érdekszférájába. A Szovjetunió számára azért volt fontos a Jugoszlávia fölött gyakorolt ellenőrzés, mert lehetőséget kaphatott volna arra, hogy az Adriai – tengerre kijutása legyen. Ezen kívül Nagy – Britannia is törekedett arra, hogy a saját befolyása alatt hozzon létre egy Balkán Közösséget, és ezzel megtartsa vezető szerepét a térségben, és ellensúlyozza Olaszország megerősödését. Olaszország természetesen támogatta Görögország és Törökország felvételét a NATO-ba, mivel ezzel Nagy – Britannia kevésbé válhatott a térség fő hatalmává. Olaszország sokkal jobban érvényesíthette saját érdekeit, ha a NATO-ban gyakorolhatott hídszerepet a mediterrán és a nyugati országok között, és nem csatlakozott volna semmilyen olyan szervezethez Trieszt kérdésének megoldásáig, amelyben Jugoszlávia tagként vesz részt.

A Balkán Paktumról való tárgyalások 1952 elején kezdődtek el, majdnem egy időben Görögország és Törökország NATO-ba való felvételével. Görögország, Jugoszlávia

²¹⁰ Vö.: J.Nagy László: Az arab országok története a XIX. – XX. században, Eötvös József Könyvkiadó,

és Törökország 1953 februárjában barátsági és együttműködési szerződést írt alá, de tényleges katonai együttműködésről nem volt szó. A Balkán Paktum eredete szorosan összefügg az Egyesült Államok 1950-es évek elején kidolgozott Eisenhower elnök nevéhez kötődő New Look politikával. Az elnök fontosnak vélte azt is, hogy Olaszország és Jugoszlávia együttműködjön védelmi kérdésekben, hiszen attól tartott, hogy a két ország ellentétei vészhelyzetben megakadályoznák, hogy hatékonyan hozzájáruljanak a NATO - védelemhez. Ráadásul, ha sikerült volna meggyőzni Rómát arról, hogy Tito készséges a Nyugattal szemben és Trieszt problémájára is találtak volna megoldást, ez nagyfokú diplomáciai sikert jelentett volna a Szovjetunió ellenében. Az 1950-es évek elején ez volt az egyetlen kísérlet egy olyan ország Nyugathoz való kapcsolására, amely eredetileg a szovjet érdekszférához tartozott, hiszen ekkor nem szerepelt már az amerikai politika céljai között a közép – európai államok rendszereinek megváltoztatása. Ezen politika keretein belül Jugoszláviát közvetlenül, vagy közvetett módon a NATO-hoz akarták csatolni, ezért 1951-től Jugoszlávia katonai segélyeket kapott az Egyesült Államoktól, Franciaországtól és Nagy – Britanniától. Ezek az államok felismerték azt, hogy mivel közvetlenül nem tudják NATO – tagországnak elfogadtatni Jugoszláviát, ezért indirekt módon, a balkán védelmi rendszert kidolgozva akarták hozzákapcsolni. Még Görögország és Törökország közvetlen tagsága előtt, 1951. január 30-án Sherman admirális a következő megoldást látta a térségre vonatkozóan: *„A Balkánt különálló egységként kell kezelnünk, anélkül, hogy a Közel – Kelethez kapcsolnánk. Ideális lenne Olaszországot, Jugoszláviát, Görögországot és Törökországot összekapcsolni védelmi célokból [...]. Görögországot és Jugoszláviát úgy kell tekintenünk, mint védelmi ernyőt Olaszország előtt.”*²¹¹

A Balkán fontosságát az is kiemelte, hogy a Szovjetunió a koreai háború kezdetétől fogva nagyobb figyelmet fordított csatlós államai felfegyverzésére, különösen Bulgáriára. Nagy jelentőségű lett volna a Balkán Paktum azért is, hogy a Kelet – Mediterráneum és a NATO közötti kapocssá váljék. Köprülü török külügyminiszter a fentiek alapján 1953 januárjában bemutatta az Egyesült Államoknak a megelőző hónap tárgyalásainak eredményeként létrejött görög – jugoszláv – török barátsági szerződés tervezetét. A török külügyminiszter megtett mindent annak érdekében, hogy Olaszország is csatlakozzon a szerződéshez. 1952. december 22 – 23-án tárgyalásokat folytatott Rómában De Gasperivel, aki ekkor a külügyminiszteri posztot is betöltötte, továbbá a pénzügyminiszterrel, Giuseppe Pellával és a védelmi miniszterrel, Randolfo Pacciardival. A tárgyalások során szó esett az

Budapest, 1997. 91. l.

olasz – török kapcsolatokról, amelyek mindkét fél véleménye szerint kielégítő módon fejlődnek mind politikai, mind gazdasági és kulturális téren. Az Olaszországgal való kapcsolatok továbbra is a török külpolitika egyik alappilléret képezték. A török külügyminiszter beszámolt a Balkán Paktum megalakításának tervezetéről. Kiemelte, hogy a Törökország, Görögország és Jugoszlávia közötti tárgyalások során mindig azt tartották szem előtt, hogy a török védelmi politika alapját a NATO képezi, és nem írnak alá olyan megállapodást, amely az Atlanti Szövetséggel összeegyeztethetetlen lenne. A NATO déli szárnyán belül földrajzi helyzetüknél fogva Olaszország és Törökország speciális helyzetben vannak. Köprülü elengedhetetlennek tartotta viszont Jugoszlávia együttműködését a szorosok védelmében, de az addig folytatott megbeszélések során csak általános elvi megegyezés történt a kölcsönös segítségnyújtásról agresszió esetén, és nem született konkrét megegyezés. Ha viszont Olaszország és Jugoszlávia nem tud megállapodni egy közös védelmi program elfogadásában, akkor a Balkán védelme hiányos maradna. Tekintettel Jugoszlávia speciális helyzetére, a szokásostól eltérően a megbeszélések a katonai szektorra szorítkoztak, amelyeket nem előzött meg politikai egyeztetés. Csupán arról volt szó, hogy a három ország közös védelmi programot dolgoz ki arra az esetre, ha a Szovjetunió vagy más kommunista állam felől támadás érné. Valójában Tito nem is akart semmilyen formális egyezményt aláírni, ezért bizonytalan volt, hogy mennyiben lehetne számítani rá agresszió esetén. A török kormány abban bízott, hogy a jugoszláv – olasz kapcsolatok rendeződnek. A Közel – Kelet védelme kapcsán Köprülü azt remélte, hogy az angol – egyiptomi kapcsolatok javulni fognak, és elsősorban Egyiptomot próbálták érdekeltté tenni benne. Olasz részről Zoppi külügyi államtitkár megemlítette, hogy a katonai szövetségen kívül hasznos lenne politikai szervezetet létrehozni az érdekelt államok között.²¹²

Olaszország nemcsak a mediterrán politikára vonatkozóan, hanem az atlantiban és az európaiban is igyekezett még védelmi szervezetek esetében is hangsúlyozni a politikai és gazdasági együttműködést.²¹³ Ez azzal magyarázható, hogy az ország költségvetése csak korlátozott fegyverkezési terheket bírt el, míg a gazdasági együttműködésből több gyakorlati előnye származott. Az olasz politikusok nyomást gyakoroltak Görögországra és

²¹¹ Brogi, Alessandro i. m. 110. l.

²¹² ASMAE AP Italia 1950 – 1957 Busta 910. Telespresso 34/e.

²¹³ Az olasz politikusok határozottan támogatták a tagországok gazdasági és politikai együttműködését szorgalmazó cikkely bevételét a NATO szerződésébe, amelyet a 2. cikkely tartalmaz, illetve az Európai Védelmi Közösség De Gasperi nevéhez fűződő 38. cikkelye, amely a politikai együttműködést már a föderalizmus szintjére emeli.

Törökországra, hogy amíg Trieszt kérdése nem oldódik meg, ne kössenek elhamarkodott katonai egyezményt. Ezt az Egyesült Államok is elfogadta. 1953 augusztusában csak elvi megegyezés történt a NATO és Jugoszlávia katonai vezetőinek együttműködéséről. Ez arra készítette Washingtonot, hogy sürgesse a trieszti helyzet megoldását. Eisenhower 1953. október 8-án bejelentette csapatai visszavonását az A zónából. Tito viszont azzal fenyegetett, hogy ez esetben bevonul a területre. Az elnök visszakozni kényszerült. Az Egyesült Államok inkább Olaszország mellé állt, mivel az „régí” szövetségese volt, sem mint a bizonytalan Jugoszlávia mellé. Ezzel gyakorlatilag lehetetlenné vált a Balkán védelmi rendszerének kidolgozása. 1954-ben viszont bizonyos olasz belpolitikai események és az angol nyomás hatására az amerikai kormány mégis hajlott arra, hogy Jugoszláviának kedvezzen. 1954 augusztusában - az 1953-as barátsági szerződést követően - létrejött a görög – jugoszláv – török katonai egyezmény, és októberben az olasz és jugoszláv kormány megegyezést írt alá Triesztről. Viszont a Washington által megálmodott olasz – jugoszláv védelmi együttműködés soha nem érte el az USA által megjelölt szintet. 1955 első hónapjaitól néhány amerikai katonai vezető már tisztán látta, hogy Tito újra a Szovjetunió felé próbál közeledni, így 1956-tól a katonai célú segítyek lecsökkentek, majd megszűntek. Az 1948 márciusában tett háromhatalmi nyilatkozat, amelynek célja a választások előtt a Kereszténydemokrata Párt támogatása volt, végül ellenkező hatásúvá vált. Mivel Tito szakított Moszkvával, a helyzet megváltozott és a három hatalom nem tartotta megvalósíthatónak a nyilatkozatot. Trieszt megoldatlan problémája gyengítette az Olaszországot kormányzó kereszténydemokratákat, mind a belpolitikában mind külpolitikai tevékenységében.

Olaszország és a Mediterrán Paktum

Kétségtelen, hogy Olaszország földrajzi helyzetének köszönhetően a védelmi szervezetek megalakításában fontos szerepet töltött be, hiszen jogosan vehetne részt mind nyugat – európai, mind mediterrán országokat magában foglaló szervezetekben. Hickerson²¹⁴ úgy vélte, hogy Olaszország nélkül nem teljes Nyugat – Európa biztonsága, és szintén felvehető lenne bármely tervezett mediterrán szervezetbe.²¹⁵ Ráadásul Olaszország – a Mediterráneumban a többi országgal meglevő, még a Római Birodalom idejére

²¹⁴ Az Egyesült Államok külügyminisztériumának európai ügyekért felelős osztályvezetője.

²¹⁵ FRUS 1948, III. kötet, 840.20 17-2648. Memorandum of the Sixth Meeting of the Working Group Participating in the Washington Exploratory Talks on Security, July 26, 1948.

visszanyúló hagyományosan szoros kapcsolataira hivatkozva – joggal tarthatott igényt vezető szerepre. Létezik egy másik tényező is, amely könnyebb együttműködést biztosíthatott Olaszországnak a többi mediterrán országgal, hiszen Olaszország nem volt már többé gyarmatosító hatalom, kudarcral végződő gyarmati politikája pedig lehetővé tette, hogy támogassa a gyarmatosított mediterrán országok függetlenségi törekvéseit.

Az első demokratikus választások megtartásáig (1948. április 18.) az olasz politikusok ugyan csatlakozni kívántak a többi demokratikus országhoz és vissza akarták állítani Olaszország középhatalmi helyzetét Európában, mégsem voltak felkészülve arra, hogy felvállalják Olaszország belépését katonai jellegű szervezetbe. A Brüsszeli Szerződésről és a Mediterrán Paktumról szóló tárgyalásokban sok hasonlóságot fedezhetünk fel. Bevin javaslata az európai országok között megalakítandó biztonsági szövetség létrehozására az Egyesült Államok azon sugalmazásán alapult, miszerint az európai országoknak képesnek kellene lenniük egyedül is megoldani védelmüket az Egyesült Államok közvetlen részvétele nélkül. Bevin eredeti elképzelése az volt, hogy három különböző védelmi szervezetet kellene létrehozni az egyes földrajzi térségeknek megfelelően: egyet az atlanti térségben, egyet Európában és egyet a Mediterráneumban. Bevin szerint a következő három rendszer kiépítése lett volna a legcélravezetőbb:

1. az Egyesült Királyság, Franciaország és a Benelux államok szövetsége az Egyesült Államok támogatásával,
2. atlanti biztonsági rendszer, amelyben az Egyesült Államok még aktívabban venne részt,
3. mediterrán biztonsági rendszer, amely különösen Olaszországot érintené.²¹⁶

Sokan úgy tekintettek Nagy – Britannia kétoldalú egyezmények megkötésére irányuló tárgyalásaira a Közel – Kelet országaival, mint a biztonsági rendszer keleti szárnyának kialakítására irányuló törekvések jelére. Valójában ekkor jött létre az angol – iraki szövetségi szerződés, az angol – egyiptomi kereskedelmi egyezmény és folyamatban voltak az angol – transzjordániai tárgyalások is. Úgy gondolták, hogy ez előfutára lehet egy sor kétoldalú védelmi szerződésnek, amelyet Nagy – Britannia kötne Irakkal, Transzjordániával, Szaúd – Arábiával, Jemennel, Szíriával, Libanonnal, Törökországgal és Iránnal.²¹⁷

1948. március 17-én Nagy – Britannia, Franciaország és a Benelux államok

²¹⁶ FRUS 1948, III. kötet, 840.20/3-1148; The British Embassy to the Department of State, Aide Mémoire.

Olaszország nélkül írta alá a Brüsszeli Szerződést. Bár a szerződés hangsúlyozza a gazdasági, szociális és kulturális együttműködést, a paktum legfontosabb eleme a katonai együttműködés volt. A Brüsszeli Egyezmény megszületését az Amerikai Egyesült Államok megleléssel nyugtázta, és szinte azonos időben kezdett tárgyalásokat Kanadával egy atlanti védelmi rendszer létrehozásáról. Olaszország visszautasító viselkedését úgy értelmezték, mint a megbízhatatlanság jelét, ezért az Atlanti Egyezmény alapításáról szóló tárgyalások kezdetén az ország tagsága kétséges volt. Az Egyesült Államok úgy gondolkodott, hogy ha Olaszországot is meghívják a tárgyalásokra, akkor a Mediterráneumot érintő összes problémával is szembe kell nézniük. Ráadásul Olaszország katonailag túl gyenge volt ahhoz, hogy hatékonyan segíthesse a szövetség működését: „*Olaszország felvétele az egész Mediterráneum kérdését felvetné. Javasolandó, hogy egyelőre a Brüsszeli Hatalmak Nyugat – Európa biztonsági problémáinak megoldására koncentráljanak, az Egyesült Államok és Kanada csatlakozásával megerősítve a Brüsszeli Egyezményt.*”²¹⁸ Ebből következően az Egyesült Államok továbbra is a Mediterrán Paktum létrehozását támogatta, amelyben Olaszországnak vezető szerepet szánt, azért is, hogy kárpótolja az atlanti tárgyalásokból való kimaradásért, Anglia részvétele a Mediterrán Paktumban pedig biztosítaná a NATO-val való közvetlen kapcsolatot. Olaszország azonban a Mediterrán Paktum hatékonyságáról sem volt meggyőződve. A NATO megalakítását követően Raffaele Guariglia²¹⁹ 1949 tavaszán írott cikkében tanulságosan foglalja össze Olaszország akkori helyzetét a Mediterráneummal kapcsolatban:

„*Vereséget szenvedtünk, aminek következtében elvesztettük tengeri potenciált jelentő hajóinkat, elvesztettük a Mediterráneumban megszerzett pozíciókat Léosztól a líbiai partokig, Pantelleriától Szicíliáig stb., nincs többé mediterrán autonómiánk, semmilyen lehetőségünk, hogy gyakoroljuk kiegyenlítő és szabályozó szerepünket, és a világban kialakult két nagy blokk egyikének vagy másikának vagyunk eszköze, amelyek között lehet egy rövidebb – hosszabb fegyverszünet, de előbb – utóbb borzalmas összecsapásra számíthatunk közöttük.*

Mi most azt választottuk, hogy csatlakozunk az Atlanti Egyezményhez, a két blokk egyikéhez, amely, reméljük, mindent megtesz, hogy elkerülje a háborút. Bármilyen történjék is, egy katonailag gyenge Olaszország nem lehet hatékony együttműködő partner sem az összecsapás megelőzésében, sem egy konfliktus sikeres támogatásában.

²¹⁷ ASMAE AP 1946 – 1950. Italia Busta 147. Telespresso N. 11/07348.

²¹⁸ FRUS 1948, III. kötet, 840.20/7-748. Minutes of the Fourth Meeting of the Washington Exploratory Talks on Security, July 8, 1948, 10 a.m.

A Mediterrán Paktum megalakítása semmit nem változtatna helyzetünkön, amennyiben a mediterrán országok – köztük Olaszország – továbbra is felfegyverzetlen és tehetetlen marad, míg a Mediterráneumban érdekelt országok – az Egyesült Államok, Anglia és Oroszország – továbbra is hatékonyan fel vannak fegyverezve.

Ezt a helyzetet meg lehetne változtatni az olasz – angol együttműködéssel a Mediterráneumban. Ez csak akkor jöhetne létre, ha Anglia úgy határozná, hogy visszaadná országunknak azt az értéket, amely földrajzi helyzeténél fogva, lakosságának lélekszámánál és – mondjuk ki – értékénél fogva megilleti. Akkor meg lehetne oldani azokat a kérdéseket, amelyek érdekelnek bennünket: szárazföldi, tengeri újrafelfegyverzés, volt gyarmataink visszaadása, amelyeken katonai bázisokat kellene létrehozni az olasz és angol mediterrán érdekek védelmében, és a Mediterráneumban érdekelt hatalmak közötti egyensúly biztosítására. Az Olaszország és Anglia közötti szoros politikai és katonai unió lehetővé tenné, hogy Olaszországból egy áthatolhatatlan erődtémény váljék a Mediterráneum közepén, amely visszaadná elválasztó és szabályozó szerepét, amelyet elveszített a német szirén énekének behódolva. Ez az olasz – angol unió a két blokk között kialakuló konfliktus esetén hatékonyan kitarthatna az első összeütközésben, amíg megérkeznek az óceánon túli erők, vagy amíg az Atlanti Paktum, amelyből eddig még hiányzik az automatizmus, ténylegesen hatékonyvá válna és felülemelkedne azokon a nehézségeken, amelyek a tapasztalat szerint várhatók az amerikai parlamenti és politikai körök miatt.

Mindezek hiányában Olaszországnak, még ha az Atlanti Egyezmény, vagy bármely európai nemzetközi szervezet tagja is, csakúgy, mint minden más mediterrán országnak, nincs lehetősége autonóm védelmi és konfliktusmegelőző szerepet gyakorolni a Mediterráneum térségében – amelyben és amelyből országunk él – jelentkező érdek- és ideológiai ellentétekből származó konfliktusok kapcsán, amíg a jelenlegi helyzet meg nem változik.

Az egyetlen remény hangunk hallatására (bizonyos határokon belül és bizonyos esetekben), hogy minden olaszban megegyező mediterrán nemzeti tudatot kell kialakítani, felülemelkedve az ideológiai blokkokon.”²²⁰

Természetesen az akkori hivatalos olasz politika már nem képviselte ezt az elgondolást, hiszen miután 1949 májusában az ENSZ visszautasította Bevin és Sforza egyezményét a fasizmus időszaka előtt megszerzett gyarmatokról; világossá vált, hogy semmilyen esély sem maradt azon területek megtartására, és inkább a mediterrán országok

²¹⁹ Olaszország párizsi nagykövete a II. világháború kitörését megelőző időszakban.

²²⁰ Guariglia, Raffaele, L'Italia nel Mediterraneo nei due dopoguerra. In: Rivista di Politica Internazionale, 1949. aprile – giugno, 188 – 189. l.

függetlenségét és a velük való gazdasági együttműködést volt célszerű támogatni. Ezen kívül mindinkább bebizonyosodott, hogy csak az Egyesült Államokra támaszkodva lehet valamilyen eredményt elérni a térségben.

Ha elemezzük azokat az okokat, amelyek miatt Olaszország visszautasította a Brüsszeli Egyezményben való részvételt, részben választ kapunk arra is, hogy miért nem akart részt venni egy lehetséges Mediterrán Paktum létrehozásában. Az elutasító magatartás okai mindkét esetben hasonlóak:

1. Olaszország meg volt győződve arról, hogy semmilyen típusú katonai szervezet sem lehet elég hatékony az Egyesült Államok részvétele nélkül.

2. Olaszország hagyományosan egyfajta ellenszenvvel viseltetett Angliával szemben a mediterrán térségben való versengésük miatt. Egyrészt a volt olasz gyarmatok az Angol Katonai Igazgatás (British Military Administration – BMA) felügyelete alatt álltak a második világháborút követően, másrészt pedig Olaszország számára világossá vált, hogy olyan szövetségen belül, ahol Anglia a legerősebb hatalom, nem tehet semmit az angol dominanciával szemben. Ezért az Egyesült Államokat szerette volna bármilyen katonai szövetség élén látni. Anglia viszont éppen azért támogatta határozottan a Mediterrán Paktum létrehozását, mert ez tűnt az egyetlen lehetőségnek arra, hogy a Mediterráneumban megőrizze vezető szerepét. Ekkor már világosan látszott, hogy gyarmati birodalma összeomlóban van, és ezen a módon azt remélte, hogy ellensúlyozhatja az Egyesült Államok egyre erősödő pozícióját a térségben.

Természetesen Franciaország is arra törekedett, hogy megőrizze addigi hatalmát a Mediterráneumban, tehát támogatta a Mediterrán Szövetséget, de megalakítását a saját vezető szerepe alatt képzelte el. Bidault már egy ideje a Mediterrán Paktum létrehozásáról gondolkodott: olyan uniót képzelt el, amelyben Olaszországon, Görögországon és Törökországon kívül Franciaország is részt venne, és talán Spanyolország. Franciaország egyszerre tagja lett volna a Nyugati Uniónak és a mediterránnak is. A két csoportosulás között összekötő funkciót töltött volna be, ebből következően presztízse és befolyása növekedett volna.²²¹ A Paktum megalakítását viszont nem tartotta még aktuálisnak.

3. Olaszország a háború után inkább a gazdasági együttműködés támogatására törekedett a katonai helyett, mivel nem volt meg a megfelelő forrása a katonai költségek fedezésére,

²²¹ ASMAE AP 1946 – 1950 Italia Busta 149. Telespresso N. 1601/713.

míg a gazdasági együttműködés, illetve integráció révén maga is gazdasági növekedést remélhetett. Olaszország kedvezőbb helyzetben volt a mediterrán országokkal kapcsolatban, mint például Anglia vagy Franciaország, mivel függetlenségük támogatójának szerepében tetszeleghetett. Guidotti következőképpen nyilatkozott erről a témáról az Akhbar El – Yom lapnak 1949 októberében: „*Mediterrán Paktum helyett Mediterrán Közösségről kellene beszélnünk. [...] Hogyan is valósíthatnánk meg ezt az együttműködést? [...] A következő eszközökkel: kereskedelmi és gazdasági kapcsolatok fejlesztése; olasz szakértők, technikusok és képzett munkaerő biztosítása a mediterrán országoknak; tudományos, kulturális kapcsolatok, turizmus terén folytatott szoros együttműködés; és így tovább.*”²²² Ha össze akarnánk hasonlítani ma az Európai Unió mediterrán politikáját és az olasz politikus szavait, sok hasonlóságot fedezhetnénk fel közöttük. Az 1995-ben Barcelonában megtartott euro – mediterrán csúcson hasonló elvet fogalmaztak meg a résztvevő országok a térség biztonságának növelése érdekében, amely szorosan összefügg Európáéval. Kiemelték a politikai, a biztonsági, a gazdasági és pénzügyi, valamint a kulturális, szociális és humanitárius területen való együttműködést.

4. Létezik még egy nagyon fontos ok, amiért Olaszország visszautasította részvételét a létrehozandó Paktumban. Sajnos már akkor is – csakúgy, mint napjainkban –, igen nehezen lehetett megoldani a térségben felmerülő problémákat. Akkoriban zajlott például az első arab – izraeli háború, illetve akkor éleződött ki az Anglia és Egyiptom közötti konfliktus. Az arab – izraeli ellentétek az arab országoknak a Nyugattal való kapcsolatát is megnehezítették. Nem lehetett figyelmen kívül hagyni az Izrael megalakítására tett ígéretet, a Nyugati államok kénytelenek voltak elismerni az állam létezését. Olaszország is hasonló helyzetbe került, s bár az utolsók között ismerte el de jure Izraelt 1950 januárjában, mégis maga a tény megerősítette az arab országok vezetőiben azt a tudatot, hogy Olaszország elvi támogatást nyújthat számukra, de ténylegeset nem, mivel az USA politikáját fogja követni. Az izraeli állam elismerése egybeesett Olaszország kairói képviselőjének követségi szintre emelésével, amelyet pontosan ezért Egyiptom visszautasított.²²³ Ez az eset jól mutatja, hogy Olaszország számára fontosabb volt a nyugati szövetségesei által mutatott irányvonal követése az ilyen jelentős politikai kérdésekben, még akkor is, ha ezzel az arab országokkal való kapcsolatait veszélyezteti. Ezen kívül gazdaságilag sem volt olyan erős, hogy

²²² Gastone Guidotti, a politikai ügyek vezetője a külügyminisztériumban ASMAE AP Italia 1946 – 1950 Busta 1. számozás nélkül.

²²³ ASMAE AP 1950 – 1957 Italia Busta 230. Telespresso N. 03747.

pénzügyi támogatást nyújthatott volna nekik. Volt olyan nézet is, hogy Izrael megalakulása összefogásra készíti majd az arab államokat, ezzel megkönnyítve bármilyen szervezet létrehozását közöttük. Ez azonban nem igazolódott be.

Az a tény, hogy az akkori olasz külügyminiszter, Sforza említést sem tesz visszaemlékezéseiben a Mediterrán Paktumról, jelzés értékű lehet, hogy mennyire érdektelen volt az országnak a Paktum létrehozása.²²⁴

Olaszország a Mediterráneumban (csakúgy, mint európai viszonylatban) a katonai szövetségekkel szemben előnyben részesítette a gazdasági és politikai kapcsolatok szorosabbá tételét, amely a legfőbb eszköz lehet a béke megőrzésében. Az ilyen jellegű együttműködést, mint például egy gazdasági unió realizálása, azonban nem lehetett volna megvalósítani a mediterrán országokkal azok nehéz gazdasági helyzete miatt. Olaszország az együttműködés elősegítésére kétoldalú egyezményt kötött azon országokkal, amelyekkel együtt a Mediterrán Paktum tengelyét kellett volna alkotniuk: 1948 novemberében Görögországgal írt alá barátsági és együttműködési szerződést, majd hasonló szerződést kötött Törökországgal 1950 márciusában. A korabeli sajtó ezeket a szerződéseket gyakran úgy értékelte, mint a Mediterrán Paktum előzményét, sőt egyes diplomatákban is ezt a nézetet keltette. A külügyminiszterek azonban cáfolták, hogy bármilyen hasonló szándék vezérelte volna őket. Tisztában voltak azzal, hogy az USA, amelynek támogatása nélkül nem valósulhatott meg a Mediterrán Paktum, egyelőre nem tartotta aktuálisnak létrehozását. Ezért fő céljuk az volt, hogy folyamatosan emlékeztessék az amerikai kormányt a Mediterráneum fontos szerepére Európa biztonságának megőrzésében.²²⁵ Olaszország Egyiptommal is írt alá hasonló szerződést 1948 áprilisában, majd Libanonnal 1949 februárjában. Ezek az egyezmények azonban nem tekinthetők a Mediterrán Paktum előzményének, mint ahogy Guidotti a jordániai olasz képviselő vezetőjének leírta, amikor utóbbi arra keresett választ, hogy az olasz – török egyezmény tekinthető-e a Mediterrán Paktum egyik lépcsőjének, és tegyen-e erre utaló lépéseket a jordán királynál:

„Az Egyezmény azoknak az egyezményeknek a sorába tartozik, amelyeket minden mediterrán országgal meg szeretnénk kötni, beleértve Jordániát is, hogy egyre bizalomteljesebb baráti kapcsolatot alakítsunk köztünk és közöttük. Ez majd megkönnyítheti és elősegítheti a Mediterráneum kollektív biztonságának megszervezését, amelynek Olaszország elengedhetetlen része.

²²⁴ Sforza, Carlo, i. m.

Nyilvánvaló, hogy az arab államoknak is érdeke, hogy meghatározott egyezményeken keresztül csatlakozzanak a béke megőrzését célzó politikánkhoz.

Mindezzel együtt szem előtt kell tartani, hogy annak ellenére, hogy a térség országai többé – kevésbé fejlettek, a mediterrán közösséget létrehozó történelmi – politikai elemek nagyon messze vannak egy valós Mediterrán Paktumtól. Ha létre is hoznák, Washington kezdeményezésére kellene megtenni, és nem Rómára, vagy Európából eredően. Ezt a körülményt tartotta szem előtt mindkét fél az olasz – török barátsági szerződés aláírásakor, amelynek nem kell nagyobb jelentőséget tulajdonítani, mint egy kétoldalú mediterrán egyezménynek, amilyeneket - mint fentebb említettük -, továbbra is kötni szeretnénk.”²²⁶

A Mediterrán Paktum sorsának alakulása jól mutatja, miként kristályosodott ki az Egyesült Államok politikai állásfoglalása a mediterrán térségben, és hogyan vette át a vezető szerepet, mint gazdaságilag és katonailag domináns hatalom. A többi mediterrán országnak ezeken a kereteken belül igen csekély mozgástere maradt. Különösen vonatkozik ez a védelem területére, és még ma is csak reménykedhetünk abban, hogy egyszer tényleg győzedelmeskedni fog az Olaszország által már a második világháború óta hirdetett politika, amely a gazdasági, politikai és kulturális együttműködésre alapozva kívánja a békét megteremteni a térségben elhelyezkedő országok között.

Olaszország elutasította a részvételt akár a Mediterrán, akár a Közel – keleti Paktumban, mert a térségben fennálló konfliktusok miatt elképzelhetetlennek tartott egy hasonló megegyezést. Mivel az Egyesült Államok sem vett volna részt közvetlenül ezekben a szervezetekben, így az olasz politikusok a hatékonyságukról sem voltak meggyőződve. Olaszország inkább a Nyugat és a Mediterráneum között közvetítőként kívánt fellépni mint a nyugati védelmi szervezet tagja. A kormány álláspontja az volt, hogy előbb a politikai és gazdasági stabilitást kellene elérni a térségben, és ezért ezeken a területeken kell segítséget nyújtani. A Mediterrán Paktum így csak elképzelés maradt, amely 1948 – 1953 között többször is felmerült több politikus részéről különböző formákban, de sohasem valósult meg.

Olaszország NATO-hoz való csatlakozásával az ország számára teljességgel érdektelenné vált a Mediterrán Paktum létrehozása. Az a tény, hogy Olaszország folyamatosan hangsúlyozta stratégiai és politikai szerepét a Mediterráneumban, és mégsem kívánt részt venni a Mediterrán Paktumban, ellentétesnek tűnik. Valójában viszont rávilágít az olasz politika egyik fő céljára. A mediterrán szerep eszköz volt arra, hogy Olaszország

²²⁵ ASMAE AP Italia 1946 – 1950 Busta 15. Telespresso N. 9586/3502.

diplomáciai sikereket érjen el és visszaszerezve presztízsét, úgy vélte, hogy újra méltó partnerévé válhat a többi európai hatalomnak. Európai országgént akart közvetítő lenni a térségek között, mivel a Mediterráneumban perifériára szorulhatott volna az ott domináns Nagy – Britanniával, Franciaországgal és az Egyesült Államokkal szemben. A mediterrán politika nem úgy jelent meg, mint az atlanti és európai politika ellenpólusa vagy akár az olasz külpolitika harmadik pillére, hanem kiegészítője az egyértelműen prioritást élvező atlanti és európai politikáknak, amelyben Olaszország mediterrán tényező révén remélte helyzetének megerősítését.

²²⁶ ASMAE AP 1950 – 1957 Italia Busta 1. Telespresso N. 11/16.

Az olasz kormány politikája a Közel – Keleten

Olaszország kapcsolatai a közel – keleti országokkal

Az 1948 – 1953 közötti időszak a mediterrán térségben sem volt konfliktusoktól mentes, de a kialakulóban lévő bipoláris világrend legközvetlenebbül Európát és Ázsiát érintette, éppen ezért a két nagyhatalom, az USA és a Szovjetunió külpolitikai prioritását ez utóbbiakra helyezte. Mégis, a Közel – Keleten akkor zajló események számos megoldatlan problémát idéztek elő, amelyek még napjainkban is komoly gondot jelentenek a világ számára. Az arab – izraeli konfliktusra máig nem született megoldás, a térség gazdag kőolajkészlettel rendelkező országaiban pedig a legnagyobb felhasználó országok igyekeztek a politikai befolyásukat is megtartani. A II. világháborút követően, csakúgy mint Afrikában, a Közel – Keleten az addig legnagyobb gyarmattartó Nagy – Britannia és Franciaország - gazdasági és katonai erejének csökkenésével – már nem tudta gyarmati rendszereit fenntartani, a térség országai viszonylag függetlenül működtek tovább, azonban továbbra is segítségre szorultak. Az USA gazdasági érdekei pedig azt kívánták, hogy megakadályozza, hogy a Szovjetunió kihasználja ezt az átmeneti állapotot, ezáltal ellenőrzése alá vonja a fontos stratégiai tengeri útvonalakat és a jelentős nyersanyagkészleteket. Ezért az 1950-es évekre gazdaságilag és katonailag is egyértelműen átvette a vezető szerepet a Közel – Keleten.

Olaszország a tárgyalt időszakban külpolitikájában a fő hangsúlyt az európai és az atlanti együttműködésre helyezte. Mediterrán politikájában a gyarmati kapcsolatok miatt fontosabb szerephez jutott Észak – Afrika mint a Közel – Kelet. Az olasz politikusok is tisztában voltak azzal, hogy sem politikai, sem gazdasági erejük nem teszi lehetővé, hogy komoly befolyást gyakoroljanak olyan horderejű kérdésekre, mint Izrael állam megalakulása vagy az angol – egyiptomi konfliktus. 1949-től azonban mégis komoly diplomáciai tevékenységet folytattak elsősorban a kereskedelmi kapcsolatok fejlesztésének érdekében. A gyarmati múlttal való teljes leszámolás és egykori mediterrán riválisainak, a franciáknak és az angoloknak a hatalomvesztése, jó lehetőséget teremtett arra, hogy gazdasági előnyöket szerezzenek Olaszország számára, és politikai presztízsét is növelje.

De Gasperi a Daily Telegraphnak 1952. július 20-án adott interjújában lényegretörően fogalmazta meg ezt a szándékot: „*Most, hogy Olaszország többé nem*

gyarmattartó hatalom, földrajzi és gazdasági helyzete arra determinálja, hogy szoros együttműködést valósítson meg Afrika és a Közel – Kelet országaival.”²²⁷ Az olasz kormány a II. világháború lezárását követően a diplomáciai kapcsolatok felvételére törekedett az arab országokkal, 1949 után pedig kereskedelmi kapcsolatai is egyre élénkebbé váltak. A bagdadi kormány 1947. július 24-én határozott arról, hogy feleleveníti a diplomáciai kapcsolatokat Olaszországgal és a közeljövőben követségek nyitására is sort kerít. Az olasz kormány 1947. december 30-án levélben erősítette meg a Transzjordán Királyság elismerését és diplomáciai képviseltek létesítését. Olaszország 1947 őszén a jemeni kormánnyal is fel akarta újítani az 1937-ben kötött barátsági és kereskedelmi szerződést. 1949. február 15-én Libanonnal kötött kereskedelmi szerződést, 1950. december 5-én Egyiptommal, 1951. december 31-én Irakkal, 1952. február 13-án Iránnal, 1951-ben Szaúd – Arábiával állapodtak meg képviseltek nyitásáról, és az 1932-es kereskedelmi egyezmény további érvényességéről. 1952. április 24-én Jordániával kötöttek barátsági szerződést.

Az olasz politikusok tisztában voltak azzal, hogy az USA és Nagy – Britannia mellett viszonylag szűk mozgásterük maradt önálló mediterrán politika kialakítására, ezért olyan partnereket kerestek az angolszász nagyhatalmakon kívül, akikkel összefogva saját érdekeiket érvényesíthették és erősíthették egymást. A térségben működő olasz diplomataik szerint Franciaország, Görögország és Törökország voltak a leginkább alkalmasak erre a szerepre.

1951 őszén az új ankarai olasz nagykövet, Pietromarchi a Közel – Keleten járt tapasztalatszerzés céljából, és azért, hogy tárgyalásokat folytasson ottani kollégáival. Az Ankara, Mersin, Alessandretta, Antiochia, Aleppo, Damaszkusz, Amman, Petra, Jeruzsálem, Tel – Aviv, Bejrút útvonal bejárása után a következő benyomásokról számolt be: a Törökországhoz tartozó területeken a földrajzi adottságok következtében – véleménye szerint – a szovjet csapatoknak nehéz feladata lenne, ha onnan akarnák megközelíteni a Szezi – csatornát, ezért érthető, hogy a NATO számára fontos Törökország tagsága. Anatólia tengerparti része gazdag, termékeny terület. Alessandretta kikötője katonai célokra kitűnő, hiszen akkor már oda érkeztek az amerikai fegyverszállítmányok. Szíria sík vidéke rendkívül termékeny, a megfelelő termesztési módszerekkel minden képzeletet felülmúló hozamot lehetne elérni. A Jordániáig terjedő sivatagos részeken viszont csak a kecskék élnek meg. Egy szovjet támadás csak jelentős légi fölényvel hozhatna eredményt ezeken a területeken. A termékeny föld ellenére az életszínvonal rendkívül alacsony, csak

²²⁷ Annuario di Politica internazionale (1952) Volume Nono I.S.P.I. Milano 635.l.

Aleppóban és Damaszkuszban van némi ipar, a kommunizmus terjedése éppen a munkásosztály hiánya miatt nem valószínű. A hadsereg komoly felügyeletet gyakorol, a földművesek analfabéták, nem tudják érdekeiket érvényesíteni. A palesztin menekültek helyzete súlyos, sem az arabok, sem a zsidók nem törődnek a probléma megoldásával. Gyűlöletet táplálnak az arab vezetők iránt, a nyugati hatalmakkal és különösen a zsidókkal szemben, táboraik a fanatizmus központjai. Pietromarchi szerint a Közel – Kelet helyzetének normalizálását a palesztin menekültek helyzetének megoldásával kellett volna kezdeni. A nyugatellenességhez hozzájárult az is, hogy míg Izraelt gazdaságilag és fegyverkezésében is támogatják a nyugati országok, addig az arabok semmilyen segítséget nem kapnak. Ezért a nacionalizmus nagyon erősen jelen van, szolidaritást éreznek Egyiptommal és Iránnal, mert azt látják, hogy azok ellenállnak a Nyugatnak. Olaszország az egyetlen, amellyel szemben némi szimpátiát mutatnak annak köszönhetően, hogy a győztes nagyhatalmak Olaszországot kizárták a térségben érdekelt hatalmak közül, ezért nincs okuk gyűlöletet táplálni irányában. Ehhez a szimpátiához nem párosul kidolgozott politikai hozzáállás, de jó szemmel nézik az olasz gazdasági közreműködést, mivel nem fenyeget részéről imperialista érdekek követése. A gazdasági együttműködést később a politika területére is ki lehetne terjeszteni – vélte a törökországi olasz nagykövet. Tény, hogy a presztízshez nagyobb hatalommal kellene rendelkezni, de a limitált lehetőségeket sem szabad figyelmen kívül hagyni.

Törökország helyzetét a nagykövet a következőképpen látta: Törökországot példaértékűnek tekintették az arab országok. Az olasz nagykövet körútja után történt, hogy Törökország Egyiptom ellen szavazott a Szezi – csatorna kérdésében, így ez az eset még nem árnyékolta be Törökország és a többi arab ország kapcsolatait. Katonáságának, intézményeinek és diplomáciai sikereinek köszönhetően a többi arab ország tisztelettel tekintett rá. Tény, hogy politikai befolyással rendelkezett a térségben és normalizáló szerepet tölthetett volna be, és e céljának elérése érdekében igyekezett elkerülni a szimpátiavesztést.

Pietromarchi körútja során eljutott Izraelbe és Libanonba is. Izrael példája mutatja, hogy a befektetéseknek és a hatékony mezőgazdasági eljárásoknak köszönhetően teljesen át lehet alakítani a Közel – Keletet, ezért a nagykövet hangsúlyozta, hogy a többi közel-keleti országban is el lehetne hasonló eredményeket érni a megfelelő fejlesztések véghezvitelével. A nagykövet viszont azt is érzékelte, hogy Izrael irányában az arab országok mérhetetlen gyűlöletet táplálnak. Pietromarchi úgy találta, hogy Libanon közelebb áll az életszínvonal

tekintetében Európához, lakosainak nagy része keresztény, ezért különbözik a többi arab országtól. Körútjának tapasztalatai alapján a nagykövet azt a következtetést vonta le, hogy a tengerparti országok sokkal fejlettebbek, mint a terület belsejében találhatók.²²⁸

Pietromarchi nem tartotta valószínűnek, hogy kommunista fordulat következne be a térségben, mivel az arab országokban uralkodó mohamedán vallás és a társadalom felépítése nem is teszi lehetővé a kommunista ideológia térnyerését. Továbbá rávilágított arra, hogy Olaszország presztízse nem olyan mértékű a nagyhatalmak között; mint amelyet szeretett volna, de ezt saját javára is fordíthatja, annak köszönhetően, hogy ezzel inkább felkeltheti az arab országok szimpátiáját irányában. Kiemelte, hogy a legfontosabb dolog az arab – izraeli konfliktus rendezése lenne.

A tel – avivi képviselőtről 1950 áprilisában érkezett jelentés azt hangsúlyozta, hogy Olaszországnak Franciaországgal és Törökországgal kellene együttműködnie. Anzilotti, a képviselő vezetője úgy vélte, hogy az angolszász hatalmak nem megfelelően jártak el a térség gazdasági stabilizációjának megteremtése érdekében, mivel a nagy befektetések haszna a saját kezükben maradt. Olaszország csak annyiban tudott volna hozzájárulni a modernizációhoz, ha iskoláiban szakemberek képzését biztosította volna.²²⁹ Ez utóbbihoz olyan reményeket is fűztek, hogy azok a szakemberek, akik Olaszországban tanultak, eleve jobban ragaszkodnak majd az ott megismert termékekhez és technológiákhoz. A külügyminisztérium politikai osztálya Anzilotti összefoglalójára reagálva megerősítette, hogy valóban fontosnak tartják ösztöndíjak biztosítását az érintett országok fiataljai számára. A Franciaországgal és Törökországgal való együttműködés részben már megvalósult a Cannes-ban folytatott tárgyalások alkalmával és az olasz – török barátsági szerződés révén. Megerősítették, hogy Olaszország távol akar maradni az arab országok belügyeitől és az arab – izraeli konfliktustól.²³⁰

Az olasz kormány tehát pontosan tisztában volt politikai és gazdasági lehetőségeivel, amelyek valóban kevésnek bizonyultak a térség legnagyobb konfliktusainak rendezésére. Az Izraellel kapcsolatos politikáról Görögországgal és Törökországgal is egyeztettek, ez a két ország is a semleges álláspontra törekedett, és az arab országokkal való kapcsolataik miatt sem tehettek másként. A tel - avivi követség Jeruzsálembe helyezése kapcsán Anzilotti megjegyezte: fontos, hogy Olaszországot olyan ember képviselje, aki az arabok köreiből is kedvelt, különben munkája ellehetetlenülne. Legalább

²²⁸ ASMAE AP 1950 – 1957 Italia Busta 780. N. 1788.

²²⁹ ASMAE AP 1950 – 1957 Italia Busta 230. Telespresso N. 11/12390.

²³⁰ ASMAE AP 1950 – 1957 Italia Busta 1. Telespresso 11/12909.

a franciákhoz, spanyolokhoz és belgákhoz hasonló politikai súly elérését tartotta kívánatosnak, ezért kérte, hogy Silimbani nagykövet utódja csak a húsvéti ünnepek után lépjen hivatalba, és legalább kéthónapnyi időt dolgozzanak együtt, hogy a távozó nagykövet bevezethesse utódját a megfelelő körökbe.²³¹ Anzilotti úgy gondolta, hogy végül Jeruzsálem ketté lesz osztva, és nem tartotta kivitelezhetőnek a nemzetközi státuszt.²³² A követ utalása Franciaországra, Spanyolországra és Belgiumra példa az olasz külpolitika azon célkitűzésére, hogy az ország szeretett volna a többi európai országhoz hasonló befolyást elérni.

Anzilotti összefoglalójára reagálva az ammani követségről la Terza nagykövet is készített jelentést a közel – keleti helyzetről. Véleménye szerint – bár fontos feladat volt a kommunizmus terjedésének megakadályozása –, a veszély mégsem volt olyan nagy, mint azt kollégája látta. A közeljövőben nem látta esélyét annak, hogy Moszkva közvetett vagy közvetlen kontroll alá vonja bármelyik közel – keleti országot. A muzulmán vallásból fakadóan a kommunizmus tiltott eszme, és csupán titkos mozgalmakról lehet szó, leginkább Szíria és Egyiptom esetében. Természetesen, hogy ezek továbbfejlődését megakadályozzák, egy hosszú távra szóló segélyprogramot kellene kidolgozni, amely csakúgy, mint Európában a Marshall – terv, a gazdaság fejlesztésével feltartóztathatná a kommunizmust. Valóban nagyon rossz körülmények között éltek az emberek és a gazdagság csak kevesek kezében összpontosult. A Clapp – jelentés lényege is ez, de a követ szerint kissé túlzó, mivel abból a célból készült, hogy el tudja fogadtatni a nagyszabású segélyek biztosítását a közvéleménnyel és az illetékes politikai körökkel.²³³ La Terza az ösztöndíjak biztosítása mellett, amely hosszabb távú előnyöket jelenthetett, támogatta az olasz tőke és szakemberek részvételét a gazdaság fejlesztésében, mert ezzel

²³¹ Az izraeli kormány 1953 júliusában Tel-Avivból Jeruzsálembe helyezte az izraeli külügyminisztérium székhelyét. Ez a lépés vitatott volt, mivel Olaszország és különösen a Szentszék nem ismerte el Izrael jogát a Szent Városra, hanem nemzetközi státusz megadását tartotta volna helyesnek. Bár az új olasz követ, Benedetto Capomazza 1953 decemberében megbízólevelét Tiberiádeban adta át az izraeli elnöknek, Ytzhak Ben Zvinek, e miatt arab részről komoly kritikák érték az olasz kormányt.

²³² ASMAE AP 1950 – 1957 Italia Busta I. Telespresso 61/3.

²³³ Az ENSZ 1949 szeptemberében bízott meg egy küldöttséget a közel – keleti térség gazdasági helyzetének felmérésére és javaslat készítésére a problémák megoldása céljából. A misszióban Törökország, Franciaország, Nagy – Britannia és az Egyesült Államok képviselői vettek részt. Erről készült a Clapp – jelentés: Gordon R. Clapp: An approach to economic development: A Summery of the Reports of the United Nations Economic Survey Mission for the Middle East. In: International Conciliation, april 1950. N. 460., Carnegie Endowment, New York, 203 – 217. I. A jelentés szerint alapvető fontosságú a palesztin menekültek helyzetének megoldása, amelyet szerintük elősegíthetett volna az, ha közmunkákban vehettek volna részt. Szükségesnek tartották a vízhálózat kiépítését, amelyet részben a gazdagok megadóztatása révén szerettek volna fedezni. Kiemelték a külföldön folytatott tanulmányok biztosítását az ottani fiatalok számára, és külön hangsúlyozták, hogy csak mint egyenlő partnerekkel lehet a térség országaival bánni szuverenitásuk maximális tiszteletben tartásával.

gyorsabb eredményeket lehetett volna elérni. Kórházak építését igen jó propagandának vélte. Véleménye szerint valóban törekedni kell az egyensúly megtartására az arabok és izraeliek között, és hiábavaló lenne beavatkozni az arab belügyekbe, hiszen még Nagy – Britanniának is nehézségei voltak ezzel kapcsolatban, annak ellenére, hogy nagy tapasztalatokkal és jól kiépített hivatali hálózattal rendelkezett. Viszont a lényeges kérdésekben Olaszországnak is véleményt kellene nyilvánítani, mivel ellenkező esetben teljesen kiszorulhatna a térségből, hangsúlyozta La Terza. A nagykövet véleménye szerint a következő fontos kérdésekben kellett volna Olaszországnak álláspontját határozottabban kinyilvánítani:

1. Nagy Szíria létrehozása – Olaszország nem ellenezte Nagy Szíria megalakítását, viszont ellenezte Libanon annexióját.
2. Palesztin kérdés – Olaszország elismerte arab Palesztina annexióját Jordánia részéről, hogy ezzel is tompítsák az Arab Ligán belül kialakult ellentéteket. A Közel – Kelet stabilitásának kulcsa az arabok és izraeliek közötti béke fenntartása, ezt minden eszközzel támogatni kell. Törekedni kell Jeruzsálem és a Szent Helyek védelmére.
3. Fegyverkezés – meg kell akadályozni a térségben jelenleg tapasztalható fegyverkezési versenyt. Az arab országok mellé kell állítani más muzulmán országokat, mint Pakisztánt, Iránt, Afganisztánt és Törökországot, hogy erős blokkot képezzenek az oroszokkal szemben.

La Terza nem tartotta szerencsésnek, hogy Franciaországot és Törökországot válassza Olaszország partneréül közel – keleti politikájában, mivel Franciaország kiszorult a térségből, Törökország pedig nem rendelkezett sem elegendő politikai hatalommal, sem megfelelő gazdasági háttérrel ahhoz, hogy az arab országok vezető szerepűnek ismerjék el. Olaszországnak az Egyesült Államokat kell partneréül választania, mivel az nem fenyegeti a szóban forgó országokat területi expanzióval, és gazdaságilag akár egyedül is képes segítséget nyújtani, ezért maguk az arab országok is az USA-val szimpatizálnak leginkább.²³⁴ Ez a dokumentum is megerősíti, hogy az Egyesült Államok került nagyhatalmi pozícióba a Közel – Keleten, és alátámasztani látszott annak a politikának a helyességét, amelyet a kormány a Mediterrán Paktummal kapcsolatban folytatott, miszerint kizárólag

²³⁴ ASMAE AP 1950 – 1957 Italia Busta 1. Telespresso 11/15009.

akkor léptek volna be hasonló szervezetbe, ha az USA is részt vesz benne valamilyen formában.

Anzilotti összefoglalására a párizsi olasz nagykövetség is táviratban reagált a közel – keleti helyzettel kapcsolatban. Quaroni annyiban csatlakozott Anzilotti véleményéhez, hogy az amerikai segélyek csak súlyosbították a helyzetet, mivel elsősorban a gazdagok élvezték az abból származó előnyöket, a szélesebb rétegeknek pedig nem jutott semmi, ami még inkább a kommunizmus ideológiáját erősíthette volna. La Terza ezzel szemben úgy gondolta, hogy ha a jobb körülmények között élőkhez jut el a segély, előbb – utóbb annak előnyeit a szegényebbek is élvezhetik majd. Quaroni szerint sem várható a közeljövőben Európát érintő szovjet támadás, Ázsia viszont annál inkább veszélyeztetve van. Rövid az idő arra, hogy demokratikus rendszer szilárduljon meg a térség országaiban.

Olaszország mediterrán politikájában lehetséges partnerként Anglia és Franciaország nem jöhetett szóba, vélekedett a franciaországi nagykövet, mivel azok még mindig a régi gyarmati hagyományokon alapuló politikát követték. Éppen ezért a Cannes-ban történt megegyezés érvényét veszítette, mert annak fő elve az volt, hogy Franciaország támogatni fogja Olaszországot gyarmati törekvéseiben. Az USA Olaszországot nem kezelte egyenlő félként a Közel – Keleten folytatandó politikában, többre nem lehetett törekedni mint hogy az érintett országokban, ahol egyes olasz diplomaták rendelkeztek némi befolyással, az ottani amerikai diplomatákat győzzék meg arról, hogy hasznos tanácsokat adhatnak a térségre vonatkozóan. A párizsi nagykövet szerint majdnem a nullával volt egyenlő, amit az olasz diplomaták tehettek. Mindenképpen hasznos törekvésnek látta, hogy a gazdasági kapcsolatok fejlesztése érdekében minél több arab diák tanuljon olasz iskolákban. Ennek azonban csak évtizedek múlva fog jelentkezni az eredménye - írta Quaroni. A Közel – Kelet problémája viszont sürgősen megoldandó védelmi kérdéseket is felvetett, aminek megoldása nem Olaszországon múltott. Talán az egyetlen lehetőség az volt, hogy konfliktus esetén amerikai haderők kerüljenek bevetésre, mivel az arabok felkészületlenek voltak. Ezt mutatta az arab – izraeli konfliktus is.²³⁵

1950. június 13-án a külügyminisztérium főtítkárságán tartottak ülést a Közel – Keletről, amelyen Anzilotti is felszólalt. Elemezték a Mediterráneumban érdekelt nagyhatalmak politikáját. A Szovjetunió a kommunista ideológia beszűrődésén dolgozott, amelyet megkönnyíthetett a népesség nyomorúságos helyzete. Az angolszász hatalmak igyekeztek ezt megakadályozni, más és más eszközökkel. Nagy – Britannia egyes klánokra

²³⁵ ASMAE AP 1950 – 1957 Italia Busta 1. Telespresso N. 11/16510.

és politikai vezetőkre támaszkodva próbálta hagyományos pozícióit megőrizni. Az USA gazdasági eszközökkel kívánt politikai befolyást szerezni. A gazdasági stabilitás megteremtésével és a demokratikus intézmények kialakításával meg lehetett volna akadályozni a kommunizmus terjedését. Franciaország egykori presztízse nyomán próbált jelen maradni a térségben. Olaszország annak a negatív ténynek köszönhetően, hogy nem tagja az ENSZ-nek és nincsen gyarmata, a többi hatalomhoz képest nagyobb mozgástérrel rendelkezhetett, elsősorban gazdasági és kulturális téren, ami hagyományosan része volt az olasz mediterrán politikának. A megbeszélések alkalmával a következő elhatározás született a külügyi államtitkár és a politikai ügyek osztályvezetőjének egyetértésével:

1. Jeruzsálem és a Szent Helyek nemzetközi státuszával kapcsolatban kerülni kell a döntéshozatalba való beavatkozást, ha viszont megvalósulna, igyekezni kell részt venni benne.
2. A Közel – Keletre történő fegyverszállításokra vonatkozó angol – amerikai – francia nyilatkozattal kapcsolatban további megbeszéléseket kell folytatni az olasz ipar érdekeinek érvényesítése végett.
3. Palesztina Jordánia által végrehajtott annexiójának elismerésében távolságtartónak kell mutatkozni, mindaddig, amíg az érdekelt arab államok nem hoznak valamilyen határozatot.
4. Az Iránnal, Szaúd – Arábiával, Izraellel és Jordániával kötendő barátsági, kereskedelmi és hajózási egyezmények közül Jordánia esetében egyszerűbb változatra kell törekedni, mint amelyet Libanonnal már megkötött Olaszország. Az olasz kormánynak nincs ellenére az izraeli egyezmény sem,²³⁶ de elvárja, hogy az izraeli kormány jelentkezzen valamilyen tervvel. A kérdésekben érintett osztályok vezetői megállapodtak abban, hogy a kereskedelemről, az ösztöndíjakról és a szakemberek emigrációjáról további ülések alkalmával még tárgyalni fognak.²³⁷

²³⁶ Olaszország izraeli javaslatra 1954 márciusában kötött kétoldalú barátsági, kereskedelmi és hajózási egyezményt a zsidó állammal. Ezt követően Milánóban olasz – izraeli kereskedelmi kamarát is nyitottak. Az élénkülő olasz - izraeli kapcsolatokat az arab államok nem nézték jó szemmel és mindent megtettek, hogy mivel Izraellel szemben embargót vezettek be, Olaszországon keresztül ne kerülhessen izraeli termék az arab országokba és Izraelhez se juthasson el közel – keleti olaj. A jordán kormány például rendeletet bocsátott ki, amely előírta minden olyan olasz termék behozatalának tilalmát, amelyet részben Izraelben állítottak elő. In: Di Nolfo, Ennio (szerk.): *L'Italia e la politica di potenza in Europa*, Milano. Marzorati, 1992, 123. l. Az olasz kormány ezzel szemben azt próbálta hangsúlyozni, hogy az Izraellel folytatott kereskedelmi kapcsolatok még mindig elenyészőek az arab országokéhoz viszonyítva.

²³⁷ ASMAE AP 1950 – 1957 Italia Busta 1. Telespresso N. 11/12909.

A fenti jelentések nyomán képet kaphatunk az olasz külpolitika legfontosabb törekvéseiről a közel – keleti térségben. A dokumentumokban a kommunizmus térnyerésére vonatkozó részek rámutatnak, hogy Olaszország kezében inkább eszköznek bizonyult a kommunista veszély felemlítése, különösen a francia és angol politika kritikájának kapcsán. Viszont mégis lényeges volt, hogy ne Moszkvára támaszkodjanak a térség országai nacionalista érdekeik érvényesítésének érdekében, mivel a Nyugatnak szüksége volt rájuk nyersanyagforrásaik és stratégiai helyzetük miatt. Olaszország kevés eszközzel rendelkezett támogatásukra, ezért a leghatékonyabbnak az ösztöndíjak biztosítását és szakemberek küldését tartották volna. Olaszország ebben a térségben is inkább az USA-ra támaszkodhatott, még annak ellenére is, hogy egyértelműen csak az alárendelt partner szerepét tölthette be. E mellett fontosak maradtak a Franciaországgal, Görögországgal és Törökországgal folytatott együttműködések. Ebben a térségben Olaszország nem törekedhetett a hagyományos közvetítő szerep betöltésére, mert sem politikai, sem gazdasági ereje nem volt hozzá elegendő. A legfőbb gondot az arab – izraeli konfliktus jelentette az olasz diplomaták véleménye szerint, amelyben Olaszország nem tehetett mást, minthogy semlegességre törekedjék.

Az olasz politikusok tehát a közel – keleti térségre vonatkozóan is nagy figyelemmel kísérték az Egyesült Államok reakcióit. A washingtoni követség 1950 első hónapjában a következőkben látta az amerikai közel – keleti politika lényegét: mivel a politikai körök és a közvélemény elsősorban Európa és a Távols-Kelet eseményeivel vannak elfoglalva, kevesebb figyelmet szenteltek erre a kérdésre. A hidegháború következtében viszont a térség stratégiai fekvése és az ott található kőolajkészletek miatt növekszik az USA érdeklődése a Közel – Kelet iránt. Ezáltal a gazdasági és pénzügyi behatolás egyre nagyobb méreteket ölt. 1947 márciusát követően, a Görögországnak és Törökországnak nyújtandó segélyekről szóló bejelentés után, az amerikai kormány nyilatkozataiban egyre többször szerepelt a térség biztonsága, és különböző tervezetek születtek a fejlesztések megvalósítására. Izrael állam megalakulása csak növelte az USA politikai aktivitását. Az Egyesült Államok politikájának alapkövét képezte segélyek nyújtása Görögországnak, Törökországnak és Iránnak, de nem állt szándékában egy szélesebb politikai – katonai szövetség megalakítása vagy részvétel abban. Nem elleneztek az érintett államok ilyen jellegű szövetségét, amennyiben csupán védelmi célokat, vagy gazdasági együttműködést szolgált volna, amennyiben a résztvevő országok lakossága egyetért vele. Mindezt elegendőnek tartották a kommunizmus agresszív behatolásának

megakadályozására. A demokratizációs folyamat lényege is az volt, hogy az a lakosság egyetértésével és minimális megmozdulások mellett menjen végbe. A többi országnak technikai és pénzügyi segítséget kívántak nyújtani gazdasági és szociális problémáik enyhítésére. Úgy tűnt, hogy az amerikai kormány sem számított a közeljövőben agresszív kommunista behatolásra a térségben, amelynek egyik fő okaként az iszlám vallással való ellentétét jelölték meg. Ezt megerősítette a Közel – Keleten dolgozó amerikai diplomataék Isztambulban tartott konferenciája is. Ez nem jelentette azt, hogy a kommunista veszély témáját elvetették, mivel ezzel részben a közvéleményt is igyekeztek meggyőzni a segélyek juttatásának szükségességéről; illetve szerették volna elkerülni, hogy a Szovjetunió bármilyen szinten is befolyást szerezzen. Éppen ezért Jeruzsálem nemzetközi státuszát sem támogatták, mivel így a város ellenőrzésében a Szovjetunió is részt vehetett volna. A washingtoni olasz nagykövet szerint az angol és amerikai politika között voltak ellentétek, különösen tekintetben, hogy Nagy Britannia túlságosan ragaszkodott a régi politikai partnereihez és rendszerhez. Az USA csak azért tett bizonyos engedményeket, mert el akarta kerülni az olyan radikális változásokat, amelyek felboríthatták volna a kialakult egyensúlyt, és nem szerette volna, ha Anglia régi tekintélye teljesen eltűnik. Anglia pedig azért volt kénytelen bizonyos szempontokból engedni, mert csak az Egyesült Államoknak állt rendelkezésére megfelelő gazdasági erő a térség problémáinak kezelésére. A párizsi kormány is gyakran kifejezésre juttatta Washingtonban, hogy csak annyiban változtat gyarmati politikájában, amennyiben az elkerülhetetlen, ez pedig ellentétes volt az amerikai politikával. Ami az arab – izraeli kérdést illeti, az USA tiszteletben tartotta az ENSZ hatáskörét, de megjegyzendő, hogy különösen a választási év miatt a befolyásos zsidó körök hatással voltak a kialakítandó álláspontra. Palesztinát illetően az USA jó megoldásnak tartotta volna, ha Jordánia anektálná a területet és rendezné viszonyát Izraellel. Ezt viszont nem minden arab állam fogadta volna el, annak ellenére, hogy az arab országokban még nem teremtődött meg a feltétele az Egyesült Államok által támogatott demokratizáció megvalósításának, amely gazdasági és politikai fejlődést hozhatna, mégis pozitívan viszonyultak az USA ezen céljához. A New York Times egyik számában Anna O’Hare McCormick újságíró a következőképpen jellemezte a helyzetet: *„Hogy a Közel – Kelet vulkánja kitörjön, csak egy módon akadályozható meg, ha az Egyesült Államok a tetejére ül. Mivel ez a pozíció igen kényelmetlen, ezért mindent meg fog tenni annak érdekében, hogy ne szenvedjen súlyos égési sebeket.”*²³⁸

²³⁸ ASMAE AP 1950 – 1957 Italia Busta 230. Telespresso N. 20/04438.

A Közel – Kelet védelmére kialakított stratégiák

A Közel – Kelet védelmének megszervezésével kapcsolatban a NATO keretein belül az olasz kormány az amerikai elgondoláshoz hasonlóan azzal értett egyet, hogy abban az arab államoknak is részt kell vennie. Nagy – Britannia sürgette a közel – keleti védelmi szervezet megalakítását, ezért nem tartotta azt sem kizártnak, hogy az arab országok nélkül vigyék azt véghez. Nagy – Britannia kizárólag katonai szempontokat érvényesített volna, míg Olaszország szerint politikai aspektusokat is figyelembe kellett volna venni. Nagy – Britannia szerint a térségben keletkezett űr betöltése sürgős, és az arab államokkal valószínűleg nem lehet rövid időn belül megegyezésre jutni, ezért a NATO-n belül kellene stratégiát kialakítani és később létrehozni egy tényleges szervezetet. A Kairóban szerzett információk szerint az amerikai elképzelést kellett követni, mivel az angol ellenérzéseket váltott volna ki az arab országokban. Törökország számára viszont az angol elképzelések tűntek elfogadhatónak, de tartott az arab országok ellenséges reakcióitól. Franciaország szintén az angol álláspontot vallotta magáénak. Az arab országokkal való tárgyalás lehetetlenné tette volna a probléma megoldását. A kialakult hatalmi űr miatt nem volt megengedhető, hogy kivárják, amíg sikerül az arabokkal megegyezniük - nyilatkozta Maurice Schuman francia külügyi államtitkár Quaroni olasz nagykövetnek.

1951 júniusában Anglia, az Egyesült Államok, Franciaország és Törökország tárgyaltak a Közel – keleti Parancsnokság (Middle East Command – MEC) létrehozásáról. Az alapító dokumentumát novemberben írták alá, mely később Közel – keleti Védelmi Szervezet (Middle East Defense Organization – MEDO) néven alakult át, és fő célja Egyiptom bekapcsolása volt a nyugati védelmi hálóba. Erősen antikolonialista szellemet igyekeztek megvalósítani, mert Egyiptom is csak akkor volt hajlandó tárgyalni, ha teljes jogú partnerként vehet részt benne. A Közel – Kelet védelmének megszervezéséről az angol és amerikai kormányok már az 1951. áprilisi máltai kétoldalú találkozásuk óta tárgyaltak, de Olaszország semmilyen hivatalos információt nem kapott erről. Az olasz külügyminisztérium lapja, az „Esteri” erre úgy reagált, hogy azért tartaná fontosnak Olaszország részvételét, mert a Mediterráneum problémáinak megoldása nem a védelmi tervezetekben keresendő, hanem a politikai, diplomáciai és stratégiai problémák megoldásában.²³⁹ Ennek hatására kezdte Olaszország mediterrán politikájának legfőbb

²³⁹ ASMAE AP 1950 – 1957 Italia Busta 78. Stampa e documentazione.

elemeit olyan fórumokon egyre gyakrabban hangoztatni, mint például az 1951 szeptemberében rendezett barrii vásár. Ezek: az arab népek függetlenségének támogatása és a Nyugat - Kelet közötti híd szerepének betöltése a gazdasági és politikai együttműködésben, bár ez előbbi atlanti kötelékei miatt sokszor csak visszafogottabb módon érvényesíthette.

De Gasperi 1951. szeptember végi washingtoni útja alkalmával szintén hangsúlyozta, hogy ellenzi a Közel – keleti Parancsnokság felállítását, mert az csak a régi gyarmati kapcsolatok más dimenzióba helyezését szolgálná. Kiemelte, hogy Olaszország már nem rendelkezik gyarmatokkal, ezért semleges országgént, részben mint közvetítő léphetne fel a konfliktusokban, részben pedig hathatósan működhetne együtt az Egyesült Államokkal a térség problémáinak hatékony megoldásában, anélkül, hogy belügyeikbe beleszólna. Az USA viszont lényegtelennek tartotta azokat az olasz érveket, amelyek szerint a hídszerep megilleti az országot. Viszont aggodalmát fejezte ki az arab országoknak a Szovjetunióval szemben elfoglalt semleges pozíciója és az arab – izraeli konfliktus miatt, amelyekről az olasz politikusok szót sem ejtettek. De Gasperi a Szenátus előtt a külpolitikáról tartott 1951. október 18-i beszédében kiemelte: elismeri az arab világban megjelenő függetlenségi mozgalmakat, valamint országa hajlandó közreműködni nehézségeik leküzdésében.²⁴⁰ De Gasperi azonban végül visszakozni kényszerült Nagy – Britannia nyomására. A közel – keleti képviselők számára elküldött direktívában aláhúzták, hogy De Gasperi beszédében nem utalt olyan szándéokra, amely az angol – egyiptomi konfliktusban való közreműködést célozná meg.²⁴¹ De Gasperi beszédében arra célozhatott, hogy három nappal korábban Nahasz pasa elutasította azt az angol – amerikai – francia – török javaslatot, hogy Egyiptom vegyen részt a NATO közel – keleti parancsnokságában. Az olasz kormányfő azt is megemlítette, hogy nem ítéli el az egyiptomi döntést – tekintettel országaik baráti kapcsolataira – és felszólította szövetségeseit, hogy csak egyenrangú félként tárgyaljanak az arab országokkal a közös védelmi érdekekről. Valójában Olaszország sérelmezte, hogy kihagyták a Közel – Keletről szóló tárgyalásokból, és Nagy – Britanniával továbbra sem voltak kapcsolatai felhőtlenek.²⁴²

²⁴⁰ Atti Parlamentari, Senato, Discussioni, p. 27397.

²⁴¹ ASMAE AP 1950 – 1957 Italia b. 851. Telespresso 1882/c.

²⁴² Nagy – Britannia részéről az angol – egyiptomi konfliktus kapcsán az is felmerült, hogy Olaszországnak a fasiszta időkhöz hasonló szándékai lennének a Mediterráneumban. Az angol külügyminisztérium kérdésére erről a lehetőségről azonban megnyugtató válaszok érkeztek az angol közel – keleti követségekről. In: Cremonesi, Lorenzo: i. m. 110. l.

Mivel az USA sem fogadta kedvezően az olasz politika ezen próbálkozásait, így Olaszország hídszerepének megvalósulása ismét váratott magára. Már 1900 januárjában Visconti Venosta²⁴³ így jellemezte az olasz külpolitika akkoriban kialakult irányvonalának korlátait: „*Én nem szeretném [...] megismételni azt a negatív politikát, amelyhez nagyon is gyakran folyamodik az olasz kormány, hogy olyan dolgokat akar megakadályozni, amelyekre nincs lehetősége, és olyan diplomáciai manővereket folytat, amelyek arra ítéltetnek, hogy befejezetlenek maradjanak, és csak arra szolgáljanak, hogy újabb bizonyítékát adják tehetetlenségünknek.*”²⁴⁴

Olaszország nem tehette meg, hogy az USA vagy Nagy – Britannia elképzeléseivel ellentétes politikát folytasson, nemcsak gazdasági függősége miatt, hanem azért sem, mert csak ettől a két országtól várható eredményt a számára legfontosabb két fő probléma megoldására: a békeszerződés revíziójára és Trieszt ügyének rendezésére. A Quaroni által 1945 óta hangoztatott reálpolitika a gyarmatok elhagyására és a hatalmi törekvések nélküli politika folytatására irányult, amely csak az érintett országok gazdasági segítségét célozta gépek és szakemberek biztosításával nyersanyagokért és valutáért cserébe. Ez viszont nem felelt meg a probléma szélesebb látókörű kezelésének, amely a politikai stabilitás és biztonság elsődleges szempontját érintette. Olaszország, bár nem szívesen vett volna részt különálló mediterrán egyesülésekben – mivel azzal ki lett volna zárva a nyugati hatalmi körökből, és ráadásul angol hatalmi fölénytel bíró szervezetben kevés esélye lett volna érdekei érvényesítésére –, nem szeretett volna kimaradni egy olyan szervezetből, amelyben az USA is tag, mert ily módon viszont a mediterrán hatalmi szerepét hagyták volna figyelmen kívül. Nagy – Britannia inkább Törökországot látta volna a Nyugat és a Mediterráneum közötti híd szerepében. Az olasz diplomaták éppen ezért élénk diplomáciai tevékenységet folytattak Egyiptomban, hogy – amennyiben az elfogadja a részvételt a szervezetben –, támogassa Olaszország tagságát is.²⁴⁵ Egyiptom viszont elutasította a részvételt. Olaszország javasolta, hogy próbálkozzanak Egyiptom NATO – tagságával, de ezt meg az USA ellenezte. Egy évvel később a már forradalmi Egyiptom, amely névleg Nagib tábornok, de ténylegesen Nasszer ezredes vezetése alatt állt, véglegesen elutasította a MEDO csatlakozást. Így utólag Olaszország számára kedvezett, hogy a nyugati hatalmak kihagyták a szervezetből, mert az arab országok szemében előnyt jelentett, hogy nem működött közre az „imperialista” országokkal. Egyiptom elutasító magatartásának hatására

²⁴³ 1863 és 1901 között hosszabb – rövidebb időszakokra Olaszország külügyminisztere volt.

²⁴⁴ Sebesta, Lorenza i. m. 140. l.

²⁴⁵ ASMAE AP 1950 – 1957 Italia Busta 780. Telespresso N. 3888/1457.

Irak, Szíria és Libanon is jelezték, hogy nem kívánnak részt venni a szervezetben.

Az olasz elképzelés a következő volt a Közel – Kelet biztonságának megoldására: a megalakítandó szervezetben azok az államok vennének részt, amelyek közvetlenül érdekelték a térség védelmében. Jogosan tekinthetők közvetlenül érdekeltnek az arab államok, továbbá Olaszország és Görögország védelmi problémái is elválaszthatatlanok a Közel – Kelettől. Olaszország az arab államokkal kialakított kapcsolatainak köszönhetően közvetíthetne a Nyugat védelmi érdekei és az arab nacionalizmusok között. A Kairóból és Bejrútból érkező információk megerősítették ezen olasz elképzeléseket. A Közel – Kelet védelmi szervezetét a NATO-hoz kellene kapcsolni, mivel lennének olyan országok, amelyek mindkettőnek tagjai. A washingtoni olasz nagykövetség úgy tapasztalta, hogy az amerikai kormány egyetért az olasz elképzelésekkel, de nem nyilatkoztak Olaszország esetleges szerepéről, ezért úgy gondolták, hogy konkrét terveket kellene kidolgozni részvételének formáiról és a rendelkezésére álló eszközökről. Néhány érintett országban folytatott diplomáciai puhatolózásokból világossá vált, hogy Franciaország nem ellenzi Olaszország részvételét a Közel – Kelet védelmében, de az is kiderült, hogy nem áll módjában annak érdekében cselekedni. Törökország, annak ellenére, hogy az esetleges rivalizálás miatt arra lehetett számítani, hogy nem támogatná az olasz részvételt, kijelentette, nem ellenezné azt. Nagy – Britannia érdekét az általa felvázolt stratégiai tervező testület (Planning Board) létrehozása szolgálta volna leginkább, amelyben rajta kívül Franciaország, Törökország és a három domínium, Dél – Afrika, Ausztrália és Új – Zéland vettek volna részt. Ezek Anglia szerint ténylegesen hozzájárulhattak volna a térség védelméhez, valamint teljes mértékben biztosították volna az angol érdekek érvényesítését. Tehát Nagy – Britannia nem vette volna jó néven Olaszország részvételét azon okból sem, mert attól tartott, hogy Olaszország aktívabb arab politikája sértene a szigetország érdekeit.

Már Görögország és Törökország NATO – tagsága kapcsán is különbözőek voltak Nagy – Britannia elképzelései a felvétel módjáról. Egy különálló állandó testület (Standing Group) felállítását kívánta megvalósítani a közel – keleti országok számára. Szerette volna Egyiptomot is felvenni, ezzel megfelelő jogi alapot biztosítani csapatainak a Csatorna térségében való tartózkodásra. Franciaország viszont teljes tagként akarta felvenni a két államot, amelyhez az olasz elképzelés is közelebb állt. Görögország hivatalos kérelmet nyújtott be a Planning Boardban való részvételre. Nagy – Britannia ezt elutasította és nyomására az USA, Franciaország és Törökország is negatívan nyilatkoztak. Attól tartottak, ha Görögország kérelmét elfogadják, az precedens értékű lehet más országok

számára is. Szerették volna elkerülni, hogy a görögök esetleg ezen a fórumon is felvessék Ciprus problémáját. Olaszország hasonló reakciókra számíthatott Anglia miatt. Az arab országok közül egyiptomi diplomaták több fórumon kijelentették, hogy támogatnák egy védelmi szervezet megalakítását Olaszország részvételével, bár az egyiptomi kormány hivatalos álláspontja még nem volt ismert. A libanoni olasz nagykövetséghez pedig a libanoni külügyminisztériumból érkezett megerősítés, hogy támogatnák Olaszország részvételét. Ezekből a tényekből azt a következtetést lehet levonni, hogy Nagy – Britannia kivételével senki nem ellenezte Olaszország részvételét egy közel – keleti védelmi szervezetben, és bár a tárgyalások a kezdeti fázisban voltak, az olasz kormányhoz nem érkezett semmilyen felkérés, és az olasz kormány sem kért hivatalosan információt. Mindenesetre úgy vélték, hogy az USA hozzáállásán dől el a kérdés. Fontos feladat volt továbbra is nyomást gyakorolni az amerikai kormányra az olasz érdekek elismerése végett, a két legfontosabb érv a katonai hozzájárulás és az arab országok pozitív hozzáállása volt. A külügyi államtitkár, Zoppi kérésére a vezérkari főnök, Marras készített egy esettanulmányt arról, hogy Olaszország mennyiben tudott volna gyakorlatban hozzájárulni a Közel – Kelet védelméhez. Marras három pontban foglalta össze a lehetőségeket:

1. Speciális egységek létrehozása sivatagi hadműveletekre, amelyeket a konfliktus három hónapját követően lehetne készenlétbe állítani,
2. az arab államok egységeinek és különleges alakulatainak kiképzésében való részvétel,
3. különleges osztagok kiképzése összeköttető és parti hajózási feladatokra – elsősorban utánpótlás szállítására.

Ezzel párhuzamosan Marrast megbízták Egyiptom NATO – felvételének, a MEDO és a NATO összekapcsolásának kidolgozásával. Marras Egyiptom teljes jogú tagságát javasolta. Tervezetét bemutatták az amerikai kormánynak, de az azonnal visszautasította.²⁴⁶ Az olasz diplomaták véleménye szerint az egyiptomi kormányon kívül más arab országoknál is érdeklődni kellett volna, hogy támogatást szerezzenek Olaszország számára. Bár a pozitív reakciók ellenére sem lehettek túl optimisták, mert Anglia szava sokat számított, hiszen jóval jelentősebb mértékben járult hozzá a térség védelméhez, mint Olaszország. Végző esetben a megfigyelői státusz kérésével lehetett volna próbálkozni.

²⁴⁶ Sebesta, Lorenza i. m. 139. l.

Jelentőséggel bírt még Olaszország számára, hogy a NATO melyik szervén keresztül kapcsolódna össze a közel – keleti védelemmel. Ha a legfőbb katonai döntéshozatali szervén, az úgynevezett Standing Groupon keresztül, az nem kedvezett volna Olaszországnak, mert annak nem tagja, és ez a szerv elsősorban katonai kérdésekben hoz döntéseket. Ha az Atlanti Tanácson keresztül, az Olaszország érdekeinek is megfelelt volna, mert abban minden tagállam részt vesz és politikai funkciói is vannak.²⁴⁷ Olaszország természetesen ez utóbbit támogatta volna, nemcsak azért, mert akkor automatikusan részt venne a döntésekben, hanem mert bármilyen katonai szövetségben, legyen az európai, atlanti vagy mediterrán, hangsúlyozni kívánta a politikai és a gazdasági funkciókat is.

Olaszország számára kedvezőbb volt az amerikai dominancia a Mediterráneumban, mint az angol; érdekelt volt abban, hogy a régi gyarmatbirodalmak felbomlásával az arab nacionalizmust a Nyugattal való együttműködés felé tereljék. Gazdasági és politikai megoldásokat javasoltak a térség problémáinak kezelésére, amely az amerikai politikának is fontos eleme volt, mivel a vonatkozó katonai tárgyalásokból – mint például a MEDO megalakítása és működése, vagy a Közel – Kelet Felfegyverzését Koordináló Bizottság, amelyet 1952-ben alakítottak az 1950 májusában megfogalmazott angol – francia – amerikai háromhatalmi nyilatkozat alapján, hogy az Izraelnek és az arab országoknak szánt fegyverszállítmányokat szabályozzák –, ki voltak zárva. Némi sikert jelentett az olasz diplomácia számára, hogy 1955 őszén ez utóbbi szervezetbe meghívást kapott. Az üléseken a washingtoni nagykövet, Brosio és Egidio Ortona követségi tanácsadó vehettek részt, de a külügyminisztérium javaslatára tevékenységük csak az egyszerű megfigyelő szerepére szorítkozott.²⁴⁸ Az olasz külpolitikai aktivitást megnehezítette az is, hogy a New Look politikájának keretén belül az amerikai közel – keleti politika súlypontja eltolódott a Szovjetunióval határos országok felé, és ezzel Törökország került kedvezőbb helyzetbe mint közvetítő ország.

Kísérletek történtek arra, hogy Olaszország főszerepet játsszon a Közel – Keleten, de eredményei kétségesek voltak. Jó példa erre az olasz védelmi miniszter, Randolfo Pacciardi 1953 februárjában tett egyiptomi útja. Olaszországot az arab országok felé való közeledés és a szövetségi döntőszervekben elnyerendő jelenlét motiválta, míg az egyiptomi kormány Olaszországon keresztül akart nyilvánosságot a Nagy – Britanniával való konfliktusainak közvetítésére a világ felé, és ugyanakkor az Egyesült Államokhoz kívánt közeledni. A London és Kairó közötti ellentétek miatt viszont Pacciardi tevékenységét úgy

²⁴⁷ ASMAE AP 1950 – 1957 Italia Busta 910 Telespresso N. 2155/c.

értelmezték, mint az arab államok támogatását, ezért De Gasperi kénytelen volt tagadni ez utóbbi tény, míg Pacciardi az egyiptomiaknak azt bizonygatta, hogy az egyiptomi erők elégségesek a Szezi – csatorna védelmére és nincs szükség az angol csapatok jelenlétére. A Pacciardi - misszió azért sem lehetett sikeres, mivel éppen a New Look politikájának keretén belül Egyiptom központi szerepe a Közel – Kelet védelmében vesztett fontosságából. Kairóban pozitív visszhangja volt az olasz kezdeményezésnek, ebből a szempontból tehát nem tekinthető sikertelennek az olasz vállalkozás. S bár nem ismerték el Olaszországot olyan partnernek, aki tárgyalásaikban ténylegesen közvetíthetett volna - hiszen nem tudott volna változtatásokat elérni az angolszász országok politikájában -, viszont alkalmasnak tartották arra, hogy mint az arab országok érdekeinek szószólóját használják fel a többi nyugati országgal szemben. Nagib tábornok az olasz védelmi minisztert használta fel arra, hogy tudassa legfőbb külpolitikai szándékait a többi atlanti országgal. Fölvázolta az egyiptomi politika két lehetséges fő irányvonalát. Az egyik a Szovjetunióval kötött szövetség, amelyet a tábornok személyesen inkább elvetett, mert nem volt sok támogatója; a másik pedig az arab – ázsiai államok szövetsége, amely egy harmadik független pólusként működött volna Nyugat és Kelet között, de valamilyen módon kapcsolódhatna az atlanti szövetséghez. A legfőbb kapcsolattartó szerepére Olaszországot és Görögországot tartotta legalkalmasabbnak. Konkrét javaslatok a két ország kapcsolataira vonatkozóan nem születtek, kivéve a szorosabb kulturális együttműködés kialakítását célzó egyiptomi nyilatkozatot. Az olasz kormány a későbbiekben sem mondott le az arab országok vezető állama, Egyiptom és a Nyugat közötti közeledés támogatásáról.

Olaszország mediterrán politikája és a kőolajipar összefonódásai

Olaszország számára egyre fontosabbá vált a kőolajipar, mivel a gazdasági behatolás a Mediterráneumban a legfontosabb szektor, a kőolajtermelés nélkül nem lehetett teljes. Ennek nagy része ekkor már angol és amerikai vállalatok kezében volt, tehát ez nem jelentett mást, mint az azokkal való együttműködést. Ezen felül a nyersanyagokban szegény félsziget rá volt utalva arra, hogy szükségleteit más országokból fedezze. Az olasz kőolajipari vállalat, az Ente Nazionale Idrocarburi (ENI) terjeszkedésre irányuló politikája viszont nem várt nehézségekbe ütközött. Jól mutatja ezt az iráni olajpiac újrainyitása.

²⁴⁸ Sebesta, Lorenza: i. m. 143. l.

Moszadek hatalmának megdöntését követően a sah igyekezett mindinkább bevonni a külföldi vállalatokat, hogy enyhítse az előző időszak angol – amerikai bojkottja következtében elszenvedett károkat. Ez jó alkalom volt arra, hogy eddig még a térségben nem szereplő vállalatok is részesedést nyerjenek az olajpiacon. Az ENI vezetője, Enrico Mattei kísérletet tett az abadani konzorciumban való részvételre. Tevékenységének sikerét az is befolyásolta, hogy Eisenhower elnökle alatt az Egyesült Államokban szorosan összefonódtak a kőolajipari érdekeltségek a kormányzati körökkel. 1953 januárjában Ezio Vanoni pénzügyminiszter elfogadta az AGIP számára a Pó völgyében található földgázlelőhelyek kiaknázásának monopóliumát, ez sértette az amerikai érdekeket.²⁴⁹ A nacionalizálást szélsőbaloldali lépésnek tekintették, ráadásul Mattei egykor a partizánharcok aktív résztvevője volt, a kereszténydemokraták baloldali szárnyához tartozott, és Gronchi köztársasági elnökkel együtt a baloldali nyitás híve volt, ez utóbbi egyre inkább teret nyert az olasz belpolitikában. Az akkori amerikai követ, Clare Boothe Luce interpretálásában ezek a tények még ijesztőbbnek hatottak Washingtonban. A nagykövetség pszichológiai háború híve volt, és úgy látta, Olaszországban esélye van egy kommunista kormány hatalomra kerülésének. Az amerikai vállalatok az ENI kizárását azzal indokolták, hogy csak olyan társaságot vesznek be a konzorciumba, amely már jelen van a Közel – Keleten. Végül mégis bevettek olyan amerikai cégeket, amelyek függetlenek voltak, és korábban nem volt még érdekeltségük. Mattei az abadani konzorciumból való kizárást az összefonódó amerikai gazdasági és politikai érdekeknek köszönhette. Végül 1957-ben Mattei mégis elérte célját. Olyan kedvező ajánlatot tett az iráni kormánynak, amelyre azt megelőzően nem volt példa: a közös iráni – olasz vállalat hasznából gyakorlatilag Iránnak jutott a 75%.²⁵⁰ Mattei ugyanebben az évben Líbiában kapott 27.000 négyzetkilométerre feltárási jogot, a Fezzan – koncessziót, de végül az amerikai külügyminiszter megbízottjának közbenjárására a líbiai kormány visszavonta a szerződést. Az ENI csak 1972-ben alapított AGIP Lybian néven társaságot Líbiában.²⁵¹ Az ENI elutasítása végülis az arab országokban az olasz vállalat érdekeit szolgálta, mivel az független maradt a régi típusú illetve az új típusú amerikai gyarmatosításhoz kötődő konzorciumoktól. Mattei 1962-ben, máig tisztázatlan körülmények között repülőgépbalesetben meghalt. Nem zárható ki, hogy merénylet áldozata lett.

²⁴⁹ Vö.: Kanyó András: Versenyfutás az olajért, Táncsics Könyvkiadó, Budapest, 1976. 128. – 142. l.

²⁵⁰ Vö.: Ónody György: A közel – keleti olaj a világpolitikában, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1978. 96. l.

²⁵¹ Vö.: Ónody György: i. m. 102. – 103. l.

A De Gasperi kormány 1948 – 1953 között folytatott mediterrán politikájának hatásai és eredményei

Olaszország, amely egykor a civilizáció bölcsője és világhatalmi központ volt, a II. világháborút követően alsóbbrendű szerepre kényszerült. Az európai kontinensen nem tudott vezető szerepet vállalni és ez még kevésbé volt lehetséges az atlanti szövetségben. Egyetlen terület a Földközi – tenger medencéje volt, ahová mediterrán országként stratégiai és gazdasági érdekei is szorosan kötöttek. Az arabok szimpátiájának elnyerését az olasz kormány atlanti politikájában akarta hasznosítani, hiszen a mediterrán politika csak eszköz volt számára a szövetségben való nagyobb befolyás megszerzésére, nem pedig végső cél. Ennek elutasítása angolszász részről az arabokkal való kapcsolatok javulásához vezetett, mivel azok nem látták át, hogy mi volt az olasz kormány végső célja. Ez táplálhatta az észak – afrikai vezetőkben azt a reményt, hogy Olaszország a függetlenségük ügye mellé állhat, előtérbe helyezve az arab – barát politikát az atlanti szolidaritással szemben. Az arab országok 1952 – 1953 folyamán többször is Rómához fordultak támogatásért. Az olasz kormányban csak kevesen akarták kihasználni ezt a helyzetet, mint például a külügyi államtitkár – helyettes, Paolo Emilio Taviani. A többség viszont óvatosságra intett, nem akarták veszélyeztetni az ország európai kapcsolatait, amelyek pontosan Párizson keresztül fonódtak egyre szorosabbra.

A tárgyalt időszakban az olasz közel – keleti politika legfontosabb céljai a következők voltak:

1. egyensúly tartása az arabok és Izrael között,
2. a gazdasági kapcsolatok növelése,
3. a kommunizmus térnyerésének megakadályozása.

Az arabok és Izrael közötti egyensúly megtartása sikeresnek volt mondható, mivel annak ellenére sem volt tapasztalható visszaesés az arab országok és Olaszország gazdasági és politikai kapcsolataiban, hogy Izrael elismerése után a két ország kereskedelme is javuló tendenciát mutatott. Az Arab Liga főtitkár – helyettesének, Ahmed al – Sukeirinek 1953. decemberi és a főtitkárnak, Abdul Kalek Hasszuanának 1954. májusi útja szintén az arab politika sikerét mutatja. Ez a siker azonban nem hozott konkrét eredményeket, és ezzel maguk az arab vezetők is tisztában voltak. Az olasz külpolitika tartózkodott attól, hogy az

arab – izraeli kérdésben határozott álláspontot foglaljon el. Egyedül a Vatikán volt az önálló izraeli állam ellen. (1953 októberében a Vatikán nagy pompával fogadta a jordán királyt, Husszeint.) Nem mellékes az a tény sem, hogy Róma nyugati szövetségesei sem nézték volna jó szemmel, ha a Közel – Keletet érintő két legfontosabb kérdésben, az arab – izraeli és angol – egyiptomi konfliktusban bármilyen közvetítő szerepet próbált volna Olaszország betölteni.

A gazdasági kapcsolatok terén szintén jó eredményeket ért el a De Gasperi – kormány. Az arab országok közül első helyen Egyiptom állt, ahol jelentős olasz kolónia jelenléte is segítette a kereskedelmi aktivitást. Ráadásul Olaszország a 3. helyen állt évi 1367 átmenő hajójával a Szuezi – csatornán szállító országok között.²⁵²

A kommunizmus térnyerésének megakadályozása, amelyet a gazdasági és kulturális élet javításával kívántak elérni, szintén eredményes volt, az 1950-es évek első felében létrehozott szervezetek nagymértékben elősegítették ezt. Hozzá kell tennünk azonban, hogy - amint azt sok olasz politikus is jól látta -, az ezen országokban uralkodó iszlám vallásnak köszönhetően nem lehetett ténylegesen attól tartani, hogy állami szinten teret nyerhet a kommunizmus.

Azt a nagyszabású elképzelést viszont, hogy Olaszország mint híd működjön a Mediterráneum és a nyugati világ között, nem sikerült megvalósítani. Egyik fél sem fogadta el ebben a szerepben Rómát. Ezen felül az olasz politika minden területen azt a célt tűzte ki – legyen szó európai, atlanti vagy mediterrán együttműködésről –, hogy a katonai aspektus helyett a politikai, gazdasági és kulturális kapcsolatok fejlesztését szorgalmazza. A NATO keretein belül – sajnálatos módon – ez soha nem valósult meg, megmaradt a katonai aspektus teljes dominanciája. Viszont az Európai Unió, akkor még Európai Gazdasági Közösség már 1965-től sorozatosan egyezményeket kötött a mediterrán országokkal és 1972-ben globális mediterrán politika érvényesítését fogadta el. Olaszország már 1964-ben memorandum formájában is szorgalmazta ezt. Olaszország tehát az Európai Unión belül sikeres és aktív mediterrán politikát folytatott, amelynek alapjait még a De Gasperi - kormány teremtette meg.

Ezt követően a liberális Gaetano Martino, aki három évig volt külügyminiszter, arra törekedett, hogy a De Gasperi által megjelölt két irányvonalat – Olaszország mint híd Nyugat és Kelet között, illetve a gazdasági és politikai együttműködés a NATO keretein belül – összekapcsolja. 1954 decemberében a Nyugat – európai Unió létrehozását célzó

²⁵² Di Nolfo, Ennio (szerk.): *L'Italia e la politica di potenza in Europa*, Milano. Marzorati, 1992., 104. l. Az

konferencián felvetette, hogy az európai és atlanti szövetség kompetenciáit terjesszék ki a Közel – Kelet és Észak – Afrika problémáinak közös megoldására, kibővítve ezzel az Atlanti Szerződés 2. cikkelyét. Martino a prioritásokat az európai és atlanti politikára helyezte. Az 1950-es évek közepétől viszont egyrészt a gazdasági fellendülésnek, másrészt a kommunista veszély csökkenésének köszönhetően az európai országokban erősebben jelentkezett a nemzeti érdekek hangsúlyozása, amely a NATO szövetségen belül az Egyesült Államok befolyását csökkentette. A neoatlantizmusnak nevezett politika keretén belül Olaszország külpolitikájában nagyobb önállóságra törekedett, ami a Mediterráneum országainak viszonylatában is megmutatkozott.

A Mediterrán Paktum tervezete a magyar diplomáciai jelentésekben

A Mediterrán Paktum tengelyét alkotó országok, Görögország, Olaszország és Törökország magyar követségeinek jelentéseit áttekintve elmondható, hogy az ankarai és római követségek nagy figyelmet fordítottak a mediterrán térségben történő blokkalakítási kísérletekre. Pontos elemzéseket adtak a végbemenő politikai folyamatokról, és a dokumentumok azt mutatják, hogy rövid időn belül hozzájutottak az információkhoz. Például Tsaldaris 1947 augusztusában Marshallal folytatott tárgyalásait követően egy 1947. augusztus 28-án keltezett, a római követségről érkezett jelentésben a következőt olvashatjuk:

„Feridum Cemal Erkin, volt külügyminiszter – helyettes római nagykövetté való kinevezéséről szóló 53/pol számú jelentésben már felhívtam a figyelmet egy földközi – tengeri török – görög – olasz együttműködés kialakítását célzó törekvésre. Azóta erről mind többet hallani, és ilyen hírek már a sajtóban is megjelentek. Törökország, mely Görögországgal egyetemben a keleti hatalmi csoporttal szemben az angolszász hatalmak előbástyáját képezi, nyilvánvalóan szívesen látná, ha ennek kiszélesítése céljából Olaszország is bekapcsolhatóna, mely körülmény a jelenlegi athéni kormányzat labilitása folytán még sürgetőbbé vált számára. Az ilyen irányban amerikai támogatással kifejtett aktivitásnak eddigi eredményeiről innen pontos képet nem lehet alkotni, vitán felül áll azonban, hogy amerikai égisz alatt mind török mind görög részről ilyenirányú lépések tétettek. Az itteni hírek szerint Tsaldaris Amerikából visszatérése alkalmával a campinói repülőtéren Sforza gróffal folytatott megbeszéléseinek ez volt a fő célja. Habár ennek

adat a Corriere della Sera olasz napilap 1955. augusztus 18-i számából származik.

eredményességét olasz részről megcáfolták, úgy hiszem, nem túl merész megállapítás, hogy egy török – görög – olasz földközi – tengeri blokk kialakulása a megvalósulás határain mozog.

*Észlelhetők azonban ezenfelül egy ilyen együttműködésnek az arab államokra való kiterjesztésére irányuló velleitások²⁵³ is, amelyek eredményessége egyelőre valószínűtlen. Legfőbb akadálya ennek a szudáni kérdésben felmerült angol – egyiptomi ellentét, melynek következményeképpen az egyiptomi külügyi vezértitkár tegnapelőtt nyilatkozatot tett Egyiptomnak a Szovjetunióhoz és Lengyelországhoz való közeledéséről.*²⁵⁴

Erkint egy évvel később washingtoni követté nevezték ki. Lelkes támogatója volt a Mediterrán Paktumnak, így néhány diplomata nyilatkozata és a sajtóvisszhangok következtében azt a következtetést lehetett levonni, hogy a Mediterrán Paktum megalakulása a valóságosnál előrehaladottabb állapotban van. Washingtonban tartott első sajtókonferenciája alkalmával kifejtette elképzelését a Mediterrán Paktumról, amely közel állt Bevin álláspontjához:

*„A Nyugati Uniót két regionális védelmi szervezetnek kellene kiegészítenie; az egyik a Mediterráneum országait foglalná magába, a másik Észak – Európa országait. Ez a két csoport kapcsolódhatna a Nagy – Britannia és Franciaország vezetése alatt megalakított Nyugati Unióhoz. [...] Az amerikai kormány fegyverek és felszerelések szállításával járulna hozzá a szervezet működéséhez.*²⁵⁵

Míg külügyminiszteri szinten maga Sadak is azon a véleményen volt, hogy a jövőben fontos lenne a Mediterrán Paktum megalakítása, de leginkább azért fektetett rá a török kormány olyan nagy hangsúlyt, mert ettől remélték az amerikai segélyek összegének növekedését és eljuttatásuk gyorsaságát.²⁵⁶

A magyar diplomáciai jelentésekből kiderül, hogy a Földközi – tengeri Paktumot úgy tekintették, mint a szocialista tömb ellen irányuló szerveződések részét: *„Az amerikai imperializmusnak a legnagyobb érdeke most az, hogy minél több országot tudjon beállítani a Szovjetellenes politikába, minél nagyobb területeket tudjon elsősorban a Szovjetunió körül bevonni háborús uszító politikájába és ezeken a területeken repülőtereket, hadi bázisokat tudjon építeni, így fokozatosan körülvéve a Szovjetuniót egy ellenséges*

²⁵³ Szándék, akarat.

²⁵⁴ MOL Törökország adminisztratív iratai, XIX-J-1-k, 1945.-64., 6. Doboz 5/b 3630/pol-47. Ankara, 1947. augusztus 28.

²⁵⁵ ASMAE AP Italia 1946 – 1950 Busta 15. számozás nélkül, az Istanbul 1948. szeptember 18-i száma alapján.

²⁵⁶ ASMAE AP Italia 1946 – 1950 Busta 15. Telespresso N. 11/29782.

*láncolattal.*²⁵⁷ Tény, hogy az 1940-es évek végén, az 1950-es évek elején a két blokk közötti hidegháborús helyzet valós konfliktussal fenyegetett. Az USA törekedett arra, hogy minél több országot csatoljon be szövetségi rendszerébe és katonai védelmi hálót vonjon köréjük. A Mediterrán Paktum is ezt a célt szolgálta volna, de végül a NATO keretein belül oldották meg a problémát.

Többnyire a Földközi - tengeri Paktumot az Egyesült Államok kezdeményezésének tartották: *„Kétségtelen az, hogy az amerikai diplomataK Közép – Kelettől egészen a népi demokráciák határáig, titkos értekezleteket tartanak a földközi tengeri blokk létrehozásának érdekében. Ezek a tárgyalások részben arra szolgálnak, hogy az atlanti blokkhoz kapcsolják Nyugat – Németországot és Jugoszláviát.*”²⁵⁸ Az Egyesült Államokat csak annyiban tekinthetjük kezdeményezőnek, hogy mindaddig, amíg nem tisztázódott, hogy mennyiben fog részt venni az USA Európa védelmében, támogatott bármilyen integrációs törekvést gazdasági, katonai és politikai téren is. A háborút követő újjáépítéshez nyújtott segítségének is előfeltétele volt az európai összefogás. A Mediterráneummal kapcsolatban szintén az volt a hozzáállása, hogy elviekben támogatná a térség országainak együttműködését, de konkrét segítséget csak akkor nyújt, ha valamilyen szinten az már megvalósult. Addig is megfelelőnek tartotta Olaszország, Törökország és Görögország részvételét a NATO-ban, illetve gazdaságilag is vezető szerepet töltött be. Jól tükrözi az amerikai kormány hozzáállását Robert A. Lovett külügyi államtitkár 1948. április 23-án az ankarai követségnek küldött távirata: *„Tsaldaris javaslatát tekintve egy görög – török egyezményről, amelyhez arab államok is csatlakozhatnának, a kormány véleménye az, hogy mindaddig, amíg békés megoldás nem születik Palesztina kérdésében, lehetetlen gyakorlati lépéseket tenni az ügy érdekében. Az USA nincs jelenleg felkészülve arra, hogy kezdeményezzen a fenti kérdésben vagy további támogatást ígérjen, amennyiben a Paktum megszületne.*”²⁵⁹

Kiemelték Angliát is, mint azon országot, amelynek érdekében állna egy közel – keleti szövetség létrehozása, hogy ellensúlyozza gyarmatbirodalmának válsága következtében történt hatalomvesztését, és megtarthassa katonai jelenlétét. A jelentések szerint Anglia és az USA között konfliktusok is voltak a Mediterráneumban kialakult versenyhelyzetük miatt. Az tény, hogy az 1950-es évektől az Egyesült Államok mind

²⁵⁷ MOL Törökország adminisztratív iratai, XIX-J-1-k, 1945.-64. 6. Doboz 5/b 103/biz. 1952. Ankara, 1952. február 12.

²⁵⁸ MOL Olaszország adminisztratív iratai, XIX-J-1-k, 1945-1964 10. Doboz 5/d 186/biz. 1951. Róma, 1951. március 22.

²⁵⁹ FRUS 1948. IV. kötet 767.68/4-2348 The Acting Secretary of State to the Embassy in Turkey,

dominánsabb helyzetbe került a térségben, és ez gazdasági fölényének következtében alakult így, támogatta a gyarmatok függetlenségét, mégsem beszélhetünk a két ország közötti ellentétről. A II. világháborút követően az USA szeretne volna, ha Anglia megtartaná hatalmi pozícióit, mivel nem akarta felvállalni a fegyveres jelenlétet a térségben. Anglia viszont azt kívánta elérni, hogy az Egyesült Államok katonailag is legyen jelen, hiszen valójában már csak politikailag tudta fenntartani befolyását. Tehát ebben az értelemben nem beszélhetünk a két hatalom közötti ellentétről. A magyar külügyminisztérium Politikai Főosztályának 1950. augusztusában született elemzésében, amely a Közel – Kelet térségében történt blokkalakítási kísérleteket vizsgálja, több olyan ellentétet is felsoroltak, amely szerintük megnehezítette bármilyen szövetség létrehozását a Mediterráneumban. Az angol – amerikai nézeteltérések mellett akadálynak tekintették a gyarmatosító imperialista hatalmak és a gyarmatosított közel – keleti országok közötti szembenállást, az arabok és izraeliek közötti konfliktust, Törökország és az arab államok közötti ellentéteket valamint Törökország és Görögország viszályait. Ezek közül leginkább az angol – amerikai szembenállás hangsúlyozása megfelelt annak a szovjet politikának, hogy Sztálin igyekezett úgy feltüntetni a "nyugati" blokkot, mint amit belső ellentétek gyengítenek:

„Anglia a Közép – Keleten egyre jobban veszélyeztetve érzi magát az amerikai imperializmussal szemben, és ugyanakkor a közel- és közép – keleti népek felkeléseivel szemben is. Ebből a kettős veszélyből igyekezett kiutat találni Anglia, amikor a közép – keleti „védelmi” szervezet újabb tervezetét akarja ráerőszakolni a többi államokra, és annak elfogadásáról tárgyalt Londonban is a török államférfiakkal. [...] Ha világosan akarjuk látni, hogy a tárgyalások alkalmával a Közép – Kelet kérdésében milyen megbeszélések történhettek, akkor még egyszer el kell ismételni azt, hogy az utóbbi hónapokban az angol kormány nagyon ráfeküdt arra, hogy a közép – keleti „védelmi” paktumot előbb létrehozza, természetesen a saját érdekeit tartotta szem előtt, azontúl természetesen, hogy egy támadó tömb létrehozásán dolgozik a Szovjetunió és a népi demokráciák ellen. De éppen ennél a kérdésnél is, ami tehát egyformán fűti az imperialista nagyhatalmakat, a Szovjetunió és a népi demokráciák elleni gyűlölet kérdésénél is ellentétek tapasztalhatók a két legnagyobb imperialista hatalom között. Ez az ellentét abból adódik, hogy egyidejűleg azzal, hogy az újabb háború kirobbanását készíti elő, arra törekcszenek, hogy egymás erejét, befolyási területét állandóan gyengítsék. A Közép –

Washington, April 23, 1948.

Kelettel kapcsolatos angol – amerikai ellentétek is egyike azoknak az ellentéteknek, amiknek Sztálin elvtárs legutóbb oly nagy fontosságot tulajdonított.”²⁶⁰

A magyar diplomata úgy vélték, hogy a paktum megalakításának fő oka, azon kívül, hogy a Szovjetunió elleni esetleges támadásban lenne szerepe, az, hogy valójában a térség egyáltalán nem biztosított, és az ott található nyersanyagokhoz is könnyen hozzájuthatna a Szovjetunió: *„Ez a kezdeményezés kifejezése az Észak – atlanti Tömb szervezete mindinkább fokozódó azon aggodalmának, hogy a Szovjetunióknak Iránon keresztül a petróleumterület ellen végrehajtandó váratlan csapása a valóságban semmiféle ellenállással nem fog találkozni és a középkeleti szektor gyenge állapotban van.*”²⁶¹

A jelentésekben a Balkán Paktum is gyakran mint Földközi – tengeri Paktum került megemlítésre. Kiemelték Jugoszlávia szerepét, mivel angolszász kezdeményezésnek tartották a szövetséget, amelyet abból a célból hoztak létre, hogy valamilyen formában a NATO-hoz csatlakozhassák Jugoszláviát. Úgy látták, hogy Olaszországnak ebben is fontos szerepe lett volna, de mint azt meg is írták, a két ország között Trieszt miatt fennálló ellentétek következtében nehezen volt elképzelhető Olaszország csatlakozása.

„1952 decembere óta tovább folytatódtak azok a látogatások, amelyek a balkáni paktum létrehozására irányultak. Az ebben az időszakban lezajlott látogatások főleg a szóbanforgó blokk Olaszországgal való kiszélesítését és az írásos formába öntött katonai szerződés aláírását célozták. [...] A Balkán Paktum ilyen kiszélesítése azonban óriási nehézségekbe ütközik; Olaszország és Tito között ott áll a még megoldatlan trieszti probléma. Ebben a kérdésben sem De Gasperi, sem pedig Tito nem akar engedni.”²⁶²

A jelentésekből kitűnik, hogy a Földközi – tengeri Paktumban Görögország, Olaszország és Törökország kulcsfontosságú szerepet kapott volna. Kiemelték Olaszország

²⁶⁰ MOL Törökország adminisztratív iratai, XIX-J-1-k, 1945 – 1964. 6. Doboz 5/b 5366 biz. 1952. Ankara, 1952. november 10. A dokumentum arra utal, hogy 1951 októberében az egyiptomi parlament megszavazta az 1936-os angol – egyiptomi szerződés felbontását, ezáltal Nagy – Britannia elveszítette jogosultságát a katonai jelenlétre. Ezt egy Közel – keleti Paktum létrehozásával akarta biztosítani, amelyet Egyiptom visszautasított.

²⁶¹ MOL Törökország adminisztratív iratai, XIX-J-1-k, 1945 – 1964. 6. Doboz 5/b MOL 5366 biz. 1952. Ankara, 1952. november 10. Iránban 1951 áprilisától a nacionalista beállítottságú Moszadek került a miniszterelnöki posztra, és többek között állami tulajdonba vette az iráni olajtársaságot. Bár 1953-ban sikerült helyreállítani egy nyugatbarát rendszert, az aggodalmak mégsem múltak el teljesen. 1950 őszén az iráni sah az olasz nagykövetnek beszámolt arról, hogy Irán és a Szovjetunió kereskedelmi tárgyalásokat folytatnak. A szovjet kezdeményezést nem lehetett visszautasítani, mivel az ígért amerikai segélyek késlekedtek. A sah kiemelte, hogy mindent megtesznek azért, hogy politikai téren ne legyen az együttműködésnek semmilyen következménye. A két kormánynak sikerült egyezséget kötni a Moszkvában „őrzött” 21 millió dollár értékű iráni arany visszajuttatásáról, a határkérdés néhány vitatott pontját rendezni és Észak-Irán kőolajmezőiről olaj szállításáról gondoskodni a Szovjetunió részére.

²⁶² MOL Törökország adminisztratív iratai, XIX-J-1-k, 1945 – 1964. 6. Doboz 5/b a Külügyminisztérium Politikai Főosztályának 1953. február 21-én készült elemzése.

szerepét, de nem tartották valószínűnek, hogy támogatta volna létrehozását.

„Március 22-én és 23-án tartották Rómában az Európában lévő amerikai nagykövetek konferenciáját, és ezzel egyidejűleg aláírták az olasz – török barátsági szerződést, amely a Földközi – tengeri Paktum egyik előfeltétele volt. A szerződést március 24-én írták alá a Chigi palotában Sforza és Sadak külügyminiszterek, amelynek megkötését Washingtonban nagy meglepéssel fogadták, mint egyikét azoknak az európai szövetségnek, amelyek az amerikai utasítások szerint történnek. Ugyanehhez az amerikai felvonulási tervhez tartozik a Görögországgal kötött szerződés, valamint a Spanyolországhoz való közeledés a Vatikán teljes támogatásával. [...] Olaszországnak ez a tevékenysége természetesen nem egy önálló külpolitikai vonal követése, hanem pontosan igyekszik teljesíteni a reá kirótt feladatokat az amerikaiak háborús terveinek megfelelően, amelynek az egyik legközelebb megoldandó problémája lesz a Földközi – tengeri blokk kérdése is, de amelynek során a De Gasperi kormány ellenzéke részéről úgy a parlamentben, mint a szenátusban komoly ellenállást fog találni.”²⁶³

A fenti dokumentum abból a szempontból is érdekes, hogy a magyar diplomaták az olasz külpolitikai lépéseket az amerikai direktívák követésének ítélték, amely híján van minden önállóságnak. Ez hűen tükrözi azt a véleményt is, amelyet a Szovjetunió alakított ki, miszerint a nyugati országok az USA csatlósaként, annak érdekeit szolgálva irányították külkapcsolataikat. Ez annyiban lehet igaz, hogy a legfőbb kérdésekben az európai és atlanti szövetségesek azonos célokat követtek, de ezt mindenféle kényszer nélkül tették, annak a felismerésnek birtokában, hogy más úton nem tudnák országaikat újjáépíteni a háború okozta pusztulásból.

Jól kifejezi az olasz kormány álláspontját az olasz – török barátsági egyezmény kapcsán az ammani képviselőnek az olasz külügyminisztériumból 1950. május 26-án küldött távirata:

„Számunkra úgy tűnik, hogy a nagyhatalmak, különösen az USA álláspontja változatlan. Ilyen feltételek mellett nehéz lenne kezdeményező szerepet vállalni egy népszerűtlen elgondolásban, amely másrészt újabb problematikus kötelezettségeket is jelentene.

Az álláspontunk tehát az marad, amit te is jól tudsz. Az olasz – török egyezmény véleményünk szerint elengedhetetlen a Mediterráneum politikai stabilitásának viszonylatában, akármilyen jogi formát is adunk ennek az egyesülésnek [...] Ezen túl nem

²⁶³ MOL Olaszország adminisztratív iratai, XIX-J-1-k, 1945 – 1964., 9. Doboz 5/b 231 1951. Róma, 1951.

mehetünk; és, mint tudod, az olasz-török egyezmény kapcsán Róma, csakúgy, mint Ankara, kiemelte, nincs szó a Mediterrán Paktumhoz közvetlenül kapcsolódó egyezményről és ez nem is sietetti megalakítását.”²⁶⁴

A Mediterrán Paktum tengelyét, bármelyik elképzelésről legyen is szó, valóban a fent említett három ország alkotta volna. A dokumentumokban a Földközi – tengeri Paktum megjelenésének gyakorisága azt mutatja, hogy fontos kérdés volt a magyar diplomaták számára a térség biztonsága, de lényegében mégis úgy látták, hogy a megvalósulása aktuálisan nem valószínű. Az ankarai követségről 1949. május 3-án küldött táviratban Gyetvai János követ így vélekedett: *„A Földközi – tengeri paktum kérdésének felvetése sem időszerű, annál is inkább, mert az arab kérdésben sincs meg az egységes megoldás és Görögország helyzete is tisztázatlan. A reális helyzetet figyelembe véve valóban Amerika közvéleménye igen ellenségesen fogadná, minden valószínűség szerint, ha a kormány újabb kötelezettséget vállalna.*”²⁶⁵ A Külügyminisztérium Politikai Főosztályán 1950. augusztus 30-án készült elemzés pedig az alábbiak szerint ítéli meg a helyzetet:

„Az USA látszólag felhagyott avval a tervével, hogy az arab államokat és Izraelt és Törökországot, valamint Görög- és Olaszországot össze tudja kötni egy Földközi – tengeri paktumban. Így újabb jelek szerint arra vett irányt, hogy az Atlanti Paktumba kapcsolja be ezeket az országokat. Törökország és Görögország felvétele jelenleg van folyamatban és kész ügynek látszik. [...] A blokkalakítási kísérletek tehát jelenleg még csak kísérletek. Az USA politikájának nagy harcot kell vívnia terve megvalósításaért az angolokkal és az arabokkal szemben.”²⁶⁶

Az ankarai és római követségek jelentései alapján három különböző szövetségi rendszer megalakításáról szerezhetünk információkat a Mediterráneum térségében, amelyek időben is elkülönültek.

1947 – 1951 között egy görög – olasz – török tengelyre épülő Földközi – tengeri Paktum tervéről számoltak be, amelyhez később arab országok is csatlakozhattak volna. Ez hűen tükrözi Bevin, az angol külügyminiszter elképzelését, illetve a Tsaldaris, a görög külügyminiszter 1949-es interjújában elmondottakat. Az első jelentések 1947 nyarán, a Truman – doktrína meghirdetését követően íródtak és 1951 nyaráig szóltak ebben a formában a blokkalakítási kísérletekről. Mivel az 1951. szeptemberi ottawai NATO –

április 12.

²⁶⁴ ASMAE AP Medio Oriente 1950 – 1957 Busta 1. 11/10913/12.

²⁶⁵ MOL Törökország adminisztratív iratai, XIX-J-1-k, 1945 – 1964. 6. Doboz 5/b 69. Pol. 1949. Ankara, 1949. május 3.

²⁶⁶ MOL Törökország adminisztratív iratai, XIX-J-1-k, 1945 – 1964. 6. Doboz 5/b.

tanács ülésén határoztak Görögország és Törökország felvételéről, ezáltal a kérdés a továbbiakban úgy merült fel, hogy a NATO keretein belül miként szervezzék meg a Mediterráneum biztonságát, illetve a nem NATO – tag országokat hogyan lehetne ebbe bekapcsolni.

1950 – 1953 között gyakran szerepelt a dokumentumokban a Balkán Paktum kérdése, amely Jugoszláviának a nyugati védelmi rendszerbe való bekapcsolását szolgálta. A három ország még az ottawai határozatot megelőzően kezdte meg a tárgyalásokat, és a görög – török diplomaták Olaszország bevonását is megkísérelték, amely már NATO – tag volt.

A közel – keleti paktum létrehozásával egy 1952-es dokumentum foglalkozik. Ez a paktum ebben az esetben nem kapcsolható sem a görög – török – olasz tengelyű Földközi - tengeri Paktumhoz, sem a Balkán Paktumhoz, hanem egy angol törekvést takart egy Nagy – Britannia vezetésével megalakított közel – keleti biztonsági szervezetre. Ez továbbra is biztosította volna a térségben Anglia számára a legális katonai jelenlétet, miután Egyiptom 1951 októberében felbontotta az arról szóló 1936-os megegyezést. A három szervezet közül a Földközi – tengeri Paktum soha nem született meg, mivel a NATO betöltötte azt a szerepet, amelyre az szolgált volna. A két utóbbi létrejött a Balkán Paktum és a Bagdadi Paktum formájában, de nem alakult ki közöttük és a NATO között hatékony együttműködés. Ez is jól mutatja azt a tényt - amelyet az olasz politikusok is gyakran hangoztattak, annak kapcsán, hogy miért nem kívántak részt venni ezekben a regionális védelmi szervezetekben -, hogy az Egyesült Államok tagsága nélkül katonai jellegű szervezetek a II. világháborút követően nem tudták funkciójukat betölteni. Ezzel nyilvánvalóvá vált az, hogy bár az USA közvetlenül a II. világháború után még nem akarta felvállalni, mégis az 1950-es évekre betöltötte azt az űrt, amely az angol – francia gyarmatbirodalom felbomlása következtében alakult ki.

Összefoglalás

A II. világháborút megelőzően az olasz külpolitika tevékenysége elsősorban az európai és a mediterrán térségre irányult, ezek alkották fő pilléreit. A nemzetközi viszonyokban bekövetkezett változások nyomán (amelyek a legnagyobb befolyást gyakorolhatták: a kétpólusú világrend kialakulása, az Egyesült Államok szerepvállalása az amerikai kontinensen kívüli földrészekben, az egykori gyarmatbirodalmak szétesése, Franciaország és Nagy – Britannia nagyhatalmi szerepének megszűnése) az olasz külpolitika irányvonalai is megváltoztak. Olaszország nem áhítozhatott tovább nagyhatalmi szerepre, ezért a politikusai is megelégedtek azzal, hogy középhatalmi pozíciót alakítsanak ki továbbra is a hagyományosan két legfontosabb területen, a kontinensen és a Mediterráneumban, amelynek Olaszország földrajzi helyzeténél fogva szerves része.

A Marshall – terv meghirdetésével és az Atlanti Szövetség megalakulásával viszont az olasz külpolitikában kiemelt szerepet kaptak az Egyesült Államokkal való kapcsolatok, és a katonai, stratégiai érdekeket az ország kizárólag mint NATO – tag érvényesíthette. Ezért a korábbi két fő pillér mellé az atlanti politika is azonos szintre emelkedett. Az Európa - politikában a tárgyalt időszakban szinte kizárólag az integrációs törekvések dominálnak, amelyeket az olasz kormány erőteljesen támogatott. Mivel Olaszország gazdasági, stratégiai és politikai érdekei elsősorban az európai és atlanti politikától függttek, a mediterrán politika a korábbihoz képest annyiban változott, hogy nem az első kettőtől függetlenül jelent meg, hanem annak kiegészítőjeként, és eszközként szolgált arra, hogy az első kettőben erősítse az ország helyzetét. 1948 – 1953 között a mediterrán politika olyan szempontból is nagy változáson ment keresztül, hogy a térség országaival való kapcsolatok teljesen átalakultak. Mivel Olaszország megszűnt gyarmattartó lenni, de szüksége volt a térség országaira, elsősorban a gazdasági előnyök reményében, új alapokra helyezték az arab politikát. Olaszország mint a gyarmati népek függetlenségének támogatója lépett fel, és ennek fejében azt remélte, jó politikai, gazdasági és kulturális kapcsolatokat építhet ki az érintett népekkel. Mediterrán országgént az első számú közvetítő szerepét (híd – szerep) szerette volna betölteni az Egyesült Államok és a Mediterráneum között. Ha Olaszországnak ebben az időszakban folytatott mediterrán politikáját elemezzük, világos képet kaphatunk arról is, hogyan vette át az Egyesült Államok a vezető szerepet a térségben, és hogyan veszítette el Franciaország és Nagy – Britannia nagyhatalmi pozícióit.

Az 1948. április 18-i választásokat követően hatalmon lévő kormány külpolitikáját a

miniszterelnök, Alcide De Gasperi és a külügyminiszter, Carlo Sforza határozta meg elsősorban. Legfőbb céljuk a fasizmus és a vesztes háború következtében elveszített nemzeti presztízs és az ország gazdaságának helyreállítása volt, továbbá a szigorú feltételeket diktáló békeszerződés revíziója. Tevékenységüket meghatározta, hogy mindketten az európai integráció hívei voltak. Személyesen ellenezték a gyarmati formák fenntartását, de csak a prefasiszta gyarmatokról 1949 novemberében hozott végleges ENSZ – döntést követően vált a hivatalos olasz külpolitika részévé ez a véleményük. Jól látták, hogy csakis az európai integráció aktív résztvevőjeként, és az atlanti szövetség tagjaként érhetik el a középhatalmi pozícióhoz nélkülözhetetlen politikai és gazdasági erőt. Ezért a Mediterráneum nem kaphatott főszerepet tevékenységükben, hanem - mint ahogy a világhatalmi centrum áttevődött az Atlantikumra - a Mediterráneum csak mint ugyan nagyon fontos, de mégis mellékszereplő jelent meg. A mediterrán politika az olasz politikusok számára csupán eszközül szolgált arra, hogy a két legfontosabb szektorban Olaszország befolyását növeljék. Ezt a következtetésünket legjobban az a tény alapozza meg, hogy Olaszország nem kívánt részt venni a Mediterrán Paktumban, mert azzal a perifériára szorult volna, míg a nyugati integrációs szervekben fontosnak tartotta részvételét. Csak az jelenthetett számára diplomáciai sikert, ha mint a nyugati szövetség teljes jogú tagjaként jelenhet meg mint speciális közvetítő a mediterrán országokkal, amelyre a múlt hagyományos kapcsolatai, földrajzi fekvése és az arab országok függetlenségének és segítésének szorgalmazása nyújthatott megfelelő alapot.

Az 1953-as választásokat követően új korszak köszöntött be az olasz külpolitikában. Sforza, miután 1951-ben betegsége miatt lemondott, hamarosan meghalt. De Gasperi a ciklus végére sokat veszített politikai hatalmából, így utolsó hónapjaiban elsősorban az EVK létrehozásán dolgozott. Vitathatatlan érdemük, hogy Olaszország politikai és gazdasági helyreállítását sikeresen véghezvitték. Bár Olaszország Nagy – Britannia és Franciaország hatalmi pozícióival nem vetekedhetett, a lehetőségekhez mérten újra jelentős helyet foglalt el a nemzetközi politika színterén. Az őket követő vezetők már nagyobb hangsúlyt fektettek az integráción kívül a nemzeti érdekek érvényesítésére, függetlenebbé kívánták tenni politikájukat elsősorban az Atlanti Szövetségtől. Ezen módosításban olyan tényezők is közrejátszhattak, mint a gazdaság ugrásszerű fejlődése és a nemzetközi helyzet megváltozása.

Sommario

Prima della seconda guerra mondiale gli indirizzi più importanti della politica estera d'Italia erano quelli europeo e mediterraneo. Di conseguenza dei cambiamenti avvenuti nel sistema internazionale (quelli che potevano avere la maggiore influenza: la formazione del sistema bipolare, il ruolo di grande potenza degli Stati Uniti anche nel continente europeo, il crollo del sistema coloniale, la perdita di potenza della Francia e della Grande Bretagna) anche la politica estera italiana doveva essere modificata. L'Italia non poteva più sognare di diventare una grande potenza, perciò i politici si accontentavano di acquistare un ruolo di media potenza in Europa e nel Mediterraneo dove grazie alla sua posizione geografica l'Italia giocava un ruolo centrale.

Dopo l'invio del programma Marshall e la firma del Trattato Nord Atlantico i rapporti bilaterali con gli Stati Uniti ricevettero una grande importanza. L'Italia poteva far valere i suoi interessi politici e strategici solo come membro dell'alleanza atlantica. Così accanto ai due pilastri principali della politica estera d'Italia, anche la politica atlantica diventò un importante pilastro. Nella politica europea del paese, nel periodo da noi trattato, dominano le mire del governo italiano di realizzare l'Unione Europea. Visto che gli interessi economici, strategici e politici dell'Italia dipendevano molto dalla politica europea ed atlantica, nemmeno la politica mediterranea poteva essere praticata indipendentemente da esse. Così la politica mediterranea poteva diventare un utile mezzo per rafforzare la posizione del paese dentro le alleanze con i suoi partner occidentali. Nel periodo dal 1948 al 1953 la politica mediterranea subisce un altro notevole cambiamento grazie alla trasformazione del sistema di potere nel Mediterraneo. L'Italia cessò di essere un paese colonialista e voleva mantenere un buon rapporto di amicizia con i paesi arabi nella speranza di avere con loro una collaborazione economica favorevole per l'Italia. Per il motivo prima segnato il paese doveva elaborare una nuova politica mediterranea. Cominciò ad appoggiare l'indipendenza dei popoli coloniali nella speranza di poter poi avere buoni rapporti politici, economici e culturali con loro. L'Italia aspirò di diventare un primo interlocutore degli Stati Uniti con i paesi mediterranei grazie alla sua posizione nel Mediterraneo. Esaminando la politica mediterranea dell'Italia del periodo, possiamo ricevere un quadro chiaro su come gli Stati Uniti occupò la posizione di grande potenza nella regione al posto della Francia e della Grande Bretagna.

La politica estera del governo eletto dopo il 18 aprile 1948 è stata influenzata molto

dalle personalità che stavano a capo del paese: il Primo Ministro Alcide De Gasperi e il Ministro degli Esteri Carlo Sforza. Il loro scopo principale era di recuperare il prestigio nazionale perso di conseguenza del fascismo e della guerra, di ricostruire l'economia del paese e di ottenere la revisione del trattato di pace. La loro attività è stata determinata dal fatto che erano fedeli sostenitori dell'integrazione europea. Personalmente erano contro di ogni forma colonialista, però la loro opinione poteva manifestarsi nella politica estera ufficiale del paese solo dopo la decisione portata dall'ONU sulle colonie prefasciste nel novembre di 1949. Erano ben consci del fatto che solo come un attore attivo nell'integrazione europea e membro dell'alleanza atlantica può vincere il paese una forza politica ed economica sufficiente per diventare una media potenza. Così in questo periodo la politica mediterranea non poteva godere una priorità, così come anche nel sistema internazionale il centro del mondo non era più il Mediterraneo, ma piuttosto l'Atlantico e il bacino del Mediterraneo ricevette solo un ruolo secondario. Invece la politica mediterranea poteva ben servire come un buon mezzo per rafforzare la posizione dell'Italia negli altri due settori. Questa nostra affermazione vediamo fondata dal fatto, che l'Italia non aveva nessuna intenzione di partecipare in un Patto Mediterraneo, e in questo modo rimanere alla periferia, mentre considerava importante di far parte ogni alleanza dei paesi occidentali. Il maggior successo poteva essere per loro di essere un membro avente gli stessi diritti degli altri nelle organizzazioni dell'Occidente e di formare un ruolo di ponte tra di loro e i paesi mediterranei. Questo ruolo consideravano fondato dai suoi rapporti tradizionali, dalla posizione geografica e dalla loro nuova politica di sollecitare l'indipendenza e lo sviluppo economico dei paesi arabi.

Dopo le elezioni del 1953 cominciò una nuova era nella politica estera italiana. Sforza per il suo grave stato di salute presentò le sue dimissioni e poi fra poco morì ancora nel 1951. De Gasperi per la fine del suo mandato ha perso molto dal suo potere politico e nei suoi ultimi mesi di vita si occupò maggiormente delle facende per creare la Comunità Europea di Difesa. Morì nel 1954. Senza dubbio è stato un loro grande merito di ricostruire la vita politica ed economica del paese con successo. L'Italia occupò di nuovo un posto importante nella vita internazionale anche se non poteva avere un simile peso politico a quello della Francia oppure della Grande Bretagna. Nella politica estera dei politici che seguirono De Gasperi e Sforza le direttive determinate da loro non erano cambiate, però ricevette già un maggior peso l'interesse nazionale sia nell'integrazione europea sia nell'alleanza atlantica. I motivi di questo erano lo sviluppo economico enorme e il

cambiamento della situazione internazionale.

I. Melléklet

Líbia térképe

Jelmagyarázat:

Országhatárok

Gyarmatközi határok

A BMA felügyelete alatt álló Kirenaika és a BMA felügyelete alatt álló Tripolitánia közötti határ

Francia adminisztráció alatt álló terület határai

Farmok

Teljesen vagy részben a szenusszis befolyása alatt álló területek

Vasutak

Főutak, másodrendű utak, karavánutak

Forrás:

Kelly, Saul: Cold War in the Desert, Britain, the United States and the Italian Colonies, 1945 – 52, Macmillan Press LTD, London, 2000.

II. Melléklet

Eritrea térképe

Jelmagyarázat:

Országhatár

Tartomány határ

Nemzeti főváros

Tartomány főváros

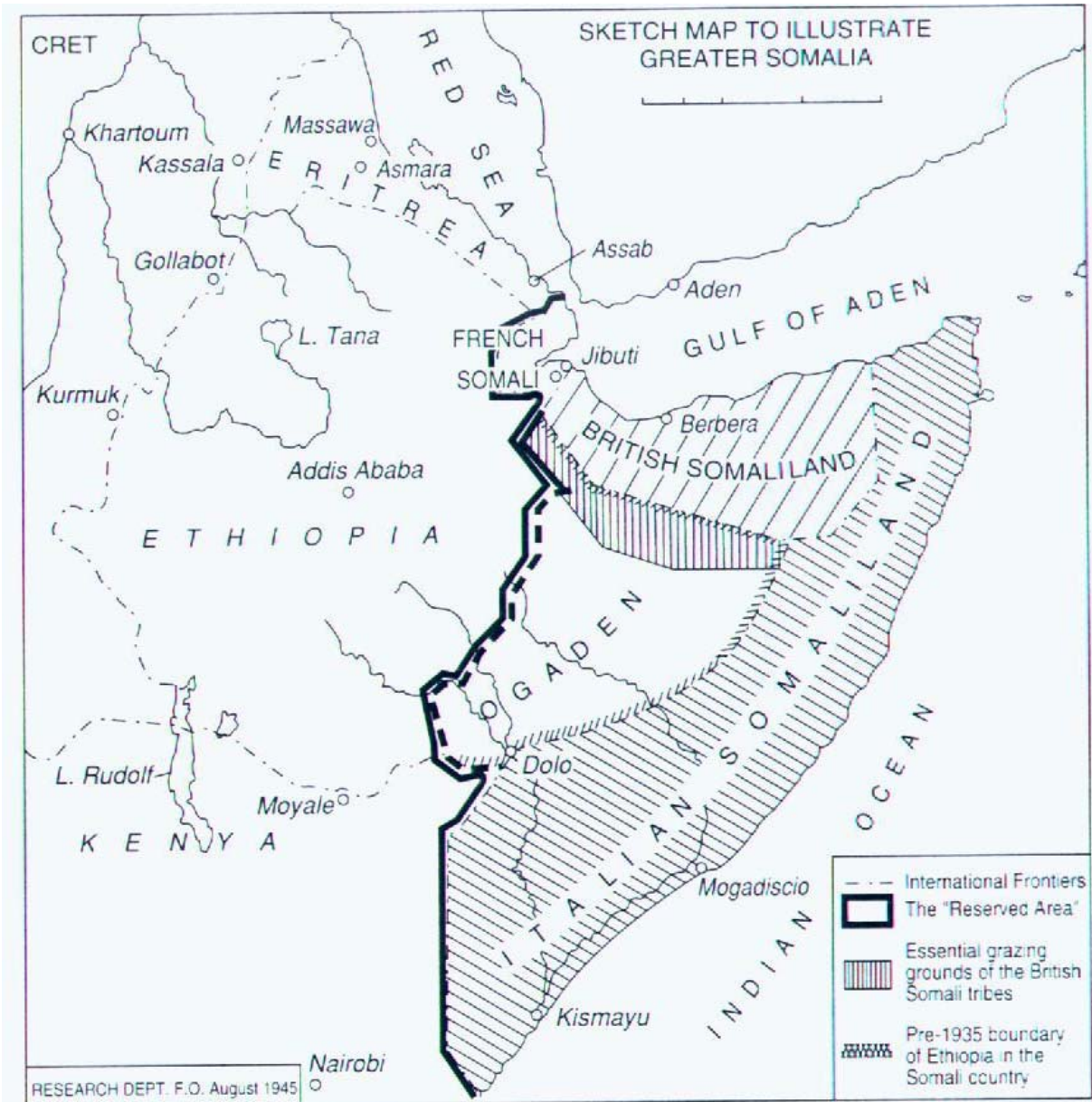
Vasút

Főút

Út

Forrás: www.sas.upenn.edu, 2004. december 3.

III. Melléklet

Nagy-Szomália térképe

Jelmagyarázat:

Országhatárok

A „Fenntartott Terület”

Brit Szomáli törzsek alapvető legeltető területei

Etiópia 1935 előtti határa Szomáliában

Forrás:

Kelly, Saul: Cold War in the Desert, Britain, the United States and the Italian Colonies, 1945 – 52, Macmillan Press LTD, London, 2000.

Bibliografía

Források

Archivio dello Stato del Ministero degli Affari Esteri (ASMAE)

Serie Affari Politici

1946 – 1950

Busta N. 1. – 1947 – Rapporti politici, politica estera

Busta N. 104. – 1947 – Rapporti politici, politica estera

Busta N. 2. – 1947 – 1948 – Italia e Medio Oriente, Patto Mediterraneo

Busta N. 15. – 1947 – 1948 – Italia e Grecia, Federazione Mediterranea

Busta N. 147. – 1948 – Rapporti politici, politica estera

Busta N. 148. – 1948 – Rapporti politici, politica estera

Busta N. 149. – 1948 – Rapporti politici, politica estera

Busta N. 4. – 1949 – Italia e Medio Oriente, unione dei paesi arabi

Busta N. 22. – 1949 – Italia e Grecia, Federazione Mediterranea

Busta N. 193. – 1949 – Rapporti politici, politica estera

Busta N. 195. – 1949 – Italia e Medio Oriente, Patto Medio Orientale

Busta N. 196. – 1949 – Politica estera, viaggi di politici all'estero

Busta N. 1. – 1949 – 1950 – Italia e Medio Oriente

Busta N. 30 – 1949 – Rapporti tra Italia e USA

Busta N. 6. – 1950 – Italia e Medio Oriente, unione dei paesi arabi

Busta N. 230. – 1950 – Rapporti politici, politica estera

Busta N. 231. – 1950 – Rapporti politici, politica estera

1950 – 1957

Busta N. 1. – 1951 – Rapporti politici, politica estera

Busta N. 81. -1951 – Italia e Medio Oriente, Patto Mediterraneo

Busta N. 769. – 1951 – 1952 – Italia e Medio Oriente, politica italiana nel Medio Oriente

Busta N. 780. – 1951 – Rapporti politici, politica estera, Patto Mediterraneo

Busta N. 851. – 1950 – 1953 – Italia e Medio Oriente, Egitto

Busta N. 910. – 1952 – 1953 – Italia e Medio Oriente

Magyar Országos Levéltár (MOL)

Görögország adminisztratív iratai, 1945 – 1964

2. doboz

Olaszország adminisztratív iratai, 1945 – 1964

8., 9., 10. doboz

Olaszország TÜK, 1945 – 1964

8. doboz

Törökország adminisztratív iratai, 1945 – 1964

5., 6. Doboz

Törökország TÜK, 1945 – 1964

2., 4., 6., 8. doboz

Az USA adminisztratív iratai, 1945 – 1964

16., 17. Doboz

Nyomtatott források

Anderle Ádám (szerk.): A Marosy-iratok, Magyar Királyi Követség Madridban 1948 – 1957, Hispánia, Szeged, 2002.

Foreign Relations of the United States (FRUS)

Foreign Relations, 1948, Volume III, Italy

Foreign Relations, 1948, Volume III, Western European Unity and Defense

Foreign Relations, 1948, Volume IV, Aid to Greece and Turkey

Foreign Relations, 1949, Volume IV, North Atlantic Treaty Organization

Foreign Relations, 1949, Volume IV, Former Italian Colonies in Africa

Foreign Relations, 1950, Volume III, Italy

Foreign Relations, 1951, Volume IV, Italy

Foreign Relations, 1952 – 1954, Volume VI, Italy

J. Nagy László és **Kövér** Lajos (szerk.): Az európai egységesszme dokumentumai a XVI. századtól 1945-ig, Gradus ad Parnassum, Szeged, 2000.

Folyóiratok, évkönyvek

„Relazioni Internazionali” (1947-1950)

„Oriente Moderno” (1947-1950)

„Annuario di Politica Internazionale” (1951-1952)

Emlékiratok

Andreotti, Giulio: De Gasperi e il suo tempo, Mondadori, Milano, 1964.

Nenni, Pietro: Tempo di Guerra Fredda. Diari 1943-1956, SugarCo Edizioni, Milano, 1981.

Ortona, Egidio: Anni d’America – La ricostruzione 1944-1951, Il Mulino, Bologna, 1984.

Ortona, Egidio: Anni d’America – La diplomazia 1953-1961, Il Mulino, Bologna, 1986.

Sforza, Carlo: Cinque anni a Palazzo Chigi: La politica estera italiana dal 1947 al 1951, Atlante, Roma, 1952.

Sforza, Carlo: L’Italia in Africa, G. Menoglia Editore, Roma, 1949.

Spinelli, Altiero: Come ho tentato di diventare saggio, Mulino, Bologna, 1988.

Tarchiani, Alberto: Dieci anni tra Roma e Washington, Mondadori, Milano, 1955.

Általános művek

Bagnato, Bruna: Vincoli europei, echi mediterranei, Ponte alle Grazie, Firenze, 1991.

Brogi, Alessandro: L’Italia e l’egemonia americana nel Mediterraneo, La Nuova Italia, Firenze, 1996.

Del Boca, Angelo: Gli italiani in Africa Orientale, Laterza, Roma – Bari, 1984.

Del Boca, Angelo: Gli italiani in Libia, Laterza, Roma – Bari, 1988.

Cacace, Paolo: Venti anni di politica estera italiana, Bonacci, Roma, 1986.

Dockrill, Michael – **Young**, John W. (szerk.): British Foreign Policy, 1945 – 56, Macmillan. London, 1989.

Dunay Pál – Gazdag Ferenc (szerk.): Az Észak – Atlanti Szerződés Szervezete, Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet, Budapest, 1997.

Dunay Pál – Gazdag Ferenc (szerk.): Nyugat – Európai Unió, ChartaPress, Budapest, 1994.

Ginsborg, Paul: A history of contemporary Italy society and politics 1943 – 1988, Harmandsworth, 1990.

J. B. Duroselle – E. Serra (szerk.): Italia, Francia e Mediterraneo, Franco Angeli, Milano, 1990.

- Goldschmidt Jr.**, Arthur: A Közel – Kelet rövid története, Maecenas Könyvek, Budapest, 1997.
- Hughs**, Henry Stuart: The United States and Italy, Harvard University Press, Cambridge, 1979.
- Ferraris**, Luigi Vittorio (szerk.): Manuale della politica estera italiana 1947 – 1993, Editori Laterza, Roma – Bari, 1996.
- Gazdag** Ferenc: Franciaország története 1945 – 1995, Zrínyi Kiadó, Budapest, 1996.
- Hearder**, Harry: Olaszország rövid története, Maecenas Könyvkiadó, 1992.
- Kanyó** András: Versenyfutás az olajért, Táncsics Könyvkiadó, Budapest, 1976.
- Kelly**, Saul: Cold War in the Desert, Britain, the United States and the Italian Colonies, 1945 – 52, Macmillan Press LTD, London, 2000.
- Kende** István: Forró béke – hidegháború, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1979.
- Kis** Aladár: Olaszország Története 1748 – 1968, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1975.
- Kissinger**, Henry: Diplomácia, Panem – McGraw – Hill – Grafo, Budapest, 1996.
- Kogan**, Norman: A political history of postwar Italy, New York, 1966.
- Maugeri**, Leonardo: L'arma del petrolio, Loggia de'Lanzi, Firenze, 1994.
- J. Nagy** László: Az európai integráció politikai története, Gradus ad Parnassum, Szeged, 1999.
- J. Nagy** László: Az arab országok története a XIX – XX. században, Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 1997.
- J. Nagy** László: A Maghreb Országok Felszabadulása, Szeged, 1995.
- Di Nolfo**, Ennio (szerk.): L'Italia e la politica di potenza in Europa 1945 – 1950, Marzorati, Milano, 1988.
- Di Nolfo**, Ennio (szerk.): L'Italia e la politica di potenza in Europa 1950 – 1960, Marzorati, Milano, 1992.
- Di Nolfo**, Ennio: Storia delle relazioni internazionali 1918 – 1992, Editori Laterza, Roma – Bari, 1998.
- Di Nolfo**, Ennio (szerk.): The Atlantic Pact Forty Years Later, A Historical Reappraisal, Walter de Gruyter, Berlin – New York, 1991.
- Ónody** György: A Közel – Keleti olaj a világpolitikában, Kossuth, Budapest, 1978.
- Pastorelli**, Pietro: La politica estera italiana del dopoguerra, il Mulino, Bologna, 1987.
- Pedaliu**, Effie: Britain, Italy and the Origins of the Cold War, Palgrave Macmillan, New York, 2003.

- Quartararo**, Rosaria: Italia e Stati Uniti. Gli anni difficili (1945 – 1952), ESI, Napoli – Roma, 1986.
- Rizzi**, Franco: Unione Europea e Mediterraneo. Dal Trattato di Roma al dopo Barcellona (1957 - 1997), NIS, Roma, 1997.
- Salgó László – Balogh András**: A gyarmati rendszer története / 1870 – 1955, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1980.
- Santarelli**, Enzo: Storia critica della Repubblica, L'Italia dal 1945 al 1994, Feltrinelli, Milano, 1997.
- Sebesta**, Lorenza: L'Europa indifesa. Sistema di sicurezza atlantico e caso italiano, Ponte alle Grazie, Firenze, 1991.
- Smith**, Denis Mack: Storia d'Italia dal 1861 al 1997, Editori Laterza, Bari, 1999.
- Smith**, Timothy: The United States, Italy and Nato, 1947 – 1952, Macmillan Press, London, 1981.
- Storia d'Italia, Volume IV., Dall'Unità a oggi, Giulio Einaudi editore, Torino, 1976.
- Varsori**, Antonio: L'Italia nelle relazioni internazionali dal 1943 al 1992, Editori Laterza, Roma – Bari, 1998.

Cikkek, tanulmányok

- Ago**, Pietro: La politica estera italiana nel Mediterraneo. In: Comunità Internazionale 1987. N. 2.
- Angelini Rota**, Paolo: Gli aiuti americani all'Italia dal 1948 al 1953. In: Rivista di Studi Politici Internazionali, 1954. N. 1.
- Arato**, Francesca: I Rapporti Italo – Greci, Breve excursus dei rapporti tra Italia e Grecia nel corso del XX secolo. In: www.greekembassy.it, 2001. február 15.
- Bagnato**, Bruna: Bourguiba in Italia nel 1951: Decolonizzazione e Alleanze Italiane. In: Storia delle Relazioni Internazionali 1988. N. 2.
- Braga**, Giorgio: La nostra responsabilità mediterranea. In: Civitas 1951. N. 5.
- Cacioppo**, Luigi: La posizione dell'Italia nel Mediterraneo. In: Rivista Marittima, 1963. N. 12.
- Clapp**, Gordon R.: An approach to economic development: A Summary of the Reports of the United Nations Economic Survey Mission for Middle East. In: International Conciliation, april 1950. N. 460.

- Creiasco**, Maurizio – **Luciani**, Giacomo: The Mediterranean Dimension of Italy's Foreign and Security Policy. In: International Spectator 1985. N. 1.
- Ferrante**, Ezio: Il mediterraneo nella coscienza nazionale. In: Rivista Marittima, 1987. giugno
- Guariglia**, Raffaele: L'Italia nel Mediterraneo nei due dopoguerra. In: Rivista di Politica Internazionale, 1949. aprile – giugno
- Guillen**, Pierre: La France, L'Italie et la defense de la Mediterranee (1947 – 1951). In: J.B.Duroselle (szerk.) Italia, Francia e Mediterraneo, Franco Angeli, Milano, 1990.
- Harsányi** Iván: A Mediterráneum az európai történelemben. Háttérgondolatok egy megírandó 19-20. századi Mediterráneum-történet elé. In: Limes 2002. N. 4.
- Horváth** Jenő: A Democrazia Cristiana. In: A kereszténydemokrácia Nyugat-Európában 1944 – 1958, Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1980.
- Horváth** Jenő: Követő Külpolitika. Olasz Európa – politika a második világháború után. In: Közösségi politikák, nemzeti politikák, a tizenötök EU-rópái, Budapest, BKE, 1997.
- Insubato**, Enrico: Iniziativa mediterranea dell'Italia. In: Civitas, 1951. N. 9.
- J. Nagy** László: Európa és a Mediterráneum. In: Limes 2002. N. 4.
- Lenti**, Libero: L'Italia e il Trattato di pace. In: Relazioni Internazionali, 1947. N. 7.
- Mariano**, Gabriele: Il Mediterraneo dalla fine della guerra alla morte di Stalin. In: Rivista Marittima, 1980. N. 7.
- Mariano**, Gabriele: Mediterraneo (1945 – 1953). In: Rivista di Studi Politici Internazionali, 1979. N. 1.
- N. Rózsa** Erzsébet: A Földközi – tenger medencéje: a régi - új régió. In: Limes 2002. N. 4.
- Pintácsi** Katalin: A szabad és egységes Európáért (A ventotenei kiáltvány, 1941), Gradus Ad Parnassum, Szeged, 1999.
- Pintácsi** Katalin: Alcune considerazioni sulla politica estera dell'Italia dopo la seconda guerra mondiale. In: Mediterrán Tanulmányok N. X., Szegedi Tudományegyetem, Újkori Egyetemes Történeti és Mediterrán Tanulmányok Tanszék, Szeged, 2001.
- Pintácsi** Katalin: Olaszország és a Mediterrán Paktum. In: Limes N. 4., Tatabánya, 2002.
- Pintácsi** Katalin: Italy and the Mediterranean Pact. In: Mediterrán Tanulmányok N. XII., Szegedi Tudományegyetem, Újkori Egyetemes Történeti és Mediterrán Tanulmányok Tanszék, Szeged, 2003.
- Pintácsi** Katalin: Olaszország gyarmatai a békeszerződés és a végleges ENSZ határozat

- közötti időszakban. In: *Acta Historica*, Tomus CXVIII., Szeged, 2003.
- Pintácsi Katalin**: A Mediterrán Paktum a magyar diplomáciai jelentések tükrében. In: *Öt Kontinenens*, Budapest, 2004.
- Ripandelli, Francesco**: Il trattato di amicizia turco-greco-jugoslavo del 1953. In: *Rivista di Studi Politici Internazionali*, 1954. N. 2.
- Rossi, Gianluigi**: Trieste e Colonie alla vigilia delle elezioni italiane del 18 aprile 1948. In: *Rivista di Studi Politici Internazionali* 1979. N. 2.
- Rota, Paolo Angelini**: Gli aiuti americani all'Italia dal 1948 al 1953. In: *Rivista di Studi Politici Internazionali* 1954. N. 1.
- Saisi, Piero**: Nuove prospettive italiane in Africa. In: *Civitas*, 1951. N. 2.
- Santoro, Carlo Maria e Draghi, Stefano**: Lo stile diplomatico di una media potenza. In: *Relazioni Internazionali* 1988. N. 2.
- Sebesta, Lorenza**: Politica di sicurezza italiana e innovazioni strategiche nell'Europa degli anni cinquanta. In: *Rivista Marittima* 1988. N. 4.
- Serra, Enrico**: Italia, Francia ed il progetto di Patto Mediterraneo. In: J.B.Duroselle (szerk.) *Italia, Francia e Mediterraneo*, Franco Angeli, Milano, 1990.
- Smith, E. Timothy**: U.S. Security and Italy: The Extension of NATO to the Mediterranean, 1945 – 49. In: Lawrence S. Kaplan – Robert W. Clawson, Raimondo Luraghi (szerk.): *Nato and the Mediterranean*, Scholarly Resources Inc. Wilmington, Delaware, 1985.
- Spinelli, Altiero**: Earthquake in the Middle East. In: *Spettatore Internazionale* 1967. N. 4 – 5.
- Spinelli, Altiero**: Problemi e prospettive della politica estera italiana. In: *La politica estera della repubblica italiana*, a cura di Massimo Bonanni Vol.I., Edizioni di comunità, 1967.
- Sterpellone, Alfonso**: Vent'anni di Politica Estera. In: *La Politica Estera della Repubblica Italiana*, Edizioni di Comunità, Istituto Affari Internazionali, Milano, 1967.
- Tobia, Rita**: Cronologia di vent'anni di politica estera (1943 – 1963). In: *La politica estera della repubblica italiana*, a cura di Massimo Bonanni Vol.I., Edizioni di comunità, 1967.
- Toscano, Mario**: La politica italiana verso l'immigrazione clandestina ebraica in Palestina nel primo semestre del 1947. In: *Storia Contemporanea* 1989. N. 5.
- Valinakis, Yannis**: Italian Security Concerns and Policy. In: *International Spectator* 1984.

N. 2.

Varsori, Antonio: L'Italia fra Alleanza Atlantica e CED (1949 – 1954). In: Storia delle Relazioni Internazionali 1988. N. 1.

Varsori, Antonio: The Cold War in the Mediterranean, Britain's Retreat. In: www.feltrinelli.it, 2002. február 13.

Vigazzi, Brunello: Inediti Come entrammo nel Patto Atlantico. In: Relazioni Internazionali 1988. N. 1.

Vigazzi, Brunello: De Gasperi, Sforza, la diplomazia italiana fra patto di Bruxelles e patto atlantico (1948 – 49). In: Storia Contemporanea 1987. N. 1.

Vigazzi, Brunello: La Politica Estera Italiana e Le Premesse della Scelta Atlantica. In: Vigazzi, Brunello (szerk.): La Dimensione Atlantica, Jaca Book, Milano, 1987.